

ΣΥΟΛ
(15)
ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ!

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ P. G. MUNCH

ΥΠΟ
ΤΖ. ΤΣΑΓΚΙΑ
ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ

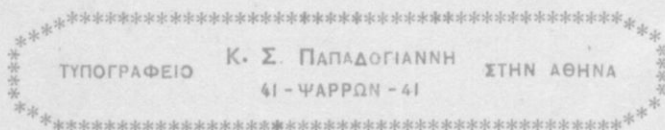

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
Α. Μ. ΚΟΝΤΟΜΑΡΗ & ΣΙΑ
ΑΘΗΝΑΙ — ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ 34^Α
1929

Κάθε γνήσιο αντίτυπο φέρει την υπογραφή μου.

243 -
12-15-19-21-22-25-27-33-15-16-29
50-51-52-54-56-59-61-63-65-66-70
74-76+79 81-82 91-93-100

Στή μνήμη τοῦ πατέρα μου ΓΙΑΝΝΗ καὶ τῆς συ-
ζύγου μου ΕΛΠΙΝΙΚΗΣ, ποὺ γιὰ νὰ ξεχάσω λίγο
τὸν πόνο μου γιὰ τὸν πρόωγο καὶ ξαφνικὸ χαμό της
ἔγραψα.

T. Tς

καὶ χιοῦμορ, πὺν δὲ μᾶς ἔχουν συνηθίσει ὡς τῶρα τὰ ἐπι-
στημονικὰ παιδαγωγικὰ βιβλία. Θὰ βροῦν ἀκόμη σ' αὐτὸ
μιὰ ὅλως διόλου νέα μέθοδο καλλιέργειας τοῦ ὠραίου ὕφους,
πὺν γιὰ τὴν ἀπόχρησίν του ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ εἶναι πάντα
πολύτιμος βοηθὸς καὶ ὁδηγὸς τῶν παιδιῶν. Θὰ διαβάσουν
ἔπειτα ἄφθονα ὑποδείγματα προφορικῶν καὶ γραπτῶν ἐκ-
θέσεων, πραγματικὰ καὶ ὄχι φανταστικά, πὺν ἔγραψαν τὰ
ἴδια τὰ παιδιὰ· τέλος ἐλεύθερες συνδιαλέξεις πὺν ἔγιναν
κατὰ τὸ σύστημα τοῦ σχολείου ἐργασίας καὶ πὺν δὲ θ' ἀφήσουν
σὲ κανένα πῦν τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία. Στ' ἀλήθεια, ὅποιος
τὸ διαβάση θὰ νιώσῃ τὸν ἑαυτὸ του ταπεινωμένο. Θὰ ντραπῇ
γιὰ λογαριασμό του, γιὰτὶ ἀκολούθησε καὶ ἀκολουθεῖ ὡς σή-
μερα ἕνα δρόμο γεμάτο πέτρες καὶ ἀγκάθια, πὺν φέρνει στὰ
ἀξιοθρήνητα ἀποτελέσματα ὅπως ὅλοι μας κάθε μέρα βλέ-
πομε, ἐνῶ μπροστά του ξανοίγεται διάπλατα ἡ ἀνθοστρωμένη
λεωφόρος πὺν θὰ φέρῃ τὸ παιδί μὲ ἀσφάλεια, χωρὶς κόπο
καὶ πρὸ παντός μὲ χαρὰ στὸν τελικὸ σκοπὸ τοῦ μαθήματος
δηλαδὴ σὴν καλὴ χρῆση τῆς μητρικῆς γλώσσας.

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΜΕΡΟΣ Α'.

Πώς πρέπει νὰ διδάσκωνται.

I

Ἡ πρώτη ἐκθεσὴ τοῦ μικροῦ Πέτρου.

Ὁ μικρὸς Πέτρος, νήπιο 4 χρονῶν, εἶδε κάποτε τὴ μητέρα του νὰ γράφῃ γράμμα στὸν πατέρα του, ποὺ βρίσκεται σὲ ταξίδι. Μιά μέρα λοιπὸν πηγαίνει στὸ παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ τους ποὺ βλέπει στὸ δρόμο, καὶ παρατηρεῖ μὲ προσοχὴ τοὺς διαβάτες. Ξαφνικὰ φεύγει καὶ παίρνοντας τὴν πένα καὶ τὸ μελάνι ποὺ εἶναι πάνω στὸ τραπέζι, ἀρχίζει νὰ μουτζουρώνῃ μὲ κάτι μυστηριώδεις καὶ ἱερογλυφικὰ γραμμὰς τὸ καθαρὸ καὶ ἄσπρο τραπεζομάντηλο. Μὰ σὲ λίγο ἡ μαμὰ τοῦ παίρνει ἀπὸ τὰ χέρια του τὴν πένα, καὶ τὸν μαλώνει γιατί τὸ λέρωσε. Ὁ μικρὸς τὴ βεβαιώνει πὼς ἤθελε νὰ γράψῃ γράμμα στὸν πατέρα. «Εἶνας ἀστυφύλακας», τῆς λέγει, «πέρασε ἀπὸ τὸ δρόμο μὲ κάποιον ἄνθρωπο, ποὺ εἶχε δεμένα τὰ χέρια, φαίνεται πὼς ἦταν κλέφτης». Αὐτὸ ἦταν ὅλο κι' ὅλο. «Δὲ θάμενε εὐχαριστημένους ἀπὸ τὸ γράμμα μου ὁ πατέρας; Διάδασέ το καὶ σὺ μωρέ, νά! τώρα διάδασέ το».

Ὁ μικρὸς Π. τὴ στιγμὴ ἐκείνη ἔγραψε τὴν πρώτη του ἔκθεση. Καὶ εἶναι μοῦ φαίνεται ἀληθινὴ καὶ ζωντανή, γιατί ἔχει τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ ἐνὸς λογοτεχνήματος γιατί;

1) Παρευρέθηκε σὲ κάποιο ἐπεισόδιο.

2) Τὸ ἐνδιαφέρο τὸν ἔσπρωξε δυνατὰ νὰ γράψῃ γιὰ νὰ τὸ ἀνακοινώσῃ σὲ κάποιον ἄλλον (στὸν πατέρα του).

3) Θέλησε ἀκόμη νὰ προσθέσῃ τίς δικές του σκέψεις καὶ κρίσεις.

4) Προσχάλεσε τὴ μητέρα του γιὰ νὰ κρίνῃ ἀμέσως τὴν ἐργασία του.

5) Δὲν ἐνδιαφέρθηκε καθόλου νὰ μάθῃ, μὲ ποιὸν τρόπο θὰ μπορέσῃ νὰ γράψῃ «καλύτερα».

Νά! ποῖος εἶναι ὁ τύπος τῶν ζωντανῶν ἐκθέσεων. Εἶναι τόσο ἀπλὸς καὶ εὐκόλος, ὥστε θὰ προκαλέσῃ ἴσως τὸ εἰρωνικὸ χαμόγελο τῶν δασκάλων τοῦ παλίου σχολείου.

Ἡ «ἐκθεση» τοῦ μικροῦ Π. θὰ μπορούσε νὰ μᾶς χρησιμεύῃ πολὺ καλὰ ὡς «ὕπδειγμα».

Αὐτὸ ἴσως φανῇ παράξενο καὶ προσβλητικὸ γιὰ μερικοὺς, μὰ νομίζω πὼς οἱ παρακάτω σκέψεις θὰ μὲ δικαιώσουν.

Ὅλοι μας ξαίρομε πὼς σύμφωνα μὲ τὴν παλιὰ μέθοδο τὰ παιδιὰ γράφουν τίς ἐκθέσεις τους σὲ ὀρισμένη ὥρα, κάθε 8 ἢ 15 μέρες. Πολλοὶ προτιμοῦν καὶ τὸ Σάββατο 8—9. Ἄν ὅμως τὰ ρωτήσῃ κανεὶς, γιατί πάντα τέτοια μέρα καὶ ὥρα ἔχουν ἐκθεση, εἶμαι βέβαιος πὼς δὲ θὰ ξαίρουν ν' ἀπαντήσουν, ἐκτὸς ἂν ἀνάμεσά τους βρεθῇ καὶ κανένα δασκαλόπαιδο, ποὺ θὰ πῇ χωρὶς ἄλλο, γιατί ἔτσι ἔχει τὸ πρόγραμμα!! Ὁ μικρὸς Πέτρος ὅμως, κατάλαβε πολὺ νωρὶς, ποῖος ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστολῆς ποὺ θὰ ἔγραφε. Ἦθελε νὰ διηγηθῇ κάποιον σπουδαῖο γεγονὸς, ποὺ εἶδε μὲ τὰ μάτια του, καὶ ποὺ ὁ

πατέρας του έπρεπε νά τό μάθη, τήν ίδια μέρα μάλιστα. «Μας συγχωρεΐτε», θά πούν πολλοί συνάδελφοι. «Τέτοιες έκθέσεις πού εΐναι σχετικές μέ γεγονότα πού έζησε ό μαθητής τίς κάνομε κι' έμεΐς. Έτσι αρκετές φορές έχομε δώσει γιά θέματα, «ποιά ήταν ή πρώτη ευχάριστη μέρα μου τίς δικκοπές», «πώς περάσαμε χθές Κυριακή», «ή χθεσινή μας έκδρομή», «τό χθεσινό αεροπλάνο» κλπ.

Άς μή συγχέωμε τά πράματα. Υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ τής πείρας του Πέτρου και τής πείρας τών άλλων παιδιών. Ό πρώτος είδε κάποιο γεγονός πού του έκαμε μεγάλη έντύπωση και χωρίς νά χάση καιρό, μέ τή φλόγα στά μάτια, ένωσε τήν ανάγκη νά έκφραστῇ, κι' έτρεξε νά τό γράψῃ. Τό γεγονός αυτό κυριάρχησε στήν ψυχή του, γιατί τό χρωστούσε στήν άμεση παρατήρηση. Επομένως τό πρώτο βήμα, τό θεμέλιο πού πάνω του θά στηριχτῇ ψυχολογικά ή διδασκαλία τών έκθέσεων εΐναι ή έκθεση πρέπει νά βασίζεται στήν άμεση παρατήρηση. Τό β' σημείο, πού κάνει τό μικρό μας Πέτρο νά εΐναι άνώτερος άπό πολλούς δασκάλους τής παλιάς μεθόδου, εΐναι : ό Π. έγραψε εκείνο πού είδε, γιατί θέλησε νά τό ανακοινώσῃ σέ άλλον. Έτσι λοιπόν δέν πήρε τήν πένα γιά νά γράψῃ, γιατί τό πρόγραμμα έλεγε Σάββατο 8—9 «έκθεσεις», μά γιατί θέλησε νά διηγηθῇ στόν πατέρα του κάποιο ενδιαφέρον γεγονός, πού έτυχε νά παρατηρήσῃ.

Νά! ή μεγάλη διαφορά μας μέ τό παλιό σχολείο. "Ως τώρα τί έκάναμε; Άς πάρωμε τό θέμα «τό αεροπλάνο πάνω άπό τό σχολείο μας». Η έκθεση αυτή ποτέ δέν έχει χαραχτήρα «έπειγούσης» ανακοινώσεως, πολλές φορές μάλιστα ό δάσκαλος τήν αναβάλλει γιά τήν ώρισμένη ώρα του προγράμματος. Μά και τή μέρα πού θά γραφτῇ, πρέπει νά

μαγειρευτή αρκετή ώρα και να προπαρασκευαστή. Είναι φυσικό, ύστερα από μια τέτοια προπαρασκευή, οι μαθηταί να μη βλέπουν πια με τὰ δικά τους μάτια, ούτε και να ακούουν με τὰ δικά τους αὐτιά. Δὲ σκέπτονται καθόλου, πὼς ὑπάρχει κάποιος πού πρέπει νὰ μάθῃ κάτι νέο, εἴτε συμμαθητὴς εἶναι αὐτός, εἴτε ὁ ἴδιος ὁ δάσκαλος. Ἐξ ἄλλου δὲ νιώθουν κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ μιὰ τέτοια προσπάθεια, οὔτε καμμιὰ ἐσωτερικὴ ἀνάγκη νὰ ἐξωτερικεύσουν τίς σκέψεις τους, ἀφοῦ ξαίρουν πολὺ καλὰ πὼς ὁ δάσκαλος πού θὰ ἐξετάσῃ τὰ γραπτὰ τους, θὰ διορθώσῃ μόνο μερικὰ ὀρθογραφικὰ καὶ γραμματικὰ σφάλματα, θὰ κάμῃ μερικὲς παρατηρήσεις πάνω στὴν ἐξωτερικὴ μορφή τῆς ἐκθέσεως, ἴσως κάποτε καὶ γιὰ τὴν ἀλληλουχία τῶν σκέψεων πού ἔκαναν, μὰ δὲ θὰ ἐνθουσιαστῇ διόλου γιὰ τὸ περιεχόμενο. Λίγο ἐνδιαφέρει τὸ παιδί ὁ βαθμὸς πού θὰ τοῦ δοθῇ ὕστερα γιὰ ὅλα αὐτά. Προτιμᾷ νὰ ἰδῇ τὸ δάσκαλο νὰ κρατᾷ τὸ τετράδιό του στὸ χέρι, καὶ μὲ ζωγραφισμένη τὴ χαρὰ στὸ πρόσωπό του νὰ αἰσθάνεται ὑπερηφάνεια γιὰ ὅ,τι ἔγραψε. Μὲ τοὺς βαθμοὺς πού θὰ πάρῃ, γραμμένους μὲ κόκκινο μελάνι μάλιστα, κάθε 8 μέρες, ποτὲ δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ προοδέψῃ.

«Διάβασέ το μαμά, τώρα διάβασέ το». Ἔτσι φανερώνει ὁ Π. τὴν ἀνησυχία του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ ἄμεση κριτική.

Τὸ παλιὸ σχολεῖο ὅμως, ἴσως μᾶς ἀπαντήσῃ κάποιος, δὲν ἔχει καιρὸ γιὰ νὰ ἐξετάζῃ ἔτσι χωριστὰ κάθε μαθητὴ, γιατί τοῦ λείπει ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος καὶ γιατί ἐκεῖ ἡ ἐκθεσὴ γίνεται κοινὴ γιὰ ὅλη τὴν τάξη. Σήμερα στίς τάξεις μας ἂν καὶ ἔχομε καὶ μεῖς 30—40 παιδιὰ, ὅμως δὲν ἀκολουθοῦμε καθόλου τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς μεγάλῃς βιομηχανίας παραγωγῆς ἐκθέσεων. Παρακάτω θὰ δώσωμε ἄφθονες σχετικὲς

πληροφορίες, βγαλμένες από την πείρα για τη νέα μέθοδο, τη μέθοδο του σχολείου εργασίας.

Ἡ ἔκθεση τοῦ μικροῦ Πέτρου δείχνει ὀλοφάνερα τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξή του, ποὺ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ παιδιὰ 10 χρονῶν τοῦ ἴδιου σχολείου. Κι' αὐτὸ γιατί ἔβαλε στὴν ἐξιστόρηση τοῦ γεγονότος ποὺ εἶδε καὶ τίς δικές του σκέψεις. Οἱ γνώσεις γιὰ τὸν ἀστυφύλακα, τὸ λωποδύτη κ.λ.π. μὲ τὴ φαντασία του δραματοποιήθηκαν, πρᾶγμα πολὺ δύσκολο γιὰ τὰ παιδιὰ ποὺ διδάσκονται μὲ τὸν παλιὸ τρόπο τῶν ἐκθέσεων.

Οἱ μακροσκελεῖς πολλὲς φορὲς ἐκθέσεις τοῦ παλιοῦ σχολείου δὲν εἶναι καὶ πραγματικὰ τέτοιες. Θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τίς πάρῃ γιὰ ἀναφορὲς ἀστυνομικοῦ σταθμάρχῃ, ὅχι ὅμως καὶ ὡς ἀποτελέσματα δημιουργικῆς ἐργασίας τῶν παιδιῶν, γιατί λείπει ἀπ' αὐτὲς τὸ κυριώτερο: ἡ ἀτομικὴ κρίση τοῦ παιδιοῦ. Ἔτσι στὸ προηγούμενο παράδειγμα γιὰ τὸ ἀερόπλανο γράφουν: «Τὸ ἀεράπλανο πέρασε. Ἦταν ἔτσι καὶ ἔτσι καμωμένο. Ἐκάναμε αὐτὸ κι' ἐκεῖνο. Ἦμαστε στὸ τάδε μέρος καὶ ἐχάθηκε ἀπὸ τὸ Χ...». Τέτοια ἔκθεση δὲν εἶναι, παρὰ μιὰ χρονολογικὴ κατὰταξη γεγονότων καὶ τίποτε περισσότερο. Ἡ ἔκθεση ὅμως γιὰ νὰ εἶναι καλὴ, δὲν πρέπει νὰ μοιάζει μὲ φωτογραφικὴ ἢ φωνογραφικὴ πλάκα, ποὺ ἐπαναλαμβάνει τὰ ἴδια λόγια ἢ ἀποτυπώνει τὴν ἴδια εἰκόνα, μὰ μὲ μικρὸ ἔργο δημιουργικῆς τέχνης τοῦ παιδιοῦ.

Τελευταῖο σημεῖο ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξαχθῇ ἀπὸ τὴν ἔκθεση τοῦ μικροῦ Πέτρου εἶναι τὸ ἐξῆς: Ἐπὶ ἐνστικτο αὐτὸς καὶ γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ ἄμεσα μιὰν ἀνάγκην του, δὲν πολυσκοτίστηκε ποῦ ἐπάνω ἔπρεπε νὰ γράψῃ. Λίγο ἐνδιαφέρθηκε ἂν ἦταν σὲ χαρτί ἢ στὸ καθαρὸ τραπεζομάντηλο!

Και ἐδῶ ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἱστορία τῶν μεγάλων συγγραφέων. Εἶναι γνωστὸ πὺς πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς γράφουν, ὅπου προφτάσουν, μόλις τοὺς ἔρθει ἡ ἔμπνευση. Ὁ μεγάλος Ἰψεν ἔγραψε πολλὰ δράματά του μέσα στὸ καφενεῖνο, πάνω στὸ ἄγραφο μέρος τῶν φύλλων ρεκλάμας, ποὺ ἔπεφταν στὰ χέρια του. Στὰ σχολειὰ μας καὶ σήμερα ἀκόμη ὑπάρχουν συνάδελφοι ποὺ λένε στὰ παιδιὰ νὰ ξαναγράψουν καλλιγραφικὰ καὶ διορθωμένα τὴν ἔκθεση στὸ «καθαρό» τετράδιο. Τὸ νέο σχολεῖο δὲν ἐνδιαφέρεται καὶ πολὺ γιὰ τὴ μορφή. Ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ ὥθηση, τὴ βαθιὰ ἐπιθυμία ποὺ πρέπει νὰ αἰσθανθῇ τὸ παιδί γιὰ νὰ γράψῃ ἔκθεση. Καὶ εἶναι φυσικὸ, ὅταν αὐτὴ λείπῃ, τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ καρδιά του δὲν ἔχει τίποτε μέσα της, νὰ μὴ μπορῇ τὸ στόμα του νὰ μιλήσῃ καὶ τὸ χέρι του νὰ κινηθῇ. Ἄς πάῃ νᾶχῃ μπροστά του ὁλόκληρα τετράδια καὶ ὄχι μονάχα τὸ τραπεζομάντηλο τῆς μητέρας του! Ὁ δάσκαλος ποὺ πιστεύει στὸ σχολεῖο ἐργασίας πρέπει πρῶτα νὰ ἐξετάσῃ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως ἀπὸ λογοτεχνικὴ ἀξία καὶ ὕστερα νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ἐξωτερικὴ τῆς μορφή. Γιὰ τὴν ὥρα βέβαια δὲ μπορούμε νὰ θεωρήσωμε τὸν μικρὸ μας Πέτρο καὶ ὡς μεγάλο λογοτέχνη. Μποροῦμε ὅμως πολὺ καλὰ νὰ τοῦ δώσωμε τὸ ὄνομα τοῦ «δόκιμου συγγραφέα».

Ἄς δοῦμε λοιπὸν ποιά εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς καλῆς ἐκθέσεως, ποὺ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ «ἐξιστορήσῃ ἐνὸς γεγονότος καὶ ἔκφραση ἀτομικῆς σκέψεως» κατὰ τὸ σχολεῖο ἐργασίας. Θὰ ἐξετάσωμε ἀκόμη ὅλα τὰ σχετικὰ ζητήματα. Καὶ ἔπειτα θὰ παρουσιάσωμε μερικὲς ἐργασίες μαθητῶν μου γιὰ νὰ γίνουν καταφανῆ τὰ ἀποτελέσματα. Τέλος θὰ ἀπαντήσωμε στὸ ἐρώτημα ποὺ θέτουν ὅλοι οἱ συνάδελφοι: Πὺς θὰ ὑψώσωμε τεχνικῶς τὸ παιδί, ὥστε νὰ

καταστή ἱκανὸ νὰ γράφῃ ὁμορφες ἐκθέσεις, ποὺ νὰ εἶναι μικρὰ λογοτεχνήματα, τέλεια στὴ μορφή καὶ στὸ περιεχόμενο.

II

Τὰ σημειωματάρια τῆς τσέπης.

Τὰ παιδιὰ ποὺ μοῦ ἐμπιστεύθηκε ἡ Πολιτεία γιὰ νὰ διαπαιδαγωγήσω τὸν ἐφετεινὸ Σεπτέμβρη, εἶναι στὰ θρανία τους. Σύντομα θ' ἀρχίσω νὰ γράφω ἐκθέσεις μαζί τους. Στὰ μάτια τους εἶναι ζωγραφισμένη αὐτὴ ἡ ἐπιθυμία· ἄμετρος εἶναι ὁ θησαυρὸς τῶν γνώσεων ποὺ ἔχουν ἀποχτήσῃ ὡς τώρα. Ἔχουν ὅμως ἓνα κακό: δὲν προέρχονται ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἐργασίας. Γι' αὐτὸ θὰ προσπαθήσω πρῶτα πρῶτα νὰ τὰ κάμω νὰ αἰσθανθοῦν τὴν ἴδια χαρὰ ποὺ αἰσθάνθηκε ὁ μικρὸς Πέτρος γιὰ νὰ γράψῃ.

Ἡ πρώτη μου φροντίδα λοιπὸν δὲν ἦταν νὰ τὰ διατάξω ν' ἀγοράσουν τετράδια ἐκθέσεων. Τὰ ἐρώτησα μόνον ἂν ἔχουν σημειωματάρια στὴν τσέπη τους. Τὰ περισσότερα τὰ ἔδγαλαν ἀμέσως καὶ μοῦ τὰ ἔδειξαν. Φυλλομέτρησα μερικά γιὰ νὰ δῶ, τί εἶχαν γραμμένα. Πρῶτα πρῶτα εἶχαν βάλῃ ἀριθμοὺς σ' ὅλες τίς σελίδες. Στὴν πρώτη ἦταν τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων, ὕστερα ἓνα σωρὸ κατάλογοι, στῆλες, εἰκόνες κλπ. Ἔτσι ἔχω μπροστά μου κάποια ἀπόδειξη, πὼς τὸ παιδί γράφει ὅταν θέλῃ. Στὸ παλὶδ σχολεῖο τὰ παιδιὰ μας ἔχουν μεγάλη ὁρεξὴ γιὰ νὰ γράφουν ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ γράφουν τὴν πρώτη τους ἐκθεση!! Δώσετε σὲ τρία παιδιὰ ἡλικίας 8 χρονῶν νὰ διαλέξουν τί προτιμοῦν: ἓνα κομμάτι σοκολάτας ἢ ἓνα σημειωματάριο μὲ μολυδάκι. Πρέπει νὰ πεινοῦν πολὺ γιὰ νὰ μὴ προτιμήσουν, τὰ δυὸ τουλά-

χιστον ἀπ' αὐτά, τὸ δεύτερο. Δὲν μπορούμε ἑμεῖς οἱ μεγάλοι νὰ φανταστοῦμε, πόσο ἐνδιαφέρο αἰσθάνεται τὸ παιδί αὐτῆς τῆς ἡλικίας, μὲ τὸ νὰ ἐμπιστεύεται τὰ μυστικά του σ' ἓνα ἀπλὸ σημειωματάριο. Ὁ καθένας μας ἄς συλλογιστῇ σὲ στιγμὲς βαθιάς ψυχικῆς περισυλλογῆς τίς ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας του, ὅσοδῆποτε σκοτεινὲς κι' ἂν εἶναι, καὶ θὰ μᾶς δικαιώσῃ. Τί γράφουν ὅμως τὰ παιδιὰ σ' αὐτὰ τὰ σημειωματάρια καὶ πῶς γεμίζουν τίς σελίδες; Προσεκτικῇ μου ἐξέταση ἔφερε σὲ φῶς πολὺ ἐνδιαφέροντα πράγματα. Πρῶτα πρῶτα λοιπὸν ἦταν ὁ ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν μαθητῶν καὶ ὕστερα τῶν δασκάλων τοῦ σχολείου. Μερικὰ εἶχαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπιθεωρητῆ. Παραπέρα ὁλόκληρες στῆλες ἀπὸ λέξεις τοῦ ὁρόμου, ἔπειτα εἰκόνες διαφόρων ζώων, ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τίς πάρῃ καὶ γιὰ εἰκονογραφημένο τιμοκατάλογο ζωολογικοῦ κήπου. Ἔχω λοιπὸν μπροστά μου ἀπόδειξη τῆς ἀνάγκης ποὺ αἰσθάνεται τὸ παιδί γιὰ νὰ γράφῃ. Σκέπτομαι πῶς πρέπει νὰ χρησιμοποιήσω ἀμέσως τὴ μανία αὐτὴ ποὺ ἔχουν γιὰ νὰ καταρτίζουν καταλόγους. Μὲ τὸ σημειωματάριο λοιπὸν στὸ χέρι περνοῦμε στὸ διάδρομο τοῦ σχολείου καὶ καταγράφομε ὅ,τι βλέπομε. Τὸ ἴδιο κάνομε γιὰ τὴν τάξῃ μας. Ἡ χαρὰ τῶν παιδιῶν εἶναι ἀφάνταστη, ὅσο βλέπουν πῶς γέμισαν τόσο γρήγορα ἀρκετὲς σελίδες τοῦ σημειωματαρίου των. Φυσικὰ στὴν ἀρχὴ δὲ μπορούν νὰ ξεχωρίζουν τὰ ἔμψυχα ἀντικείμενα ἀπὸ τὰ ἄψυχα.

Ἔτσι ἓνας ἔγραψε :

«Στὸ διάδρομο εἶδα 8 παράθυρα, 6 εἰκόνες, ἓνα κρεμαστάρι, τὸ διευθυντή, 3 πόρτες καὶ δυὸ δασκάλισσες».

Εἶναι φανερό, πῶς πρέπει νὰ βάλωμε κάποια τάξῃ σὲ παρόμοιες περιγραφές. Ὑστερότερα τοὺς ἔδωκα τὴ διαταγὴ : «Γράψετε στὸ σημειωματάριό σας τὰ φαγητὰ ποὺ θὰ φάτε

όλη τή βδομάδα τὸ μεσημέρι καὶ τὸ βράδυ. Τὴν ἐπόμενην, ἔκανα τὴ παρατήρηση πὺς δὲ θᾶταν ἄσχημο νὰ προσθέσουν, ἂν τοὺς ἄρεσε, κάποιο φαγητὸ καὶ ἂν ἔφαγαν πολὺ. Εἶναι πολὺ σπουδαῖο ν' ἀρχίσουν νὰ ἀνακατεύουν καὶ δικές τους γνώμες καὶ κρίσεις, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ξερὴ ἀπαρίθμηση. Τὰ παιδιὰ βάλθηκαν μὲ ζῆλο στὴ δουλιὰ καὶ ἦταν πολὺ διασκεδαστικὴ ἡ ἀνάγνωση αὐτῇ τῶν στατιστικῶν τῶν γευμάτων καὶ δειπνῶν τους.

III

Ἀπὸ ποῦ θὰ παίρνουμε τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων.

Οἱ στατιστικὲς ποὺ ἀναφέραμε, δὲν ἀποτελοῦν βέβαια καὶ ἐκθέσεις. Ἀπὸ δὴ καὶ πέρα ὅμως πρόκειται νὰ συνειθίσωμε τὰ παιδιὰ στὴ διατύπωση μικρῶν ἐργασιῶν, ποὺ νὰ ἔχουν κάποιο ὕφος ἐκθέσεων.

Υπάρχουν πολλῶν εἰδῶν ἐκθέσεις καὶ πολλὰ ἔχουν γραφτῇ γιὰ τίς λεγόμενες «ἐλεύθερες». Μὰ στὴν πραγματικότητα γιὰ μένα δὲν ὑπάρχει παρὰ μιὰ μόνο: «ἡ ἐλεύθερη», ποὺ ἤθελε νὰ γράψῃ ὁ μικρὸς Π. Ὅποιοδῆποτε ἄλλο εἶδος γλωσσικῶν ἀσκήσεων ποὺ τίς ὀνομάζομε «κατ' εὐφημισμὸν» ἐκθέσεις, εἶναι ἀπομίμηση καὶ τίποτε περισσότερο. Γιατί, τὸ νὰ διηγηθῶ 2—3 φορές κάποιο μῦθο π.χ. τοῦ πετεινοῦ καὶ τῆς ἁλεποῦς, καὶ νὰ προσκαλέσω ὕστερα τὰ παιδιὰ νὰ μοῦ τὸν ἀναδιηγηθοῦν, ἔχει τόση σχέση μὲ τὴν ἀληθινὴν ἐκθεση, ὅσην ἔχει καὶ ἕνας ποιητὴς μὲ τὸ στενογράφο. Ἡ σχολικὴ ἐκθεση πρέπει νὰ περιέχῃ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν ζωντανῶν ἐκθέσεων ποὺ εἶναι, ὅπως καὶ παραπάνω ἀναφέραμε, ἡ ἄμεση παρατήρηση, ἡ δημιουργικὴ ἐρ-

γασία, ἡ ἐσωτερικὴ χαρὰ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνακοινώσεως πρὸς κάποιον ἄλλον.

Καμμιά φορὰ σκαλίζω τὰ παλαιότερα βιβλία «θεμάτων ἐκθέσεων» καὶ μερικὰ νεώτερα. Ἔτσι γιὰ τὸ ἄλλογο (¹) ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὰ παιδιὰ νὰ γράφουν «μὲ ποιοὶ ἄλλο ζῶο ὁμοιάζει, πῶς εἶναι τὸ κεφάλι του, ποῖα εἶναι τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματά του», ἀκριβῶς ὅπως στὰ βιβλία τῆς ζωολογίας. Τὰ παιδιὰ δὲ βρίσκουν κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ νὰ γράφουν μιὰ τέτοια ἐκθεση. Γιατὶ σκέπτονται πῶς δὲν εἶναι δυνατό νὰ κομματιαστῇ ὁλόκληρο ζῶο καὶ νὰ περιγραφῇ πρῶτα τὸ κεφάλι του, ὕστερα τὸ στήθος του καὶ ἔπειτα τὰ ἄλλα μέρη τοῦ σώματός του. Προτιμοῦν νὰ γράφουν πῶς ἔχει ζωηρὰ μάτια, αὐτιά μутερά, πόδια λυγερὰ καὶ μεγάλη οὐρά. Εἶναι δὲ γνωστό, πῶς ἂν δὲ γράφουν ὅπως ἀκριβῶς ἀπαιτοῦν οἱ συγγραφεῖς τῶν βιβλίων αὐτῶν, κατ' ἀνάγκην ὁ βαθμὸς τους θὰ εἶναι μικρότερος. Τέτοιες ἐκθέσεις ὅμως δὲν ἔχουν κανένα θέλητρο, δὲν μποροῦν νὰ προξενήσουν καμιά εὐχαρίστηση καὶ γι' αὐτὸ ὁλότελα ἀποτυγχάνουν.

Στὰ ἴδια πανάθλια βιβλία συνθέσεων ὑπάρχουν καὶ θέματα, ποὺ εἶναι γιὰ γέλια. Ἔτσι σὲ κάποιον ὑπάρχει ἓνα ποῦ τιτλοφορεῖται «Ὁ χειμὼν ἔφθασε! Γράψετε περὶ τῶν ἀπολαύσεών του!» (²). Καὶ οἱ φτωχοὶ μαθηταὶ τοῦ συνεικισμού ποὺ δὲν ἔχουν πολλὰς φορές φωτιά νὰ ζεσταθοῦν καὶ σκέπασμα γιὰ νὰ σκεπαστοῦν, σκέπτονται πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι ὁμορφος ὁ χειμώνας, ποῦ τοὺς κάνει νὰ ὑποφέρουν τόσο πολὺ! Θέλοντας καὶ μὴ ὅμως, ἂν τοὺς τὸ δώσω, θὰ γράφουν πῶς εἶναι ἡ πιὸ ὁμορφὴ ἐποχὴ τοῦ χρόνου καὶ ὅς μὴ τὸ πιστεύ-

(1) Ὁδηγὸς ἐκθέσεων. Ἐκδ. Ράλλη 1929 σελ. 144.

(2) Ράλλη σελ. 118.

ων κατὰ βάθος, γιατί έτσι νομίζουν πώς θα εὐχαριστήσουν τὸ δάσκαλο.

Δὲν εἶναι ἐκθέσεις αὐτές, κύριοι συνάδελφοι. Εἶναι μᾶλλον λογοτεχνία τοῦ χειρίστου εἰδουσιγεμάτη ἀπὸ ψεύτικα συναισθήματα. Καὶ νὰ συλλογίζεται κανεὶς πὼς θεωρεῖται καὶ σήμερα ἀκόμη ἄριστος παιδαγωγός, ὁ δάσκαλος ποὺ δίνει παρόμοιες. Σὲ ἄλλα πάλι οἱ πιὸ νεωτεριστὲς μᾶς συσταίνουν τίς ἐκθέσεις ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς εἰκόνας, ποὺ βλέπουν τὰ παιδιὰ. Πόσο ἀνούσια εἶναι καὶ ἡ ὁμορφότερη εἰκόνα ἐν συγκρίσει μὲ τῇ ζωῇ ποὺ ἀναβλύζει γύρω ἀπ' τὸ σχολεῖο! "Ὅχι! καμιά ἀπ' αὐτὲς δὲν ἀξίζει νὰ ὀνομασθῇ ἐκθεση.

Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν θὰ παίρνουμε τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων; Ἀπαντοῦμε: στίς ἔρευνές μας γιὰ τὴν καλλίτερη ἐκλογή θάχουμε πάντα γιὰ πρότυπο καὶ ὁδηγὸ τὸν μικρὸ Πέτρο, ποὺ βρῆκε τὴ μόνη καὶ ἀνεξάντλητη πηγὴ, τὸ δρόμο τοῦ σχολείου.

IV

Παρατήρησε τὸν κόσμο!

Γιὰ μιὰ τέτοια διδασκαλία δὲ χρειάζονται βέβαια οὔτε σχολικὰ ὄργανα, οὔτε «Ὁδηγοὶ μὲ 130 θέματα ἐκθέσεων» (*), οὔτε καὶ εἰκόνες τοῦ τοίχου. Μᾶς χρειάζονται μόνο παράθυρα καὶ νομίζω πὼς ὅλα τὰ σχολεῖα ἔχουν. Ἀρχίζοντας λοιπὸν ἔβαλα τὰ παιδιὰ μου στὰ παράθυρα τῆς τάξης καὶ ἔλεγα νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ μοῦ ἀναφέρουν μὲ μικρὲς φράσεις, ὅ,τι ἔδλεπαν ἔξω. Ὑστερώτερα νὰ γράφουν μὲ ἀκριβεία καὶ συντομία τίς παρατηρήσεις των. Ἐτσι ἕνας ἔγραψε, ὅ,τι ἔλεγαν οἱ παρατηρητὲς:

(*) Βλέπε σχετικὰ ἐκδοση Ράλλη σελ. 104.

«Μία γυναίκα κουβαλά νερό. Πρὸς τὸ Χαλ. βγαίνει καπνός. Φαίνεται θὰ εἶναι ἀπὸ τὸ καμίνι. <Ὅχι!> σιδηρόδρομος εἶναι. Ἕνα παιδί βαστᾷ ἓνα καλάθι. Κάτι ἄσπρα περιστέρια πετοῦν. Ἡ Μ. τρέχει· εἶναι κουκουλωμένη μὲ μιὰ μπέρτα. Φαίνεται πὺς κρυώνει πολύ. Ἕνας ἄνθρωπος κρατᾷ στὸ χέρι τὴν ὁμπρὲς του, φοβᾷται μὴ βραχῇ.» κλπ. (Ἄν. Καν. 9 χρόνων).

Μιὰν ἄλλη μέρα ἔφερα μερικὰ κόκκαλα καὶ λαχανικὰ καὶ τὰ ἔρριξα ἔξω ἀπὸ τὸ παράθυρο στὶς κουροῦνες ποὺ ἦταν στὴν ἀντικρυνή στέγη. Ἔδωκα τοὺς μισοὺς ἀπὸ τοὺς μαθητὲς νὰ παρατηροῦν τὰ πουλιὰ ποὺ ἔτρωγαν, ἐνῷ οἱ ἄλλοι καθισμένοι στὰ θρανία ἐσημείωναν ἀπλούστατα τὰ λόγια, ποὺ ἔλεγαν οἱ πρῶτοι. Καὶ ἔτσι οἱ δεῦτεροι ἔγραψαν: «Γιὰ κοίτα δυὸ πὺς μαλώνουν γιὰ ἓνα κομμάτι κόκκαλο! Ὁ Α! νὰ ἡ γκριζὰ ποὺ πῆρε ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὴ μαύρη. Γιὰ δὲς ἡ γρηᾷ ποὺ εἶναι πάνω στὸ τζάκι, πὺς κοιτάζει μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ματιοῦ της! Νά, νά, ἐτοιμάζεται νὰ κατεβῇ. Νά την, κατέβηκε, μὰ εἶναι ἀργά! Οἱ πιδὸ μικρὲς ἀνέβηκαν πάνω στὸ δένδρο μὲ ἓνα κομμάτι λάχανο».

Ἀπὸ τέτοια ἐξάσκηση ποὺ δὲν ἀποτελεῖ βέβαια ἐκθεση ἀκόμη, τὸ αὐτὶ σιγά-σιγά συνηθίζει στὸ ρυθμὸ τῶν ἀληθινῶν προφορικῶν ἐκθέσεων.

Γιὰ νὰ καταστήσω περισσότερο ἐνδιαφέρο τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἐργασίας, μιὰν ἄλλη μέρα τοὺς χώρισα σὲ τρεῖς ὁμάδες. Ἡ πρώτη ἔπαιζε στὴν αὐλὴ ποδόσφαιρα, ἡ δευτέρα ἔδλεπε ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ ἡ τρίτη ἔγραφε ἐκεῖνα ποὺ ἔλεγαν οἱ συμμαθηταὶ τοὺς τῆς δευτέρας ὁμάδας, γιὰ τίς διαφορὰς φάσεις τοῦ παιγνιδιοῦ. Ἀλλοτε ἡ μπάλα κτυποῦσε στὴ μύτη τοῦ Γ., ἄλλοτε στὸ κεφάλι τοῦ Δ., καμιά φορὰ καὶ στὴν πλάτη κανενὸς ἀνύποπτου διαδάτη. Φαντάζεται καθέννας μὲ πόση περιέργεια καὶ ὑπερηφάνεια ἀκουσαν οἱ παῖχτες τῆς α' ὁμάδας, ὅταν τελείωσε τὸ παιγνίδι, ἐκεῖνα

πού είχαν γράψει οί τῆς γ' γιά λογαριασμό τους. Οὔτε οί καλλίτεροι ἀστέρες τοῦ κινήματογράφου θά παρακολουθοῦσαν μὲ τόσο ἐνδιαφέρο τὸ δικό τους παίξιμο πάνω στὴν κινήματογραφικὴ θόλῃ!

Ἔτσι ὕστερα ἀπὸ παρόμοιες ἀσκήσεις πού βάσταξαν πολλές βδομάδες, τὰ παιδιὰ συνήθισαν νὰ ἀποδίδουν μὲ τὸ κατὰλληλο ὕφος τὶς παρατηρήσεις τους. Μὰ πρέπει νὰ κατανοηθῇ τοῦτο: Συχαινόμουν πάντα τὸ ὕφος τῶν βιβλίων καὶ ἐμπόδιζα τὰ παιδιὰ πού ἦταν «δυνατὰ στὶς ἐκθέσεις», νὰ συνεχίζουν μὲ τὸν τρόπο πού εἶχαν μάθῃ ἀπὸ τὸ Ἀναγνωστικό. (*)

Τώρα πιά ἔπρεπε οἱ ἴδιοι οἱ μαθητὲς νὰ μάθουν καὶ νὰ στολίζουν κάπως τὶς φράσεις τους. Ξαναπῆγαν μερικοὶ κοντὰ στὸ παράθυρο γιά νὰ παρατηρήσουν καὶ νὰ ἀνακοινώσουν στοὺς ἄλλους τὸ ἀποτελέσμα' τῶν παρατηρήσεών τους. «Γράφετε, ὅ,τι εἶδατε τοὺς εἶπα».

Καὶ μὲ τὴν πένα στὸ χέρι προσπαθοῦσαν ὑψώνοντας τὰ μάτια μιὰ στιγμὴ πρὸς τὴν ὁροφὴ, νὰ θυμηθοῦν τὶς εἰκόνες πού εἶδαν. Μερικοὶ βρῆκαν πάνω ἀπὸ δώδεκα. Ἄλλοι μόνο τρεῖς. Ἄδιάφορο ὅμως ἐπρόκειτο γιά τὴν ἑναρξὴ καὶ ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἦταν ἀρκετὰ καλὴ, γιὰτὶ τώρα πιά ἔγραφαν στὴ γλῶσσα τῆ δικῆ τους κι' ὅχι στὴ δική μου ἢ τοῦ βιβλίου.

Παρατήρησε τὸν κόσμον! Ἄν γιά ὅλα ὠφελῇ ἡ διαταγὴ αὐτὴ, πολὺ περισσότερο εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψει γιά τὴ διδασκαλίαν τῶν ἐκθέσεων. Καὶ τὰ ἑκατὸ τουλάχιστον πρῶτα θέματα τῶν ἐκθέσεων στὸ δημοτικὸ σχολεῖο πρέπει νὰ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τοῦ κόσμου, τῆς ζωῆς.

Ἦστερα ἀπὸ λίγες μέρες ἔβρεχε. Ξαναπῆγάμε πάλι στὸ

(*) Βλ. Βαλάχη. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀναγ. βιβλίου διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων.

παράθυρο, χωρίς όμως να λέμε τίποτε αυτή τη φορά. Από το σημειωματάριο ως το σημείο που έφθάσαμε, να παρατηρούν δηλαδή σιωπώντας και έπειτα να παίρνουν την πένα για να γράφουν, νομίζω πως εκάναμε ένα μεγάλο βήμα για την απόχτηση του ύφους.

Πολλές φορές από μέσα από την τάξη είδαμε σκηνές αρκετά πρωτότυπες. Κοιτάζαμε τις αὐλές και τὰ πίσω μέρη τῶν σπιτιῶν, πού ἦταν τριγύρω ἀπὸ τὸ σχολεῖό. Ἔτσι είδαμε τὸν παπποῦ τοῦ Γ. πού ἔπινε ἥσυχα τὸν καφέ του στὸ μπαλκόνι τοῦ σπιτιοῦ του, τῇ θεῖα τοῦ Δ. νὰ κτενίζη τὰ βαμμένα μαλλιά της στὸ παράθυρο τοῦ κοιτῶνα της. Πόσα διασκεδαστικὰ πράγματα μπορούσε κανεὶς νὰ δῇ!

Ἔστερα προσπαθοῦσαμε νὰ ἀντιληφθοῦμε εἰκόνες πιδ γρήγορες. Βγαίναμε στὴν ἐξωτερικὴ πόρτα καὶ βλέπαμε τὴν κίνηση τοῦ δρόμου. Αὐτὴ βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὰ κάγκελα τοῦ κήπου καὶ στὰ πλάγια της εἶναι εὐκολο νὰ παραφυλάγη κανεὶς χωρὶς νὰ γίνεται ἀντιληπτός. Σὰν κλέφτες κρυδόμαστε γιὰ νὰ παρατηρήσωμε κάθε τι πού θὰ περνοῦσε. Εὐτυχῶς ὁ δρόμος τοῦ σχολείου μας δὲν εἶναι τόσο πολυσύχναστος καὶ ἔτσι ἔπρεπε νὰ περιμένωμε ἀρκετὰ λεπτά γιὰ νὰ περάσῃ κάποιος διαδότης. Εἶχαμε λοιπὸν ἀρκετὸ καιρὸ γιὰ νὰ ἐντείνωμε τὴν προσοχή μας στὸν ἀνώτατο βαθμὸ καὶ νὰ καταγράψωμε μὲ τὴν ἡσυχία μας κάθε νέα παρατήρηση.

Εἶδαμε νὰ περνοῦν ἀστυνομικοί, νοσοκόμες, ἐργάτες, ὑπάλληλοι, μαθητὲς ἄλλων σχολείων κ.ἄ. Προσέχαμε στίς λεπτομέρειες τῆς φυσιογνωμίας τους, στὰ ροῦχα, στὰ πράγματα πού σήκωναν, τέλος γιὰ κάθε ἓνα βρίσκαμε καὶ κάτι ἰδιαίτερο καὶ χαρακτηριστικό. Τὶς σημειώσεις πού παίρναμε τὶς καταγράφαμε στὰ σημειωματάρια.

«Ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις μὲν ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σχολείου». Νά, νέες προπαρασκευαστικὲς ἀσκήσεις τῶν ἐκθέσεων, ποὺ βασίζονται στὴν παρατήρηση καὶ στὴν ἀνάμνηση. Οἱ ἐργασίαι ὅμως αὐτὲς δὲν ἦταν ἀκόμη ἐκθέσεις, γιατί ἔλειπαν μερικὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τους, ἡ ἀνακοίνωση, ἡ ψυχικὴ ὥθηση καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς φαντασίας.

V

Παρατήρηση—φαντασία.

Γιὰ νὰ δημιουργήσω τίς εὐνοϊκὰς συνθήκας, ποὺ θὰ ἐπέτρεπαν τὴν παρένθεση τῶν ἀτομικῶν κρίσεων καὶ σκέψεων, συνέχισα τὴν ἐξάσκηση τῶν αἰσθήσεων τοὺς ὁδηγώντας αὐτὰ πάλι στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου. Ἔτσι μιὰ μέρα τοὺς εἶπα: «Τὸ θέμα μας σήμερα θὰ εἶναι: «κονσέρτο ποὺ ἀκοῦμε ἀπ' τὴ μεγάλη πόλη». Τοὺς εἶπα νὰ κλείσουν τὰ μάτια καὶ ν' ἀκούσουν. Τοὺς προσκάλεσα νὰ ξεχωρίσουν τοὺς διάφορους ἤχους ποὺ μᾶς ἔφερνε ἡ μεγάλη πολιτεία.

Εὐκόλα ξεχώρισαν τίς σειρήνες τῶν ἐργοστασίων, τὰ σφυρίγματα τῆς ἀτμομηχανῆς, τὸν κρότο τῶν κάρων, τίς διαφορετικὰς φωνὰς τῶν αὐτοκινήτων κ.λ.π. Γιὰ κάθε ἤχο τοὺς προσκαλοῦσα νὰ βροῦν καὶ τὴν κατάλληλὴ λέξη, ποὺ τίς πιότερες φορὲς ἦταν ἐπανάληψη αὐτοῦ τοῦ ἴδιου. Ἔτσι κατάλαβαν τὴν ἔννοια τῶν λέξεων: σφυρίζει, συρίζει, βουτίζει, βροντᾷ, μурμουρίζει, κτυπᾷ κ.λ.π.

Τὸ ὕφος δὲν μπορεῖ ν' ἀποχτηθῇ παρὰ μόνο μὲ τὴν ἐξάσκηση ὅλων τῶν αἰσθήσεων. Καὶ ἔκθεσις, κυρίως αὐτὸ θὰ πῇ: λογικὴ κατάταξις σαφῶν ἀντιλήψεων.

Ἡ ἔκθεσις ὅμως γιὰ «τὸ θόρυβο ποὺ ἀκούεται ἀπὸ τὴν

πόλη» παρουσίασε στα παιδιά μιὰ νέα ἀπαίτηση: τὴ συγκέντρωση δηλαδὴ καὶ τὸν περιορισμὸ τοῦ πνεύματός των στὸ θέμα, μὲ ἄλλα λόγια καθαρὴ πιά εἰσαγωγή τῆς σκέψης των σὲ κάποιο κλάδο τῆς ζωῆς.

«Ἕνας σκύλος γαυγίζει», λέγει κάποιος. «Λάθος!», ἀπαντᾷ ἕνας ἄλλος, «Οἱ σκύλοι γαυγίζουν καὶ στὰ χωριὰ καὶ τὸ θέμα μας δὲν εἶναι αὐτό. Ἔτσι ἔμαθαν γιὰ πρώτη φορά, πῶς τὸ θέμα δὲν πρέπει νὰ μοιάζει μὲ πινακίδα τοῦ δρόμου, ποὺ μᾶς δείχνει ἀπλῶς τὴ διεύθυνσή του, ἀλλὰ μὲ ἐπιγραφή ποὺ εἶναι γραμμένη πάνω της καὶ ποὺ ἀπαγορεύει νὰ τραβήξουμε ἀριστερώτερα ἢ δεξιώτερα, γιατί ὑπάρχει κίνδυνος νὰ παραπλανηθοῦμε.

Οἱ ἀσκήσεις αὐτὲς τῶν ὀργάνων τῆς δράσεως καὶ ἀκοῆς δὲ μποροῦν βέβαια ἀκόμη νὰ ὀνομαστοῦν ἐκθέσεις. Εἶναι ἀπλῶς προπαρασκευαστικὲς γιὰ τὴν ἀπόχτηση τῆς τεχνικῆς τους καὶ γιὰ νὰ γίνουν τέλειες τοὺς λείπει μόνο τὸ παιγνίδι τῆς φαντασίας, ποὺ θὰ προσθέσῃ μιὰ νέα ἐνεργητικότητα τοῦ πνεύματος.

Τὰ συνηθισμένα θέματα ποὺ ὡς τὰ σήμερα δίναμε στὰ παιδιά, ὅπως τὸ «ὦν ἡμουν πλούσιος» «τὸ ἄλογο», «γιατί», (*) κ.λ.π. δὲ μᾶς ὡδήγοῦσαν διόλου σὲ εὐνοϊκὸ ἀποτέλεσμα. X Ἕνα ἔργο φαντασίας δὲν πρέπει ποτὲ νὰ γίνῃ φανταστικὸ καὶ στίς ἀνώτερες ἀκόμη τάξεις δὲν πρέπει νὰ χάνεται τὸ παιδί σὲ ἀνύπαρκτες μυθοπλασίες, μὰ πάντοτε νὰ βρίσκεται μέσα στὸ πλαίσιο τῆς πραγματικότητος. Ἡ φαντασία μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἀφήνῃ τίς πολύχρωμες ἀχτίνες της νὰ συνθέτουν, μὰ πάντα γύρω στὴν πραγματικότητα, ὅπως ἡ πεταλούδα τριγυρίζει γύρω στὸ φῶς . . .

(*) Κ. Χονδρομήτρου, Γραμματικὴ τῆς Δημοτικῆς τάξ. Ε'.

Μιὰν ἄλλη μέρα ἔκανα μὲ τὴν τάξη μου τὸ γύρο τοῦ τετραγώνου τῶν σπιτιῶν, ὅπου βρίσκεται τὸ σχολεῖο μας. Εἶδα με ἀνθρώπους, ποὺ ἀνέβαιναν στὰ αὐτοκίνητα καὶ ποὺ πήγαιναν στὶς δουλειές τους. Ἀρχισα τίς ἐρωτήσεις: Ποῦ λέτε νὰ πηγαίνουν ὅλοι αὐτοὶ οἱ βιαστικοὶ ἄνθρωποι; Ἔτσι τοὺς ἀνάγκασα νὰ κάμουν ὑποθέσεις, νὰ ἐκφράζουν δηλ. πιθανότητες καὶ παρατήρησα μὲ πόση ὀρεξὴ καὶ χαρὰ τὸ ἔκαναν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συνηθίζουν ἀκόμη νὰ ἐξετάζουν μὲ τὴν ἴδια προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια, τὰ πιὸ σοβαρὰ καὶ τὰ πιὸ διασκεδαστικὰ πράγματα.

Ἕνας μαθητὴς ἔγραψε:

«Στὸ σταθμὸ Κ... μιὰ γυναῖκα ἀνέβαινε στὸ αὐτοκίνητο μὲ ἓνα παιδί στὸ χέρι. Τὸ παιδί εἶχε δεμένα τὰ αὐτιά του. Τὸ πήγαινε στὸ γιατρό! Δύο ἄλλες γυναῖκες γελοῦσαν. Ἐξάπαντος θὰ πήγαιναν νὰ βροῦν τοὺς ἄνδρες των. Ἕνας ὁμορφος ἄνδρας ἔφευγε μὲ μιὰ βαλίτσα στὸ χέρι. Πήγαινε ἴσως ν' ἀγοράσῃ δῶρα τῶν Χριστουγέννων γιὰ νὰ τὰ μοιράσῃ στὰ φτωχὰ παιδιά». (Ἦταν παραμονὲς Χριστουγέννων).

Μερικὰ παιδιὰ ἔγραψαν τὸν ἴδιο τὸ διάλογό μας ποὺ ἀκουσαν στὴν πλατεῖα, ἄλλα ὅμως δὲ χρησιμοποίησαν καθόλου τὰ λόγια μας. Ἀρχίζουν δηλαδὴ πιά νὰ αἰσθάνωνται κάποια λογοτεχνικὴ ἀνεξαρτησία, καὶ προτιμοῦσαν νὰ ἐκφράζουν ἐλεύθερα τίς ἀτομικὲς σκέψεις τους καὶ γνώμες.

VI

Στὸ παρατηρητήριό τῆς τάξης μας.

Ὡς τώρα οἱ μικρὲς αὐτὲς γλωσσικὲς ἀσκήσεις ἦταν σύμφωνες μὲ δυὸ οὐσιώδεις ὅρους τῆς καλῆς ἐκθέσεως: εἶχαν δηλαδὴ γιὰ βάση τὴν ἄμεση παρατήρηση καὶ ἐξ ἄλλου

περιέκλειαν καὶ τὴν ἔκφραση ἀτομικῶν κρίσεων. Μᾶς μένει ἀκόμη νὰ ὀργανώσωμε μὲ τέτοιο τρόπο τὴ διδασκαλία, ὥστε νὰ πάρουν οἱ ἐκθέσεις καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀμέσου ἀνακοινώσεως, ὥστε νὰ νοιώσουν τὰ παιδιὰ, ὅτι τοὺς εἶναι ἀδύνατο ν' ἀναβάλλουν (*) γι' ἄλλη μέρα, τὴν ἐξιστόρηση κάποιου γεγονότος ποὺ τοὺς ἄφησε ἐντύπωση, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ μικρὸς Πέτρος.

Ὅστερα ἀπὸ παρόμοιες προπαρασκευαστικὲς ἀσκήσεις ἄφηνα στὴ σκηνὴ μόνους τοὺς μικροὺς μου μαθητές, καὶ περνοῦσα νὰ ποῦμε στὰ παρασκήνια, ἀπ' ὅπου ὅμως τοὺς διηύθυνα σὰν ἄγρυπνος σκηνοθέτης: ἢ καλλίτερα στὴν ὀρχήστρα γιὰ νὰ μπορῶ νὰ τοὺς βλέπω. ὅπως ὁ διευθυντῆς τῆς τοὺς ἠθοποιούς. Ἔτσι, ἔστελνα μερικοὺς παιδιὰ μὲ τὸ σημειωματάριο καὶ μὲ τὸ μολύβι στὸ χέρι στὸ παράθυρο τοῦ διαδρόμου. Ἐπρεπε νὰ γράφουν κάθε τι ποὺ θὰ παρατηροῦσαν. Ἐγὼ καὶ τὰ ἄλλα παιδιὰ ἤμαστε τὸ κοινό, τὸ πλῆθος ποὺ ἀγωνιοῦσε καὶ πε ρίμενε μὲ ἀνυπομονησίαν νὰ μάθῃ, τί θὰ τοῦ ἔφερναν.

Ἐπρεπε ὅμως νὰ κάμω κάποιον ἔλεγχο πάνω στὰ γραπτὰ τῶν παιδιῶν, γιὰτὶ ἄλλοιῶς ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ γράφουν ἕνα σωρὸ ἀσυναρτησίες! Ἐπαναλαμβάνω, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ πρέπει νὰ εἴμαστε κοντὰ στὴν πραγματικότητα. Ἐνας φαντασιοκόπος καὶ καυχησιάρης, ὅπως καὶ μιὰ φλύαρη καὶ ὀνειροπόλος μαθήτρια, δὲ θὰ μπορέσουν νὰ κάμουν ποτὲ ἀξιόλογη ἐκθεση: Καὶ τὸν ἔλεγχο αὐτὸ τὸν ἐξήσκησα ὡς ἐξῆς: Ἔβαλα σὲ τρία διαφορετικὰ παράθυρα τοῦ σχολείου συγχρόνως ἀπὸ ἕνα μαθητὴ παρατηρητὴ. Ἔτσι καὶ οἱ τρεῖς παρατηροῦσαν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους. Πῶς πρόσεχαν οἱ

(*) Καὶ ὄχι λίγες μέρες πιὸ ὕστερα. Ράλλη σελ. 97

ἄλλοι, ὅταν γύρισαν μαζί καὶ οἱ τρεῖς νὰ μᾶς διαβάσουν τὶς σημειώσεις! Καὶ πόση χαρὰ ἐνιωθάν ἅμα ἐπιαναν κάποιο φαντασιολόγο πού ἔλεγε ψέματα.!

«Ψευτιές! ψευτιές!» φώναζαν.

Ἕνα παράδειγμα. Στρατιῶτες ἦρθαν καὶ κατασχένωσαν στὸ μικρὸ δάσος πού εἶναι ἀπέναντι στὸ σχολεῖο μας. Ἕνας μαθητὴς πού τὸν εἶχα βάλῃ γιὰ παρατηρητὴ, ἔγραψε: «Ἕνα μικρὸ παιδὶ ἀνέδηκε πάνω σ' ἓνα κανόνι, ὕστερα ἦλθε ἓνας στρατιώτης, τὸ μάλωσε καὶ τὸ κατέβασε». Ὁ ἄλλος τοῦ δευτέρου παραθύρου ἔγραψε: «Ἕνα μικρὸ παιδὶ σκάρφάλωσε πάνω σ' ἓνα κανόνι. Ἕνας στρατιώτης τοῦ ἔδωσε ἓνα γερὸ μπάτσο, τὸ μάλωσε κ.λ.π.». Τέλος ὁ τρίτος μοῦ ἀνάφερε: «Ἕνα παιδὶ ἔκανε ἀνοησίες πάνω σ' ἓνα κανόνι. Ὑστερα ὑποχρεώθηκε νὰ κατεβῇ, ὁ στρατιώτης τὸ μάλωσε, μὰ ὅλα αὐτὰ τοῦ τὰ ἔκανε μόνο γιὰ νὰ γελάσῃ». Καὶ τὸ πιθανώτερο εἶναι πὼς ἔτσι γίνηκε. Ὁ β' ἤλπισε πὼς θὰ μᾶς κἀνῃ ἐντύπωση, ἀν' ἀναγράψῃ, πὼς ἄκουσε καὶ ἓνα γερὸ μπάτσο ἀπὸ 100 μέτρα μακριά!

Εἶναι φανερὸ πὼς τέτοιες ἐλεύθερες ἀσκήσεις εἶναι συγχρόνως καὶ ψυχολογικὰ ντοκουμέντα γιὰ τὸ βαθμὸ τῆς παρατηρητικότητος τῶν παιδιῶν. Καταλαβαίνομε λοιπὸν πόσο σπουδαῖο εἶναι νὰ κρατοῦμε πάντα γερὰ τὰ παιδιὰ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς πραγματικότητος.

Τὸ σπουδαιότερο: τὰ γραφτὰ αὐτὰ ἦταν ἡ πρώτη ἀληθινὴ τους ἔκθεσις, γιατί ἔγραψαν ἐκεῖνο πού εἶδαν καὶ αἰσθάνθηκαν οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὸ παράθυρο τοῦ διαδρόμου, ἔδωκαν μέσα καὶ ἀτομικὲς τους σκέψεις καὶ ἀκόμη τὰ ἀνακοίνωσαν στοὺς συμμαθητὲς τους καὶ σὲ μένα, πού μὲ προσοχὴ περιμέναμε νὰ μᾶς ποῦν, τί εἶδαν. «Στὸ παρατηρητήριον λοιπὸν τοῦ παραθύρου», ἦταν ἡ πρώτη ἔκθεσις τῆς τάξεως μας, ἀνάλογη μ' ἐ-

κείνη που μάς είχε κάνει ὁ μικρὸς Πέτρος στὴν ἀρχή.

Ἐξακολούθησα μεθοδικὰ τὴν ἐξάσκηση τοῦ ματιοῦ καὶ τοῦ αὐτιοῦ. Κάθε μέρα ἔστελνα μερικὰ παιδιὰ στὸ παρὰθυρο ἢ στὴν πόρτα μὲ τὸ μολύδι καὶ τὸ σημειωματάριο στὸ χέρι, καὶ τοὺς ἔλεγα νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ γράφουν τίς ἐντυπώσεις τους. Ἔτσι πλάι στὴ φύση, ἔπρεπε νὰ ἐκφράσουν τίς ἐντυπώσεις των γιὰ τὰ ἀπλὰ συμβάντα τοῦ δρόμου. Τὸ μάτι καὶ τὸ αὐτί ὑπαγόρευαν στὸ μολύδι κάθε τι ποὺ αἰσθάνονταν χωρὶς νὰ πολυσκοτίζονται, ἂν οἱ φράσεις ποὺ θὰ ἔγραφαν ἦταν πολὺ μικρὲς ἢ ἀρκετὰ ἐπιστημονικὲς, ἢ οἱ λέξεις γραμμένες σωστά, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ πάρουν καλὸ βαθμό.

Θὰ ἤθελα πολὺ νὰ δοῦν οἱ κ. συνάδελφοι τοὺς μαθητὲς μου, τοὺς μικροὺς αὐτοὺς συγγραφεῖς, στὸ ἔργο τους. Θὰ ἤθελα νὰ παρατηρήσουν τὸ βλέμμα τους, πόσο ἦταν χαρούμενο καὶ ἀσφαλές, ν' ἀντιληφτοῦν μὲ πόση περιέργεια ἐξερευνοῦσαν τὸ πεδίο τῆς παρατηρητικότητάς τους καὶ μὲ πόσο ζῆλο ἔγραφαν, τόσο ποὺ ἡ πένα νὰ μὴ σταματᾷ καὶ μουντσοῦρῶν, ἢ νὰ μὴ προσπαθῇ νὰ ἀρπάξῃ καμμιά φράση τοῦ διπλανοῦ, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ παλιὸ σχολειό! Καὶ ὕστερα μὲ πόσο ἐνθουσιασμὸ διάβαζαν τίς μικρὲς φράσεις στοὺς συμμαθητὲς τους, ποὺ δὲ μπόρεσαν νὰ γράψουν! Καὶ πόσο ἤθελαν τὴν ἄλλη μέρα νὰ εἶναι ὅλοι παρατηρητὲς!!

Ἀπὸ τέτοιες ἀσκήσεις ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ δῇ, ἂν τὸ παιδί ἔχει κάτι δικό του γιὰ νὰ δώσῃ καὶ μοῦ ἔκαναν κατάπληξη τὰ ὅσα βλέπει, πολλὲς φορὲς μάλιστα περισσότερα ἀπὸ ὅ,τι ἐγὼ ὁ ἴδιος κατῴρθωνα. Τὸ παιδί ἀρχίζει τὸ γράψιμο, ὅπως καὶ τὸ βάδισμα. Βέβαια οἱ ἐντυπώσεις αὐτὲς εἶναι γραμμένες σὲ ὕψος πρωτόπειρο μοροῦμε νὰ ποῦμε, μὰ ἀκριδῶς γιὰτὶ εἶναι τέτοιες, εἶναι ζωντανὲς καὶ δυ-

νατές. Παρόμοια γραπτά είναι ή απaráλλαχτη έξωτερίκευση τής παιδικής ψυχής. Ή αξία τους έγκειται ακριδώς στην άδολη πρωτοτυπία τους, στη δύναμη τής έκφράσεως, στη φυσικότητα τής συνθέσεως και όχι μόνο στη φαινομενική τους σπουδαιότητα. Έδω πρόκειται πια για άμεση παρατήρηση που έκφράζεται σε λογοτεχνική γλώσσα και τὸ παιδί κάτω από κάθε λέξη που γράφει με τὸν τρόπο αὐτό, κρύβει ένα μέρος τής προσωπικότητάς του.

✕ Τὸ κεφαλιῶδες λοιπὸν ἐρώτημα είναι: πῶς θὰ χρησιμο-ποιήσωμε αὐτὴ τὴν ἐνεργητικότητα τής παιδικῆς ψυχῆς, τὴ δύναμη τής δημιουργικῆς φαντασίας του, τὴν ὄρεξη πὺ ἔχει γιὰ θαυμαστὲς ἐξιστορήσεις, τέλος κάθε τι πὺ μεταχειρίζεται ἐλεύθερα, ὅταν παίζῃ ἢ συνομιλῇ με τοὺς συμμαθητὲς του; Ἡ μόνη ἀπάντηση είναι: ἄς ἀφήσωμε τὸ παιδί νὰ μείνῃ καὶ πραγματικὰ παιδί καὶ ὅταν ἀκόμα βαστᾷ τὴν πένα στὰ χέρια του. Ἄς μὴ πνίξωμε τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ παρόμοιες ἀσκήσεις με σχέδια καὶ ὁδηγίες, ὅπως συνιστοῦν ὅλοι οἱ ὁδηγοὶ ἐκθέσεων (Βαλάκη, Ράλλη κλπ.) Ἄς μὴ τοῦ περιορίσωμε τὴ χαρὰ πὺ νοιώθει γιὰ νὰ δημιουργήσῃ, σύμφωνα με τὴ φαντασία του. Κατὰ τὴν παλιὰ μέθοδο τὰ παιδιά γράφοντας ἐκθέσεις ἔπρεπε νὰ προχωροῦν στὰ δάχτυλα τῶν ποδιῶν καὶ με τὰ χέρια κολλητὰ στὸ σῶμα, γιὰ νὰ μὴ χτυπήσουν στὰ «καλούπια» καὶ παραστρατήσουν. Με τὴ νέα τ' ἀφίνομε νὰ εἶναι, ἀκόμα καὶ ὅταν πρόκειται νὰ γράψουν ἐκθεση μικροὶ «διαβόλοι». Δὲν εἶναι καὶ τόσο σπουδαῖο, ἂν περάσῃ στὴν ἀρχὴ καὶ κανέναν σολοικισμόν στις μικρὲς τους ἐργασίες. Θᾶναι μεγάλο κέρδος ὅμως, ἂν μporέσουν καὶ διατηρήσουν τὴν ἐμφυτὴ κλίση πὺ ἔχουν γιὰ φλυαρία, τὴ χαρὰ πὺ αἰσθάνονται γιὰ γράψιμο, προτοῦ ἔρθουν στὸ σχολεῖο, τὴν ἄφθονη ἐνεργητικότητα τοῦ μυαλοῦ

τους και την ἀδήριτη ἀνάγκη, πού τὰ σπρώχνει νά ἀνακοινώσουν τίς σκέψεις τους, όταν συνδιαλέγωνται ἐλεύθερα ἀναμεταξύ τους. Αὐτό ἀκριβῶς θέλει νά ἐφαρμόσῃ τὸ νέο σχολεῖο, τὸ σχολεῖο ἐργασίας.

VII

Πῶς θὰ μάθουν νά διακρίνουν τὸ οὐσιῶδες καὶ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες καὶ ἀδιάφορο.

Τώρα πιά οἱ μικροὶ μαθηταί μου ἔπρεπε νά ἐκμεταλλεuthoῦν ἄλλα πεδία δράσεως, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πόρτα ἢ τὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου. Ἡ καλλιέργεια καὶ κατὰταξη τῶν σκέψεων τους ἔπρεπε νά γίνεται μὲ περισσότερη ἐνεργητικότητα, καὶ τὸ ζωνρὸ ἐνδιαφέρον πού προκαλοῦσαν οἱ ἀσκήσεις αὐτὲς ἔπρεπε νά ὑψωθῇ ἀκόμη κατὰ ἓνα βαθμό, ἀκριβῶς ὥπως ὑψωνόταν ὁλοένα ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνακοινώσεως τῶν ἐργασιῶν ἀπὸ τοὺς μικροὺς παρατηρητὲς, καὶ ἡ ἀγωνιώδης ἀναμονὴ τῶν συντρόφων πού ἔμεναν στὸ σπίτι, καὶ ἀργοῦσαν γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο νά ἔρθουν στὸ σχολεῖο.

Κάθε μέρх λοιπὸν ἔστελνα τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος δύο τρία παιδιὰ νά ἐξερευνήσουν τὴ συνοικία μας. Ἡ μόνη μου διαταγὴ ἦταν: «ἀνοίξτε τὰ μάτια σας!» Κι αὐτά, μποροῦσαν νά γράψουν, ὅ,τι ἤθελαν.

Στὴν ἀρχὴ μοῦ ἔφεραν μακρὲς καὶ ἀνιαρὲς ἀπαριθμήσεις. Ἔτσι ἔγραφαν: «Εἶδα μιὰ δεσποινίδα μὲ μιὰ τσάντα στὸ χέρι. Ἐνας ἄνθρωπος πήγαινε μὲ ποδήλατο. Ἐνα μικρὸ παιδί ἔτρεχε νά ἔρθῃ στὸ σχολεῖο κ.λ.π.».

Μοῦ ἔκανε ἐντύπωση ἡ προθυμία πού ἔδειχναν γιὰ νά πᾶνε νά μαζέψουν παρατηρήσεις καὶ νά φέρουν, ὅσο μποροῦ-

σαν περισσότερες. Αυτό εξηγείται από την προηγούμενη ὀρεξη πού είχαν για νά καταρτίζουν συλλογές, πίνακες, καταλόγους κ.λ.π. Τώρα πιά ὁμως ἔπρεπε νά συνηθίσουν νά συγκεντρώνουν τήν προσοχή τους σέ μικρό ἀριθμό παρατηρήσεων. Ἔτσι τοὺς εἶπα; «Σήμερα μὴ μοῦ φέρετε παραπάνω ἀπὸ 6 παρατηρήσεις. Προσπαθήσετε μόνο νά παρατηρήσετε καλὰ καὶ μὲ ἀκρίβεια ἀνθρώπους καὶ πράματα, ὥστε γιὰ κεῖνο πού θὰ περιγράψετε, νά μπορέσετε νά κάνετε 2--3 μικρὲς φράσεις».

Ἀρχισαν λοιπὸν νά διατρέχουν τὸ δρόμο μὲ ἐντατικώτερη προσοχή καὶ ν' ἀφιερώνουν περισσότερο χρόνο γιὰ κεῖνο πού παρατηροῦσαν. Οἱ ἐκθέσεις τους δηλ. ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα ἔπαιρναν ὅλως διόλου διαφορετικὴ μορφή, γιατί μὲ τήν πρώτη ματιὰ γινόταν ἀντιληπτὴ ἡ ἐπίδραση τῶν ἀτομικῶν τους σκέψεων καὶ ἡ ἐκδήλωση τῆς κρίσεώς τους.

«Εἶδα μιὰ δεσποινίδα, ἔγραψε γιὰ τὸ ἴδιο θέμα ἓνας ἄλλος, μὲ τὴ σάκκα στὸ χέρι. Ἐξάπαντος ἐκεῖ μέσα θὰ εἶχε τὸ φαγητό της. Φαίνεται πὼς πήγαινε στὸ κατάστημα πού δουλεύει. Ἴσως νά εἶναι καὶ πουλήτρια στοῦ Π..... Ὑστερα πέρασε ἓνας ἄνθρωπος μὲ ποδήλατο. Εἶχε στὴν πλάτη του ἓνα βαρὺ κυνηγετικὸ σάκκο καὶ φαίνεται πὼς εἶχε κουραστῇ πολὺ. Ἐρχόταν ἀπὸ τὸ Χαλ..... Ἐνα μικρὸ παιδί ἔτρεχε γιὰ νάρθη στὸ σχολεῖο. Ἐξάπαντος ξέχασε νά ξυπνήσει πρὶν νωρίς. Πόσο θὰ χτυπᾷ ἡ καρδιά του, πού θὰ τὸ μαλώσει ὁ δάσκαλος».

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ σιγὰ-σιγὰ τὰ παιδιὰ ἔμαθαν νά «κοσκινίζουν» τίς παρατηρήσεις τους, νά διαλέγουν τίς πρὶν ἐνδιαφέρουσες καὶ νά σταματοῦν σὲ μικρὸ μόνο ἀριθμὸ γεγονότων. Ἔτσι ἀπὸ τὴ δωδεκάδα καὶ παραπάνω τῶν παρατηρήσεων πού ἔγραφαν στὴν ἀρχή, κατέδηκαν ὕστερα σὲ 3—4

γεμᾶτες ὁμῶς ἀπὸ σκέψης καὶ κρίσης, ἄρχισε δηλ. πιά ἡ φαντασία τους νὰ δουλεύη, μὰ πάντα γύρω ἀπὸ τὸ γεγονὸς ποὺ παρατηρήθηκε Ἡ φαντασία τους ὑφαίνει τίς μεταξωτὲς κλωστές της γύρω ἀπὸ τὰ πράγματα τοῦ δρόμου, ὅπως ἡ ἀράχνη, ὅταν θέλει νὰ κάνῃ τὸν ιστό της.

*
* *

Ὁ ἐνθουσιασμός, μὲ τὸν ὁποῖον οἱ τρεῖς μαθηταὶ ἔφερναν κάθε μέρα στὴν τάξη τὸ ἀποτέλεσμα τῶν παρατηρήσεών τους καὶ ἡ ζωηρὴ ἀναμονὴ τῶν ἄλλων, διατηροῦσαν τὸ κατὰλληλο καὶ ἡλιόλουστο κλίμα, ποὺ μοῦ ἦταν ἀναγκαῖο γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων. Μὰ καὶ γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ ὕλικοῦ ὕστερα ἀπὸ τὸ ἔλα-πήγαινε τῶν ἰδεῶν ποὺ ἔδιναν καὶ ἔπαιρναν, οἱ δημιουργικὲς προσπάθειες καὶ ἡ κριτικὴ ποὺ ἐξασκοῦσαν, ἦταν πολὺ συντελεστικὲς καὶ πολύτιμες. Γιατί, στὴν ἀρχή, γιὰ πολλὰ παιδιὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ ξεχωρίζουν τὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ γελοῖο καὶ νὰ κρίνουν ἀπὸ πρῖν, ἂν αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο θὰ ἐνδιέφερε περισσότερο τοὺς συμμαθητὲς τους ἢ θὰ τοὺς ἄφινε ὅλως διόλου ἀδιάφορους.

Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ τὸ δικαστήριον τῶν παιδιῶν ἦταν ἐξαιρετικὰ βοηθητικό.

Μόλις ἔδρισκαν δηλ. κάτι ποὺ τοὺς στενοχωροῦσε, δὲ δίσταζαν νὰ ποῦν τὴ γνώμη τους. Ἄν λοιπὸν ἔφερνε κάποιος τὴ συνηθισμένη ἀπκρίθμησιν, ἡ κριτικὴ τῶν ἄλλων ἦταν σύνητομη καὶ ἀποφασιστικὴ.

«Γ. . . , ἔλα αὐτὰ ποὺ μᾶς λὲς εἶναι φλυαρίες· ἡ ἐκθεσὴ τοῦ Δ. ἦταν πολὺ πιὸ καλὴ».

Παρόμοιες ἀπλὲς καὶ χωρὶς ρητορικὰ ἄνθη κριτικὲς εἶναι στὴν ἡμερησίαν διὰτάξιν στὴν τάξιν μας. Πράγματι, στὸ σχολεῖο ἐργασίας ἡ δουλιὰ γίνεται ὁλότελα δημοκρατικὰ, ἀπὸ

έσωτερική παρόρμηση, και όχι σύμφωνα με τὸν ξηρὸ και ἀπολυταρχικὸ τρόπο τοῦ παλιοῦ. Παρατήρησα ἀκόμη πῶς οἱ κριτικὲς αὐτὲς ποὺ κάνουν ὅ,τι κάνει τὸ φαλίδι τοῦ ράφτη, εἶναι πολὺ μορφωτικὲς. Μὲ τὸν καιρὸ καὶ στὸ πιὸ περιωρισμένο καὶ φοβισμένο παιδί προβάλλεται ἡ ἀπάντηση : « Ἄν τὰ πῶ ἔτσι θὰ στενοχωρεθοῦν οἱ συμμαθητές μου, καὶ δὲ θὰ μὲ προσέξουν καθόλου. Μὰ ἂν μεταχειρισθῶ πιὸ ζωντανὲς φράσεις, θὰ κάνουν ἀπόλυτη σιωπὴ γιὰ νὰ μὲ ἀκούσουν ».

Παιδιά ποὺ δὲν ἔχουν διδαχθῇ νὰ ξεχωρίζουν τὸ οὐσιώδες καὶ ἐνδιαφέρον, ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες καὶ ἀδιάφορο (καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι ὅσο φαίνεται εὐκολο) δὲ θὰ κάμουν ποτὲ καλὲς ἐκθέσεις στὸ σχολεῖο, μὰ οὔτε καὶ στὴ ζωὴ τους μιὰ ὁμορφὴ ἐπιστολὴ, ποὺ νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἄλλου.

Μιὰ τελευταία ἀνάμνηση ἔρχεται νὰ μὲ ἐνισχύσῃ στοὺς παραπάνω στοχασμούς μου.

Οἱ μαθήτριες κάποιου σχολείου τῆς Ἀμερικῆς μάζεψαν διάφορα ροῦχα καὶ μάλλινα ὑφάσματα καὶ τὰ ἔστειλαν σὲ πακέτα γιὰ νὰ μοιραστοῦν στὰ παιδιά. Κάθε μιὰ εἶχε βάλῃ καὶ τὸ γραμματάκι τῆς. Πολλὰ ἀπ' αὐτὰ ἦταν πολὺ ὁμορφα. Ἔτσι ἓνα κοριτσάκι 12 χρονῶν ἔγραφε :

« Ἐχω γαλανὰ μάτια καὶ ξανθὰ μαλλιά, καὶ εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένη. Μὰ θὰ ἤθελα πολὺ νὰ ἔρθω κοντὰ σου καὶ νὰ δῶ τὴν ὁμορφὴ πατρίδα σας. Θᾶναι ὁμορφο πρᾶμα νὸ βλέπει κανεὶς πάντα τὸν καταγάλανο οὐρανὸ σας ! »

Τὸ κοριτσάκι αὐτὸ προαισθάνθηκε ἐκεῖνο ποὺ ἔπρεπε νὰ γράψῃ : γιὰτὶ ὅποιος παίρνει ἓνα πακέτο ροῦχα ἐντελῶς δωρεάν, θέλει πολὺ νὰ μάθῃ μὲ τί μοιάζει ἡ μικρὴ του δωρῆτρια. Ἐξ ἄλλου ὁ γαλανὸς οὐρανὸς τῆς πατρίδας μας ἐνδιαφέρει τὰ ἑλληνόπουλα, ὅσο καὶ τὸ Ἀμερικανόπουλο ποὺ δὲν εἶναι συνηθισμένο νὰ τὸν βλέπῃ πάντα ἔτσι γελαστό.

Οἱ ἀπαντήσεις τῶν παιδιῶν πέρασαν πάλι ἀπ' τὰ χέρια μου καὶ πρέπει νὰ ὁμολογήσω πῶς ντράπηκα γιὰ λογαριασμό μου. Ἐνα παιδί ἔγραφε: «Ἐχω ἕξη ἀδέρφια. ἡ Κ. . . γεννήθηκε στίς 19 Νοεμ. 1919, ὁ Γ. . . στίς 27 Φεβ. 1917 κ.ο.κ. ἔδινε τὴ γενεαλογία ὧλων. Ὑστερα μιλοῦσε μὲ τέτιο ἀδαῆ τρόπο γιὰ τὴ σύγχρονη κατάσταση τῆς πατρίδας μας, ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πάρῃ τὰ Ἀμερικανόπουλα πῶς κατέβηκαν ἀπὸ τὸ φεγγάρι καὶ δὲν εἶχαν πάρῃ εἶδηση, τί συνέβηκε στὸν κόσμον ἀπὸ τὸ 1914. Καμιά ἀπολύτως λέξη ποὺ νὰ ἐνδιαφέρῃ ἕνα κοριτσάκι 12 χρονῶν. Πάνω-κάτω τὰ 3)4 τῆς ἐπιστολῆς ἦταν μὲ τὸν ἀξιοθρήνητο αὐτὸ τρόπο γραμμένα.

Οἱ ἐργασίες τῶν παιδιῶν μας δὲ θὰ γίνουν ποτὲ ἐλκυστικές, ὅσο οἱ ἐκθέσεις τους δὲν παίρνουν τὸν χαρακτήρα ἔργων, ποὺ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνακοινωθοῦν. Τὸ παιδί μόνο τὴ στιγμή ποὺ θὰ νιώσῃ τὸν ἑαυτὸ του ὑποχρεωμένο νὰ κἀνῃ ἐντύπωση στοὺς συμμαθητὲς του, ἀποκτᾷ καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ὥθηση γιὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ ἀδιάφορο. Τὰ παιδιὰ ποτὲ δὲ θὰ μπορέσουν νὰ καταλάβουν τί θὰ πῇ, «θέλω καὶ σκλαδῶνῃ τὸν ἀκροατή», ὅσο δὲ στηρίζουν τίς ἐργασίες τους πάνω σὲ γεγονότα ποὺ ἔζησαν καὶ ὅσο ἀπευθύνονται μόνο στὸ δάσκαλον, ὅπως γίνεται ὥς σήμερα. Γιὰ τὸν τελευταῖον δὲ μποροῦν νὰ εἶναι ποτὲ ἐπείγουσες καὶ πιεστικές, γιὰτὶ πάνω-κάτω ξαίρει ἀπὸ πρὶν τί μπορεῖ νὰ περιέχουν. Μὲ ἄλλα λόγια πρέπει νὰ παίρνουν πάντοτε τὸ τύπον ἐπιστολῆς.

Ἐχω μαζέψῃ —μὴν ἐρωτᾶτε πῶς— ἀρκετὲς ἐρωτικές ἐπιστολὰς ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, γιὰτὶ ἔχω τὴν ἰδέαν πῶς μόνο σ' αὐτὲς μέσα ἡ ψυχὴ ξανοίγεται ολότελα, καὶ φανερώνῃ τὰ πιὸ βαθιὰ μυστικά της. Λοιπὸν κάποτε ἔπεσε στὰ χέρια μου τὸ ἐρω-

τικό γράμμα ἐνὸς φαντάρου πρὸς τὴ μνηστή του. Στὴν ἀρχὴ περιέγραφε τὶς διάφορες στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις—ἦταν τὸν καιρὸ τοῦ πολέμου—ποὺ δὲν προκαλοῦσαν βέβαια διδίου τὸ ἐνδιαφέρο τῆς ἀγαπημένης του. Μεταχειριζόταν ὕστερα φράσεις χυδαῖες, ἀπὸ τὶς πολυάριθμες ποὺ βρῆκαν οἱ στρατιῶτες τοῦ μεγάλου πολέμου, μὰ ποὺ δὲ μποροῦσε νὰ καταλάβῃ τὴ σημασίαν τους ἢ νέα κόρη καὶ περιέγραφε τὴ γενικὴ στρατιωτικὴ κατάστασις, ποὺ τὴν ἤξαιρε καλύτερα ἢ ἴδια ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες. Μόλις ὅμως ἔξφευγε λίγο ἀπὸ τὰ τετριμμένα, τότε πιά ἦταν γιὰ νὰ ξεκαρδίζεται κανεὶς στὰ γέλια. Ἔτσι ἔγραφε : « Ἦθελα νάμουν πουλάκι μὲ δυὸ μικρὰ φτερά, γιὰ νὰ μποροῦσα νὰ χαράξω πάνω στὸν κορμὸ ὄλων τῶν δένδρων : Βαρέθηκα πιά αὐτὸ τὸ στρατιωτικὸ καὶ λαχταρῶ τὴν ὥρα ποὺ θὰ ἔρθω κοντά σου ! ».

Εἶναι φανερό, πῶς φοβᾶται νὰ ἀποκαλύψῃ τὴ νοσταλγίαν του χωρὶς νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν ποίησιν. Μὰ ἐπειδὴ αἰσθάνεται πῶς πρέπει μὲ κάθε θυσίαν νὰ κινήσῃ καὶ τὸ ἐνδιαφέρο τῆς φίλης του, καταντᾷ γελοῖος. Τοῦ φαίνεται ἀδύνατον νὰ τὸ κινήσῃ μὲ τὴν περιγραφὴ τῆς ἀτομικῆς του ζωῆς καὶ μὲ τὴν ἐκφραση τῶν ἀτομικῶν του σκέψεων, ὅπως ἦταν καλύτερα.

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ καταλαβαίνομε ποῦ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ ἢ ἀδυναμία τοῦ ὕφους : ἀπλούστατα στὴ λεξιθηρία, ἄλλοτε ἀνόητη καὶ ψεύτικη, ἄλλοτε πάλι κοινὴ καὶ κατχγέλαστη.

Τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου ἐργασίας θὰ γράφουν καὶ στὴ ζωὴ τους ἐπιστολὰς ποὺ νὰ ἔχουν κάποιο περιεχόμενον, γιὰτὶ ἀπὸ νωρὶς ὑποχρεώνονται ἀπ' τοὺς συμμαθητὰς τους νὰ ξεχωρίζουν τὸ ἐνδιαφέρο ἀπὸ τὸ ἀδιάφορον. Ποτὲ ὅμως δὲ θὰ τοὶ κατορθώσουν, ὅσο ὁ δάσκαλος μένει δάσκαλος, κύριος καὶ ἀπόλυτος μονάρχης μέσα στὴν τάξιν του.

Θὰ τὸ κατορθώσουν μόνο, ὅταν καὶ ὁ ἴδιος ἀποτελέσῃ μέρος τοῦ κοινοῦ ποὺ ἀκούει, σὺν ἑνα; ἀπὸ τοὺς μικρότερους μαθητὲς του. Καιρὸς πιά εἶναι νὰ τελειώνωμε μιὰ γιὰ πάντα μὲ τὸ ἀπολυταρχικὸ σχολεῖο. Τὸ μέλλον ἀνήκει σ' ἐκεῖνο ὅπου ἡ δουλειὰ γίνεται ἀπὸ κοινοῦ, ἀπ' τὸ δάσκαλο καὶ τὰ παιδιὰ.

VIII.

Ντοκουμέντα γιὰ τὸ δάσκαλο.

Οἱ ἐκθέσεις ποὺ γίνονται σύμφωνα μὲ τὸ σχολεῖο ἐργασίας εἶναι καὶ σπουδαῖα «ντοκουμέντα» γιὰ τὸ δάσκαλο, ποὺ θέλει νὰ ἔχῃ ἐξακριβωμένες πληροφορίες γιὰ τὶς διάφορες πνευματικὲς δεξιότητες τῶν παιδιῶν, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς λογικῶ-λογικῶ παρατηρήσεις ποὺ μπορεῖ νὰ κάνῃ πάνω σ' αὐτές.

Γιατὶ ἅμα βλέπει πὼς ἓνα παιδί στίς ἐξερευνήσεις ποὺ κάνει στὸ δρόμο ἢ στὸ σπίτι, σταματᾷ περισσότερο στὸν αὐτόματο τρόπο τοῦ κλεισίματος μιᾶς πόρτας ποὺ παρατήρησε ἢ στὴν ἡλεκτρικὴ λάμπα μὲ τόξο ἢ ἀκόμη στὴ πληθώρα τῶν συρμάτων τῶν ἑναερίων γραμμῶν (τηλεφωνικῶν, τηλεγραφικῶν κλπ.) μπορεῖ εὐκολὰ νὰ καταλάβῃ ποιοὺ δρόμο θὰ πάρῃ μιὰ μέρα, δηλ. ποιοὺ ἐπάγγελμα θὰ ἀκολουθήσῃ.

Ἄν βλέπῃ πάλι πὼς ἓνα ἄλλο ἐνδιαφέρεται περισσότερο γιὰ τὶς πλάκες, ποὺ πάνω τους ἔχουν χαραγμένα τὰ ὀνόματα τῶν δρόμων, καὶ στὴν ἐκθεσὴ του δὲν παρὰλείπει ν' ἀναφέρῃ ὅτι «ἐπὶ γὰρ ἀπ' τὴν ὁδὸ Σταδίου, ὕστερα πέρασα τὴν πλατεῖα Συντάγματος ὑπάρχει ὁδὸς Σταδίου καὶ τὸ Παναθηναϊκὸ Στάδιο», ἔ! τότε ἂς εἶναι βέβαιος, ὅτι τὸ παιδί αὐτὸ ἔχει μεγάλη κλίση γιὰ τὶς λέξεις καὶ θὰ προκόψῃ ἐξάπαντος ἂν ἀσχοληθῇ μ' αὐτές, ἂν γίνῃ δηλ. φιλόλογος.

Μπορεῖ ἀκόμη νὰ προμαντέψῃ ποιοὺς θὰ γίνῃ καλὸς ἰχνο-

γράφος ἢ σχεδιαστής, ἀν' ἀπ' τὴν ἀρχὴν τὰ ὁδηγεῖ νὰ στολίζουν μὲ διάφορα διακοσμητικὰ σχέδια τὶς ἐκθέσεις τοὺς κι' ἀν βλέπη πόσο πιὸ ὠραῖα μέρα μὲ τὴ μέρα τὰ καταφέρνουν. Μὰ καὶ τὸν χαρτογράφο θὰ μπορέσῃ νὰ ἀνακαλύψῃ ἀν κἀνὴν μικροὺς χάρτες, τοῦ τόπου ποὺ ἐξερευνήσῃ. "Εἴται ἢ ἐλεύθερη ἐκθεσὴ καὶ γιὰ μένα ἐπαναλαμβάνω μόνο αὐτὴ ὑπάρχει, γίνεται ἢ καλλίτερη βάσις γιὰ τὴν ἐπιμελέστερη ἐκλογὴ τοῦ ἐπαγγέλματος.

Κι' ἓνα ἄλλο· ἐπειδὴ τὰ παιδιὰ διατυπώνουν ἐλεύθερα τὰ διανοήματά τους, εἶναι φυσικὸ νὰ πέφτουν πολλὰς φορὲς καὶ σὲ γκάφες, ποὺ εἶναι πολὺ διδαχτικῆς. "Αποτελοῦνε γιὰ τὸ δάσκαλο τὸ καλύτερο πρόγραμμα διδασκαλίας, τοῦ δείχνουν τὶς ἐλλείψεις τῶν παιδιῶν καὶ τὰ σημεῖα ποὺ καθυστεροῦν καὶ ἐπομένως τὸν τρόπο τῆς διορθώσεως. "Εἴται ἀναγκάζεται νὰ μὴν ξεπεράσῃ ποτὲ τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τῶν μαθητῶν του.

Οἱ ἐκθέσεις τῶν μαθητῶν μου, οἱ μικρὲς αὐτὲς ἐργασίαι γεμάτες ἀπὸ καθημερινὰ γεγονότα τοῦ δρόμου ἴσως νὰ φανοῦν χωρὶς σημασίαν σὲ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες μας. Σ' αὐτοὺς ἔχομε ν' ἀπαντήσωμε, πῶς τέτοια θέματα μποροῦμε νὰ δώσωμε καὶ στὴν ἀνώτατη τάξη. Οἱ ὁμορφιὲς τῆς μικρῆς πατρίδας τοῦ παιδιοῦ, τὰ καθημερινὰ θαυμάσια πράγματα, δὲ μποροῦν ποτὲ νὰ ἐξαντλήσουν τὶς πηγὰς τῶν ἐκθέσεων τοὺς. Καὶ μόνο μὲ τὴν προσπάθειαν νὰ εἰσδύσουν στὸν γεωργικὸ πλοῦτο, ποὺ περιτριγυρίζει τὸ παιδί, μποροῦν νὰ βροῦν ἀνεξάντλητα θέματα γιὰ ἐλεύθερη ἐργασία.

"Εἴται ὁ περίπατος γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι ἢ τὴ συνοικίαν εἶναι μόνο μιὰ ἀρχή. Στὶς ἀνώτερες τάξεις θὰ καταχτήσωμε τὴν πολιτείαν καὶ τὰ περὶ χωρὰ τῆς. Κι' ὅταν μιὰ φορὰ κἀνωμε τὰ παιδιὰ ἱκανὰ νὰ ἀναγνωρίζουν τὸν ἑαυτό τους μέσα στὸ

στενὸ κύκλο τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας εἶναι σὰ νὰ τοὺς δίνωμε τὸν περιηγητικὸ κοῦκο καὶ τὸ μπαστοῦνι γιὰ νὰ καταχτήσουν χωρὶς δυσκολία ὅλο τὸν κόσμον.

Στις κατώτερες τάξεις τὰ παιδιὰ στὴν ἐκλογὴ τῶν ἐλευθέρων θεμάτων δείχνουν προτίμηση κυρίως γιὰ τὰ ἑκτακτα γεγονότα π.χ. γιὰ τὸ τράμ ποὺ δὲ δουλεύει σήμερα ἐξ αἰτίας τῆς ἀπεργίας, γιὰ τὰ ἄλογα ποὺ δὲν μποροῦν νὰ σύρουν τὸ κάρφο φορτωμένο μὲ πέτρες, γιὰ τὸ χωροφύλακα καὶ τὸν κλέφτη ποὺ ἔπιασε, γενικὰ γιὰ τὸ θόρυβο καὶ κάθε εἶδους ταραχῇ. Σιγὰ σιγὰ ὅμως μόνον τοὺς μαθαίνουν νὰ βρίσκουν κάθε τι ποὺ εἶναι κοινοτυπία καὶ ἀποχτοῦν τὴν ἀναγκαία ὠριμότητα γιὰ νὰ νιώθουν τὴν ποίηση, ποὺ περικλείει ὁ κανονικὸς ρυθμὸς τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Κανένα ὅμως δὲ θὰ ξεχωρίσῃ οὔτε θὰ μπορέσῃ νὰ ἐκφρασθῇ γραπτῶς, ἂν προηγουμένως δὲ μάθῃ νὰ κάμῃ ὁμορφες ἐκθέσεις γι' αὐτὰ τὰ τυχαῖα, ἑκτακτα καὶ συγκεκριμένα συμβάντα ποὺ ὑπέπεσαν στὴν ἄμεση ἀντίληψή του.

IX

Ἐλεύθερη ἀνακοίνωση.

Κάθε συνάδελφος ἔχει διδάξῃ στὴ ζωὴ του ἓνα χρόνο τὸ πλεονέκτημα στὴν Α' τάξη. Ἐκεῖ λοιπὸν θὰ ἔχῃ ἀντιληφθῇ πόσο τολμηρὸς εἶναι οἱ ἀπαντήσεις τῶν μικρῶν, τὴ χαρὰ ποὺ εἶναι ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπά τους, τὴν ἀνάγκη ποὺ τὰ πιέζει νὰ μὴν ἀφήνουν «ἀκίνητα» τὰ πόδια τους, τὴ φρεσκάδα τοῦ μυαλοῦ καὶ γενικὰ τὸν πρωτότυπο τρόπο ποὺ ἐφαρμόζουν σ' ὅλες τὶς ἐργασίες καὶ στὰ παιγνίδια τους. Ὡς τὰ συγκρίνῃ τώρα μὲ τὰ παιδιὰ τῆς γ' ἢ δ' δημοτικοῦ καὶ δὲ μπορεῖ νὰ μὴ ρωτήσῃ τὸν ἑαυτὸ του: «Γιὰ ποιοὺ λόγους οἱ μικροὶ καὶ ζωηροὶ ἄλλοτε διαβόλοι τῆς Α' τάξης ἔγιναν τόσο

γρήγορα φρόνιμοι μαθηταί; Γιατί τὰ παιδικὰ τους στοματάρια, ὅταν πρωτοῦνθον στὸ σχολεῖο, κελαῖδοσαν σὰν τὰ μικρά πουλιά, ἐνῶ τώρα εἶναι κλειστὰ καὶ μανταλωμένα; Βέβαια ἂν ἐξετάσῃ κατὰ βάθος, τὰ παιδιὰ δὲν ἄλλαξαν. Γιατὶ μόλις φύγῃ ὁ ἴδιος ξαίρομε ὅλοι τί γίνεται· «φεύγει ὁ γάτος, χορεύουν τὰ ποντίκια».

Γιὰ νὰ γίνουν ὅμως ὅπως ἦσαν καὶ ὅταν πρωτομπήκαν στὸ σχολεῖο, καὶ ὄχι νὰ μείνουνε Ραφαήλ χωρὶς χέρια, ὅπως λέει ὁ *Αἰσίου*, ἔχομε ἓνα μόνο μέσο: κι' αὐτὸ εἶναι ἡ ἐκθεσὴ, ποὺ γίνεται μὲ τὸν τρόπο ποὺ δοκιμάσαμε καὶ συνηστοῦμε. Αὐτὴ θὰ τοὺς δώσῃ καὶ τὰ δυό.

Ἔχει ὅμως κι' ἓνα ἄλλο καλὸ ἢ μέθοδός μας. Μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστῇ στὴν πράξιν ἀπὸ ὅποιονδῆποτε συναδέλφο, εἴτε εἶναι ὁπαδὸς τοῦ σχολείου ἐργασίας, εἴτε ὄχι καὶ μὲ μαθητὰς διαφορετικούς, εἴτε δηλ. ἔχουν κι' αὐτοὶ μορφωθῇ ἀπὸ ὁπαδοὺς τοῦ νεωτέρου σχολείου ἢ τοῦ παλαιότερου. Ἄν τὰ παιδιὰ μορφωθοῦν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ θὰ πρωτοπατήσουν στὸ σχολεῖο, ἀπὸ τὰ 6 χρόνια τους σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ σχολείου ἐργασίας, ὅπως ἐμεῖς ἀντιλαμβανόμαστε, παρόμοιες ἐκθέσεις θὰ εἶναι περιττὲς στὴν γ' καὶ δ' τάξιν, γιατί ἀπὸ τὴν ἀρχὴ δὲν κάγουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐξασκοῦνται στὴν ἀσκήσιν τῆς ὁράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς. Στὸ σχολεῖο ἐργασίας, ὅπου ὅλα βασίζονται στὴν ἄμεση παρατήρησιν, τὴν πνευματικὴ ἐνεργητικότητά καὶ στὶς δεξιότητες τοῦ παιδιοῦ, ὑπάρχουσιν ἄπειρες εὐκαιρίες θεμάτων γιὰ ἐκθέσεις.

Μὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικὸ νὰ διατηρήσουν οἱ ἐκθέσεις καὶ στὸ τελειότερο ἀκόμη σχολεῖο ἐργασίας τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνακοινώσεως πρὸς ἄλλον.

Ἕνα παράδειγμα: Στὴν ἕκτῃ τάξιν ἔκανα ἓνα πείραμα

για νά δείξω πόσο τὰ φυτὰ ἀγαποῦν τὸ φῶς. Γεμίσαμε λοιπὸν μὲ πριονίδια καὶ χῶμα τρία κουτιά σιγαρέττων καὶ φυτέψαμε μέσα φασόλια. Βάλαμε τὸ πρῶτο κουτί κοντὰ στὸ παράθυρο, τὸ δεύτερο πάνω σ' ἓνα ράφι καὶ τὸ τρίτο πίσω ἀπὸ τὸ μαυροπίνακα. Τὸ τελευταῖο τὸ σκεπάσαμε μὲ μιὰ μεγάλη χαρτοσακούλα.

Προκάλεσα ὕστερα τὰ παιδιὰ νά προείπουν πιδ φασόλι θὰ φύτρωνε πρὶν ἀπ' ὅλα. Φυσικὰ ὅλα εἶπαν γιὰ τὸ πρῶτο. Ἀποτυχία! Τὰ φασόλια τοῦ δεύτερου κουτιοῦ βγήκαν πρῶτα, γιατί εἶχανε περισσότερη ἀνάγκη ἀπὸ φῶς. Ὑστερα ἀπὸ μερικὲς μέρες ἔφτασαν τὸ 1)2 μέτρο, ζαρωμένα ὅμως καὶ κιτρινωπά, ἐνῷ οἱ κοτυληδόνες τῶν φασολιῶν τοῦ πρώτου κουτιοῦ ἦταν μόλις 1)2 δάχτυλο, μὰ καταπράσινες καὶ ζωηρές. Δὲν ἐπέτρεψα νά δοῦν τὰ φασόλια τῆς χαρτοσακούλας, ποὺ θὰ εἶχαν βέβαια ἀρκετὸ μικρὸς κι' αὐτά, μὰ ἔκανα στὴ γωνιά τῆς μιᾶς τρυπίτσα καὶ τὰ παιδιὰ κατάλαβαν, πὼς μιὰ μέρα θὰ ἔδωαινε ἀπὸ καὶ κάποιος στέλεχος τοῦ φασουλιοῦ ζητώντας τὸ φῶς. Ἐνῷ θ' ἀνέδαινε μὲ ὀρμὴ πρὸς τὸν ἥλιο, θάβρισκε τὸν μικρὸ φεγγίτη, ἂν καὶ ἦταν λίγο πρὸς τὰ πλάγια.

Ἡ ἀγωνία τῶν παιδιῶν μεγάλωνε κάθε μέρα. Καὶ ἕνα πρωτὴ τὴν ὥρα ποὺ μπήκαμε στὴν τάξη βρήκαμε πραγματικὰ τὸ φασόλι τῆς χαρτοσακούλας μὲ περασένη τὴ μύτη του ἀπὸ τὸ φεγγίτη. «Ζήτω»! φώναξαν μόλις τὸ εἶδαν. «Κρῖμα, τοὺς εἶπα, νά μὴν εἶναι σήμερα καὶ ὁ Μ. ἐδῶ μὲ μεγάλη χαρὰ κι' ἐκεῖνος θὰ τὸ ἔδλεπε». «Νὰ τοῦ τὸ γράψουμε» εἶπαν τὰ παιδιὰ. Δὲν ἦταν δὲ κι' ἡ πρώτη φορὰ ποὺ στέλναμε τέτοιες ἐκθέσεις σὲ παιδιὰ ποὺ ἀπουσίαζαν. Ἐπωφελήθηκα τῆς εὐκαιρίας γιὰ νά δώσω στὴν ἐκθεση τὸν χαραχτήρα μιᾶς ἀνακοινώσεως, μιᾶς ἐπιστολῆς. Στάθιμα λοιπὸν στὴ μέση

τῶν μαθητῶν μου κοιτάξαμε πάλι τὰ φασόλια καὶ τοὺς εἶπα νὰ γράψουν. Ἕνας ἔγραψε: «Τὶ κρῖμα Μ. νὰ μὴν εἶσαι σήμερα στὴν τάξη νὰ δῇς τὸ φασόλι ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴν τρύπα». «Εἶναι πολὺ περίεργο, γελάσαμε πολὺ» ἔγραψε ἕνας ἄλλος. Καὶ ἕνας τρίτος δυνατὸς στὴ γλῶσσα καὶ στὸ δραματικό αἶσθημα, ἔγραψε μὲ ὅλως διόλου ἀτομικὸ τοῦ ὕψους:

«Καλημέρα, κύριο φασόλι. Ἐπὶ τέλους! Πόσο καιοὺ σὲ περιμέναμε. Τώρα γιὰ κοιτάξέ με. Ὀνομάζομαι... Π... Γείτονάς μου εἶναι ὁ Α. Μ. Κι' ἐκεῖνος ποὺ λείπει σήμερα ἀπὸ τὸ ἄλλο θρανίό λέγεται Π. Στὴν τάξη μας βέβαια εἶναι πολὺ καλύτερα, παρὰ στὴ σκοτεινὴ χαρτοσακούλα ποὺ ἦσουν κρυμμένο. Ἐγὼ σοῦ λέγω εἰλικρινά, πὼς ἂν ἦμουν ἐκεῖ μέσα θὰ ἔβαζα τίς φωνές».

Τέτοιες ἐκθέσεις δὲ μποροῦν νὰ ἀναπτυχθοῦν καὶ νὰ ζήσουν παρὰ μόνο στὸ γόνιμο ἔδαφος τοῦ σχολείου ἐργασίας. Ἐγίναν ἀπὸ τὴν παρατήρηση καὶ τὴν πιὸ βαθεὶά ἀτομικὴ σκέψη, γεννήθηκαν μέσα στὴ χαρὰ καὶ τὰ παιδιὰ τίς ἔγραφαν, γιατί ἤθελαν νὰ ἀνακοινώσουν σὲ κάποιον ἄλλον τὴ χαρὰ τους.

Ἐὰν τώρα φανταστοῦμε ἐφαρμοζόμενο τὸ εἶδος αὐτὸ τῶν ἐκθέσεων πέρα γιὰ πέρα σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ σχολείου ἐργασίας, ὡς τὴν τελευταία τάξη τοῦ δημοτικοῦ, κάτω ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους ἐλευθερίας καὶ ζωντανῆς δημιουργικῆς προσπάθειας, εἴμαστε βέβαιοι πὼς οἱ ἀπόφοιτοι τῶν δημοτικῶν μας σχολείων δὲ θὰ γίνουν ποτὲ σκλάβοι, οὔτε ἀπλοὶ ἐργάτες στὸ ἐπάγγελμα ποὺ θὰ διαλέξουν. Θὰ γίνουν πρὸ παντὸς ἄνθρωποι, ποὺ θὰ ξαίρουν νὰ ποικίλουν τὴ μονότονη καθημερινή τους ζωὴ μὲ τὴν ἀπόλαυση ἑνὸς λογοτεχνικοῦ ἢ καλλιτεχνικοῦ ἔργου, ἄνθρωποι ποὺ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ γράφουν ἐξαίρετα ἐκεῖνο ποὺ θὰ αἰσθανθῇ ἡ ψυχὴ τους.

X

Ἡ καλλιέργεια τοῦ ὕφους.

Ὅσο οἱ ἐκθέσεις μας γίνονταν καὶ πιὸ μεγάλες, τόσο καὶ περισσότερες δυσκολίες βρῖσκαμε φυσικὰ στὴ σύνδεση τῶν φράσεων. Κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς μικρὲς φράσεις μπορεῖ νὰ ἦταν ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις σωστή, μὰ ὁ τρόπος ποὺ συνδέονταν μὲ τὶς ἄλλες ἦταν ὁλότελα ἀποκρουστικὸς καὶ κακότεχνος. Σὲ κάθε ἐκθεση ὑπῆρχαν τὸ λίγο-λίγο καμιά δεκαριά ποὺ ἀρχίζαν ὅλο μὲ τὸ «τότε» ἢ μὲ τὸ «ὕστερα». Ἔτσι ἐγράφαν «τότε πῆγα, τότε εἶδα..... τότε παρατήρησα κ.ο.κ.». Γιὰ νὰ διορθώσω λοιπὸν τὸ κακό, δὲν ἦταν βέβαια ἀρκετὸ νὰ τοὺς λέγω, ὅπως ἔκανα ἄλλοτε, ὅτι «δὲν πρέπει ν' ἀρχίζετε τὶς φράσεις σας ὅλο μὲ τὸ τότε», γιατί ἦταν φυσικὸ νὰ πῆσουν ὕστερα στὸ καὶ ἢ στὸ τώρα καὶ τὰ ἄλλα συνηθισμένα, ποὺ κάθε μέρα βλέπομε. Ἐπρεπε δηλαδὴ νὰ προσῶ στὴ μεθοδικὴ καλλιέργεια τοῦ ωραίου ὕφους, νὰ ἀποκαλύψω μὲ ἄλλα λόγια στὰ παιδιὰ τὰ μυστικὰ τῆς ἁρμονίας μιᾶς περιόδου.

Τὸ ὕφος εἶναι πρὸ παντὸς ρυθμὸς καὶ γιὰ νὰ ἀποχτηθῇ τὸ αἶσθημα τοῦ ρυθμοῦ αὐτοῦ εἶναι ἀνάγκη νὰ τοὺς μπῇ ὡς τὸ κόκκαλο ἀπὸ πολὺ νωρὶς. Αὐτὸ δὲν εἶναι φυσικὰ τόσο εὐκολο καὶ ἀπλό, ὅσο φαίνεται. Ὅπως διόλου τυχαῖα βρῆκα πάλι ἕνα δρόμο χωρὶς ἀγκάθια. Ἐνῶ ἔκανα μιὰ μέρα ψυχολογικὲς μετρήσεις γιὰ νὰ προσδιορίσω τὸ βαθμὸ τῆς ἀντιληπτικότητος τῶν παιδιῶν τῆς Α' τάξης, παρατήρησα πὼς ἀπαντοῦσαν ἀσυνείδητα μὲ φράσεις ποὺ εἶχαν τὸν ἴδιον ἀριθμὸ συλλαβῶν μὲ τὴν πρώτη, ποὺ τονίζονταν περισσότερο στὴν πρώτη ἢ τὴν τελευταία συλλαβή. Γιὰ παράδειγμα: στὴν ἐρώτησή μου «τί εἶναι καρέκλα», ἕνα παιδί μου ἀπάν-

τησε· «καρέκλα είναι ένα πράμα πού καθόμαστε». Στή β' ἐρώτηση «τί είναι γιατρός» ἀπάντησε μέ τὸν ἴδιο τρόπο «δηλ. ἕνας ἄνθρωπος πού μᾶς γιατρεύει» καί στήν τρίτη «τί είναι πλοῖο»; ἕνα πράμα πού ταξειδεύουμε» κ.ο.κ. Ἕνας ἄλλος ὁμῶς πού στήν ἀρχή ἀπάντησε «ἕνα τραπέζι, είναι ἕνα τραπέζι τῆς κουζίνας», ἐξακολούθησε μέ τὸν ἴδιο ρυθμό νά λέγῃ· «ἕνας γιατρός είναι ἕνας ὁδοντογιατρός», ἕνα πλοῖο είναι ἕνα καράβι στή θάλασσα·.

Κατὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο σχηματίζουν καί τίς φράσεις, ὅταν γράφουν ἐκθεση. Ἔτσι ἕνας ἔγραψε· «Ὑστερα μπήκα στοῦ λειβάδι. Ἐκεῖ εἶδα αὐτό κι' ἐκεῖνο. Παραπέρα παρατήρησα κάτι ἄλλο. Σὲ λίγο ἦρθε κάποιος. Αὐτός εἶπε...» Κάθε μιὰ ἀπὸ τίς παραπάνω φράσεις ἀρχίζει βέβαια μέ ἄλλη λέξη ὅπως διόλου διαφορετικὴ, μὰ ἂν ἐξετάσωμε προσεχτικὰ, θὰ δοῦμε πὼς ἐξαρτῶνται κυρίως ἀπὸ τὴν πρώτη, καί ἂν πέσῃ κάποτε αὐτὴ, χωρὶς ἄλλο θὰ τραβήξῃ καί τίς ἄλλες μαζί της.

Ἕνας ἄλλος ἔγραψε· «Μόλις βγήκαμε ἀπὸ τὸ σχολεῖο, εἶδαμε αὐτό. Κατεβαίνοντας τὸ βουναλάκι, εἶδαμε ἐκεῖνο. Καθὼς πηγαίναμε κατὰ τὴν ἐκκλησιά, μ' ἐφώνηξε ὁ τάδε...». Κάθε φράση ἔχει ξεχωριστὴ φυσιογνωμία, μὰ ὅλες μοιάζουν σὰν τὴν πέτρα τοῦ Σισύφου, πού μόλις τὴν ἀνέβαζε στήν κορυφὴ τοῦ λόφου τοῦ ἔφευγε, καί κατρακυλοῦσε πάλι ὡς τὴ ρίζα του γιὰ νὰ ξαναρχίσῃ πάλι τὰ ἴδια.

Τότε δοκίμασα νὰ συνηθίσω τὰ αὐτιά τους στή μουσικότητα καί τὸ ρυθμὸ τῶν ὁραίων φράσεων.

Σὰ νὰ ποῦμε τόνισα τίς φράσεις στὸν τόνο λα, λα, λα. Ἔτσι ὅταν ἡ πρώτη ἔλεγε, λά λα λα λα λα, λά λα λα λα λα κλπ., ἡ δευτέρα ἔπρεπε νὰ λέγῃ λα λα λα λα λά, λα λα λα λα λά, δηλ. νὰ τονίζεται στὸ τέλος. «Μόλις εἶπα αὐτό,

πῆγα πρὸς τὰ ἐκεῖ». «Ἦθελα νὰ βγῶ, μὰ μ' ἐπίασε ἡ βροχή» κλπ.

Οἱ μαθητὲς ἔπρεπε νὰ βροῦν τὶς ἀλλαγὰς τοῦ ρυθμοῦ καὶ σὲ λίγο διάστημα κατῴρθωσαν νὰ κριτικάρουν τὶς ἐργασίες τῶν συμμαθητῶν καὶ τὶς δικές τους ἀκόμη. Ὑστερα ἀπὸ μερικὰ μαθήματα ἓνας φώναξε ξαφνικά. «Κύριε, . . ὁ Γ. ἄρχισε πάλι νὰ κἀνη λα λα λά, λα λα λά!»

Ἀποδίνω τὴν πιὸ μεγάλη σημασία στὴν ἀνάγνωση τῶν ἐκθέσεων, μὲ ζωντανὴ φωνή, γιατί μὲ τὸ αὐτὶ κυρίως θὰ νιώσουν τὰ παιδιὰ τὴ μουσικὴ ἁρμονία μιᾶς φράσεως, πρᾶμα ποὺ εἶναι πολὺ συντελεστικὸ γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ ὕφους. Καὶ ἂν ἐξακολουθήσῃ ὁ Γ. νὰ κἀνη παρ' ὅλα αὐτὰ λα λα λά, ὅπως συνηθίζει, πρέπει νὰ τοῦ τὸ τραβήξω λίγο πιὸ θυνατὰ γιὰ νὰ συμμορφωθῇ

XI

Ἐπακριβὴς ἐξιστὸρηση τῶν γεγονότων. — Μελλοντικὲς ἀναπαραστάσεις. — Χαρακτηρισμοὶ προσώπων.

Σὲ δυὸ μῆνες, ὡς τὰ μέσα τοῦ Νοέμβρη δηλ., ἐπέτυχα τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα.

1) Τὰ παιδιὰ μοῦ εἶχαν παραδοθῇ ὁλότελα, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ κἀνουν ἐκθεση.

2) Ἦξαιραν νὰ διαλέξουν τὰ σπουδαιότερα καὶ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα γεγονότα τῆς γύρω ζωῆς καὶ νὰ τὰ ἀποδίδουν μὲ λέξεις. Καί

3) Προσπαθοῦσαν πάντοτε νὰ χρησιμοποιοῦν στὴ σύνθεσή τους τὴν ἁρμονία καὶ τὸ ρυθμό.

Ἀπὸ τὸ Νοέμβρη καὶ πέρα ὅμως δὲν τοὺς ἄφηνα νὰ πηγαίνουν, ὅπου τύχη. Τοὺς ἔδινα ὠρισμένες ἐντολές!

Δὲν ἔπρεπε δηλ. νὰ κάνουν τὴν ἐκλογὴ τοῦ θέματος αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ βγαίνοντας ἔξω γιὰ ἀναγνώριση, νάχουν βάλῃ ἀπὸ πρὶν κάποιο καθωρισμένο σκοπὸ γιὰ νὰ φέρουν σὲ πέρας.

Μιὰ μέρα ἓνας γυρολόγος χτύπησε ξαφνικὰ τὸ κουδούνι τοῦ στοῦ δρόμο. Φώναζα ἀμέσως κάποιον καὶ τοῦ εἶπα. «Πήγαινε νὰ δῆς τί πουλᾷ καὶ κάθε τι ποὺ θὰ δῆς ἢ θ' ἀκούσης σχετικὸ γράψε το». Πετάχτηκε μὲ ὀρμὴ ἔξω κρατώντας στοῦ χέρι τοῦ τὸ σημειωματάριο καὶ τὸ μολύδι, ἐνῶ ἡ ζήλεια ἦταν ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπα τῶν συμμαθητῶν τοῦ, ποὺ ἔμειναν μέσα. Μετὰ ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας ἦρθε καὶ μᾶς διάβασε.

«Ἦταν ἓνας μανάβης καὶ πουλοῦσε πατάτες. Μ' ἐρώτησε ἂν ἤθελα κι' ἐγὼ νὰ πάρω. Δὲν ἔχω λεφτὰ τοῦ εἶπα. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ἦρθαν μερικὲς γυναῖκες ν' ἀγοράσουν. Πολλὲς ἦταν σάπιες καὶ χαλασμένες (ὁ νοῦς τοῦ βέβαια πῆγε στὶς πατάτες). Μιὰ γυναίκα ἤθελε νὰ διαλέξῃ τίς πιὸ μεγάλες, μὰ ὁ μανάβης δὲν τὴν ἄφησε καὶ τῆς εἶπε· «θὰ πάρῃς χωρὶς νὰ τίς διαλέξεις, ὅπως τίς πῆρα κι' ἐγώ. Τί θὰ τίς κάνω τίς ἄλλες ποὺ θὰ μείνουνε ; Ἦταν πολὺ θυμωμένος».

Τὴν ἄλλῃ μέρα μιὰ τάξη ποὺ εἶχε Γυμναστική, ἔπαιζε στὴν αὐλὴ, ἐνῶ ἐμεῖς κάναμε Ἀνάγνωση. Ἀκούσαμε ἀπὸ μέσα τίς φωνὲς καὶ τὰ γέλια τῶν παιδιῶν, μὰ δὲν εἶχαμε καιρὸ νὰ πᾶμε στοῦ παράθυρο γιὰ νὰ δοῦμε. Ἐπρεπε ὁμως νὰ μάθωμε μὲ κάθε θυσία, γιατί γελοῦσαν τόσο πολὺ. Στείλαμε λοιπὸν ἓνα «ρέπορτερ» νὰ μᾶς φέρῃ πληροφορίες.

Σὲ λίγα λεπτὰ αὐτὸς γύρισε καὶ μᾶς διάβασε τὴ μικρὴ του ἐκθεση ποὺ ἔδγαζε σπύθες ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ ἦταν γεμάτη ἀπὸ ζῳή. Ἔτσι ὅλοι ἱκανοποιήσαμε τὴν περιέργειά μας.

Μιὰν ἄλλῃ μέρα ἄρχισαν ξαφνικὰ νὰ χτυποῦν οἱ καμπάνες τῆς γειτονικῆς μας ἐκκλησίας. Ἐμαθα πὼς κάποιος γάμος ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ. Ἐστειλα πάλι μιὰ τιμητικὴ συνοδεία

ἀπὸ τρεῖς νὰ σταθοῦν στὴν πόρτα τῆς ἐκκλησιᾶς καὶ νὰ μᾶς κάνουν ἔκθεση. Ἐνῶς ποῦ φκίνεται πὼς παρατήρησε καλύτερα ἀπ' ὅλους ἔγραψε: «Ἡ νύφη δὲ μοῦ ἄρεσε, γιατί ἡ μύτη της ἦταν πολὺ μεγάλη!»

Ἀρχίζαν δηλ. σιγὰ-σιγὰ ν' ἀνακατεύουν στίς παρατηρήσεις τοὺς καὶ ἀτομικὲς κρίσεις καὶ γνώμες.

Δὲν περνοῦσε μέρα χωρὶς νὰ στείλω 2—3 γιὰ ἀναγνώριση. Φαντάζεστε τὴ χαρὰ ποῦ ἔνωθαν, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ βγοῦν ἔξω, τόσο ποῦ ἀναγκάστηκα νὰ τοὺς στέλνω κατὰ σειρά, γιὰ νὰ μὴ παραπονῆται κανένας.

*
* *

Ὅταν πιά ἤμουν βέβαιος πὼς δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ χαθοῦν σὲ φανταστικὲς δημηγορίες καὶ μόνο τότε τοὺς ἔδινα γιὰ θέματα ποῦ περιέχλειαν μέλλουσες πράξεις σὰν αὐτά :

«Σήμερα θὰ ἔρθῃ νὰ μὲ ἐπισκεφθῇ ὁ φίλος μου Γ. γιὰ νὰ παίξουμε». «Σήμερα θὰ πάγω μὲ τὴ μαμά μου νὰ ψουνίσουμε». Τὰ θέματα αὐτὰ στὴν πραγματικότητά περικλείουν παρελθόντα γεγονότα. Πρόκειται γιὰ πράξεις τοῦ παρελθόντος, ποῦ μεταφέρονται ἀπλῶς στὸ μέλλον. Τὰ παιδιὰ ὅμως σὲ παρόμοια θέματα θὰ γράψουν γεγονότα ποῦ ἔζησαν προηγουμένως. Καὶ σήμερα τὸ ἀπόγεμα θὰ πάγῃ ὁ φίλος τοὺς νὰ τὰ ἐπισκεφτῇ γιὰ νὰ παίξουν, ὅπως τὸ κάνει συχνά. Εἶναι πιθανὸ ἀκόμη νὰ τὰ πάγῃ καὶ ἡ μαμά τοὺς νὰ ψουνίσουν ὅπως πολλὲς φορὲς τὸ ἔχει κάνει ὡς τώρα. Ἡ μελλοντικὴ ἀναπαράσταση παρελθουσῶν ἐντυπώσεων προσε네ῖ τὴν πιὸ μεγάλη εὐχαρίστηση στὰ παιδιά, γιατί προσανατολίζονται καλύτερα καὶ μὲ μεγαλύτερη ὀρεξὴ πρὸς τὸ μέλλον. Ὅλοκληρὴ ἡ ψυχικὴ τοὺς ὀφῇ εἶναι ἓνα πρόγραμμα μελλοντικῶν πράξεων καὶ ὄχι ἀπολογισμὸς πεπραγμένων. Ρωτήσετέ

τα οί ἴδιοι γιὰ νὰ δοκιμάσετε, τί θὰ κάνουν τὸ ἀπόγεμα καὶ θὰ βροῦν χίλιες δυὸ ἀσχολίες γιὰ νὰ σᾶς ἀπαντήσουν. Μ' ἂν τὰ ρωτήσετε πὼς πέρασαν τὴ χτεσινὴ μέρα, θὰ βροῦν μεγάλη δυσκολία καὶ θὰ περάσῃ πολλὴ ὥρα γιὰ νὰ σᾶς δώσουν ἐκτεταμένη κάπως ἀπάντηση.

Τέτοιες ἐκθέσεις ποὺ ἀναφέρονται στὸ μέλλον καὶ ποὺ ἀποκρύπτουν πολὺ τεχνικὰ τὴν προηγούμενη πείρα, δὲ μοιάζουν καθόλου μὲ τὰ γελοῖα καὶ σχολαστικὰ θέματα, ποὺ δίναμε ἄλλοτε, ὅπως τὸ «ἂν ἦμουν πλούσιος, ἂν ἦμουν Πρόεδρος Δημοκρατίας, ἂν κατοικοῦσα στὴν Κίνα » καὶ τὰ παρόμοια. Λίγο ἀκόμη καὶ θὰ τοὺς δίναμε «ἂν εἶχα ἐφεύρη τὴν πυρίτιδα ἢ ἂν ἦ γιὰγιά μου εἶχε αὐτοκίνητο!!»

*
* *

Οἱ ἐκθέσεις τῶν μικρῶν παιδιῶν τῆς Ἀμερικῆς μοῦ ἔδειξαν, ὅτι τὸ παιδί πρέπει νὰ «ἐνσαρκιώνεται» ὁλόκληρο στὴν ἐκθεσὴ του.

Πάνω σ' αὐτὸ οἱ χαρακτηρισμοὶ προσώπων, ποὺ τοὺς ἔβαλα νὰ κάνουν μοῦ ἀποκάλυψαν πολλὰ πράγματα.

Πρῶτα πρῶτα ἔκανα μιὰ δοκιμαστικὴ κρούση γιὰ ν' ἀντιληφτῶ τίς δυνατότητες καὶ τὰ ὅρια μερικῶν ἐργασιῶν τους. Πῆρα μαζί μου τρία παιδιὰ, τὰ ἔφερα κοντὰ στὴν πόρτα καὶ τοὺς εἶπα μυστικά :

«Θὰ γράψετε τὴν ὥρα ποὺ θὰ κάνωμε ἐμεῖς οἱ ἄλλοι ἀνάγνωση, ὅ,τι ξαίρετε γιὰ τὸ γείτονά σας τῆς τάξης. Προσέξτε ὅμως νὰ μὴ σᾶς πάρῃ εἰδηση».

Στὸ τέλος τοῦ μαθήματος μοῦ ἔφεραν τρεῖς ἐμπιστευτικὲς ἀναφορές, γραμμένες κατὰ περίεργο τρόπο στὸ ἴδιο ὕφος, ἔτσι δά :

«Ὁ Μ. ἔχει μαῦρα μαλλιά. Ἀντιγράφει πάντα ἀπὸ μένα.

Καμμιά φορά φτύνει κάτω. Σπρώχνει τὰ ἄλλα παιδιά, ἄλλοτε μαλώνει καὶ τὰ χτυπᾷ. Πολλὲς φορές δὲν προσέχει στὸ μάθημα».

Εἶπα στὰ παιδιά πὼς δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ μοῦ γράψουν μόνο τὰ ἐλαττώματά του, γιατί δὲν πιστεύω νὰ μὴν ἔχη καὶ προτερήματα. Ὑστερα ἀπ' αὐτὸ μοῦ ἔγραψαν ἐπαίνους, μὰ πάντα μετρημένους, δηλ. «ὁ Μ. ἔχει μαῦρα μαλλιά. Γράφει καλλίτερα ἀπὸ μένα, μὰ ἔχει καινούργιο πενάκι. Δὲν ἀντιγράφει καὶ πολὺ ἀπὸ μένα».

Ἀφοῦ ξεκαθάρισα μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματά τους ἔδωκα νὰ τίς διαβάσουν μπρὸς σ' ὅλη τὴν τάξη. Πόση χαρὰ ἔνωσαν! Ὅλοι ἔπεσαν μὲ τὰ μοῦτρα στὴ δουλειά. Τὸ θέμα «ὁ γείτονάς μου» εἶχε μοναδικὴ ἐπιτυχία. Ἕνας μεγάλος μοῦ ἔγραψε :

Ὁ γείτονάς μου Μην. εἶναι ψηλὸς καὶ λιγνός. Τὸ κεφάλι του εἶναι στρογγυλό, τὰ αὐτιά του μακρουλά, τὰ μάτια στρογγυλά καὶ λάμπουν. Εἶναι ὁλόασπρος σὰν τὸ μπαμπάκι. Σὲ κάποιο μέρος τοῦ προσώπου του ἔχει κοκκινάδα, σὰ νὰ τάβαψε μὲ κοκκινάδι. Τὰ μαλλιά του εἶναι σγουρά. Ἀλλὰ εἶναι πολὺ νευρικός. Μόλις τὸν ἀγγίξης ἀρχίζει νὰ λέη «εἶμαι ἄρρωστος, βρὲ παιδιά, μὴ μὲ χτυπάτε», καὶ ἐμεῖς τὸν λυπόμαστε καὶ δὲ μαλώνουμε. Ἀμα τοῦ ζητήσω κάτι τι μοῦ τὸ δίνει, ἄλλοτε πάλι δὲ δίνει καὶ θυμώνει. Ὅταν ἔρθῃ στὰ γοῦστά του ἀρχίζει νὰ τραγουδᾷ καὶ νὰ χορεύῃ σὰ μαῖμοῦ. Μᾶς κάνει καὶ γελάμε πολὺ μὲ τὰ παιχνίδια καὶ τὴ μαϊμουδίσια μούρη του.

(*Τ. Ἀναγ. 12 χρονῶν.*)

Ἔτσι ἐγὼ εἶχα νέες πληροφορίες καὶ διευκρινίσεις γιὰ τὸν χαραχτήρα τοῦ καθενός, ποὺ δὲν τίς υποψιάζόμουν ἀπὸ πρὶν, ἔμαθα ποιοὶ ἦταν εἰρωνες ἢ μειλίχιοι, κακοσυνηθισμένοι ἢ εὐερέθιστοι κλπ. Ἡ συζήτηση ποὺ ἔγινε ὑστερώτερα πάνω σ' αὐτὲς ἦταν ἓνα ὥραῖο μάθημα ἡθικῆς ἀγωγῆς.

XII

Ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτό τους

Οἱ τελευταῖες ἀσκήσεις ἦταν ἐξαίρετες προπαρασκευές γιὰ τὸ θέμα ποὺ θὰ μιλήσωμε τώρα. Μιὰ μέρα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ κάμω διάλεξη εἶπα σὲ 12 παιδιὰ τῆς γ' τάξης τοῦ σχολείου, δηλ. ἡλικίας 8 χρονῶν), ἀφοῦ τὰ ἔδωκα μποστὰ στὸ βῆμα:

«Θὰ γράψετε πῶς γεμίζει ἡ αἷθουσα λίγο-λίγο ἀπὸ τὸν κόσμον ποὺ ἔρχεται». Ἐγὼ ὁ ἴδιος ἀπομακρύνθηκα, γιατί οἱ ἐκθέσεις ἔπρεπε νὰ εἶναι σὰν ἀναφορὲς πρὸς ἐμένα.

Ἐδῶκα ὕστερα νὰ τίς διαβάσουν. Ἕνας ἔγραψε:

«Μιὰ γυναῖκα ἦλθε μ' ἓνα χοντρὸ γουναρικὸ στὸ λαιμό· ἦταν μιὰ ὁμορφὴ κυρία. Ἀμέσως ὕστερα ἦλθε μιὰ δεσποινίδα μὲ μιὰ πετσέττα στὸ χέρι καὶ κάθισε στὸ θρανίον. Ἐπειτα ἓνας ἀνδρᾶς μὲ τὴ γυναῖκα του, θαρρῶ πὼς αὐτὴ εἶχε κομμένα τὰ μαλλιά της. Κατόπιν ἓνας ὠραῖος κύριος, ποὺ κρατοῦσε ἓνα πακέτο· ἐξάπαντος εἶχε μέσα κάτι γιὰ νὰ φάγῃ τὸ μεσημέρι ὅταν θὰ πεινοῦσε. Ὑστερα ἦρθε ἓνας γέρος μὲ ἄσπρη γενειάδα, ποὺ ἔμοιαζε σὰν τὸν Ἀη—Βασίλη. Μετὰ ἦλθε μιὰ δεσποινίδα. Αὐτὴ βαστοῦσε ἓνα τσαντάκι, ἀπ' αὐτὸ μέσα τὴν εἶδα νὰ βγάξῃ ἓνα καθρεφτάκι. Κοίταξε 5—6 φορές, ἀν' ὅχι 6, τὸ λιγώτερο 5. Μιὰ γυναῖκα γελοῦσε μὲ ὅλη τὴν καρδιά της. Τέλος ἦρθε μιὰ χονδρὴ γῆρὰ ποὺ δὲν μπορούσε νὰ περπατήσῃ καὶ ὁμως ἤθελε ν' ἀκούσῃ καὶ αὐτὴ τὴ διάλεξη.»

Κάνω τὴν παρατήρηση, πὼς οἱ ἐκθέσεις αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ ἀγόρια, γιατί μερικοὶ ἀντίθετοι τῶν «ἐλευθέρων ἐκθέσεων» λένε: «Καλὰ μὲ τὰ κορίτσια μπορούμε νὰ δοκιμάσωμε. Καὶ σεῖς δὲ μᾶς παρουσιάσατε ὡς τώρα, παρὰ μόνον ἐκθέσεις γραμμένες ἀπ' αὐτά. Μὰ δὲ μᾶς λέτε τί θὰ γίνῃ καὶ μὲ τ' ἀγόρια, ποὺ εἶναι βαρεῖα στὴν πένα, καὶ πιὸ ἀδέξια στὸ γράψιμο;»

Οἱ ἐκθέσεις λοιπὸν αὐτὲς ἦταν ἀγοριῶν, ὅπως βλέπετε. Ἄν ἔπαιρνα βέβαια κάποιο μαθητὴ τῆς ἀνωτέρας τάξεως καὶ τοῦ ἔλεγα «γράψε μου, πῶς γεμίζει ἡ αἴθουσα» εἶμαι βέβαιος, πῶς θὰ στεκόταν πολλὴν ὥρα, χωρὶς νὰ κάμῃ τίποτε, θὰ μ' ἐρωτοῦσε μάλιστα πῶς ν' ἀρχίσῃ!

Φυσικὰ δὲν ἤξαιρα, τί θὰ μοῦ ἔγραφαν τὰ μικρὰ τῆς τρίτης τάξεως. Μὰ εἶχα τὴν πεποίθησιν, πῶς χωρὶς νὰ χασομερήσουν καθόλου θὰ ἐστρώνοντο στὴ δουλειὰ καὶ ἀκόμη πῶς οἱ ἐκθέσεις τους δὲ θὰ ἦταν μιὰ ἀνιαρὴ καὶ ξερὴ ἀπαρίθμηση, ὅπως τῶν μεγάλων.

Ἐμπνεύσετε θάρρος στὰ παιδιὰ, εἶναι τὸ Α καὶ τὸ Ω κάθε διδασκαλίας ἐκθέσεων. Τὸ κυριώτερο διεγερτικὸ παράγελμα γιὰ τὴν ἐκθεσὴ πρέπει νὰ εἶναι αὐτό: Γράψε, γράψε ἀμέσως. Ὅταν θὰ ξαίρης πῶς θὰ μιλήσῃς ἡ μορφή καὶ ἡ ἐκφράσις θὰ ἔλθουν μόνα τους. Καὶ ἂν ἐκφράξῃς σαφεῖς ἰδέες μὲ μικρὰς πάντοτε φράσεις, νὰ εἶσαι βέβαιος πῶς μεταχειρίζεσαι τὸ καλλίτερο ὕφος ποῦ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ.

Ὁμολογῶ, πῶς πολλὰ παιδιὰ τοῦ παλιοῦ σχολείου ἤξαιραν πολὺ καλὰ νὰ μιλήσουν. Μὰ ὅταν ἔπαιρναν τὴν πένα γιὰ νὰ γράψουν τὰ ἴδια λόγια ποῦ εἶχαν πῆ, δὲν τὰ κατὰφερναν καὶ καλύτερα εἶχαν νὰ ἀποστηθίσουν ὁλόκληρα ποιήματα παρὰ νὰ καταδικαστοῦν σ' αὐτὸ τὸ μαρτύριο. Ἐνὰ μεγάλο μέρος τῆς ἀνικανότητος ποῦ νιώθει γιὰ νὰ κάνῃ κανεὶς καλὰς ἐκθέσεις ἢ ἐπιστολὰς, πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ στὴν ἑλλειψὴ ἐμπιστοσύνης ποῦ πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸς τὸν ἑαυτό του. Ὁ δάσκαλος τοῦ παλιοῦ σχολείου πολλὰς φορὰς ὡς τώρα περιώρισε τὸ ρόλο του νὰ βοηθῇ μόνο τὰ παιδιὰ νὰ περπατοῦν μὲ τὰ δεκανίκια. Αὐτὰ πάλι ἔκαναν μὲ πολλὴ εὐχαρίστησιν χρῆσιν τῆς βοηθείας αὐτῆς, γι' αὐτὸ καὶ δὲ μπόρεσαν ποτὲ νὰ σταθοῦν στὰ δικά τους πόδια.

Στὸ νέο σχολεῖο ἐργασίας, ὅπου τὸ αὐτὶ ἔχει ἀσκηθῇ ὅπως πρέπει, τὸ μᾶτι εἶναι ἀνοιχτὸ καὶ τὸ χέρι ξεσπασμένο, ἢ γλῶσσα τοῦ παιδιοῦ παίρνει θάρρος, τόσο ποὺ μόνη της νὰ ὑπαγορεύῃ στὴν πένα, ἐκεῖνο ποῦ θέλει νὰ πῇ. Καὶ ἀκριβῶς τὸ μεγαλύτερο πλεονέκτημα τοῦ σχολείου ἐργασίας εἶναι ἡ ἰσχυροποίηση τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ γράφοντος πρὸς τὸν ἑαυτό του, πρᾶγμα ποὺ ἔχει ὡς ἐπακόλουθο τὴν ἐλεύθερη ἔκφραση τῶν διανοημάτων του. Μιὰ παροιμία τοῦ Σολομῶντος λέγει: «Τὸ θάρρος εἶναι καθημερινὴ ἡδονή». Καὶ στὸ σχολεῖο ἐργασίας τὰ παιδιὰ ἔχουν τὴν ἔκθεση ὡς ἀνεξάντλητη πηγὴ καθημερινῆς ἡδονῆς.

XVII

*Πῶς ὁ δάσκαλος πρέπει σιγὰ-σιγὰ νὰ χάνῃ
τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία του.*

Ἔδειξα, μοῦ φαίνεται, στὰ προηγούμενα κεφάλαια τὴ μέθοδο, ποὺ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσωμε γιὰ μιὰ προσοδευτικὴ τελειοποίηση τῶν ἐκθέσεων. Πῶς θὰ ἐξακολουθήσωμε ὁμῶς ἀπὸ δῶ καὶ πέρα; Βέβαια εἶναι ἀνάγκη νὰ βαδίσωμε πάνω σὲ κάποιο πρόγραμμα.

Αὐτὸ ἴσως φανῇ περίεργο σὲ μερικοὺς, γι' αὐτὸ δὲν εἶναι περιττὸ νὰ μιλήσωμε.

Στὸ παλιὸ σχολεῖο ὁ δάσκαλος καὶ ὁ πιδὺ συνειδητός, ἔμοιαζε μὲ ἀληθινὸν μπρόμ, ὅταν ἔδινε στὰ παιδιὰ, ὅποιο-δήποτε θέμα ποὺ τοῦ ἔπεφτε στὰ χέρια του, ἃς ἦταν καὶ κατὰ τὸ φαινόμενο μόνον ἐνδιαφέρον. Τὸ νεώτερο σχολεῖο παραδέχεται, πῶς γιὰ νὰ ταξιδέψωμε στὴν ὁμορφὴ χώρα τῶν ἐκθέσεων πρέπει νὰ καταστρώσωμε ἀπὸ πρὶν κάποιο πρόγραμμα.

ᾠδηγοῦσα λοιπὸν τοὺς μαθητάς μου ὁλοένα μπρὸς καὶ σὲ νέες δυσκολίες. Ἐχω σκοπὸ νὰ τοὺς δώσω προσεχῶς ὡς θέμα:

«Τὸ μάθημα τελείωσε. Σταθῆτε στὸ παράθυρο καὶ παρατηρήσετε».

Ἔχει διαφορὰ ἀπὸ τὸ προηγούμενο τῆς διαλέξεως. Γιατὶ ἐνῶ σ' ἐκεῖνο ἡ προσέλευση τῶν ἀκροατῶν βάσταξε τοὐλάχιστον 20 λεπτά, σὲ τοῦτο δῶ τὸ παιδί δὲν θὰ ἔχη στὴ διάθεσή του παρὰ μόνον 3 λεπτά, ὅσο νὰ βγοῦν δηλ. οἱ μαθητὲς ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ νὰ σκορπιστοῦν πρὸς ὅλες τὶς διευθύνσεις. Ἐκεῖνος λοιπὸν ποὺ θὰ παρατηρήσῃ λεπτομέρειες σὲ τόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα πρέπει νὰ ἔχη γρήγορο καὶ ἀσφαλὲς μάτι! Πρέπει ἐξάπαντος νὰ τοῦ μείνουν στὸ μυαλό τους μερικὲς «διαβολιὲς» ποὺ θὰ κάνουν τὰ παιδιά, τῇ στιγμῇ ποὺ θὰ βγαίνουν.

✓ Νά, λοιπὸν καὶ κάτι ἄλλο: ἡ *μνήμη*, ποὺ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα πρέπει νὰ παίξῃ ὅσο τὸ δυνατό καὶ πιὸ μεγάλο ρόλο.

Ἔτσι εἶπα στὰ παιδιά. «Αὔριο τὸ πρωὶ προσέχετε καλὰ ἐκεῖνα ποὺ θὰ δῆτε ἢ θ' ἀκούσετε, ἐνῶ θὰ ἔρχεστε στὸ σχολεῖο, γιατί θὰ ἔχετε νὰ μοῦ γράψετε ἐκθεση». Δὲν τοὺς ἔδωκα δηλ. διὰ μιᾶς ὡς θέμα: «ὁ δρόμος πρὸς τὸ σχολεῖο σήμερα τὸ πρωτ'» γιατί ἤθελα προηγουμένως νὰ εὐκολύνω τὴν ἐργασία τῆς μνήμης τους. Ὁ μικρὸς Πέτρος, ὅπως εἶπαμε στὴν ἀρχή, ἤθελε στὴ στιγμῇ νὰ γράψῃ ἐκεῖνο ποὺ εἶδε. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα ἡ τάφος ποὺ χωρίζει τὶς ἐντυπώσεις ποὺ εἶδαν μὲ τὴ γραπτὴ ἀπόδοση πρέπει μεθοδικὰ νὰ γίνεται ὅσο μπορεῖ καὶ πιὸ πλατιά.

Ὅπως βλέπετε δὲ βιάζομαι καθόλου γιὰ νὰ τοὺς δώσω θέμα χωρὶς προπαρασκευὴ ὅπως αὐτό, ποὺ δίνει συχνὰ τὸ παλιὸ σχολεῖο. «Πῶς περάσαμε χτὲς τὸ βράδυ στὸ σπίτι μας».

“Εγχα παιδί, όταν άλλη φορά ύστερώτερα έδωκα τὸ ἴδιο θέμα, μοῦ ἔγραψε :

«Ὁ πατέρας μου κάθεται στὸν καναπέ καὶ βλαστημᾷ μὲ τὸ σιγάρο του· ἡ μαμὰ μπαλώνει τὸ πανταλόνι μου. Ὁ σκύλος μας κάνει τὴν τουαλέττα του. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ μεγάλη μου ἀδελφὴ Ὀλγα. Κόβει τὶς τρίχες τῆς ἐλιᾶς ποὺ ἔχει στὸ μάγουλό της, γιατί, λέει, θὰ ἔρῃ ὁ ἀρραβωνιαστικός της».

Ἐδῶ τὸ παιδί παρενέδωκε καὶ μιὰ διαφορετικὴ φράση ἀπὸ ἀποψη χρόνου καὶ χώρου ποὺ εἶναι δυσκολώτερο. Προχωροῦμε δηλ. βῆμα πρὸς βῆμα γιὰ νὰ ἐπιτύχωμε μιὰ καλὴ ἔκθεση ποὺ νὰ ἔχη ὡς θέμα: «πὼς πέρασα τὴν Κυριακὴ μου».

Ἐδῶ εἰρωνικά πολλοὶ θὰ βιαστοῦν πάλι νὰ μοῦ ποῦν: «Νὰ! λοιπὸν ποὺ ἔρχεσαι στὰ δικὰ μας νερά». Ὁχι! Τὸ θέμα αὐτὸ ἦταν βέβαια τῆς προτιμήσεώς σας, μὰ ὀφείλετε νὰ ὁμολογήσετε πὼς ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ δικοῦ μου, ποὺ προπαρασκευάστηκε ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρο χρόνο καὶ τοῦ δικοῦ σας, ποὺ ἦτάν σὰν νὰ τὸ βγάζατε ἐκείνη τῇ στιγμῇ ἀπ’ τὴν τσέπη σας. Πιστεύω λοιπὸν ὅτι τὰ παιδιὰ μου, ἂν τοὺς τὸ δώσω, δὲ θὰ γράψουν μόνο πὼς ξύπνησαν, πὼς ἔφαγαν καὶ πὼς κοιμήθηκαν, ὅπως κάνουν τὰ δικὰ σας, μὰ θὰ παρεμβάλλουν ὅλες τὶς μικρὲς τοὺς ἐντυπώσεις, ἀκόμη θὰ κριτικάρουν αὐτὰ ποὺ θὰ γράψουν καὶ θὰ προβάλλουν 10 τοῦλάχιστον φορές τὸ ἐρώτημα: Αὐτὰ ποὺ θὰ γράψω ἐνδιαφέρουν στ’ ἀλήθεια τὸν δάσκαλό μου καὶ τοὺς συμμαθητές μου γιὰ νὰ τὰ μάθουν;

Ἔτσι θὰ προσπαθήσουν νὰ ζωγραφίσουν μὲ ὀλη τους τὴν καρδιά, τὴ θεία Σ... ἢ τὸν θεῖο Π... ποὺ πῆγαν νὰ ἐπισκεφτοῦν, θὰ ἀνακατέψουν καὶ τὶς ἀτομικὲς κρίσεις τους. Σχετικὰ μὲ αὐτὸ ἓνας μοῦ ἔγραψε: «Ἡ θεία μου, ποὺ εἶχα ἐπισκεφτῇ

μᾶς ἔλεγε ὁλοένα· «φᾶτε, ὅσο θέλετε. Μὰ πάνω στοῦ τραπέζι δὲν ἔδλεπα καὶ μεγάλα πράγματα!» Οἱ ἐκθέσεις τοὺς ἐπειδὴ εἶναι ἀτομικές, θὰ ἔχουν πάντα χαρούμενο ὕψος, θὰ ἀποκαλύπτουν τὴν ἐπιθυμίαν ποὺ ἔχουν νὰ γράφουν ὁμορφα, καὶ θὰ δείχνουν, πόση προσοχὴ πρέπει νὰ καταβάλλουν γιὰ νὰ διαλέγουν τὶς λέξεις. Μὲ λίγα λόγια τέτοιες ἐκθέσεις θὰ εἶναι πιὰ μικρὰ λογοτεχνικὰ ἀριστουργήματα.

✓ Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς διδασκαλίας, ὁ δάσκαλος θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ χάνη σιγὰ-σιγὰ τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία του μέσα στὴν τάξη. Αὐτὸ εἶναι βέβαια κάπως τολμηρό, μὰ καὶ ἀπαραίτητο, ἂν θέλῃ νὰ ἔχῃ λαμπρὰ ἀποτελέσματα.

Γιαυτὸ τὰ παιδιὰ ποὺ δὲν εἶναι συνηθισμένα στὴν ἐλευθερία, παίρνουν κάθε λέξη ποὺ λέγει ὁ δάσκαλος πάνω στοῦ θέμα τῆς ἐκθέσεως γιὰ δικταγὴ. Ἔτσι ἂν ἕνας δάσκαλος προκειμένου γιὰ μιὰ περιγραφή τοῦ χειμῶνα τοὺς πῇ «μὴν ξεχάσετε καὶ τὰ κάρβουνα», ὅλα θὰ γράψουν χωρὶς ἄλλο καὶ γιὰ τὴ χρησιμότητα τοῦ καρβουνίου, θὰ κάνουν μάλιστα καὶ παραλληλισμὸ μετὰ τοῦ χειμῶνα καὶ τοῦ θέρους, ἀπλῶς γιατί νομίζουν πὼς θὰ τὸν εὐχαριστήσουν. Μὰ στοῦ σχολεῖο ἐργασίας τὰ παιδιὰ κ' ἂν τοὺς πῇ τίποτε ὁ δάσκαλος, δὲν παρὰσύρονται, μὰ σκέπτονται ὡς ἐξῆς. «Ἄν γράψω γιὰ τὸ κάρβουνο ποὺ μᾶς εἶπε ὁ δάσκαλος, δὲ θὰ κάνω καμιά ἐντύπωση στοὺς συμμαθητές μου. Θάχουν δίκιο τότε νὰ μὲ ποῦν παπαγάλλο. Καλύτερα νὰ μὴν τὸ ἀναφέρω καθόλου. Ἄς βάλω κάτι ἄλλο δικό μου».

Εἶναι τώρα πολὺς καιρὸς ποὺ μιὰ μέρα στίς παραμονὲς τῶν διακοπῶν, εἶπα σὲ μερικὰ παιδιὰ: «Ἐλπίζω νὰ μοῦ γράψετε ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου θὰ πᾶτε ἐξοχή. Ὅσο μὴ μοῦ γράψετε μόνο μιὰ ξερὴ «καλημέρα»· γράψετε πρὸ παντὸς ἐκεῖνο ποὺ κάνετε καὶ νὰ εἰστε βέβαιοι πὼς θὰ εὐχαριστηθῶ

πολύ. "Αν εἴστε κοντὰ στὸ θεῖο σας ἔχετε πολλὰ νὰ δῆτε. Γράφετέ μου, ἂν εἶδατε κανένα κουνέλι νὰ φεύγῃ πρὸς ἐξοχὴ κλπ. ἢ καὶ παρόμοιο τέλος πάντων». "Ενας λοιπὸν μοῦ ἔγραψε: «Ἀγαπητὲ κ. Τ. Σήμερα φύγαν ὅλα τὰ κουνέλια τοῦ θεῖου μου». "Ενας ἄλλος πιά τὸ παράκανε: «Ὅλα τὰ κουνέλια μᾶς ἔφυγαν σήμερα, ἐλπίζω καὶ τὰ δικὰ σας, χαιρετισμοὺς ἀπὸ τὸν ἀγαπητὸ μαθητὴ Φ. Σ.». Καταλαβαίνετε βέβαια τώρα γιατί, κατὰ τὴ διδασκαλία τῶν νέων ἐκθέσεων ὁ δάσκαλος σιγά-σιγά πρέπει νὰ φαίνεται ὅτι χάνει τὸ κύρος του καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶναι αὐτὸς μόνος κυρίαρχος μέσα στὴν τάξη.

XIV

Σπουδαιότητα τῶν θεμάτων ποὺ ἔζησαν.—Μουσικὴ διαλείμματος.

"Ενα παράδειγμα γιὰ τὴ μεγάλη σπουδαιότητα τῶν θεμάτων, ποὺ τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ εἶδαν καὶ ἔζησαν.

Δυὸ παιδιὰ κατηγοροῦνται, ὅτι ὕβρισαν πολὺ ἄσχημα ἓνα τρίτο. "Ας ὑποθέσωμε λοιπὸν ὅτι ὅλες οἱ δικαστικὲς ἀνακρίσεις καὶ συζητήσεις καὶ ἀπολογίαις ἔπρεπε ἀποκλειστικὰ νὰ γραφτοῦν. Τί θὰ συνέδαινε; Πρῶτα-πρῶτα ὁ δικαστὴς δὲ θὰ καταλάβαινε τίποτε ἀπὸ τέτοιες γραπτὲς ἐκθέσεις τῶν παιδιῶν, οὔτε καὶ θὰ μποροῦσε νὰ βγάλῃ κανένα συμπέρασμα ἀπὸ τίς γραπτὲς μαρτυρικὲς καταθέσεις τους, ἂν σκεφθοῦμε πόσο ἄσχημα γράφει καὶ πόσο τὰ μπερδεύει ὁ λαὸς μας, ὅταν θέλει νὰ γράψῃ δυὸ λέξεις. "Αφήνω πιά, ἂν ἐδᾶζαμε δικηγόρους νὰ ἐκθέσουν πῶς ἔγινε ἡ φιλονικία, γιὰτὶ αὐτοὶ θὰ γέμιζαν ὀλόκληρες κόλλες μὲ μεγάλες περιόδους, ποὺ θὰ σκέπαζαν ὀλότελα τὸ πραγματικὸ γεγονὸς κάτω ἀπὸ τورνευτὲς φράσεις γραμμένες στὴν καθαρεύουσα. Καὶ

ἀν ἀκόμη λέγαμε στοὺς δυὸ κατηγορουμένους νὰ ὀρκιστοῦν γραπτῶς καὶ νὰ πιστοποιήσουν τὴν ἀλήθεια τῶν γραφομένων τους, τότε πιά θά ἦταν σωστὴ κωμωδία.

Ἔτσι ὁ πρῶτος ἐξάπαντος θὰ ἔγραφε. «Ἐγὼ ὀρκίζομαι πὼς οὔτε κἀν ἄγγιξα τὸ δάχτυλό μου ἐπάνω του», ἐνῶ ὁ ἄλλος «λυποῦμαι πολὺ, γιατί δὲν ἔκαμα κανένα κακὸ στὸν μηγυτὴ», συνηθισμένος ἀπὸ τὴ δικολαβικὴ του φρασεολογία.

Κατηγορούμενοι, μάρτυρες καὶ δικηγόροι, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ παλιὸ σχολεῖο ποτὲ δὲ θά εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκθέσουν καθαρὰ καὶ τὸ παραμικρὸ γεγονὸς. Γιατί ἔχουν μάθη ὥς τώρα νὰ κάνουν ἐκθέσεις στολισμένες μ' ἓνα σωρὸ λοφία καὶ ποὺ λαμποκοποῦνε ἀπὸ τίς σπάθες καὶ τίς λόγχες ἐτοιμες μόνο γιὰ ἐπιθεώρηση· γιατί κανέναν ὥς τώρα δὲν τοὺς ἔμαθε, μὲ ποιὸ τρόπο νὰ μποροῦν ν' ἀναγνωρίζουν τὸν ἑαυτό του, μὲ τὴν πένα στὸ χέρι, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ συμβάντα τῆς ζωῆς τους.

✓ Γιὰ νὰ διατηρήσω τὸ θέλγητρο στίς ἐλεύθερες ἐκθέσεις τῶν παιδιῶν μου, διέκοπτα κατὰ κανονικὰ διαστήματα τὴν ἐξακολούθηση τῶν ἐργασιῶν ποὺ εἶχαν γιὰ βάση τὴν ἄμεση παρατήρηση καὶ τὴν ἀντικαθιστοῦσα μὲ τὴν ἀναδιήγηση. Φυσικὰ αὐτὸ ἦταν γραπτὴ μόνο ἄσκηση, ἓνα εἶδος μουσικῆς διαλείμματος, ποὺ χρησιμοποιοῦν στὰ θεάτρα γιὰ ξεκούρασμα, γιατί ἐπαναλαμβάνω, ὅτι ἡ ἀναδιήγηση δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν ἀλήθεινὴ ἐκθεση, μὲ τὴν καθαυτὴ δημιουργικὴ ἐργασία τοῦ παιδιοῦ.

Μόνο στὴν περίπτωσι ποὺ ἔχει ὡς αἰτία τὸ αἶσθημα ποὺ ἐδοκίμασε τὸ ἴδιο τὸ παιδί, μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν κάτι ὅλως διόλου ἀτομικόν. Τέτοιες ὅμως γραπτὲς ἐργασίες εἶναι πολὺ χρήσιμες, γιατί πολλὰς φορὲς στὴ ζωὴ του ὁ ἄνθρωπος θά εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐξιστορήσῃ ἀκριδῶς λέξη

πρὸς λέξη, ἂν εἶναι δυνατό, ἐκεῖνα ποὺ ἄκουσε ἀπὸ κάποιον ἄλλον, ὅπως σὲ μιὰ μαρτυρία κλπ.

Γιὰ νὰ δώσω λοιπὸν εὐκαιρία νὰ προσθέτουν καὶ προσωπική τους ἐργασίαι, ἔλεγα μύθους καὶ τοὺς ἄφηνα μόνους νὰ συμπληρώσουν τὸ τέλος ἢ καὶ τὸ ἀντίθετο. . Σ' ἓνα π.χ. ἔδωσα γιὰ τίτλο : *Κακὲς δικαιολογίες*. Τοὺς εἶπα: «πέντε γαιῖδαροι, ἀπάγτησαν ἓνα ἄλογο· μὲ ὑπερηφάνεια τὸ προσκάλεσαν νὰ παρατρέξουν καὶ νὰ βάλουν ἓνα στοίχημα. Φυσικὰ τὸ ἄλογο ἔφθασε πρῶτο· Ὑστερα ἦρθον οἱ πέντε γαιῖδαροι καὶ καθένας μὲ τὴ σειρά του εὗρε μιὰ δικαιολογία γιὰ τὴν ἀργοπορία του.

Γράφετε τί δικαιολογίες μποροῦσαν νὰ ποῦν.

Μιὰ μαθήτρια μου ἔγραψε :

Ὁ πρῶτος ἦρθε καὶ εἶπε στὸ ἄλογο κουτσαίνοντας.

«Ἀχ! δὲ ξαίρεις τί ἔπαθα! Στὸ δρόμο μου βγήκε τὸ πέταλο καὶ βιαζόμουν νὰ πάγω στὸν πεταλωτὴ γιὰ νὰ μοῦ τὸ βάλλῃ, μὰ δὲν πρόλαβα καὶ ἔμεινα πίσω».

Ὁ δεύτερος ἦρθε λαχανιάζοντας καὶ εἶπε. «Δὲ ξαίρεις, φίλε μου, τί ἔπαθα στὸ δρόμο! Εἶδα σὲ κάποιο χωράφι μιὰ μεγάλη πρασινάδα καὶ πῆγα νὰ τὴ φάγω. Τὴν ἔφαγα, μὰ βαρυστομάχιασα. Δὲ βλέπεις, πῶς κοντανασαίνω ;»

Ὁ τρίτος εἶπε· «Ἀχ! δὲ ξαίρεις τί ἔπαθα, φίλε μου ψαρέ. Στὸ δρόμο ποὺ ἐρχόμουν, εἶδα μιὰ κρύα βρυσούλα νὰ τρέχῃ ἀδιάκοπα. Πῆγα νὰ πιῶ. Ὑστερα ξακολούθησα τὸ δρόμο μου. Σὲ κάποιο χωράφι εἶδα ἓνα ἄλογο νὰ βόσκη καὶ νόμισα πὼς ἦσουν σύ. Σταμάτησα καὶ ἄρχισα νὰ τρώγω. Ἐπειτα ὅμως εἶδα πὼς δὲν ἦσουν σὺ καὶ ἄρχισα νὰ τρέχω.

Ὁ τέταρτος· «μοῦ φάνηκε πὼς μὲ φώναζε τὸ ἀφεντικό μου καὶ τράβηξα κατὰ τὸ στάβλο μου. Ὑστερα ὅμως σκέφτηκα πὼς ἐγὼ σὰ μεγαλύτερος ἔπρεπε νὰ σᾶς περάσω ὅλους καὶ ἔτρεξα, μὰ δὲν πρόλαβα.

Καὶ ὁ πέμπτος· «ἐκεῖ ποὺ τρέχαμε δὲν πρόσεξες καὶ μοῦ ἔσπασες τὸ σαγόνι μου μὲ τὰ δυνατὰ σου πόδια».

(*Τριαντ. Παππ. 12 χρ.*)

Παρατήρησα ακόμη πώς οποιος δὲ μπόρεσε νὰ βρῇ πα-
ραπάνω ἀπὸ 3 δικαιολογίες ἀνάφερα μόνο γιὰ 3 γαιδά-
ρους, ἄλλοι ποὺ βρῆκαν 7 καὶ 8, ἀνάφεραν ὅτι ἦταν ἄλλοι
τόσοι, ἕνας ἔφθασε ὡς τοὺς 11. Στὰ τελευταῖα θρανία μά-
λιστα προσπαθοῦσαν νὰ βροῦν ἀκόμη κακὲς δικαιολογίες γιὰ
γράφουν, τόσο ποὺ σκέφτηκα, ὅτι ἀπὸ ἐκπαιδευτικὴ ἄποψη
τὸ θέμα δὲν ἦταν καὶ τόσο καλὰ διαλεγμένο.

Ἄλλοτε πάλι τοὺς ἔδινα τὸ τέλος ἑνὸς μύθου καὶ τοὺς
ἄφηνα μόνους νὰ μαντέψουν τὴν ἀρχή του. Ἔτσι κάποτε
τοὺς εἶπα. Κάποιος μικρὸς σπουργίτης καὶ στὸ πέταγμα ἀκόμη
θέλησε νὰ μιμηθῇ τὸ γρήγορο χελιδόνι. Μιὰ μέρα, λοιπὸν
ἐνῶ πετοῦσε χαμηλὰ πάνω ἀπὸ τὴ λίμνη, βράχθηκε τὸ στῆθος
του, ἔπεσε μέσα καὶ πνίγηκε. Τὰ παιδιὰ ἔπρεπε νὰ
βροῦνε τὴν ἀρχή τοῦ τραγικοῦ γεγονότος. Γιὰ τέτοια παι-
γνίδια τῆς συνδυαστικῆς φαντασίας ὁ καλὸς δάσκαλος μπορεῖ
νὰ βρῇ ἕνα σωρὸ θέματα, ποὺ νὰ δείχνουν βέβαια καὶ τοῦ
ἴδιου τὴν ἐφευρετικότητα καὶ πρωτοτυπία.

XV

Οἱ ἐκθέσεις, ποὺ γίνονται στὸ σπίτι

Καὶ μὲ ἕνα ἄλλο τρόπο ποὺ θὰ πῶ τώρα, διέκοψα τὴ σειρά
τῶν ἐκθέσεων μὲ βάση τὴν ἄμεση παρατήρηση.

Ὡς τώρα, ἕλες σχεδὸν εἶχαν γραφτῇ στὸ σχολεῖο, στὴν
πλάκα ἢ μέσα στὴν τάξη, στὸ παράθυρο ἢ καὶ στὴν πόρτα
του, ὅπως εἶπαμε. Μὰ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα πρέπει νὰ συνηθίσω
τὰ παιδιὰ μου νὰ κάνουν καὶ μικρὲς ἐργασίες μόνα των στὸ
σπίτι. Αὐτὸ βέβαια ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερες προφυλάξεις. Γιατί
στ' ἀλήθεια στὸ σπίτι βρίσκεται ὁ κυριώτερος ἐχθρὸς τοῦ
δασκάλου σχετικὰ μὲ τὴν ἐκθεση. Ἐκεῖ εἶναι οἱ καλοὶ γο-

νεῖς, ἡ καλὴ θεία, οἱ ἄδελφοὶ καὶ οἱ ἀδελφές, ἕνα σωρὸ γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοι, ποὺ εἶναι πρόθυμοι νὰ βοηθήσουν τὸ παιδί γιὰ νὰ παρουσιάσῃ τῇ δικῇ τους ἐργασία, χωρὶς νὰ εἶναι σὲ θέσῃ νὰ ἐκτιμήσουν τὸ μεγάλο κακὸ ποὺ κάνουν.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα εἶναι ἡ «μεγαλύτερη ἀδελφή» ποὺ θὰ βοηθήσῃ τὸ μικρὸ μου μαθητὴ σὲ μιὰ τέτοια ἐκθεσὴ. Αὐτὴ ξαίρει βέβαια νὰ γράφῃ ἐρωτικὰς ἐπιστολὰς μὲ τορνευτὲς φράσεις, ὅπως συνηθίζει νὰ γράφῃ στὸν ἐρωμένο της καὶ δὲ διστάζει τὸ ὕψος της αὐτὸ νὰ τὸ ὑπαγορεύσῃ καὶ νὰ τὸ μεταφέρῃ στὴν ἐκθεσὴ τοῦ μικροῦ της ἀδελφοῦ. Ὑστερα εἶναι ἡ «καλὴ θεία» ποὺ ἦταν πρώτη στὶς ἐκθέσεις, ὅπως λέγει, στὸν καιρὸ της. Θεωρεῖ λοιπὸν καθήκόν της νὰ εἰσαγάγῃ τὸν μικρὸ της ἀνεψιὸ στὰ μυστήρια τοῦ σοδαροῦ ὕψους καὶ τῶν λαξευμένων φράσεων, λέγοντάς του πὼς δὲν πρέπει νὰ γράφῃ ποτὲ ἢ «ἄνοιξη», ἀλλὰ ἢ «ἀναγέννηση», νὰ μὴ μιλά γιὰ κόρες μὲ κόκκινα μάγουλα, ἀλλὰ γιὰ «καλλιπαρεῖους παρθένους», τέλος ἂν θέλῃ νὰ σέβεται τὸν ἑαυτὸ του δὲν πρέπει νὰ γράφῃ «ἄλογο» ἀλλὰ «ἵππος» κ.λ.π. Ἔτσι τοῦ μαθαίνει νὰ μακιγιάρῃ τὴν ἐκθεσὴ του, ὅπως ἡ ἴδια κάνει τὸ πρόσωπό της γιὰ νὰ κρύψῃ τὰ χρονάκια της. Ἡ «μπόννα» πάλι τοῦ σπιτιοῦ φτάνει ὕστερότερα γιὰ νὰ δώσῃ κι' αὐτὴ τίς συμβουλές της. Ὑπερήφανεύεται γιατί ἐτελείωσε τὴν τετάρτη Δημοτικῆς (!) καὶ καυχίεται πὼς στὸ προηγούμενο σπίτι ποὺ ὑπηρετοῦσε, τῆς ἔδωκαν κατὶ παραπάνω, ὅπως ἔλεγε, γιατί βοηθοῦσε τὸν μικρὸ νὰ κάμῃ θαυμάσιες ἐκθέσεις καὶ ἐπομένως χρέος της εἶναι νὰ βοηθήσῃ καὶ τώρα. Αὐτὴ πιά εἶναι ποὺ κρατᾷ τὴ φιλοσοφικὴ λίθο γιὰ ὅλους καὶ γιὰ ὅλες τίς περιπτώσεις τῆς ζωῆς. Ξαίρει καλλίτερα ἀπὸ τὴ θεία καὶ ἔτσι τὸν μαθαίνει νὰ γράφῃ:

«Δὲ λέμε ποτὲ τὸ «πουλὶ κελαῖδοῦσε ὁμορφά» ἀλλὰ τὸ

«πηγὸν ἦτο κάτοχον θαυμασίας καὶ μαγευτικῆς φωνῆς, τῆς ὁποίας ἐγένετο ἐξαίσια χρήσις ἐκ μέρους του».

Ἡ δευτέρα σύσταση ποὺ μπορεῖ νὰ ἀκούσῃ τὸ παιδί ἀπ' τοὺς ἀνεπιθύμητους αὐτοὺς βοηθοὺς τοῦ σπιτιοῦ εἶναι : «Μ' αὐτὸ δὲ λέγεται καὶ μένε», ἐνῶ εἶναι δυνατὸ γιὰ τὴν ἴδια φράση νὰ δεχθῇ συγχαρητήρια ἀπὸ τὸ δάσκαλό του. Ἔτσι ὑπάρχει κίνδυνος τὸ παιδί νὰ σχηματίσῃ τὴ γνώμη ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι σοφὸς σὲ πολλὰ ἄλλα ὁ δάσκαλός του, μὰ ἀπὸ ἐκθέσεις φαίνεται πὼς δὲ σκαμπάζει καὶ περιορίζεται σὲ παιδικίσια πράγματα». Καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τίς οἰκογένειες ποὺ κάνουν πὼς εἶναι ἀνεπτυγμένους μπορεῖ ὁ δάσκαλος νὰ βρῇ τὰ περισσότερα ἐμπόδια στὴ σύνταξη τῶν ἐκθέσεων, ὅταν δίνῃ στὸ σπίτι γιὰ νὰ τίς γράψουν.

Ἀκόμη ἓνα παράδειγμα :

Ἐνα παιδί μοῦ ἔγραφε σὲ μιὰ τελευταία ἐκθεση : «Ἦλθε ὕστερα μιὰ δεσποινίς, ἡ ὁποία ἔφερε κάποια τσάντα ὑπὸ τὸν βραχίονα. Μεταξὺ τοῦ πλήθους παρετήρησα κάτι λευκόν· ἐπλησίασα καὶ εἶδα μιὰ κυρίαν, ποὺ ἐφοροῦσε λευκὸ καπέλλο· αὐτὸ ἦταν ποὺ μοῦ ἐκίνησε τὴν προσοχὴν μου».

Ρώτησα τὸ παιδί, ἂν εἶχε συνηθίσῃ ὥς τώρα ἀπὸ τὸν ἄλλο δάσκαλό του νὰ γράφῃ ἐκθέσεις καὶ στὸ σπίτι. Μοῦ ἀπάντησε : «Μάλιστα, κύριε, στὸ σπίτι μας μένει μιὰ δεσποινίς πολὺ ἐγγράμματη, ποὺ μὲ βοηθεῖ συχνά. Ἡ μητέρα μας τῆς λέγει, πὼς εἶναι σοφὴ, ξαίρει ἀκόμη νὰ γράφῃ καὶ ὠραῖα ποιήματα». Καὶ ἐγὼ τοῦ ἀπάντησα : «Πὲς στὴ δεσποινίδα αὐτῇ, πὼς τὴν παρακαλῶ πολὺ νὰ μὲ εἰδοποιήσῃ, ὅταν θὰ γράψῃ τὸ πρῶτο της μυθιστόρημα!» Ἡ χρησιμοποίηση βέβαια τέτοιων ρητορικῶν ἀνθέων δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ καταλήξῃ σὲ παρόμοια θλιβερὰ ἀποτελέσματα.

XVI

*Τί ἔκανα γιὰ ν' ἀποφύγουν τὰ παιδιὰ τὴν ἐπέμβαση
τῆς οἰκογένειας.*

Θὰ πῶ κάποιο γεγονός, πού ἴσως φανῇ ἀπίστευτο σὲ μερικούς. Ἐπειδὴ κάθε μέρα ἔλεγα σὲ 3 παιδιὰ ταχτικά νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ μοῦ φέρουν τὶς παρατηρήσεις τους γραπτές, καθένα ἡξαιρε φυσικά πότε θὰ ἐρχόταν ἡ δική του σειρά καὶ περίμενε μὲ ἀνυπομονησία. Τί ἔγινε λοιπόν, ἀκούσετε καὶ φρίξετε· κάποιον μαθητὴ πού ἦταν ἡ σειρά του ἐκείνη τῇ μέρα, τὸν συνώδευσε ἡ μητέρα του στὸ σχολεῖο γιὰ νὰ παρατηρήσῃ, λέγει, καλύτερα.

Τὸ σπουδαιότερο :

Δὲν ἦρθε ἀπ' τὸ συνηθισμένο δρόμο, ἀλλ' ἔκαμε ὁλόκληρο τὸ γῦρο τοῦ τετραγώνου. Δὲ θὰ τὴν καταλάβαινα καθόλου τῇ συμπαιγνίᾳ αὐτῇ, ἂν δὲν μοῦ τὴν ἐπρόδιδε μιὰ φράση ὅπως διόλου ἀσυνήθιστη, πού ἔβαλε τὸ παιδί στὴν ἔκθεση. Καὶ ὅταν τὸ ἐρώτησα ποιὸς τοῦ τὴν εἶπε, μὲ κλάματα μοῦ διηγήθηκε, πὼς ἐκεῖνο δὲν ἤθελε νὰ πάρῃ μὲ ζι τὴν μητέρα του, μὰ ἡ ἴδια ἐπέμενε νὰ τὸ συνοδέψῃ.

✓ Στὸ νέο σχολεῖο θέλομε τὰ παιδιὰ νὰ ἔχουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτό τους καὶ νὰ μὴ περιμένουν ἀπὸ κανένα νὰ τὰ βοηθήσῃ. Βέβαια δὲ μπορούσα νὰ τὰ συμβουλέψω νὰ ποῦν «ἐὰν κανένας σὰς ἐνοχλῇ στὸ σπίτι, νὰ πάγῃ στὸ δ....., ὡς εἶναι καὶ ἡ μητέρα σας». Ἀνυπακοή στὸ μητρικὸ αἶσθημα! Θὰ εἶναι ἐγκλημα. Πὼς λοιπὸν θὰ ἀποφύγωμε τὴν ἐπέμβαση αὐτὴ ἦταν γιὰ μένα ἓνα ἄλλο ζήτημα, πού ἔπρεπε σύντομα νὰ τὸ λύσω.

Σχετικὰ μ' αὐτὸ εἶχα πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα μὲ τὰ

διάφορα αινίγματα. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ σχολικοῦ χρόνου τοὺς ἔδωκα νὰ λύνουν διάφορα ἀπ' αὐτὰ στὸ σχολεῖο. Τοὺς ἔλεγα νὰ τὸ γράφουν ὅταν πᾶνε στὰ σπίτια τους, καὶ τοὺς συνεδούλευα νὰ φωνάζουν σὲ ὁποιονδήποτε ἀπὸ τοὺς δικούς των ποὺ θὰ πήγαινε κοντὰ γιὰ νὰ τοὺς βοηθήσῃ. «Μὴ πλησιάζετε, γράφω κάποιο αἶνιγμα θὰ σᾶς τὸ πῶ, νὰ δῶ ἂν θὰ τὸ λύσετε», Κι' αὐτοὶ θὰ ἔγραφαν τὰς ἀπαντήσεις ποὺ θὰ ἔδιναν τὰ διάφορα μέλη τῆς οἰκογενείας τους. Παρατήρησα λοιπὸν πῶς βάζταξαν γερά τὸν πειρασμὸ καὶ ἡ ἰδέα, πῶς ἤξαιραν τὴ λύση τοῦ αἰνίγματος; τοὺς ἔκανε νὰ ὑπερηφανεύωνται καὶ ν' ἀποχτοῦν τὴν ἀναγκαίαν ψυχικὴ ἀντίδραση γιὰ κάθε ξενικὴ ἐπέμβαση.

Οἱ μικρὲς αὐτὲς προπαρασκευαστικὲς ἀσκήσεις, ποὺ τίς ἔκανα γιὰ νὰ πραγματοποιήσω τὸν ἀπώτερο σκοπὸ μου, δὲν ἔχουν καμμιά σχέση βέβαια μὲ τίς καθαυτὸ ἐκθέσεις. Ὡς τόσο ἐξακολούθησα παράλληλα τὴ μεθοδικὴ ἀσκηση στὴν παρατηρητικότητά καὶ στὴν κατάλληλῃ ἐκλογὴ τῶν λέξεων. Τὰ παιδιὰ σιγὰ-σιγὰ μόνον τοὺς ἤρθαν σὲ θέση νὰ ἀποκρούουν τὴν ξένη βοήθεια.

Ὁ δάσκαλος τοῦ παλίου σχολείου ποὺ ἔλεγε στὰ παιδιὰ νὰ μὴ παραδέχωνται νὰ τὰ βοηθήσῃ ἄλλος, ἔχανε ἄδικα τὰ λόγια του, ἀφοῦ κατὰ γενικὸ κανόνα τὸ θέμα ποὺ τοὺς ἔδινε ἦταν ὁλότελα ἀόριστο, ἀσαφὲς καὶ χωρὶς ἐνδιαφέρο. Τὸ παιδί ὅταν ἔχη νὰ κάνῃ ἐκθεση μὲ θέματα, ὅπως τὸ «καθαράνι στὴν ἔρημο», «οἱ ἐντυπώσεις μου ἀπὸ τὴν κωδωνοκρουσία τῆς ἐκκλησίας» κ.τ.τ., βρίσκει πολὺ λογικὸ καὶ φυσικὸ νὰ ρωτήσῃ κάποιον ἄλλο ἢ νὰ ψάξῃ τὰ βιβλία καὶ νὰ ἀντιγράψῃ.

Σὲ παρόμοια θέση βρέθηκα κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅταν κάποτε μὲ τὸ σύνταγμά μου ἐκάναμε γυμνάσια καὶ εἶχα ὀρισθῇ ὡς

άνιχνευτής. Βλέποντας τον υποθετικό έχθρικό στρατό νά έρχεται κατ' έπάνω μου και μή ξαίροντας τί νά κάνω πηλ-
σίασα μιὰ έχθρική περίπολο και τή ρώτησα «ποῦθε πάγει
τὸ σύνταγμά μου». Αὐτὸ βέβαια ἔκανε ἔξω φρενῶν τὸν ὑπα-
σπιστὴ τοῦ συντάγματος. Ἔτρεξε καλπάζοντας και μοῦ
ἐπέδαλε ἐπὶ τόπου 45θήμερο φυλάκιση. Καί νά συλλογίζω-
μαι πῶς ἔκανα τὸ φυσικώτερο πράμα στὸ κόσμος: δὲν ἤξαιρα
και ἀναγκαστικά ρώτησα γιὰ νά μάθω.

Τὸ ἴδιο κάνουν και τὰ παιδιὰ τοῦ παλιοῦ σχολείου γρά-
φοντας ἔκθεση. Στὸ νέο, ἔχουν τόση εὐχέρεια γιὰ νά τή
γράψουν, ὥστε οὔτε καν αἰσθάνονται ποτὲ τὴν ἀνάγκη νά
ρωτήσουν κάποιον ξένο.

Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπαγόρευση ποὺ τοὺς ἔκανα δὲν ἐθεωρεῖτο
ἰσχύουσα και ὅσο τὸ θέμα δὲν τοὺς ἦταν ἐνδιαφέρον. Ἄν
δώσωμε στὰ παιδιὰ ὡς θέμα: «ἡ αἰθουσα τῆς παραδόσεώς
μας», εἶναι ὑποχρεωμένα νά ἀπαριθμήσουν ξερὰ κάθε τι ποὺ
βρίσκεται μέσα σ' αὐτή. Τὰ περισσότερα χωρὶς ἄλλο θὰ ζη-
τήσουν τὴ βοήθεια τῶν οἰκείων τους, και στὴν περίπτωσι
ἀκόμη ποῦ δὲ θὰ μπορέσουν νά δικαιολογηθοῦν γιὰ ἄγνοια,
ἀπλῶς μόνο ἀπὸ στενοχώρια και ἀπὸ ἀηδιᾶ γιὰ τὴν ἔκθεσι
αὐτή.

✓ Ὁ δάσκαλος ὅμως τοῦ σχολείου ἐργασίας ξαίρει πῶς μόνο
τὸ ἐνδιαφέρο εἶναι τὸ κυριώτερο διεγερτικὸ γιὰ κάθε ἐργα-
σία. Μόνο τότε μπορεῖ νά ξυπνήσῃ αὐτόματα ἡ δημιουργικὴ
θέλησι και ἡ χαρὰ γιὰ τὴν ἐκμετάλλευσή της. Καί τὸ παιδί
ποὺ συγκεντρώνει ὅλο τὸ εἶναι του σὲ κάτι ἐνδιαφέρον, γί-
νεται ἕνας φιλόδοξος συγγραφέας, ποὺ θέλει νά καταπλήξῃ
τοὺς γονεῖς του μὲ τὴν ἔκθεσή του και ὄχι νά ζητήσῃ τὴ
βοήθειά τους. Καί ὅταν μιὰ ἐσώτερη ὁρμὴ δονήσῃ τίς δημι-
ουργικὲς δυνάμεις τοῦ πνεύματός του, νά εἴστε βέβαιοι πῶς

δὲ θὰ γνωρίσῃ ποτὲ τὴν ἀγωνία τοῦ «πῶς θ' ἀρχίσωμε κύριε» ἢ «τὶ νὰ γράψωμε». Ἔτσι δὲ χάνουν ποτὲ τὸν καιρὸ τοὺς ἄδικα. Τὸ ἄμετρο ἐνδιαφέρον ἔχει ἀκόμη ὡς ἐπακόλουθο νὰ θέτῃ σὲ κίνηση τὴν ὑπερφηφάνεια καὶ τὸ ἐγὼ τοῦ καθενός. Τὴν παραπάνω ἐκθεσὴ γιὰ τὸ φασούλι ποὺ πέρασε ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς χαρτοσακούλας θὰ μπορούσα πολὺ καλὰ νὰ τὴν δώσω στὸ σπίτι, γιατί εἰμαι βέβαιος πὼς κανένα δὲ θὰ καταδεχόταν νὰ ζητήσῃ τὴν ξένη βοήθεια, ἀφοῦ τὸ θέμα εἶχε σκλαδῶσῃ δλότελα τὸ ἐνδιαφέρον τους.

Οἱ ἐκθέσεις τοῦ νέου σχολείου πρέπει νὰ εἶναι μικρὰ ἐλεύθερα δοκίμια, ἀληθινὰ μικρὰ ἀσκήσεις ρητορικῆς. Καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ βάζουν τὰ παιδιὰ ὅλη τὴν ψυχὴ τους νὰ τὴ γράψουν ἀκριβῶς ὅπως ἀφοσιώνονται στὰ παιχνίδια μέσα σ' ἓνα ἡλιόλουστο κῆπο, ποὺ εἶναι γεμάτος ἀπὸ πρασινάδες καὶ μυρωδιές.

XVII

Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ χαρὰ πάνω ἀπ' ὅλα

Μερικοὶ συνάδελφοι ποὺ ἔχουν τὴν ἰδέα, πὼς «στὸ σχολεῖο ἐργασίας δὲν κάνομε παρὰ διάφορα «παιγνιδάκια» μὲ τὸ σφυρὶ ἢ μὲ τὸ ροκάνι, μοῦ ἐξέφρασαν τὸ φόβο μήπως καὶ ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων γίνεται πάρεργα, ἀφοῦ ἄλλος εἶναι ὁ σκοπὸς του. "Οχι, κάθε ἄλλο. Βέβαια κάνομε κι' ἐκθέσεις ποὺ μπορούν νὰ θεωρηθοῦν σὰ συμπλήρωμα τῆς χειροτεχνικῆς ἐργασίας ἢ σὰ γραπτὴ ἀναπαράσταση ἑνὸς πειράματος ἢ τέλος σὰν ὀνοματολογία καὶ στατιστικὴ τῶν πραγμάτων, ποὺ εἶδαν καὶ ἔζησαν.

Τέτοιες ἐργασίες ὅμως, ὠφέλιμες καὶ παρὰ πολὺ ἐξυπηρετικὲς τοῦ σκοποῦ των δὲν εἶναι ἀκόμη καὶ ἀληθινὰ ἐκθέσεις

Τι είναι τέλος πάντων ή εκθεσή σας, θά ρωτήση κανείς; Ἀπαντῶ. Ὁ θεός ἔδωκε στό δάσκαλο τοῦ παλίου σχολείου τὰ δάχτυλα τῶν χειρῶν του γιά νά τά κολλᾷ καμμιᾶ φορᾶ στό μάγουλα τῶν παιδιῶν, πού δέ ξαίρουν νά κάνουν εκθεση. Στόν νεώτερο τά ἔδωκε γιά νά μετρᾷ καί νά ἔχη κάθε μέρα στό νοῦ του τοὺς 5 κυριώτερους ὅρους πού πρέπει νά εκπληρώνη ή εκθεση τοῦ δημ. σχολείου κατὰ τὸ σχολεῖο ἐργασίας, καί πού εἶναι:

- 1) Ἀμεση παρατήρηση.
- 2) Ἐπεξεργασία τῶν ἀτομικῶν σκέψεων.
- 3) Πολὺ ζωντανὸ ἐνδιαφέρο, πού σπρώχνει τὸ παιδί νά γράψῃ.
- 4) Ἐπιθυμία πού αἰσθάνεται γιά νά ἀνακοινώσῃ ἀμέσως σὲ κάποιον ἄλλον, ἐκεῖνο πού ἔγραψε.
- 5) Δικαίωμα τοῦ παιδιοῦ σὲ ἄμεση κριτική.

* *
*

Μὲ τέτοια διδασκαλία ἔχομε σκοπὸ νά δημιουργήσωμε ἀνεξάρτητα πνεύματα, γιὰτὶ στό χρόνο πού ζοῦμε ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ ἀνθρώπους ἐνεργητικούς, δημιουργικούς, δραστηρίους, μὲ ὀξεῖα παρατηρητικότητα, ἀνθρώπους πού θά μπορέσουν μεθαύριο στόν κλάδο τους νά καταλάβουν τίς ἀνώτερες βαθμίδες, γιὰτὶ θά εἶναι πρὸ παντὸς δυνατοὶ καί ἄξιοι νά δώσουν γραπτὴ ἐκφραση στὴ πνευματικὴ τους ζωή. Σὲ τίποτε δὲ μποροῦνε νά χρησιμέψουν στό μεγάλο ἐφευρέτη οἱ νέες καί μεγάλες ιδέες, πού ἔχει τὸ μυαλό του, ἅμα δὲν μπορεῖ νά τίς ἐκθέσῃ καί γραπτές.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ λοιπόν, σ' ἐμᾶς τοὺς δασκάλους τοῦ σχολείου ἐργασίας, οἱ ἐκθέσεις τοῦ παλίου πού γίνονται μὲ σχέδια καί πρσασχέδια ἢ προπαρασκευάζονται ἀπ' τὸ δάσκαλο

μέ ζωντανή φωνή είναι μόνο αξιολύπητες ασκήσεις.

Και πραγματικά έτσι οι εκθέσεις καταντούν μια καταναγκαστική κατανομή του πνευματικού θησαυρού των παιδιών, γιατί καθένας πρέπει να κανονίση τις σκέψεις τους σύμφωνα με το σχέδιο που του δόθηκε. Και στην περίπτωση ακόμη που ο δάσκαλος αφήνει κάποια πρωτοβουλία και λέγει ν' αλλάζουν το πρόσωπο ή να μεταχειριστούν «τόν εὐθὺ λόγο ἀντὶ τοῦ πλάγιου» που ἔχει τὸ δικό του πρότυπο, τὰ παιδιὰ πάλι δὲ θὰ μπορέσουν νὰ γράψουν καλὲς ἐκθέσεις.

Και τὸ σοβαρώτερο· με τέτοιο περιορισμὸ τοῦ πνευματικοῦ τους θησαυροῦ, φυσικὸ εἶναι νὰ ἐπιδίδωνται στὸ λαθρεμπόριο καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ ἀντιγράψουν ἀπὸ τὸ γείτονά τους. Γιατὶ ἅμα δὲ νιώθουν τὸ παραμικρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ θέμα ποὺ τοὺς δίνουμε, δὲ μποροῦν ποτὲ νὰ κάνουν ὑποφερτὴ ἐκθεση με τὰ νόμιμα μέσα ποὺ διαθέτουν καὶ ἀναγκαστικὰ θὰ κοιτάζουν νὰ τὴν κάνουν με τὰ παράνομα καὶ νὰ τὴν «ὑφαρπάσουν ἀπὸ τοὺς συμμαθητὲς των, τοὺς γονεῖς ἢ καὶ ἄλλους συγγενεῖς τους.

Κάτω λοιπὸν ἡ ἀπολυταρχικὴ διαχείριση τῶν πνευματικῶν δεξιότητων τῶν παιδιῶν! Οἱ ἐκθέσεις τοῦ μικροῦ Πέτρου εἶνε ἡ φιλοδοξία τοῦ νεώτερου σχολείου.

Πᾶνε 12 χρόνια τώρα ποὺ ἔγραφα σὲ κάποια μελέτη μου :

«Οἱ ἐκθέσεις τοῦ νέου σχολείου, ποὺ ὀνειρευόμαστε ἐμεῖς οἱ νεώτεροι καὶ ποὺ θέλομε νὰ τίς θεμελιώσωμε πάνω σὲ ἄλλη βάση, ὅσο βέβαια ἐξαρτᾶται ἀπὸ μᾶς, δὲν πρέπει νὰ ἔχουν σκοπὸ νὰ συγκινήσουν τοὺς γονεῖς τῶν παιδιῶν, καὶ τίς ρωμαντικὰς δεσποινίδες οὔτε νὰ διαταράξουν τὴ γαλήνη τοῦ σπιτιοῦ καὶ νὰ φέρουν τὰ σημάδια τοῦ ἰδρώτος, ποὺ κατέβαλλε τὸ παιδί γιὰ νὰ τίς γράψῃ. Τὸ ἐναντίο, θὰ πρέπει νὰ εἶνε σκίτσα γραμμένα στὰ πεταχτά, δοκίμια πλημμυρισμένα

ἀπὸ ἐσωτερη δημιουργικότητα, τὴν ἴδια ποὺ αἰσθάνεται τὸ παιδί, ὅταν παῖζῃ ἐλεύθερα καὶ ξένιαστῇ στὸν ἥλιο. Πρέπει νὰ εἶναι τὸ ξετίναγμα τοῦ παιδικοῦ «ἐγὼ» γιὰ μιὰ δημιουργικὴ ἐνεργητικότητα», ἔργο ἀποκλειστικὰ τῶν ψυχικῶν του δυνάμεων γραμμμένο μὲ χαρὰ καὶ ὄχι μὲ κόπο καὶ στεναγμούς».

Σήμερα εὐτυχῶς δὲν ἔχομε κανὴν ἀνάγκη νὰ ὀνειρευόμαστε. Τὸ νέο σχολεῖο καθιερώθηκε. Τὸ σχολεῖο τῆς ἐργασίας, τῆς ἀγωγῆς διὰ τῆς ἐργασίας, τὸ σχολεῖο τῆς ἀτομικῆς ἐνεργητικότητος καὶ πρωτοβουλίας.

Στὸ νέο σχολεῖο ἀφήνομε πλήρη ἐλευθερίαν στὸ παιδί γιὰ νὰ κάνῃ ὁλότελα μόνο του τίς ἐκθέσεις. Γιατὶ ἔχει γιὰ συμπαράστατες καὶ πολύτιμους βοηθοὺς «τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν χαρὰ πάνω ἀπ' ὅλα».

ΜΕΡΟΣ Β'.

† Ὁ δάσκαλος πολῦτιμος ὁδηγὸς
γιά τὴν ἀπόχτηση τοῦ ὠραίου ὕφους.

I

Ἱστορία τῆς διδαχτικῆς τῶν ἐκθέσεων.

Ἕνας παιδαγωγικὸς συγγραφέας, ποὺ ἀρχίζει τὴν τρίτομη «Ἱστορία τῆς Παιδαγωγικῆς» του μὲ τὸ κεφάλαιο «Κατάσταση τῆς ἐκπαιδεύσεως τὴν ἐποχὴ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου» ἢ «ἡ Ἀγωγή παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν», ἢ «παρὰ τοῖς Κινέζοις, τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔγιναν τὰ μεγάλα τεῖχη» κάνει ἀμέσως ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση. Κάθε λοιπὸν συνταξιούχος διευθυντῆς Διδασκαλείου μόλις ρίξη τὴν πρώτη ματιὰ στὸ βιβλίο του θὰ χαϊδέψῃ τὰ μεταξένια ἀπὸ τὴν πολυκαιρία γένεια του καὶ δὲ θὰ κρατηθῇ νὰ μὴν πῇ: «Νά! ἕνας ποὺ φαίνεται πὼς ἔχει μελετήσῃ καλὰ τὸ ζήτημα! Χωρὶς ἄλλο ἔχει κάτι σοδαρὸ νὰ μάς πῇ! Ἀς τὸν παρακολουθήσωμε».

Τὸ ἴδιο κι' ἐγὼ ἀρχίζω τοῦτο τὸ μέρος μὲ μερικὸς στοχασμούς μου γιὰ τὸν «Ἀδάμ καὶ τὴν Εὐά!» Σκέπτομαι δηλαδὴ πὼς, ἂν ὑπῆρχαν δασκάλοι τοῦ ὕφους καὶ στὸν Παράδεισο καὶ ἂν οἱ δύο πρωτόπλαστοι εἶχαν νὰ κάνουν ἐκθεση μὲ θέμα «Γιατί δὲν πρέπει νὰ εἴμαστε λαίμαργοι» ἢ καλλίτερα «Τὶ κακὰ ἐπακόλουθα ἔχομε, ὅταν τρῶμε ἄωρους καρπούς», θὰ γλυτώναμε ἀπ' ὅλη τὴ σκανδαλώδη κατοπινὴ

Ιστορία καὶ ἔτσι θὰ ζούσαμε κι' ἐμεῖς ἡσυχά, χωρὶς νὰ χύνουμε τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου μας γιὰ νὰ κερδίσουμε τὸ ψωμί μας σ' ὅλη μας τὴ ζωή.

Ἄ διάβολε! χωρὶς νὰ τὸ θέλω ὅμως χάλασα τὴν ὁμορφὴν ἐπιστημονικὴ μου εἰσαγωγή, ἀφοῦ μιλῶ πρόωρα γιὰ τὴν «κατάλληλη ἐκλογὴ τῶν θεμάτων» ποὺ πρέπει νὰ κάνουμε, ἐνῷ σκοπός μου ἦταν νὰ κάμω «τὴν ἱστορίαν τῆς διδαχτικῆς τῶν ἐκθέσεων». Ὡς τόσο δὲν μπορῶ νὰ ἀποσιωπήσω, πὼς βρισκόμαστε ἀκριβῶς στὸ κυριώτερο χαρακτηριστικὸ τῶν ἐκθέσεων τοῦ παλιοῦ σχολείου, ποὺ εἶχαν γιὰ ἀμεσώτερο σκοπὸ τὴν ἡθικοποίησιν τῶν μικρῶν μαθητῶν. Θυμοῦμαι ἀκόμη τὰ ἡθικὰ συμπεράσματα ποὺ ἔπρεπε νὰ βγάλουμε ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴ, «ὅταν ἡ μητέρα εἶναι ἄρρωστη». Καὶ δὲν ὑπάρχει «θεία» ποὺ νὰ μὴν ἐκλαψε γιὰ τὴν ἀφροσύνη καὶ τὴν περιποίηση ποὺ θὰ ἔδειχναν σὲ ἀνάλογη περίπτωσιν οἱ μικροὶ τῆς ἀνεψιοί, διαβάζοντας τὴν ἐκθεσὴ τους. ...

+

Ἄς ἐξακολουθήσωμε τὴν ἱστορίαν μας: Εἶμαι βέβαιος πὼς καὶ τὸν καιρὸ τοῦ κτακλυσμοῦ ἀκόμη κάποιος δάσκαλος, ἂν ὑπῆρχε τότε, θὰ βιάστηκε νὰ δώσῃ, προτοῦ τὰ νερὰ σκεπάσουν ὁλότελα τὴ γῆ, τὴν ἐκθεσὴ μὲ θέμα «πὼς ἡ κάμηλος εἶναι ὠπλισμένη ἐναντίον τοῦ σιμοῦν τῆς ἐρήμου». Τόσο εἶναι παλιὸ αὐτὸ τὸ θέμα ποὺ καὶ σήμερὰ τὸ δίνουν σὲ πολλὰ σχολεῖα. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ δεύτερο χαρακτηριστικὸ τῶν παλιῶν ἐκθέσεων ἦταν ἡ φρεσκάδα τους, ὁ συγχρονισμός τους καὶ οἱ στενὲς σχέσεις μὲ τὸν περιβάλλοντα κόσμος!! Ἄλλοτε πάλι ὑπῆρχαν μερικὰ θέματα ποὺ δὲν ἔπρεπε νὰ λείπουν ἀπὸ καμμιά τάξιν. Εἶναι γνωστὸ πὼς καὶ στὸν τάφο τοῦ Τουταγχαμών—γιὰ νὰ ἔρθωμε στὶς νεώτερες ἐποχές—βρῆκαν τὴν ἐκθεσὴ ποὺ εἶχε κάνη, ὅταν πῆγαινε στὸ σχολεῖο δηλ. πῶς «ἦταν ἡ πιὸ ὁμορφὴ μου μέρα τῶν διακο-

πῶν!!!» Τὸ συνιστοῦσαν καὶ τότε οἱ ψυχολόγοι, γιατί, λέει, εἶχε ἀτομικὸ χαραχτήρα καὶ ἔτσι μπορούσε «νὰ δο- νήσῃ βαθειὰ τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ». Εἶναι ἀλήθεια ὅμως πὼς κι' αὐτὸς τὸ ἀντέγραψε ἀπὸ τὴν γιαγιά του, ὅπως ἐξακο- λουθοῦν νὰ κάνουν τὸ ἴδιο καὶ πολλὰ παιδιά τῆς ἐποχῆς μας, ὅταν τοὺς δοθῇ τὸ ἀνόητο αὐτὸ θέμα γιὰ ἔκθεση...

Ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῶν παλιῶν ἐκθέσεων ἦταν τὸ στό- λισμα κάπου-κάπου καὶ μὲ ἐκφράσεις των ἀκατανόητες Ἔτσι τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν εἶχε μεγάλη πέραση τὸ θέμα «Σκέψεις ἐνὸς ἵππου τῶν ὀστρογότθων». Μὲ δέκα τέτοια θέματα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ γίνη τὸ λιγώ- τερο διευθυντῆς δημοτικοῦ σχολείου, γιατί ἔδειχνε πὼς ἦταν ἐφευρετικὸς καὶ δοκησίσοφος.

✕ ✕ Μὰ τὸ σπουδαιότερο γεγονὸς στὴν ἱστορίᾳ τῶν ἐκθέσεων ἦταν ἡ ἐφεύρεση τοῦ τυπογραφείου. «Σωθήκαμε», φώναξαν πολλοί. Καὶ ἔτσι εἶδε τὸ φῶς τὸ πρῶτο «ἐγχειρίδιο μὲ ὑπο- δείγματα ἐκθέσεων».

Ἦρθαν ὕστερῶτερα τὰ «ὑποδείγματα ἐκθέσεων», τὰ «σχέ- δια πρὸς ἔκθεσιν ἰδεῶν» 365 τὸ λιγώτερο. (Βλέπε Βαλάκη σελ. 35 καὶ ἐξῆς).

Τὰ μισὰ ἦταν παρμένα ἀπὸ τὴν Ἀγία Γραφή. Ἐνα πα- ράδειγμα ἀπὸ τοὺς «ψαλμοὺς». «Ἀντιλαμβάνεσαι τὸ μουρ- μούρισμα τοῦ ἀέρα, μὰ δὲν μπορεῖς νὰ καταλάβῃς οὔτε ἀπὸ ποῦ ἔρχεται οὔτε κατὰ ποῦ φυσᾷ». Καὶ παρακάτω γιὰ σχέ- διο ἔγραφαν:

α') Ἀπὸ ποῦ ἔρχεται.

β') Κατὰ ποῦ φυσᾷ.

γ') Δὲν μπορούμε νὰ καταλάβωμε ποτὲ οὔτε τὸ ἕνα οὔτε τὸ ἄλλο». Οὔτε κι' ἐγώ.

Πάνω σ' αὐτὸ λοιπὸν ἔπρεπε τὰ δυστυχημένα τὰ παιδιὰ νὰ γράψουν τὴν ἔκθεσή τους.

Σ' ἄλλα πάλι, ὅπως τοῦ Σ. Ζουζουκίδου ὑπῆρχαν καὶ «ἀναπτύξεις ὁλόκληροὶ ἐκθέσεων διαφόρων εἰδῶν», μοναδικὸ φάρμακο κατὰ τῆς μνηγιγίτιδας. «Ἡ δουλειὰ πῆγαινε περήφανα πρὸ παντὸς μ' ἐκεῖνο, ποὺ περιεῖχε τὰ 365 θέματα, ἓνα δηλαδὴ γιὰ κάθε μέρα τοῦ χρόνου. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμπόδιζε νὰ δοθοῦν θέματα ποὺ ἦταν ὅλως διόλου ἀκατάλληλα γιὰ τὴν ἐποχὴ, ὅπως π. χ. τὸ Φεβρουάριο «πὼς ἀνθίζει ἡ κερασέα». Ἐν τῷ μεταξὺ ὥς ὅτου διορθωθοῦν τὰ τετράδια ἀπ' τὸ δάσκαλο, μποροῦσε νὰ βγάλῃ καὶ καρπούς!!

Οἱ «εἰδικοί» ἐξ ἄλλου δασκάλοι τῶν πόλεων τὸ θεωροῦσαν καύχημα νὰ δώσουν ξαφνικὰ στὰ παιδιὰ νὰ κάνουν ἔκθεση γιὰ τὸν «ἵπποπόταμο», ἐνῶ τὴν προηγούμενη ὥρα τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας εἶχαν διδάξῃ γιὰ τὴν τάρανδο.

Αὐτὰ βέβαια δὲν εἶχαν ὄρεξιν νὰ γράψουν οὔτε γιὰ τὸ ἓνα οὔτε γιὰ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ γιὰ τὸ τσιροπουλὶ ποὺ τόνιζε τὸ τραγοῦδι τοῦ πρὸς τὴν ἀνοιξὴ πάνω στὴν ἀμυγδαλιὰ τοῦ κήπου. Ὁ δάσκαλος ὅμως ἔμενε ὅλως διόλου ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος, γιατί εἶχε τὴν ἰδέα πὼς ἂν ἦταν νὰ δίνη γιὰ ἔκθεση στὰ παιδιὰ κάθε τι ποὺ τοὺς κινοῦσε τὸ διαφέρο κείνη τῇ στιγμῇ, καλλίτερα «θᾶταν νᾶμενε στὸ σπιτάκι τοῦ καὶ νὰ μὴ πολυσκοτίζεται». Ἐπειτα γιατί εἶχαν ἀγοράσῃ τὴ συλλογὴ τῶν ἐκθέσεων. Μὰ κι' ἓνα ἄλλο. Τὸ τσιροπουλὶ ἄρχισε τὸ τραγοῦδι στίς 8, ἐνῶ τὸ ὠρολόγιό πρόγραμμα ὥριζε «ἐκθέσεις 10—11». Μποροῦσε λοιπὸν νὰ κάνῃ διαφορετικά, ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ ἄξιζαν περισσότερο ἀπὸ τὸ παιδί;

Ἔτσι προτιμοῦσε νὰ δώσῃ γιὰ θέμα «τὸν ἵπποπόταμο» καὶ μὴν ὠραία πρῶτα ὁ ἐπιμελητὴς τῆς τάξεως τοῦ κουβαλοῦσε ὁλόκληρὴ ἀγέλη ἀπὸ 47 ἵπποποτάμους, ποὺ μάζεψε

X από τούς συμμαθητάς του για τὸ βασίλειο τῆς κόκκινης με-
λάνης. Φυσικὰ καὶ οἱ 47 ἦταν γραμμένες στὸ καλοῦπι τοῦ
σχετικοῦ ὑποδείγματος τοῦ βιβλίου, τόσο ποὺ ἡ μόνη ἀτομικὴ
ἐργασία τῶν παιδιῶν ἦταν τὰ ὀρθογραφικὰ τοὺς σφάλματα.

X Σὰ ν' ἀκούω ὅμως μερικοὺς ποὺ μουρμουρίζουν: «Μᾶς τὰ
παραλές κ. συνάδελφε. Τὸ κακὸ δὲν ἦταν καὶ τόσο μεγά-
λο». Ἄν δὲν πιστεύουν, ἄς φυλλομετρήσουν ὅλη τὴ βιβλιο-
γραφία γιὰ τίς ἐκθέσεις καὶ χωρὶς ἄλλο θὰ μὲ δικαιώσουν.
Στὴν ἐποχὴ τοῦ παιδαγωγικοῦ Μεσαίωνα ἡ διδασκαλία τῶν
ἐκθέσεων ἦταν πολὺ ἄρρωστη. Δυστυχῶς ἡ ἀρρώστια τῆς
αὐτῇ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερὰ σὲ μερικὰ σχολεῖα,
κατὰ τὸ σωτήριο ἔτος 1929, καὶ ὁ θεὸς ξαίρει πότε θὰ ἀπο-
κατασταθῇ ἡ υἱεία τῆς!!

Τὰ ἔργα τῶν προδρόμων τοῦ νέου σχολείου, τὰ κλασσικὰ
καὶ θεμελιώδη συγγράμματα τῶν Diesteweg, Pestalozzi
Comenius καὶ Rousseau, διαδόθηκαν πολλὰ χρόνια ὕστερα
ἀπὸ τὸν θάνατό τους, μὰ τὰ συχαμένα βιβλία μὲ τὰ διάφορα
«ὑποδείγματα ἐκθέσεων» ἐξακολουθοῦν νὰ πουλιοῦνται κατὰ
χιλιάδες καὶ νὰ προσπορίζουν ἑκατομμύρια στοὺς ἐκδότες
καὶ συγγραφεῖς τους. Γιατὶ μὲ τέτοιο κυνήγημα τῶν θεμάτων-
τύπων, χωρισμένων σὲ τρία μέρη πάντοτε, (εἰσαγωγή, κυρίᾳ
ἀνάπτυξη, συμπέρασμα) οἱ ἐκδότες δὲ θὰ λυπηθοῦν ποτὲ
τὰ ἔξοδα καὶ στὴν πιὸ μεγάλη οἰκονομικὴ κρίση.

Καὶ ὅμως πόσο φτηνοὺς «ὁδηγοὺς ἐκθέσεων» θὰ βρῖσκαμε
ἂν εἴχαμε ὑπ' ὄψει τοὺς δυὸ παιδαγωγικοὺς νόμους ποὺ μᾶς
λένε :

X Εὐπύνησε στὸ παιδί τὴ δύναμη, ποὺ δημιουργήσε τὸν κό-
σμο! Προσπάθησε, ὥστε κάθε πρόοδος νὰ γίνεται πάντα
κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τῆ χαρᾶ!

II

✕ Τί είναι ή έκθεση κατά τὸ σχολεῖο ἐργασίας.

Ἡ έκθεση, λοιπὸν κατὰ τὸ σχολεῖο ἐργασίας εἶναι δημιουργική ἐργασία, ποὺ μ' αὐτὴν τὸ παιδί θέλει νὰ ἀνακοινώσῃ κάτι, εἴτε εἰν' αὐτὸ γεγονὸς ποὺ παρατήρησε καὶ τοῦ ἔκανε ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση, εἴτε καὶ κάποιο σχέδιο ποὺ ἔχει στὸ νοῦ γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ.

Εἴπαμε, ποὺ θέλει ν' ἀνακοινώσῃ. Αὐτὸ εἶναι πολὺ ἀπλό. Καὶ ἂν τὸ εἶχαν ὑπ' ὄψει τοὺς οἱ παλαιότεροι συνάδελφοι, ἂν εἶχαν καὶ τὸ ἐλάχιστο προαίσθημα, ὅτι λέγοντας έκθεση τὸ νέο σχολεῖο ἐννοεῖ πρωτίστως ἀνακοίνωση, βέβαια ποτὲ τοὺς δὲ θὰ ἔπιαναν νὰ τίς γράφουν στὸν πίνακα γιὰ νὰ τίς ἀντιγράψουν τὰ παιδιὰ καὶ νὰ μεταβάλλουν ἔτσι μιὰν ὁλόκληρη τάξη ποὺ διψᾷ ἀπὸ ζωὴ, σὲ ἰνστιτούτο ἀπλῶν ἀντιγραφῶν.

Οὔτε πάλι μερικοὶ ἄλλοι θὰ ἔδιναν τίς περιφημίες «πρότυπες λέξεις», ποὺ πάνω σ' αὐτὲς ἔπρεπε νὰ γράφουν έκθεση. Θυμοῦμαι μιὰ φορὰ, ποὺ κάποιος εἶχε γράψῃ γιὰ παράδειγμα στὸν πίνακα:

«Χοῖροι. Λάσπη. Ἀκάθαρτοι. Ἐγὼ ὅμως». Πάνω σ' αὐτὲς τὸ παιδί ἔπρεπε νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ γεμίσῃ ὁλόκληρη σελίδα!

✕ Σὲ κινένα δάσκαλο δὲν ἐρχόταν ποτὲ ἡ ἰδέα νὰ «παρεμβληθῇ» στὴν έκθεση, προτοῦ τὴν τελειώσουν τὰ παιδιὰ. Στὸ νέο σχολεῖο δὲν κάνομε ἐκθέσεις μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ βροῦμε εὐκαιρία νὰ στήσωμε «καρτέρι» στὰ ὀρθογραφικὰ καὶ γραμματικὰ λάθη. Ἀπ' ἐναντίας αὐτὰ δὲν τὰ λαμβάνομε ὑπ' ὄψει, παρὰ μόνο σιὸ ἀντίστοιχο μάθημα τῆς γραμ-

ματικῆς ἢ τῆς ὀρθογραφίας. Χρησιμοποιοῦμε μόνο ἐπωφελέστερα τὴν ἐκθεση κάθε μαθητοῦ, ὡς κέντρο μιᾶς ἐλεύθερης συνδιάλεξης. Τὸ παιδί ἐκφράζεται διαφοροετικά, ὅταν πρόκειται νὰ γράψῃ ὀρθογραφικὴ ἀσκηση καὶ ἀλλοιῶς ὅταν ἔχῃ στὸ νοῦ του νὰ κάνῃ ἐκθεση, πού νὰ ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἀνακοινώσεως.

Ἄν παραδεχόμαστε πὼς κάθε ἐργασία ὕφους ἔχει σκοπὸ νὰ ἐπιδράσῃ σὲ ἄλλους, μόνο μπροστὰ σ' ὅλη τὴν τάξη μπορούμε νὰ ἐκτιμήσωμε ὅπως πρέπει τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς. Ἄς τοποθετήσωμε λοιπὸν τὸ μικρὸ συγγραφεὴ μπρὸς ἀπὸ τοὺς συμμαθητάς του λέγοντάς του: «Τώρα θὰ δῆς, ἂν θὰ κάνῃ καμιά ἐντύπωση ἢ ἐργασία σου». Φυσικὸ εἶναι βέβαια νὰ μὴν ἀπαιτήσωμε σιωπὴ. Ἔτσι, ὅποιος ἔχει κάτι νὰ πῇ πού νὰ ἐνδιαφέρῃ, προσέχει ἀναγκαστικά καὶ χωρὶς τὴν ἐπέμβασή μου.

Ἄν ρωτήσῃ τώρα κανεὶς τὰ παιδιὰ τοῦ παλίου σχολείου ἀπὸ περιέργεια γιατί γράφουν ἐκθεση, ἐξάπαντος δὲ θὰ ἔχουν τίποτε ν' ἀπαντήσουν. Σήμερα τὰ δικά μου θὰ σᾶς ποῦν: «Γιατὶ θέλομε νὰ εὐχαριστήσωμε τοὺς συμμαθητάς μου, νὰ τοὺς ἀνακοινώσωμε κάτι πού δὲ ξαίρουν, βέβαια ὑπὸ τῇ μορφῇ πού ἔχομε ἐμεῖς στὸ νοῦ μας. Γράφομε ἐκθέσεις γιατί εἶναι μικρὰ ἀριστουργήματα τέχνης, δηλαδὴ μερικὰ κομμάτια τοῦ κόσμου, πού τὸν βλέπομε ἀνάμεσα ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ μας».

*
* *

Ἀκούω ἔμως πάλι ἄλλους πού μοῦ λένε: «Πολὺ καλὰ, κύριε ὁπαδὲ τοῦ νέου σχολείου, δίνεις τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων σου, σύμφωνα μὲ τὸ χιοῦμορ καὶ τὰ γούστα σου καὶ δὲν κοιτάξεις τὰ βιβλία τῆς παιδαγωγικῆς κουζίνας πού ἐπιτάσ-

σουν, ὅτι ἡ τάξις πρέπει νὰ κάνη σήμερα μιὰ «περιγραφή», αὖριο μιὰ «πραγματεία», τὴν ἄλλη μέρα μιὰ παρατήρηση ἢ μιὰ διήγηση κλπ. Δὲ ξαίρεις λοιπὸν πῶς σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα τὰ παιδιὰ πρέπει νὰ κάνουν :

Στὶς μικρὲς τάξεις :

40 ο)ο πραγματείες,

30 ο)ο ἀσκήσεις παρατηρητικότητας.

20 ο ο περιγραφές καὶ

10 ο)ο μόνο «ἐλεύθερες» ἐκθέσεις («ὀλίγας κατὰ Π. Βαλάκη», «τὸ 1]4 κατὰ Geyer»)

Καὶ στὶς μεγαλύτερες :

35 ο)ο Περιγραφές,

30 ο)ο πραγματείες,

20 ο)ο χαρακτηρισμοὺς προσώπων καὶ

15 ο)ο μόνο ἐλεύθερες :

Μιλῶ σοβαρά. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀποθηκάρχους-παιδαγωγοὺς ἔχουν καταρτίσει ἀναρίθμητες «ρεισέτες» αὐτοῦ τοῦ εἵδους, ποὺ τίς συνιστῶ γιὰ κείνους, ποὺ ἀπὸ διάφορες αἰτίες ξέχασαν τὸ γέλιο. Μιὰ συμβουλή ἔχω νὰ τοὺς δώσω πάνω σ' αὐτό: «Συνάδελφοι, βάλτε λίγη τάξις στὸ ἐργαστήριό σας τῶν ἐκθέσεων».

*
* *

Οἱ παιδαγωγικοὶ αὐτοὶ γραμματεῖς δικαστηρίων μποροῦν νὰ ἐφευρίσκουν καὶ νὰ λένε πῶς ὑπάρχουν λογιῶ-λογιῶ ἐκθέσεις, μὰ στὴν πραγματικότητα γιὰ μένα δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνο μία, ἡ δημιουργική. Ὅλα τὰ ἄλλα εἶδη μπορεῖ νὰ εἶναι λεκτικὲς ἀσκήσεις, ἀντιγραφ'ς ἢ ἀπομιμήσεις, γραπτὲς τέλος πάντων ἐργασίες, μὰ ὅχι καὶ ἐκθέσεις, ὅπως παραδέχεται τὸν ὄρο τὸ νέο σχολεῖο.

Ἡ ἀπλή ἀναδιήγηση ἐνὸς μύθου εἶναι βέβαια πολὺ ὠφέ-

λιμη άσκηση της μνήμης. Μά να την ονομάζουμε έκθεση και ν' αφιερώνουμε ολόκληρες σελίδες (*) για να καταδείξουμε τὰ προτερήματά της είναι σφάλμα και χάνουμε άδικα την ώρα του προγράμματος, με την ιδέα πως μ' αυτό τον τρόπο κάνουν τὰ παιδιά μας «έκθεση». Έκτος αν έχωμε σκοπό να μιμηθοῦμε τους παπαγάλλους, που επαναλαμβάνουν χωρίς να καταλαβαίνουν τις λέξεις που μιὰ φορά έμαθαν. Έπειτα έχωμε και τους φωνογράφους. Παρόμοιες εργασίες μπορούν να ταιριάζουν πολύ καλά για την ώρα της Όρθογραφίας ή της Καλλιγραφίας, όχι όμως και για την ώρα των «έκθέσεων». Βέβαια ή έκθεση που αναμνησείται από πριν πολλή ώρα, δεν παρέχει καμμιὰ δυσκολία ύστερώτερα. Τα παιδιά έξοικονομούν τὸ μυαλό τους και δεν έχουν ανάγκη να σκοτιστούν με ποιο τρόπο θά παρουσιάσουν την εργασία τους στον είρωνικό και σκεπτικιστικό κύκλο των συμμαθητῶν τους. Στο τέλος μιὰ τελεία και πάει λέοντας Μόλις δώσουν τὰ τετράδια, δεν έχουν πιά ν' άτχοληθούν μ' αυτήν.

Η ελεύθερη όμως έκθεση απαιτεῖ όχι μόνο δύσκολη και δημιουργική εργασία από τὸ παιδί, μά τοῦ επιβάλλει και κάποια εὐθύνη, γιατί τοῦ λέγει: ἄφοῦ σοῦ δόθηκε μιὰ φορά ή εὐκαιρία να επιδράσης στους συμμαθητάς σου, έχεις καθήκον να χρησιμοποίησης ἐπιφελῶς τὸν χρόνο, που θά διαθέσουν για να σ' ἀκούσουν. Καί ακόμη, όταν γράφης κάτι, πρέπει να βάλης ολόκληρο τὸν ἐαυτό σου στὸ θέμα. Στην τάξη μας δεν κάνομε εκθέσεις για να βροῦμε καιρὸ να γεμίσωμε τὰ τετράδια των παιδιῶν μόνο με κόκκινες διαρθώσεις, μά γιατί αἰσθανόμαστε ἀκατανίκητη ἐπιθυμία να ἐκφράσωμε τις σκέψεις μας ή και τὰ γεγονότα που ζήσαμε

(*) Βλ. Βαλάκη. Ἡ Διδασκαλία των Ἐκθέσεων.

οἱ ἴδιοι. Μὲ λίγα λόγια θέλομε νὰ βάλωμε μέσα σὲ κάθε ἔκθεση κι' ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ μας.

Μὲ τὸ νὰ λέμε πάλι στὰ παιδιὰ νὰ μεταφέρουν στὸν πεζὸ λόγο κάποιο ποίημα, ὅπως ἐκάναμε παλαιότερα καὶ νὰ ἔχωμε τὴν ἰδέα πὼς ἔτσι κάνομε ἔκθεση, βεδηλώνομε, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε χειρότερα, τὴ λογοτεχνία.

*
* *

† Τὰ περίφημα θέματα ἐκθέσεων; «Ἡ νέα αἴθουσα τῆς διδασκαλίας μας» ἢ «Στὸ σπίτι μας» ὅπου τὰ παιδιὰ γράφουν: «Ἔχομε τρία δωμάτια. Δεξιά στὴν τραπεζαρία εἶναι ὁ καναπές. Ἐκεῖ κάθεται τὶς περισσότερες φορὲς ἡ θεία μου "Ὀλγα . . .», εἶναι ἀπογραφές, ὅχι ὅμως καὶ ἐκθέσεις. Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὶς ἐκθέσεις ποὺ κάνουν τὰ παιδιὰ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψή μου σὲ τὴν ζωγραφικὴς κλπ., γιατί ὅλες δὲν ἔχουν οὔτε ἶχνος δημιουργικῆς ἐργασίας μέσα τους.

«Ὁμορφες στιγμὲς ποὺ περάσαμε στὸ Ζωολογικὸ κήπο» ἢ «ἐκδρομὴ στὸ δάσος κατὰ τὴν ἀνοιξή», εἶναι ἐπίσης ὅχι ἀξισύστατα θέματα. Γιατὶ στὰ τελευταῖα καταντοῦν κι' αὐτὰ σὰν ἀπογραφές. Τὰ παιδιὰ γράφουν «εἶδα αὐτὸ, καὶ ἐκεῖνο, κι' ἐκεῖνο».

*
* *

«Τί ξαίρω γιὰ τὸ μενεξέ», εἶναι ἓνα ἄλλο θέμα ποὺ μᾶς συσταίνουν οἱ ἀποθηκάριοι συγγραφεῖς μας («Κάθε ἄνθος τοῦ ἔχει πέντε σέπαλα, πέντε πέταλα, ἕξι στήμονας κλπ.»). Ἐδῶ πρόκειται βέβαια γιὰ στατιστικὴ, μὰ ὅχι καὶ γιὰ ἔκθεση (¹).

Καὶ ὅμως, τί ὁμορφὴ ἐργασία θὰ μᾶς ἔκανε τὸ ἴδιο τὸ

(¹) Βλ. Βαλάκη.

παιδί, γεμάτη από χρώματα, μυρωδιές και βουΐσματα των μελισσών, αν του λέγαμε να παρατηρήσει το ίδιο άνθος κοντά σε μια γλάστρα ή και στην άκρη του σχολικού κήπου!

Το θέμα «ή γάτα» έδινε στα παιδιά άφορμή να γράψουν: «Η γάτα έχει μια κεφαλή. Από το άλλο μέρος μια ουρά, μια κοιλιά και ένα πόδι σε κάθε γωνιά». Αυτό ταιριάζει ίσως για Δελτίο ταυτότητας, που να περιέχει τα χαρακτηριστικά της γάτας, όχι όμως και για έκθεση.

Σκεφτήτε τώρα τί γίνεται ακόμη παραπάνω από το Δημοτικό, στα Έλληνικά και στα Γυμνάσια. Πόσες τέτοιες εκθέσεις των ανωτέρων τάξεων τους για το Θεμιστοκλή, το Σωκράτη κλπ., είναι απλά δελτία ταυτότητας και δε δίνουν την παραμικρή απόδειξη πώς έγινε κάποια δημιουργική προσπάθεια για τον καταρτισμό τους!

Στο θέμα «το σχολείο μας» τα παιδιά έγραφαν: «Πάνω από την είσοδο του σχολείου μας είναι μια κουκουδάγια. Είναι το σύμβολο της σοφίας, γιατί κι αυτή κάνει μορφασμούς, όπως κι εκείνος που δε ξαίρει να λύση κάποιο πρόβλημα. Έχει 20 παράθυρα (το σχολείο δηλ.) και ανήκει στο δημόσιο». Τέτοιες πληροφορίες είναι κατάλληλες για τον οδηγό του Baedeker, μά όχι και για έκθεση. Ο οδηγός Baedeker είναι ένα καλό και ωφέλιμο βιβλίο, μά δεν αποτελεί βέβαια και «συλλογή εκθέσεων». Οι περισσότερες από τις εκθέσεις των ελληνικών σχολείων και γυμνασίων μοιάζουν με αποσπάσματα του οδηγού αυτού.

Με τις εκθέσεις του σχολείου εργασίας ζητούμε από το παιδί να μάς δώσει πολύ περισσότερα, απ' όσα θα μπορούσε να μαζέψει φάχνοντας με ζήλο και επιτηδειότητα σε τέτοια βιβλία. Του ζητούμε να μάς δώσει ένα μέρος του εγώ του, ένα μέρος της ψυχής του, το πιο εσωτερο.

+ "Άλλο είδος έκθέσεων πού τὸ συνιστοῦσαν πολὺ καὶ τὸ ἐφαρμόζουν οἱ δασκάλοι τοῦ παλίου σχολείου εἶναι οἱ ἐπιστολές. Ἐδῶ εἶναι, πιδ δύσκολο νὰ κάνωμε κριτική, γιατί καὶ μεῖς παραδεχόμαστε, ὅπως παραπάνω εἶπαμε (σελ 32), πὼς ἡ ἰδεώδης έκθεση εἶναι ἐκείνη πού πρέπει νὰ ἔχη πάντοτε τὸν τύπο τῆς ἐπιστολῆς. Ὡς τόσο πόσα παραστρατήματα ἔχουν γίνη, ἀκριδῶς μὲ τέτοια θέματα, γιατί ὑπάρχει ἐπιστολὴ νερόβραστη καὶ ἀνάλατη καὶ ἐπιστολὴ τόσο ζωντανή, πού νομίζεις πὼς ἔχεις κιόλας ἐμπρός σου τὸν ἐπιστολογράφο καὶ τὸν ἀκοῦς.

«Ἐπιστολὴ πρὸς τὴν Θεάν μου». Ἐνα παιδί τοῦ παλίου σχολείου ἔγραψε :

«Ἀγαπητὴ θεία. Χθὲς ἔβρεξε. Πρέπει νὰ ξαίρης, πὼς ἡ βροχὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν ψύξη τῶν ὑδρατμῶν (ἐπακολουθοῦν 2—3 σελίδες μετεωρολογικῶν παρατηρήσεων), Ἡ βροχὴ ὠφελεῖ πολὺ τὴν γῆν, διότι τὴν καθιστᾷ γόνιμον. Εὐχομαι ὅπως καὶ ἡ παροῦσα μου σᾶς εὖρη εἰς παρομοίαν κατάστασιν. Σὲ ἀσπάζομαι ὁ ἀνεψιός σου πού σὲ ἀγαπᾷ, Μ. Τ.»

Τέτοιες έκθέσεις μακιγιαρισμένες ὑπὸ τύπον ἐπιστολῆς ἀποτελοῦν τὸ πιδ φτηνὸ ἐμπόρευμα. Μερικοὶ πάλι μὲ τὴν ἰδέα πὼς τίς καθιστοῦν πιδ ἀληθοφανεῖς, συμβουλευοῦν νὰ τίς γράφωμε καὶ σὲ ἐπιστολικὸ χάρτη (Βαλάκης, Μπέλλας) καὶ νὰ τίς στέλνωμε μάλιστα πολλὰς φορὲς καὶ μὲ τὸ ταχυδρομεῖο. Θὰ μπορούσαμε ὅμως τότε μὲ ὅλο μας τὸ δίκιο νὰ καταγγείλωμε τὸν ταχυδρομικὸ διανομέα, ὅτι κάνει λαθρεμπόριο κακογράμμενης λογοτεχνίας !!

*
* *

+ Ἐνα μεγάλο μέρος τῶν παλιῶν έκθέσεων ἦταν «περιγραφές». Μὰ γιὰ νὰ ἐκτιμήσωμε καλλίτερα τὴν ἀξία καὶ τὴ φύση τους, δὲν ἔχομε παρὰ νὰ παρεμβάλωμε μὲ τὴ φαντα-

σία μας μιὰ ἀπ' αὐτὲς στὴν πλοκὴ ἐνδὲς μυθιστορήματος. Καὶ πράγματι· ἡ περιγραφή π.χ. μιᾶς ἀλεπούς μέσα σ' ἓνα μυθιστόρημα μπορεῖ ν' ἀποτελέσῃ μιὰ πολὺ ὁμορφὴ «περιοχή», μὰ μπορεῖ πολὺ καλὰ καὶ ν' ἀφαιρεθῇ, χωρὶς νὰ βλαφτῇ διόλου ἡ συνολικὴ ἐντύπωση τοῦ ἔργου.

Ὡστόσο, ὅταν ὁ H. Loens, περιγράφει τὴν ἀλεπού, διαδλέπομε ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ γραφόμενά του ὄχι μόνο τὸ ζῶο, μὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα. Οἱ σχολικὲς περιγραφές γιὰ τὴν ἀλεπού εἶναι βέβαια ὠφέλιμες γλωσσικὲς ἀσκήσεις, μὰ ὄχι καὶ ἐκθέσεις, ἀφοῦ δὲν ἔχουν καμιά ἀπολύτως σχέση μὲ τὴν προσωπικότητα τῶν παιδιῶν. Ὑπάρχει περιγραφή καὶ περιγραφή.

✕ Γιὰ νὰ γίνω περισσότερο καταληπτὸς θὰ μεταχειρισθῶ μιὰ κάπως τολμηρὴ σύγκριση :

Ἡ «Κοκκίνοσκουφίτσα» εἶναι ὑποχρεωμένη πρὶν ἀπὸ τὸ δυστύχημα ποὺ τῆς ἔγινε, νὰ γράψῃ ἐκθεση γιὰ τὸ «λύκο». Περιγράφει φυσικὰ ὅποιονδῆποτε λύκο, ποὺ ἔχει ἀκούσει καὶ δὲ λησμονεῖ νὰ βάλῃ ἀνάμεσα καὶ τὴ φράση πὼς «ὁ λύκος ἔχει μεγάλα δόντια». Αὐτὸ βέβαια εἶναι γλωσσικὴ ἀσκηση καὶ ὄχι περιγραφή. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή της ὁμοῦ καὶ τὴν ἐξαγωγή της ἀπὸ τὸ στομάχι τοῦ λύκου ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸ κυνηγό, ὅπως λέει τὸ παραμῦθι, ἀν τὴν ὑποχρεώσωμε νὰ κάμῃ περιγραφή τοῦ στόματός του, θὰ μᾶς κάμῃ ἀληθινὴ ἐκθεση. Γιατὶ κάθε φράση της πιά θὰ εἶναι καὶ ἓνα κομμάτι τῆς προσωπικῆς της πείρας. «Ὁ λύκος ἔχει μεγάλα δόντια!» Τὶ δὲ λέει αὐτὴ ἡ φράση! Νομίζει κανεὶς πὼς βλέπει κιόλας τίς τρίχες τῆς μικρῆς ν' ἀνορθώνονται, ὕστερα ἀπὸ τὴν γνωριμία ποὺ ἔκανε μὲ τὰ κοφτερά δόντια του.

Τί εἶναι λοιπὸν ἡ ἐκθεση κατὰ τὸ σχολεῖο ἐργασίας :

Ἀπλούστατα, ἓνα μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μας. Γιὰ κείνους πού νομίζουν πῶς ἡ παιδαγωγική εἶναι μόνο ἐπιστήμη καί ὄχι καί τέχνη καί ἐπομένως θέλουν ἓνα δορισμό ἐπιστημονικό τῆς ἐκθέσεως τὴν ὀρίζω.

«Ἐκθεση εἶναι ἡ δημιουργική ἐργασία. πού προορίζεται νὰ ἀνακοινωθῇ σέ κάποιον ἄλλον, πού πάλλεται ἀπὸ συγκίνηση, πού παρήχθηκε ἀπὸ κάποιο γεγονός πού ζήσαμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἢ ἀπὸ κάποιο σχέδιο πού ἔχομε σκοπὸ νὰ πραγματοποιήσωμε».

Ἐπαναλάβετε ὅλοι ἐν χορῷ :

«Ἐκθεση εἶναι κ.λ.π.». Μάθετέ το ἀπ' ἔξω. Νά, τώρα δυὸ μικρὲς ἐκθέσεις γιὰ τὸ ἴδιο θέμα. Ἡ πρώτη εἶναι γραμμένη ἀπὸ παιδί τοῦ παλίου σχολείου, ἡ δευτέρα ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ ἱδανικό τοῦ νεώτερου :

Πρόκειται γιὰ τὴν «περιγραφή» τοπικῆς ἀγορᾶς.

Τὸ παιδί διαβάζει ἐκεῖνο, πού ἔχουν ἤδη γράψει, σχεδὸν ἀπαράλλαχτα καί οἱ ἄλλοι συμμαθητές του, ἀφοῦ τὸ θέμα ἦταν κοινὸ γιὰ ὅλη τὴν τάξη.

«Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες θὰ ἔχομε τὴν τοπικὴ ἀγορά μας. Θὰ βαστάξῃ μὴν ὁλόκληρη ἐβδομάδα, ἀπὸ τὶς 17 τοῦ μηνὸς ἕως τὶς 25. Θὰ γίνῃ στὴν πλατεία..... Σ' αὐτὴν πωλοῦν διάφορα προϊόντα τῆς περιφερείας, ἀκόμη καί ἄλογα».

Στὴ δευτέρα: ὁ μαθητὴς πού ἀνάλαβε νὰ κάνῃ παρόμοια ἐκθεση στέκεται ἀπέναντι στοὺς συμμαθητές του καί διαβάζει :

«Σήμερα παιδιά σᾶς φέρνω κάτι πολὺ ὁμορφο. Ἀκούσετε ὅλοι ! Ἐκεῖ πού ἐρχόμουν στὸ σχολεῖο εἶδα ἓνα πράσινο κάρφο φορτωμένο πού πήγαινε κατὰ τὴν πλατεία..... Εἶπα μὲ τὸ νοῦ μου : Χωρὶς ἄλλο θὰ ἔρχεται γιὰ τὴν ἀγορά μας. Ἐτρεξα νὰ ρωτήσω : Καί ξαίρετε τί μοῦ ἀπάντησαν ; Μάλιστα, μικρέ μου, πολὺ καλὰ τὸ ἐμάντεψες».

Κι' ένα άλλο: Παραστήσετε με τὸ νοῦ σας τὴ διαφορετικὴ στάση τοῦ καθενός. Ὁ πρῶτος φαίνεται στενοχωρημένος, ὁ δεύτερος λάμπει ἀπὸ χαρὰ. Παραστήσετε ἀκόμη καὶ τὸ ἀκροατήριον· στὸν πρῶτο χάζεύει ἢ δὲν προσέχει καὶ ἀτακτεῖ. Στὸν δεύτερο βαστᾷ καὶ τὴν ἀναπνοή του ἀκόμη γιὰ ν' ἀκούσῃ. Τὸ παιδί κάνει παντα γλωσσικὴ ἀσκηση, τὴ στιγμὴ ποὺ στέκεται ψυχρὸ καὶ ἀδιάφορο μπρὸς στὸ δρᾶμα τῆς ζωῆς, ἀκριβῶς ὅπως κάνει ὁ ὑπάλληλος τοῦ ληξιαρχείου ποὺ καταγράφει τοὺς θανάτους, τὶς γεννήσεις καὶ τοὺς γάμους, χωρὶς νὰ συμμετέχῃ στὴ χαρὰ ἢ στὴ θλίψη τους. Ἡ ἔκθεσις γεννιέται μόνο τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ θελήσῃ νὰ συμμετάσχῃ σ' αὐτή, με ὅλο τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ του!

✕ Ἡ ἀξία μιᾶς ἐκθέσεως εἶναι ζήτημα ἰδιοσυγκρασίας. Ὅλα τὰ θέματα εἶναι καλὰ, φτάνει μονάχα γράφοντάς τα νὰ νιώσῃ τὸ παιδί νὰ χτυπᾷ ἢ καρδιά του κάπως γρηγορώτερα. Τὸ παιδί θὰ μᾶς φέρῃ πάντα ἀπλή ἀναφορά, ὅταν γράφῃ ἔκθεσις ὕστερα ἀπὸ «ἐκδρομὴν στὸ γειτονικὸ νερόμυλο» ποὺ θὰ λέγῃ:

✕ «Ὑστερα φτάσαμε στὸ νερόμυλο. Ἐκεῖ ἔγινε αὐτό. Ὑστερα κάναμε ἐκεῖνο». Εἶναι φανερό πῶς ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ ξερὴ ἀφήγησις γεγονότων, μὰ ὅχι καὶ γιὰ δημιουργικὴ ἐργασία. Γιατὶ τότε θὰ ἔπρεπε νὰ κατατάξωμε καὶ τὸν ἀστυνομικὸ σταθμάρχην ἀνάμεσα στοὺς καλλίτερους τεχνίτες τοῦ ὕφους, ἀφοῦ ἔχει κάθε μέρα νὰ ἀναφέρῃ ξερὰ στοὺς προϊσταμένους του καὶ κάποιο γεγονὸς ποὺ ἔγινε στὴν περιφέρειά του. Ἰδιαίτερος ἀνακριτής, ἂν θέλῃ νὰ ὑποβάλῃ ἔκθεσις γιὰ τὶς ἀνακρίσεις ποὺ ἔκανε, θὰ συντάξῃ μιὰ ξερὴ ἀναφορά, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ νὰ βάλῃ καὶ μέρος τῆς ψυχῆς του μέσα σ' αὐτή.

✓ Μὰ ἡ ξερὴ ἀναφορά μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀληθινὴ ἔκθεσις

τῇ στιγμή πού τὸ παιδί θὰ παρεμβάλῃ στὴν ἀφήγηση τοῦ συμβάντος πού ἐξήσε τὸ ἴδιο καὶ μερικὲς προσωπικὲς του σκέψεις, ὅπως ἔδωλε κάποιος μικρὸς γιὰ τὸ μῦλο, αὐτὲς ἐδῶ :

«Φτάσαμε στὸ μῦλο. Ἀ! Τὴ μορφὴ πού ἦταν! Ὁ Γιῶρ- γος, ἡ... περᾶσε τὸ σχολο. Τότε φοβήθηκα πὼς τὴν εἶχαμε ἀσχημάτιστο. Χάστερα παρᾶτηρήσαμε τὸ μῦλο. Σαίρτετε πρὸ πάν- των τὴ μοῦ ἀσχημάτιστο. Ὁταν ἦτο, ἡ γυναῖκα τοῦ μυλωνᾶ νὰ μᾶς καλῶσε. Μᾶς εἶπε, πὼς καλλίτερα θάταν νὰ μέναμε στὸ scho- λειὸ γιὰ νὰ μάθουμε γράμματα παρὰ νὰ γυρίζουμε στὴν ἐξοχὴ καὶ νὰ χαφτώμε μυγες.

Καὶ ὅταν μᾶς εἶδαν, ἄν εἶδαν! πούθενά ἄλλο μῦλο, δὲ Γιῶρ... ἡ... εἶπε, Βέρβαινα τὸ μῦλο, καφέ! Αὐτὸ ἦταν κάπως ἀδιάντητο. Ἐγὼ ταυλάχιστο δὲ θὰ τολμοῦσα ποτὲ νὰ τὸ πῶ. Ὡς τόσο τῆς γυναίκας δὲν τῆς κακοφάνηκε καὶ γέλασε».

Οἱ διαγραφμισμένες φράσεις δίνουν στὴ μικρὴ αὐτὴ ἐρ- γασία τὴ ζεστασιά τῆς ζωῆς. Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ συμμε- τέχει στὴν ἐξιστόρηση τοῦ συμβάντος πού ἐξήσε καὶ τὸ ἐγὼ τοῦ φωνάζει ἀπὸ μακριὰ. Ἐναδιαβάστε τὴν χωρὶς τίς φράσεις αὐτὲς καὶ θὰ καταλάβετε ἀμέσως τὴ διαφορὰ. Δὲ μένει παρὰ μιὰ ξερὴ ἀναφορά. Καὶ κάθε γραπτὸ πού ἔχει μέσα του τὴν κρυὰ καὶ ξηρότητα τῆς ὑπηρεσιακῆς ἀνα- φορᾶς, δὲν εἶναι ἐκθεσὴ. Κάθε μαθητὴς πρέπει νὰ συντάσῃ τὴν ἐκθεσὴ τοῦ μ' ὅλη τὴ δύναμη καὶ ζέστη τῆς καρδιάς του. Πρέπει νὰ ξεσκεπάζεται ἡ προσωπικότητά του ἀνάμεσα ἀπὸ τίς λέξεις πού μεταχειρίζεται. Ἐκεῖ θὰ φανερωθῇ ὁ φιλόνομος, ὁ περιέργος, ὁ φιλοπαίγμων, ὁ εἰρων, ὁ γελοῖος κλπ. Αὐτὸ εἶναι πάνω κάτω ἐκεῖνο πού ἀπαιτεῖ τὸ νέο σχολεῖ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἐκθεσὴ. Πὼς θὰ τὸ κατορθώσῃ; Ἐδῶ εἶναι ὁ κόμπος! Ἡ ἐκθεσὴ εἶναι δημιουργικὴ ἐργα- σία ἀν στηρίζεται πάνω σὲ ζωντανὰ γεγονόσ, ὅπως καὶ πα-

+ πτώσεις όμως που σκλαδώνουν ως τὰ κατάδραθα τὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν, που παράγουν ὅλως διόλου διαφορετικὰ συναισθήματα στὸ καθένα δὲν εἶναι καθημερινές. Γι' αὐτὸ ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἔκθεση πρέπει νὰ εἶναι ἐξαίρεση καὶ ὄχι κανόνας, ὅπως γίνεται σήμερα.

Μὰ μόνο στὸ δάσκαλο ἢ στοὺς συμμαθητές του θέλει νὰ διηγηθῇ κάτι τὸ παιδί; Δὲ θάθελε νὰ τὸ ἀνακοινώσῃ καὶ στοὺς γονεῖς του; Ἔτσι θὰ εὐχαριστιόταν πολὺ νὰ ἀναφέρῃ γραπτῶς καὶ σ' αὐτούς, πῶς ἔκανε τὸν κύβο ἢ τὸ χάρτη τῆς Κρήτης μὲ τὴ λάσπη στὸ μάθημα τῆς Χειροτεχνίας του κ.λ.π. Ἡ ἰδέα βέβαια εἶναι πολὺ ἐλκυστική.

+ + Τὸ θέμα «πῶς κατεσκευάσα σήμερον χαρταετὸν» (Βαλάκη σελ. 137) δὲν εἶναι ἔκθεση, μὰ παράρτημα τῆς διδασκαλίας, καθαρὴ διδαχτικὴ ἀναφορά. Γιατί λοιπὸν τὸ παιδί δὲν ἐνθουσιάζεται ποτέ του μὲ τέτοια θέματα; Ἀπλούστατα: γιατί οἱ σκέψεις του, ὁ νοῦς του δὲ στρέφεται ποτέ πρὸς τὰ πίσω, πρὸς τὸ παρελθόν. Ἡ νεότητα βαδίζει πάντα πρὸς τὴ δρόση, πρὸς τὸ μέλλον, γιατί σ' αὐτὸ καὶ πραγματικὰ ἀνήκει.

Κι' ἐμεῖς οἱ ἴδιοι που εἴμαστε ἐνήλικοι, ἐνδιαφερόμαστε περισσότερο γιὰ κάποιο σχέδιο που ἔχομε στὸ νοῦ γιὰ νὰ πραγματοποιήσωμε παρὰ γιὰ νὰ κάνωμε ἀναφορά τῶν περασμένων.

Καὶ γιὰ παράδειγμα. Ἄν ἔχω σκοπὸ νὰ πάγω ταξίδι τὸ καλοκαίρι μὲ κάποιο φίλο μου, που βρίσκεται σ' ἄλλη πόλη, θὰ ἀνταλλάξω πολλοὺς μῆνες πρίν, ὁλόκληρη ἀλληλογραφία μαζί του. Ἔτσι συμφωνοῦμε στὸ δρομολόγιο που θὰ κάνωμε, τίς πόλεις που θὰ περάσωμε, τὴν ὁμορφιὰ τῶν μερῶν που θὰ ἐπισκεφτοῦμε κ.λ.π. Χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνωμε δηλ. κι' οἱ ἴδιοι, κάνομε τὴν πιὸ πετυχημένη ἔκθεση γιὰ

τὰ μέρη αὐτά. Μ' ἂν μᾶς ποῦν νὰ γράψωμε τίς ἐντυπώσεις μας ὕστερα ἀπὸ τὸ ταξίδι, ἐξάπαντος θὰ τὸ θεωρήσωμε ἀγγαρεία καὶ θὰ τὸ ἀναδᾶλλωμε ὅλο καὶ γιὰ τὴν ἄλλη μέρα. Ἀθελα ὕστερα καὶ ἡ ἄλληλογραφία μὲ τὸ φίλο μου θὰ γίνη πιὸ ἀραιὰ καὶ θὰ περιστρέφεται πάντα γύρω ἀπὸ πράγματα ὅλως διόλου μηδαμινά. Ὅμως τὴν πρωτοχρο- νιά μὲ τὴν εὐκαιρία τοῦ νέου χρόνου μοῦ γράφει πάλι σὲ πολυσέλιδο γράμμα του γιὰ τὰ μέρη ποὺ σχεδιάζει νὰ ἐπι- σκεφτοῦμε τὸ ἐρχόμενο καλοκαίρι.

× Ὁ ἄνθρωπος ζῇ μόνο μὲ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴ φροντίδα τῶν μελλοντικῶν σχεδίων. Ἄν λείψουν κι' αὐτά, ἡ ζωὴ κα- θίσταται ἀνούσια καὶ ἀνιαρὴ. Μόνο οἱ γέροι θυμοῦνται τὰ περασμένα καὶ ἀναστενάζουν. Καὶ ἡ ζωὴ ἐκείνου ποὺ θέ- λει νὰ δράσῃ μεθ' αὐτοῦ στὴν κοινωνία πρέπει πάντοτε νὰ εἶναι ἓνα πρόγραμμα.

Ὁ δάσκαλος ὀφείλει ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει του καὶ πρὸ παντός, ὅταν παραδέχεται τὴ δημιουργικὴ ἐργασία τῶν παιδιῶν, ὡς ἀφετηρία καὶ βάση τῆς διδασκαλίας του. Τὴν πένα πρέπει νὰ τὴν πάρουν στὸ χέρι, πρὸ τοῦ νὰ στρω-θοῦν στὴ δουλιὰ ἢ ὕστερα ἀπὸ κάποια διακοπὴ της. Μὰ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θ' ἀρχίσῃ νὰ κατέρχεται ἡ καμπύλη τοῦ δια- φέροντος γιὰ ὁποιαδήποτε ἐργασία, ἡ ἐκθεσὴ θὰ γίνη ἀναγ- καστικὰ μιὰ φλυαρία καὶ τίποτε περισσότερο.

Κάθε γραπτὴ ἄσκηση πρέπει νὰ ἀκολουθῇ τίς φάσεις, ποὺ ἀκολουθεῖ μιὰ ἐργασία, ποὺ βρίσκεται ἤδη «ὕπὸ ἐκτέ- λειν». Ἐτσι ἂν ἔχωμε σκοπὸ νὰ κτίσωμε κάποιο σπιτάκι στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου λέγω σὰ παιδιὰ νὰ γράψουν στὸν ὑπηρέτη γιὰ νὰ μᾶς ἐτοιμάσῃ μερικὰ ἐργαλεῖα ποὺ θὰ μᾶς χρειαστοῦν. Φαντάζεστε βέβαια μὲ πόσο ζῆλο παίρνουν τὴν πένα γιὰ νὰ τὸ κάνουν. Ἀφοῦ τελειώσουν τοὺς λέγω

πάλι. «'Ας δοῦμε τώρα σὲ ποιὸ σημεῖο ἀκριβῶς τοῦ κτισίματος εἴμαστε. Κι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ξαίρωμε, γιατί ἂν τυχὸν τὰ παιδιὰ τῶν μεγαλυτέρων τάξεων ἢ ξένα, ἔρθουν καὶ μᾶς τὰ χαλάσουν, πρέπει νὰ εἴμαστε σὲ θέση αὐριο νὰ ἐκτιμήσωμε, ὡς πρὸ σημεῖο εἶχε προχωρήσει ἡ ἐργασία μας». Ἡ συνθετικὴ αὐτὴ ἄσκηση, ὅπως βλέπετε ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο μέρος μιᾶς πράξεως «ἐν ἐνεργείᾳ», εἶναι κομμάτι τῆς ἐξελιξέως της. Ἄν ὕστερα ἀπὸ τὸ χτίσιμο τοὺς δώσωμε νὰ γράψουν «πὺς ἐχτίσαμε σήμερα ἓνα σπιτάκι στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου» θὰ καταλάβουν πὺς πρόκειται νὰ κάνουν ἐκθεση καὶ θὰ χάσουν κάθε χαρὰ γι' αὐτή.

Ἄν τοὺς ποῦμε ὅμως νὰ ἔλθουν σὲ σχέσεις μὲ τὴν πλαγινὴν τάξην, νὰ τῆς γράψουν τί σκοπεύουν νὰ κάνουν, καὶ νὰ τὴν παρακαλέσουν νὰ ἀναφέρῃ κι' αὐτὴ σὲ τί ἀσχολεῖται, εὐκολα θὰ νιώσουν τὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν αὐτῶν τῶν γραπτῶν ἀνακοινώσεων. Θὰ τὰ δοῦμε νὰ στρωθοῦν μὲ ὑπερηφάνεια καὶ χαρὰ στὴ δουλειὰ καὶ δὲ θὰ περιμένουν γλύφοντας μισὴ ὥρα τὴν πένα τους νὰ κάμωμε ἐμεῖς τὴν εἰσαγωγὴν ἢ «ν' ἀρχίσωμε ἐμεῖς πρῶτα», ὅπως συνειθίζουν νὰ λέγουν.

Τὰ μελλοντικὰ σχέδια δίνουν πάντα στὰ παιδιὰ τὴν εὐκαιρίαν νὰ κάνουν πολὺ ὁμορφες ἐκθέσεις. Γιατὶ εἶναι φυσικὸ νὰ βάζουν ὅλη τὴν καρδιά τους, σὲ κάτι ποὺ ὀνειρεύονται νὰ κάνουν.

Τέτοια μελλοντικὰ σχέδια εἶναι βέβαια ὑπόθεσις τῆς φαντασίας. Ἐδῶ πρέπει πάλι νάχωμε τὸ νοῦ μας, γιατί εἶναι γνωστὸ πὺς ἓνα μόνο βῆμα χωρίζει τὰ ἐπινοήματα τῆς φαντασίας, τῆς «τρελλῆς τοῦ σπιτιοῦ» κατὰ τὸν Malebranche ἀπὸ τίς φαντασιοπληξίες καὶ τὰ ὀνειροπολήματα.

Ἄν μιὰ νέαν κόρην γράψῃ στὸ ἡμερολόγιον ἢ σὲ φίλη της «τί θὰ ἔκανε, ἂν εἶχε κάποιον ὁμορφον νέον ὡς ἀρραδωνιαστί-

κό», θά ποῦμε βέβαια πὺς ὀνειροπολεῖ καὶ παραλογίζεται καὶ ὅχι πὺς κάνει ἔκθεση. Αἱ! τέτιου εἵδους φαντασιοπληξίες εἶναι καὶ τὰ θέματα «ἂν ἦμουν πλούσιος» ἢ ἂν εἶχα μεγάλες κολουόττες» ποὺ κάποιος παλιὸς δάσκαλος μὲ τὴ μανία ποὺ εἶχε, ἔδωσε στὴν τάξη τοῦ μικτοῦ σχολείου του, χωρὶς νὰ σκεφθῇ κακὰ-καλά, πὺς εἶχε ἀπέναντί του καὶ κορίτσια!

*
* *

Ἀπὸ τίς ἀσκήσεις ποὺ ζωογονεῖ καὶ διεγείρει ἡ φαντασία, μποροῦν νὰ ὠφεληθοῦν πάρα πολὺ τὰ παιδιὰ. Μὰ ὅταν κινῆται γύρω ἀπὸ ἀνάξια λόγου γεγονότα, ὅπως αὐτὰ ποὺ παραπάνω ἀναφέραμε, ὅταν περιορίζεται νὰ κατασκευάζῃ χάρτινους Ἰσπανικοὺς πύργους, καταλῇ σὲ ἀνώφελη σπατάλῃ τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τῶν παιδιῶν καὶ φέρνει βλάβη ἀντὶ ὠφέλεια.

Νά! ἓνα παράδειγμα ποὺ μοῦ ἔδωκε ἀφορμὴ νὰ μάθω, γιὰτὶ πρέπει νὰ ἀποφεύγω τίς ὑπερβολὰς τῆς φαντασίας.

Ἐνδιαφερόμεθα πάντοτε, ὅταν βλέπαμε δυὸ ἀνθρώπους ποὺ συναντιόνταν στὸ δρόμο. Προσπαθοῦσαμε νὰ μαντέψωμε ἀπὸ τὴ φυσιογνωμία ποὺ εἶχαν, τὸ ἀντικείμενο τῆς συνομιλίας τους. Καὶ στὴν τάξη μέσα παρουσίαζα ἀρκετὰ τέτοιες τεχνιτὲς συναντήσεις.

«Σκεφθῆτε, εἶπα μιὰ μέρα στὰ παιδιὰ. Στὴ γωνιά τοῦ δρόμου εἶναι ἓνας ἀστυφύλακας. Μιὰ γυναῖκα ἔρχεται γρήγορα-γρήγορα καὶ τοῦ λέγει κλαίοντας μερικὰ λόγια. Ὁ ἀστυφύλακας ἀμέσως τὴν ἀκολουθεῖ. Τί λέτε νὰ τοῦ εἶπε ;»

Ἐνας μαθητὴς, χωρὶς ἄλλο τρῶφιμος τοῦ συνοικιακοῦ κληματογράφου, μοῦ ἔγραψε :

Ἡ γυναῖκα εἶπε : «Κύριε ἀστυφύλακα, τρέξτε γρήγορα γιὰτὶ ἦρθαν κλέφτες στὸ σπίτι μου. Δὲν ἀφήκαν τίποτε. Σκο-

τώνουν ὅποιον βροῦν. Σκότωσαν τὸν παπποῦ, τώρα θᾶναι ἡ σειρά τῆς γιαγιάς».

Τέτοια θέματα πρέπει νὰ τὰ κρύδωμε στὸ ντουλάπι, ὅπως οἱ φαρμακοποιοὶ τὰ δηλητήρια. Γι' αὐτὸ ἐπαναλαμβάνω πῶς ἔχω καλλίτερα τὴν ἄμεση παρατήρηση. Ζήτω τὸ γεγονός πὺν τὸ ζήσαμε οἱ ἴδιοι!!

Ἡ φαντασία εἶναι κόρη τοῦ οὐρανοῦ, ὅσο μένει στὴ γῆ μαζί μὲ τὸν συγγραφέα, μαζί μὲ τὸ παιδί. Μὰ γίνεται αἰθέρινη καὶ χάνεται στὰ σύννεφα, ἂν τὸν παρακολουθῇ καὶ στὸν παράδεισο τοῦ «συνοικιακοῦ κινηματογράφου» μὲ τὰ περιφρημα ἀστυνομικὰ καὶ λωποδυτικὰ κατορθώματά του.

Ἡ ἐκθεση εἶναι ἡ γραπτὴ ἔκφραση τῆς ἐσωτερικῆς μας πληθωρικότητος. Ἡ ὄρεξη τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ γράψῃ, ἀναταράζει ὅλη τὴν ψυχὴ του καὶ τοῦ διεγείρει ὅλες τίς δημιουργικὲς του δυνάμεις.

Τέτοιος ἐρεθισμὸς τῆς καρδιάς, τέτοια θέληση πρὸς δημιουργίαν, εἶναι δυνατὴ μόνο στὴν ἐλεύθερη ἐκθεση. Τὸ παιδί ἔχει πάντα πόθο νὰ δημιουργῇ. Οἱ παλιὲς ἐκθέσεις, ποὺ ἦταν μπαγιάτικες κατὰ τὰ 3)4 καὶ ὕστερα γράφονταν ὑποχρεωτικῶς, ἦταν ἀνυπέρβλητο ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ζωῆς, ποὺ τότε μόλις ἄρχιζε νὰ φυτρώνει.

III

Οἱ προφορικὲς ἐκθέσεις.

Ἐμεῖς οἱ δασκάλοι τῶν μικρῶν παιδιῶν, βρισκόμαστε σὲ ἐξαιρετικὰ εὐχάριστη θέση, γιὰτὶ δὲν ἔχομε ἀνάγκη νὰ διεγείρωμε τὴν ἐμφυτὴ ὁρμή, ποὺ ἔχουν τὰ παιδιά γιὰ νὰ ἀνακοινώνουν τίς σκέψεις τους σὲ ἄλλους. Ἔργο μας μόνο θὰ εἶναι νὰ τὴ διατηρήσωμε ζωντανή καὶ νὰ τὴν ἐνισχύσωμε. Ποιὸς

δὲν ἔχει παρατηρήσει πόσο περνᾷ πὶδ σύντομα ἡ ὥρα στὸ τράμ, στὸ σιδηρόδρομο, σ' ἓνα μεγάλο ταξίδι τέλος πάντων, ἅμα συνοδεύεται ἀπὸ τὴν ἀκατάσχετη φλυαρία μικροῦ παιδιοῦ ; Ἕνας διαβολάκος 4 χρονῶν μπορεῖ νὰ κἀνῃ ὅλο τὸν κόσμο νὰ γελᾷ μὲ τίς ἀστεῖες παρατηρήσεις του γιὰ τὰ φαινόμενα τῆς καθημερινῆς ζωῆς, ποὺ ἐμεῖς οἱ μεγάλοι οὔτε κἀν δίνουμε προσοχή. Ὡστόσο, ἂν ὕστερα ἀπὸ 4 χρόνια δοθῇ στὸ ἴδιο παιδί νὰ γράψῃ ἔκθεση μὲ τὸν τίτλο «ἓνα ταξίδι μὲ τὸ τράμ ἢ μὲ τὸ σιδηρόδρομο», χωρὶς ἄλλο θὰ βρεθῇ στὴ θέσῃ ἐκείνων ποὺ «δὲ βλέπουν τίποτε» ἢ «δὲν ἔχουν καμιὰ ιδέα στὸ κεφάλι τους», ὅπως λένε γιὰ τὰ παιδιὰ τους οἱ δασκάλοι τοῦ παλιοῦ σχολείου.

Ἐκεῖνοι ποὺ ἀγαποῦν τὰ παιδιὰ νιώθουν πάντα μεγάλη εὐχαρίστηση κἀνοντας περίπατο μὲ τὴ συνοδεία ἐνὸς μικροῦ 6 χρονῶν. «Πατέρα, γιὰ κοίταξε ! Τί εἶναι αὐτό ; Ἄκουσε μαμά !» Ἡ γλῶσσα του κόδει σὰν τὸ ψαλίδι. Καὶ ἂν πηγαίνει πρὸς τὸ δάσος εἶναι τόσες οἱ ἐντυπώσεις ποὺ προσβάλλουν τὸ μικρὸ μυαλό του, ὥστε δὲ ξαίρει τί νὰ πρωτοερωτήσῃ καὶ τί νὰ πρωτοθαυμάσῃ.

Τὸ κανονικὸ παιδί κατέχει στὴν ἡλικία αὐτὴ κάθε τι ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἔκθεση. Τὴν ὀρθὴ κρίση δηλ., τὴν περιέργεια γιὰ τὰ πράγματα ποὺ βλέπει τριγύρω του, τὴν εὐχαρίστηση ποὺ αἰσθάνεται γιὰ νὰ μιλᾷ, τίς ιδέες, τὴ φαντασία ποὺ εἶναι πάντοτε «ἐν ἐργηγόρῳ» καὶ γεμάτη ἀπὸ ἀφέλεια. Θὰ ἔπρεπε λοιπὸν τὰ παιδιὰ μας νὰ γράφουν ἀπὸ τὸν πρῶτο σχολικὸ χρόνο ἐκθέσεις γεμᾶτες ἀπὸ ὑγεία καὶ ζωή.

Μὰ τότε γιατί δὲν τὸ κἀνομε, ἀφοῦ δὲ λείπουν οἱ ἀναγκαῖες προϋποθέσεις. Μήπως γιατί δὲ ξαίρουν νὰ γράφουν ; Μὰ εἶναι κανεὶς ποὺ πιστεύει πῶς ἡ γραφὴ εἶναι καὶ ἀπα-

ραίτητη για την κατάστρωση μιᾶς ἐκθέσεως ; Μήπως ὁ συγγραφέας ἀντιγράφει πάντοτε ὁ ἴδιος τὰ συγγράμματά του ; Εἶναι γνωστὸ πὼς ὁ Γκαίτε υπαγόρευε στὸ γραμματέα του, καὶ σήμερα ἀκόμη ὁ G. Haupmann καὶ ὅλοι οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς κάνουν τὸ ἴδιο.

“Ὅσο λοιπὸν τὸ παιδί δὲ ξαίρει ἀκόμα νὰ γράφῃ, πρέπει νὰ υπαγορεύῃ στὸ δάσκαλο τὴν ἐκθεσὴ του.

*
* *

† Ἀπὸ τὴν πρώτη βδομάδα στέλνω κάθε μέρα μὲ τὴ σειρά τοὺς μαθητὲς μου στὴν πόρτα τοῦ σχολείου. Βγάζοντας ἔξω γιὰ λίγα λεπτὰ τὴ μύτη τους, πρέπει νὰ παρατηρήσουν καὶ ν’ ἀρπάξουν κάποιο γεγονὸς ἐνδιαφέρον, ποὺ θὰ μᾶς τὸ σερβίρουν ζεστὸ-ζεστό. Βέβαια δὲν καταλαβαίνουν πὼς πρόκειται μ’ αὐτὸ ποὺ κάνουν ν’ ἀσκηθοῦν στὴν ἀπόχτηση ὠραίου ὕφους, γιατί ἔχουν νὰ κάνουν μὲ πραγματικὰ καὶ ζωντανὰ γεγονότα.

Ἐκεῖνοι πάλι ποὺ μένουν στὴν τάξη περιμένουν μὲ ἀνυπομονησίᾳ, τί θὰ τοὺς φέρουν οἱ ἀπεσταλμένοι—παρατηρητὲς. Μόνο ὅσοι γιῶθουν καλὰ τὴν παιδικὴ φύση, μποροῦν νὰ ἐκτιμήσουν τὴν εὐτυχία ποὺ αἰσθάνεται ὁ μικρὸς, ποὺ βγῆκε γιὰ νὰ μαζέψῃ παρατηρήσεις. Τὰ παιδιά, ὑπὸ τὴν ὥθηση τῆς ζωηρῆς δημιουργικῆς των φύσεως, εἶναι πρόθυμα σὲ κάθε στιγμή ν’ ἀναλάβουν κάποια ἐπιχείρηση, ἃς εἶναι καὶ μικρή. Καὶ τίς περισσότερες φορές, ποὺ ἓνας μαθητὴς εἶναι «ἀπρόσεχτος», νὰ εἴστε βέδαιοι, πὼς φταίει ὁ δάσκαλός του γιατί δὲν τοῦ ἔδωκε τὴν κατάλληλη εὐκαιρία νὰ ἐξωτερικεύσῃ τὴ χαρὰ ποὺ αἰσθάνεται γιὰ νὰ ἐκφραστῇ καὶ δὲν τὸν ὑποδοήθησε καθόλου γιὰ νὰ τὸ κάνει.

“Ἀς τοὺς δώσωμε λοιπὸν πολλὰς τέτοιες εὐκαιρίες! “Ἀς τὰ

αφήσωμε ἐλεύθερα νὰ «λαφυραγωγήσουν» κάποιο συμβάν τοῦ δρόμου, ἄς τοὺς ἐπιτρέψουμε νὰ βουτήξουν τὰ δάχτυλά τους μέσα στὴ ζωὴ ! Καὶ νὰ εἴμαστε βέβαιοι πὼς θὰ μᾶς φέρουν κάτι τὸ πολὺ ἐνδιαφέρον, ἅμα τὰ ξανακλείσουν.

*
* *

Τὸ παιδὶ λοιπὸν μοῦ ὑπαγορεύει κι' ἐγὼ διαβάζω τὴ στενογραφημένη του ἔκθεση σ' ὀλόκληρη τὴν τάξη (αὐτὸ γίνεται στὶς κατώτερες). Κάποτε ἡ δική μου διαφέρει λίγο ἀπὸ τὴν προφορική. Αὐτὸ τὸ κάνω ὅχι γιατί εἶμαι κακὸς στενογράφος, ἀλλὰ γιατί προσπαθῶ νὰ ἐφαρμόζω πάντοτε τὸ σοφὸ παιδαγωγικὸ ἀξίωμα ποὺ λέγει : «δεῖξε στὰ παιδιὰ μὲ ἀδιαφορία καὶ χωρὶς νὰ σὲ πάρουν εἴδηση τὸ καλλίτερο, ἀντὶ νὰ τὰ προσβάλλης καὶ νὰ λές, πὼς δὲν μποροῦν νὰ γράψουν τίποτε.» Ἄν λοιπὸν τὸ παιδὶ λέγοντας τὴν ἔκθεσή του ἐπαναλαμβάνει συχνὰ τὶς λέξεις «τότε», «ὕστερα», «καί», ἐγὼ δὲν τὶς γράφω καθόλου. Κάνω πιὸ καθαρὲς μερικὲς δυσκολονόητες φράσεις του· ἀπ' ἄλλο μέρος βάζω σὲ κάποιες ἄλλες ἓνα στήριγμα γιὰ νὰ μὴν πέσουν. Τοποθετῶ κάθε μιὰ στὴν κατάλληλη σειρά. Πρὸ παντὸς δὲ λέγω λόγια ταπεινωτικὰ καὶ ἀποθαρρυντικὰ. Μὲ ἄλλες λέξεις μοιάζω μὲ τὴν ἰδεώδη γραφομηχανή, ποὺ γιατρεύει αὐτόματα ὅσες φράσεις δὲ στέκονται καλά. Ὅχι ὅμως μπιχλιμπίδια καὶ στολίδια, ὅπως κάναμε παλαιότερα, ὅταν γράφαμε στὸν πίνακα τὴν ἔκθεση τῶν ἀνωτέρω τάξεων. Δὲν τὴν «ὁμορφαίνω», περιορίζομαι μόνον νὰ ἀπομακρύνω τὰ σπουδαιότερα σφάλματα καὶ ἔπειτα τὴν ἀφίνω νὰ ἐπιδράσῃ στὰ παιδιὰ. Ἡ θεραπευτικὴ αὕτὴ μέθοδός μου, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ πὼς μοιάζει· σὰν τοῦ γιατροῦ, «ποὺ γιατρεύει χωρὶς πόνο». Καὶ ἡ πείρα μ' ἐδίδασκε, ὅτι δὲν εἶναι καθόλου κακὴ.

Ἄλλοτε πάλι, ἀνάλογα μὲ τὴν περίστασι, ἐνεργῶ ὡς ἐξῆς. Λέω στὸ παιδί πού ἔφερε ἀπ' ἐξω τίς παρατηρήσεις, νὰ τίς ὑπαγορεύσῃ σὲ μιὰ καλὴ στενογράφο, μαθήτρια τῆς ἀνωτέρας τάξεως. Τὴν ἴδια στιγμὴ γράφω κι' ἐγὼ κάτω ἀπ' τὴν ὑπαγορευομένη ἐκθεσὴ καὶ ὕστερα συγκρίνομε τὰ δυὸ κείμενα.

Μὰ τέτοιες ἀσκήσεις μαθαίνουν τὰ παιδιὰ πόσο κερδίζει ἡ ἐκθεσὴ ὅταν ἀπομακρύνωνται οἱ περιττὲς φλυαρίες, ὅταν τακτοποιῶνται ἢ παρουσιάζωνται σὰν σὲ ἀνάγλυφο τὰ γεγονότα πού ἀνάφεραν.

Παρόμοιες ἀσκήσεις «καθ' ὑπαγόρευσιν» δὲν εἶναι παιγνιδάκια, μὰ ἀποτελοῦν τὴν καλὴν βάζην γιὰ κάθε μελλοντικὴ ἐργασία πρὸς ἀπόκτηση τοῦ ὕφους. Δὲν ἐξευγενίζεται τὸ ὕφος μὲ τὸ νὰ δίνωμε κάποτε μερικὲς σταγόνες ἀπὸ τοὺς δοκιμώτερους συγγραφεῖς καὶ νὰ τοὺς λέμε ὕστερα, «πρέπει νὰ τὸ γράφετε καλότερα». Μιὰ ἀπὸ τίς παραξενιὲς τοῦ παλίου σχολείου ἦταν ἀκριβῶς κι' αὐτή. Ἄφηνε δηλ. τὴ φροντίδα τοῦ ἐξευγενισμοῦ τοῦ ὕφους στὸ κόκκινο μελάνι καὶ στίς σημειώσεις τοῦ περιθώριου. Ἡ γλῶσσα καταχτιέται κυρίως μὲ τὸν προφορικὸ λόγον καὶ ὄχι μὲ γραπτὲς ρετσέτες. Καὶ μόρφωση τοῦ ὕφους θὰ πῇ κυρίως ἐξάσκηση τοῦ αὐτιοῦ. Μόνο μὲ τὴ διαρκὴ ἐναλλαγὴ καὶ παράθεσι παραδειγμάτων καὶ ἀντιπαραδειγμάτων θὰ ἐκλεπτυνθῇ τὸ λογοτεχνικὸ αἶσθημα. Ἡ ἀπόκτηση τοῦ ωραίου ὕφους μόνο μὲ ἀδιάκοπη ἐξάσκηση μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ.

Ἀπὸ ἓνα τετράδιον «μικρῶν γεγονότων» πού μοῦ ἔχουν ὑπαγορεύσει τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ τὰ διαδάζωμε ὅποτε ἔχομε καιρὸ, ἀντιγράφω τίς πρκακάτω ἐκθέσεις μαθητοῦ τῆς β' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ. Παραπέρα θὰ ἐκθέσω, λαβαίνοντας ἀφορμὴ ἀπ' αὐτή, πῶς δούλεψα τὰ δυὸ πρῶτα σχολικὰ χρό-

νια καὶ μὲ ποιὸ τρόπο ἔφερα τὰ παιδιὰ σὲ θέση νὰ διηγοῦνται τὰ γεγονότα τόσο ὁμορφα καὶ παραστατικά :

‘Ο μαθητῆς λοιπὸν αὐτὸς μου διηγῆθηκε :

«Εἶδα μιὰ ὑπρέτρια στὴν πόρτα τοῦ ἀντικρυνοῦ σπιτιοῦ. Φοροῦσε μιὰ ποδιά ἄσπρη, ἄσπρη (τὸ παιδί κοιτάζει τριγύρω του), σὰν αὐτὴ τὴν κιμωλία. Εἶχε πολὺ κατεβασμένα τὰ μοῦτρα της. Φαίνεται πὼς τὴν εἶχαν μάλώσει. Ἄφησε μιὰ κατσαρόλα καὶ τὸν τενεκὲ μὲ τὰ σκουπίδια ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ κατσαρόλα ἦταν γιὰ τὸν γαλατά. Πάν! ἔκανε ἡ πόρτα καὶ ἔκλεισε δυνατά. Πῆγα κοντὰ νὰ δῶ. ‘Ο τενεκεὺς μύριζε ἄσχημα πολὺ! Σὲ λίγο ἦρθε κάποιος σκύλος. Μύρισε τὸν τενεκὲ, ἔχωσε μέσα τὴ μουτσούνα του καὶ τράβηξε ενα κόκκαλο. Τὸ ροκάνισε κάμποσες φορές, μὰ δὲν εἶχε καὶ πολλὰ πράματα ἀπάνω καὶ τὸ ἄφησε.

Ξαίρετε ποῖος ἦρθε ὕστερα ; (Τὰ ἄλλα παιδιὰ : ὁ γαλατᾶς μιὰ γάτα). ‘Οχι, δὲ θὰ τὸ πιστέψετε· ἕνας κόρακας !

Ἄρχισε κι’ αὐτὸς γὰ τοῖμπᾶ τὸ κόκκαλο. Ἄ! πὼς δούλευε ἡ μύτη του ! Ἔτσι μπόρεσε νὰ τὴ χάσῃ ὡς τὸ μεδούλι. Χωρὶς ἄλλο θὰ εἶπε μὲ τὸ νοῦ του. «Τὶ κουτὸς ποὺ ἦταν ὁ σκύλος ν’ ἀφήσῃ τὸ κόκκαλο καὶ νὰ φύγῃ»! Καὶ ἀκριβῶς γιὰ νὰ τὸ δῆτε καὶ σεῖς, σᾶς τὸ ἔφερα. Ὅριστε ! (Καὶ βγάζοντάς το κάτω ἀπὸ τὴν ποδιά του, τὸ ἔδειξε στὰ παιδιὰ».

Ἄς δοῦμε τώρα γιὰτὶ εἶναι τόσο ὁμορφη ἡ προφορικὴ αὐτὴ ἔκθεση.

«Φοροῦσε μιὰ ποδιά ἄσπρη... σὰν αὐτὴ τὴν κιμωλία».

Δὲν εἶναι τυχαῖο γεγονὸς τὸ νὰ θέλῃ τὸ παιδί αὐτὸ νὰ μιᾷ ἔτσι πάντα, ἔχοντας δηλ. στὸ νοῦ του ὀρισμένα συγκεκριμένα πράματα. Ἄπ’ ἐναντίας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιμονῆς ποὺ κατέβαλα γιὰ νὰ μάθουν ἀπὸ τώρα νὰ ξεχωρίζουν τὰ διάφορα χρώματα. Πρὶν ἀπὸ ἕνα μῆνα ἔλεγαν ἀπλούστατα «ἡ ποδιά ἦταν ἄσπρη». Στὸ διάστημα ὅμως αὐτὸ δὲν ἔπαψε ν’ ἀκούῃ τὴ συμβουλὴ μου. «Ἐκφράζετε πάντα καθαρὰ, ὅσο καθαρὰ βλέπομε τὰ διάφορα χρώματα, τὸ κόκκινο,

τὸ ἄσπρο, τὸ πράσινο». Κάθε φορὰ πού μοῦ ἀνάφεραν γιὰ κάποιο χρώμα, τὰ προσκαλοῦσα νὰ μοῦ τὸ συνδυάσουν μὲ συγκεκριμένο ἀντικείμενο. «Τὸ πράσινο πού λές ἦταν τόσο πράσινο σὰν τὸ καπέλλο τῆς Γ; Τὸ κίτρινο ἦταν πάνω κάτω σὰν τὸ χρώμα τοῦ χάρτη μας; Γιὰ κοιτάξετε τριγύρω σας, πῆτε μου μὲ ποῖο ἔμοιαζε;

Μὲ τέτοια ἀδιάκοπη ἐξάσκηση χώνεψαν καλὰ τὸ νόμο πού λέγει: κάθε ἀσκηση τοῦ ὕφους πρέπει νὰ βασίζεται στὴν ἄμεση καὶ συγκεκριμένη παρατήρηση.

*
* *

«Πάν! ἔκανε ἡ πόρτα ὕστερα καὶ ἔκλεισε δυνατά». Ὅλο τὸ χρόνο προσπάθησα ν' ἀσκήσω τὰ παιδιὰ στὴν ἀπομίμηση κατὰ τὸ δυνατό κάθε ἡχου γιὰ νὰ κάνουν πιὸ ζωντανές τίς ἐκθέσεις. Ζ, ζ, ζ ἤ ζόν..... κάνει ἡ μέλισσα πού πετᾷ. Τρά, τρά, τρά..... καθαλλάρης πού περνᾷ. Φστ..... κάνει ἡ μηχανή τοῦ τοῦ σιδηροδρόμου. Σίρρ..... κάνει ἡ σφυρίχτρα μου. Δὲ πρόφτχα νὰ τὸ υποδείξω καὶ οἱ ἐκθέσεις τους ἦταν γιὰ μερικὲς βδομάδες ὕστερα παραφορτωμένες ἀπὸ τέτοιες ὀνοματοποιήσεις. Τὸ κακὸ βέβαια δὲν ἦταν καὶ τόσο μεγάλο. Ἐπακολούθησε ἄλλη ὑπόδειξη καὶ φυσικὰ ἡ εὐχαρίστηση πέρασε στὴ νέα γιὰτὶ εἶναι γνωστὸ πῶς τὰ παιδιὰ ρίχνονται μὲ τὰ μοῦτρα σὲ κάθε τι πού εἶναι νέο. Ἔτσι ἡ ἰσορροπία ἀποκατεστάθηκε καὶ ἡ μετρημένη χρῆση τους περιορίστηκε στὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ὕστερα ἀπὸ κάθε νέα ἀπόδειξη ἡ μνήμη καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ παιδιοῦ κρατοῦν κάθε φορὰ ἀρκετὸ ὕλικὸ πού θὰ παρακολουθήσῃ τὸ παιδί σ' ὅλη τὴ σχολικὴ περίοδο καὶ ἀργότερα στὴν κατοπινὴ του ζωὴ.

«Χαίρετε ποῖος ἦρθε ὕστερα;» Ὅταν συνηθίσουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ «τσιμπολογοῦν» ἀπὸ κάθε νέα ὑπόδειξη σκορ-

πίζουν κάπου-κάπου και καμιά ἐρώτηση, ὅπως ἡ παραπάνω. Γιατί ἡ ἐρώτηση εἶναι γιὰ τὰ παιδιὰ ἡ πρωτόγονη μορφή τῆς φράσεως.

✕ Τὴ χρήση τῆς ἐρωτηματικῆς φράσεως ποὺ δίνει στὸ ὕφος πάντα ἓνα ἰδιαίτερο θέλητρο ἔλαβα πάλι ἀφορμὴ νὰ συστήσω ὅλως διόλου τυχαῖα. Κάποιος μαθητῆς, μιὰ προηγούμενη μέρα, κάνοντας τὴν ἀναφορά του διέκοψε μὲ τὴν ἐρώτηση: «Πόσα ἄλογα λέτε νὰ ἦσαν ζεμένα στὸ ἀμάξι ποὺ εἶδα; Δυό; Ὅχι. Τέσσαρα; Οὔτε; Νὰ σᾶς τὸ πῶ. Δυὸ ἄλογα καὶ ἓνα βῶδι!!»

«Μπράβο», τοῦ φώναξα, αὐτὸς ὁ τρόπος εἶναι πολὺ ὁμορφος. Τὶς ἐπόμενες 15 μέρες ὅλες οἱ ἐκθέσεις ἦταν καρυκευμένες ἀπὸ καμιά δεκαριά τὸ λίγο-λίγο τέτοιες ἐρωτήσεις. Ἀπόδειξη πὼς τὸ παιδί ἀρέσει πάντα τὸ νέο, περισσότερο κι' ἀπ' ὅσο τὸ θέλομε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι. Μ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ τὸ θεωροῦμε ὡς κακὸ καὶ νὰ ἀποκρούωμε τέτοιου εἶδους ἀσκήσεις. Γιατί ἡ μανία γρήγορα περνᾷ καὶ ἀντικαθίσταται μὲ ἄλλη, ποὺ θὰ πρέπει νὰ τοὺς δώσωμε. Δὲν ξεχνοῦν ὅμως εὐκολα τὴν σπουδαιότητα ποὺ ἔχει ἡ ἐρώτηση ποὺ μιὰ φορὰ ἔμαθαν, καὶ τὸ αἶσθημα τῆς γλώσσας τοὺς ἰσχυροποιεῖται τόσο ὥστε στὴν κατάλληλη στιγμή νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν, ὅπως πρέπει.

*
* *

«Πόσο ἄσχημα μύριζε ὁ τενεκές!» Οἱ ἀντίπαλοι τῆς νέας μεθόδου ἰσχυρίζονται πὼς τὰ παιδιὰ δὲν ἔχουν καὶ πολλὰ πράγματα ἔξω νὰ δοῦν, γιατί γρήγορα ἐξαντλεῖται τὸ διαφέρον τους. Δὲν πείρνομε γιὰ νὰ τοὺς ἀντικρούωμε τὰ λόγια τοῦ Γκαῖτε, ποὺ λέγει κάπου πὼς τὸ παιδί γνωρίζει νὰ ἐπωφεληθῇ ἀπὸ τὸ πᾶν. Γιατί στ' ἀλήθεια ὅπως μοῦ ἔδειξε ἡ πείρα, μόνο ἀπὸ τὸ ἔκτακτο καὶ ἐξαιρετικὸ ἐπωφε-

λείται στην αρχή. Ὁ ἀστυφύλακας καὶ οἱ πυροσδέστες ποὺ πᾶνε νὰ σδύσουν τὴν πυρκαϊά, εἶναι οἱ πρῶτοι πολύτιμοι βοηθοί τους. Ἐνδιαφέρονται γιὰ κάθε τους ἐπέμβαση. Τὸ πολὺ-πολὺ ν' ἀναφέρουν καὶ ἂν ἔπесе κανένα ἄλογο ἢ ἂν ἔγινε καμιά σύγκρουση αὐτοκινήτων. Τὶς ἄλλες φορές περιρρίζονται στὸ νὰ ἀναφέρουν, ὅτι «δὲν ἔγινε τίποτε».

Γιὰ ὅλους λοιπὸν τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀπὸ νωρὶς πρέπει νὰ ὀργανηθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦν ὅλες τὶς αἰσθήσεις τους καὶ ὄχι μόνον τὴν ὄραση. Ἐνα παιδί ποὺ ἔχει τὰ αἰσθητήρια ὀργανά του σὲ καλὴ κατάσταση, ποὺ ἔχει ἀνεπτυγμένες ὅλες τὶς αἰσθήσεις του δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ βρῇ κάτι ν' ἀναφέρῃ καὶ ὄχι νὰ ἔλθῃ πίσω μὲ ξερὰ τὰ χέρια.

Βέβαια, σκοπὸς τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξη ὅλων τῶν αἰσθήσεων καθὼς ξαίρομε, μὰ μερικὲς εἰδικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴν ἀπόχτηση τοῦ καλοῦ ὕφους εἶναι ἀπαραίτητες. Στὸ τρίτο μέρος τοῦ παρόντος βιβλίου θὰ δοῦμε πῶς πρέπει νὰ γίνεται ἡ μεθοδικὴ ἐξάσκηση τοῦ αὐτιοῦ καὶ τοῦ ματιοῦ. Μ' αὐτὸ δὲ φτάνει εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀσκηθοῦν καὶ τὰ ὄργανα τῶν ἄλλων αἰσθήσεων. Ἔτσι γιὰ νὰ τοὺς ἀναπτύξω τὴν ὁσφρηση τοὺς εἶπα μιὰ μέρα: «Αὐριο καθέννας σας θὰ μοῦ φέρῃ ἀπὸ τρεῖς μυρωδιὲς ὑπὸ μορφὴ φράσεων». Σὰν τὰ σκυλιὰ μύρισαν τὸ δρόμο, ἀπὸ τὸ σπίτι στὸ σχολεῖο. Καὶ τί δὲν ἔφεραν; μυρωδιὲς τοῦ ὥριμου μήλου, τοῦ κρέατος, τοῦ ζεστοῦ ψωμιοῦ, τῶν ψαριῶν, τῆς φασολάδας, ὄλου τοῦ «μενοῦ» ἐνὸς μαγειρείου, τῆς μπενζίνης, τῆς ὁμορφῆς κυρίας, τοῦ φαρμακείου κ.λ.π. Ἔτσι μὲ τὴν ἀφορμὴ αὐτὴ «μύρισαμε» ὅλο τὸ ἄμεσο περιβάλλον μας. Τὸ κακὸ ἦταν ποὺ πολλὲς φορές καὶ μερικὲς γειτονικὲς μυρωδιὲς τοῦ συνοικισμοῦ δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐχάριστες! Οἱ ἐκθέσεις γίνονται «μονόπλευρες», ὅταν ὅλες οἱ αἰσθήσεις δὲ

συνεισφέρουν στον καταρτισμό τους. Και αν από πολύ νωρίς δε μάθουν, ότι και τα ρουθούνια τους είναι απαραίτητα για να κάνουν καλή έκθεση, δε θα γράψουν ποτέ ούτε θα μιλήσουν για «τὸ μεθυστικό ἄρωμα ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸν ἀνθισμένον κήπο τὴν ἀνοιξή».

Θυμήθηκα κάτι και δὲ βαστῶ νὰ μὴν τὸ πῶ. Ἐκὰν κάποτε κάποια υποδειγματικὴ διδασκαλία ἐκθέσεων στοὺς δασκάλους τοῦ τμήματος. Μιὰ ομάδα παιδιῶν τῆς τετάρτης τάξεως μᾶς ἔφεραν τὴν ἐκθεσὶν τοὺς ἀπὸ κάποια ἐκδρομὴ στὸ ἀντικρινὸ δάσος. Ὅστερα ἀπὸ τὸ μάθημα μὲ ἐπλησίασαν μερικοὶ συνάδελφοι καὶ κτυπώντας με στὸν ὦμο μὲ εἶπαν. «Ἡ ἐκθεση ἦταν ὁμορφὴ καὶ καλὴ, μὰ δὲν πιστεύομε πῶς τὴν ἔκαναν μόνον τοὺς τὰ παιδιά. Χωρὶς ἀμφιβολία ἡ τοὺς βοηθήσατε εἰς ἡ κάποιος ἄλλος ποὺ ἦταν ἐξω». Καὶ στὰν τοὺς ἐρώτησα, ποῦ στηρίζουν τῆς ἀμφιβολίας τοῦ μὲ ὠρολόγησαν πῶς δὲν μπορούσαν νὰ γράψουν μόνον τοὺς γιὰ «τὴ μυρωδιὰ ποὺ ἔδγαζαν τὰ νεοκομμένα κλαδιὰ, γιὰ τὸ ἄρωμα τῶν δένδρων καὶ ἄλλων θάμνων τοῦ δάσους, καὶ γιὰ τὰ πουλιὰ ποὺ τοὺς προσκαλοῦσαν νὰ χαροῦν τὴν ὁμορφὴ ζωὴ τοὺς».

Ἄς προσπαθῶμε λοιπὸν νὰ ἀσκήσωμε καὶ τὴν δσφρήσῃ τῶν παιδιῶν χρησιμοποιώντας συχνὰ τὴ μύτη τοὺς.

Τότε οἱ ἐκθέσεις τοὺς θὰ ξεπεράσουν ἐξάπαντος τὶς παλιὰς τοῦλάχιστον κατὰ «μιὰ μύτη».

* *

«Χωρὶς ἄλλο θὰ εἶπε μὲ τὸ νοῦ του». Δὲν εἶναι τυχαία κι' αὐτὴ ἡ φράση, ὅπως θὰ μπορούσε νὰ υποθέσῃ καθέννας, μὰ ἀποτέλεσμα πάλι μακρόχρονης προπαρασκευῆς. Ὅπως καὶ παραπάνω εἶπαμε, στὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σχολείου προσέχαμε μόνον τὰ ἔκτακτα καὶ ἐξαιρετικὰ γεγονότα. Τὸ χαρτάκι, ποὺ τὸ παίρνει ὁ ἄερας καὶ τὸ κάνει νὰ χο-

ρεύη τρελλά, ἔχει βέβαια μεγαλύτερη σπουδαιότητα καὶ προκαλεῖ περισσότερο τὴν προσοχὴ τοῦ παιδιοῦ παρὰ «ἓνας βουλευτῆς ἢ ἓνας σύμβουλος ἐπικρατείας ποὺ προβαδίζει στὸ δρόμο». Σιγὰ-σιγὰ ὅμως καὶ οἱ ἄνθρωποι μᾶς κίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον, καὶ πρὸ πρὸ παντὸς ἐκεῖνοι ποὺ βαστοῦσαν κάτι ἢ ποὺ ὠδηγοῦσαν κάποιο ἀμάξι, κάρο ἢ καὶ αὐτοκίνητο. Τοὺς προκαλοῦσα νὰ δοῦν τιμποῦσε νὰ εἶχαν μέσα στὴ τσάντα ἢ στὴ σακούλα τους. Ἐπειτα ἔπρεπε νὰ μαντέψουν ἀπὸ ποῦ νὰ ἔρχονταν καὶ κατὰ ποῦ νὰ πήγαιναν οἱ περαστικοὶ διαβάτες. Ἀργότερα προσέχαμε στὰ ρούχα καὶ γενικὰ στὸ φέρεσίμους. Τέλος ζητούσαμε νὰ μαντέψουμε τίς σκέψεις τους. Ἐπεκταθήκαμε ὕστερα καὶ στὰ ἄψυχα, στὰ δένδρα, στὸν ἀνθισμένο θάμνο, στὴν πλάκα τοῦ δρόμου κλπ. Στὸ β' τόμο θὰ μιλήσουμε καλύτερα γιὰ τὴν προσωποποίηση αὐτῆς τῆς φύσεως. Ἀρκοῦμαι γιὰ τὴν ὥρα σ' αὐτὰ ποὺ δεῖχνουν νομίζω ἀρκετὰ καλὰ τὴν ἐργασία ποὺ προηγήθηκε γιὰ νὰ καταστῇ ἱκανὸ τὸ παιδί νὰ συντάξῃ τὴν ἀπλούστατη αὐτὴ ἀναφορά.

*
* *

«Ἄ! πῶς δούλευε ἡ μύτη του!» Πόσο πιὸ ζωντανὴ καὶ παιδικὴ κάνουν τὴ φράση ἓνα θαυμαστικὸ ἐπιφώνημα, σὰν αὐτὸ τὸ «ἄ!» ἢ «ἓνα «ζήτω» ἐνθουσιαστικὸ! Εἶναι ἀλήθεια πῶς πολλοὶ μαθηταὶ ἔχουν στίς σκέψεις τους φτερὰ χελιδονιοῦ καὶ τὰ λόγια τους γλυστροῦν ὅπως τὰ κύματα καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τέτοια. Ἄλλοι ὅμως κάνουν ἐκθέσεις βαρεῖες καὶ γεμάτες ἀπὸ αἷμα, ὅπως εἶναι καὶ οἱ ἴδιοι, καὶ γι' αὐτὸ τοὺς εἶναι ἀπαραίτητες μερικὲς τέτοιες «καμτσικιές» γιὰ νὰ κινηθοῦν. Ἐπὶ ὁλόκληρες βδομάδες ἀσχοληθήκαμε στὴν καλὴ χρῆση τῶν ἐπιφωνημάτων καὶ καρπὸς ἐκείνης τῆς ἐργασίας ἦταν ἡ παραπάνω φράση.

Μὰ πρέπει στὰ σωστά νά ἀσχολούμαστε μ' αὐτὰ τὰ «παι-
διακίσια» ; ἴσως θά ρωτήση κανείς. Βέβαια, μὰ πάντα μὲ μέ-
θοδο καὶ στὰ πεταχτά. Γιατὶ μοιάζουν μὲ τὶς προασκήσεις
ποὺ κάνει ὁ πιανίστας γιὰ «ν' ἀνοίξουν τὰ δάχτυλά του» ἢ
μὲ τὶς πρῶτες πιναλιές ποὺ ρίχνει ὁ ζωγράφος στὸν πίνακα
ποὺ θά ζωγραφίσῃ. Οἱ γλωσσικὲς αὐτὲς ἀσκήσεις ποὺ εἶναι
φαινομενικὰ ἀνάξιες λόγου, ἔχουν τὴν ἴδια σπουδαιότητα
ποὺ ἔχει ὁ Πυθαγόρειος πίνακας γιὰ κεῖνον ποὺ θέλει νά
μάθῃ ἀριθμητική.

Θά μιλήσωμε ἀκόμη στὸ βιβλίο τοῦτο γιὰ προπαρασκευ-
αστικὲς ἀσκήσεις τοῦ ὕφους. Μερικοὶ ἴσως νά μὴν παραδέ-
χωνται πὼς μπορεῖ νά ὠφελήσουν σὲ τίποτε, μὲ τὴν δικαιο-
λογία ὅτι τὸ ὕφος εἶναι «ἀτομικὸ» σὲ κάθε συγγραφέα καὶ
ὅτι ἔρχεται «μόνο του». Ἐμένα μου φαίνεται ὅτι τὸ παρα-
μύθι αὐτὸ τὸ βρῆκαν οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς ποὺ εἶναι «μα-
στόροι» στὸ ὕφος, γιὰ νά ἀποφύγουν κάθε συναγωνισμό.

* *

«Τὰ εἶχε πολὺ κατεδασμένα τὰ μοῦτρα της ! Φαίνεται
πὼς τὴν εἶχαν μαλώσει».

Ἡ μελέτη τῶν χειρονομιῶν καὶ τῆς φυσιογνωμίας τῶν
ἀνθρώπων προξενοῦσε στὰ παιδιὰ ἰδιαίτερη εὐχαρίστηση.
Κι' αὐτὸ πάλι ἀπὸ τυχαῖο γεγονὸς ἔλαβα ἀφορμὴ νά τὸ
συστήσω. Μιὰ μέρα δὲν ξαίρω κι' ἐγὼ πῶς, ἔβαλα στ' αὐτιά
μου ἓνα παλιὸ ἀκουστικὸ τηλεφώνου, ποὺ εἶχα δέσῃ σὲ κά-
ποιο σύρμα γιὰ νά τοὺς δείξω πῶς τηλεφωνοῦν. Εἶπα
στὰ παιδιὰ, ὅτι ἔτσι θά μποροῦσα νά ἀκούσω ἐκεῖνο ποὺ θά
μοῦ τηλεφωνοῦσε ἡ κυρία μου ἀπὸ τὸ σπίτι. Βέβαια δὲ γε-
λάστηκαν, γιὰτὶ εἶδαν ὅτι τὸ «σύρμα» δὲν εἶχε συνδεθῇ μὲ

τὸ τηλεφ. δίκτυ, μὰ γιὰ ἓνα λόγο παραπάνω δέχτηκαν μὲ χαρὰ τὸ παιγνίδι.

Ἔτσι λοιπὸν στὴν ἀρχὴ ἐξέφρασα μεγάλη ἐκπληξη μὲ τὴ φυσιογνωμία μου, ἔπειτα τὸ βλέμμα μου ἔγινε ξαφνικὰ ἄγριο καὶ βλοσυρό, καὶ κατὰ σειρὰ χαρούμενο, λυπημένο, κουρασμένο, περίεργο ἢ θυμωμένο. Κάθε φορὰ τὰ παιδιὰ ἔβρισκαν, ἐκεῖνο ποῦ μοῦ τηλεφωνοῦσε ἢ κυρία μου ἀπὸ τὸ σπίτι. Μὲ τίς ὑποθέσεις ποῦ ἔκαναν θὰ μπορούσα νὰ γεμίσω σελίδες ὁλόκληρες, ἀπὸ τίς πιὸ διασκεδαστικές.

Καὶ ὅταν τελευταῖα τὸ πρόσωπό μου ἔδειξε πολὺ μεγάλη ἐκπληξη, ἓνας δὲ βάσταξε νὰ μὴ φωνάξῃ: «Τώρα σὰς τηλεφωνεῖ, πὼς γέννησε ἓνα ἀγοράκι».

Λίγο ἔλειψε νὰ σκάσω στὰ γέλια. Μὰ τὰ παιδιὰ τὸ πῆ-
ραν γιὰ συνέχεια τῶν δοκιμῶν μου καὶ νόμισαν, ὅτι μοῦ ἦρθε δεύτερη εἰδηση, πιὸ χαρούμενη ἀπὸ τὴν πρώτη.

Ἔνας φώναξε: «Τώρα σὰς τηλεφωνεῖ πὼς γέννησε καὶ δεύτερο». Φυσικὰ διέκοψα ἀμέσως τίς κάπως τολμηρὲς αὐ-
τὲς ὑποθέσεις.

Μὰ μὲ τὴ σπουδὴ τῶν χειρονομιῶν καὶ τῆς φυσιογνωμίας τῶν ἀνθρώπων ἀνοιξα νέους δρόμους γιὰ τίς ἀσκήσεις τοῦ ὕφους. Τὰ παιδιὰ ἀπὸ δῶ καὶ πέρα παρατηροῦσαν τὸ πρό-
σωπο καὶ ἔδγαζαν συμπεράσματα γιὰ τὴν κατάσταση τῆς ψυχῆς τους καὶ γενικὰ γιὰ ὅ,τι ἔκρυβαν μέσα τους.

Δὲν μοῦ ἦταν ὁμῶς ἀρκετὸ νὰ μοῦ λέγε ἀπλᾶ «σήμερα φαίνεστε χαρούμενος» Πάντα τοὺς ρωτοῦσα «Ἀπὸ ποῦ τὸ καταλάβετε; ἐξηγηθῆτε μὲ περισσότερες λεπτομέρειες». Αὐτὸ βέβαια εἶναι δύσκολο, ὅσο δύσκολο εἶναι νὰ μάθουν νὰ κάνουν καὶ καλὲς ἐκθέσεις.

Ἔτσι ἀρχισαν νὰ προσθέτουν στὴ γενικὴ ἐντύπωση ποῦ παρουσιάζει ἓνα χαρούμενο πρόσωπο καὶ πιὸ λεπτὲς παρα-

τηρήσεις, «Καὶ τὰ δόντια σας γελοῦν!» μοῦ ἔλεγαν. Ὅταν ἔκανα τὸ θυμωμένο «ἔχετε ζαρωματιᾶς στὸ μέτωπό σας καὶ τὸ σιαγόني σας ἔγινε πιὸ μυτερό». Ὅταν πάλι ἔκανα τὸν ἐκπληχτο βρῆκαν πολὺ εὐκολα, ὅτι «τὰ φρύδια μου ἐσχημάτιζαν μεγάλο τόξο καὶ τὸ στόμα μου ἔμενε μισο-ἀνοιχτό».

✕ Ἡ μελέτη τῆς ἀνθρώπινης φυσιογνωμίας εἶναι ἓνα πολὺτιμο μέσο γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων καὶ τὴν ἀποχίτηση τοῦ ὠραίου ὕφους, ποῦ δὲν ἐξαντλεῖται οὔτε καὶ στὰ 6 χρόνια τῆς υποχρεωτικῆς φοιτήσεως.

Οἱ παραπάνω δοκιμὲς μ' ἐδοῦθησαν πολὺ νὰ ἐκλεπτύνω μεθοδικὰ τὸ αἶσθητικὴ τῆς ὁράσεως τῶν παιδιῶν καὶ νὰ εὐρύνω περισσότερο τὸ ὀπτικὸ πεδίο τους. Καὶ γιὰ νὰ γράψουν ὅπως ὁ μικρὸς ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω «τὰ εἶχε κατεδασμένα, φαίνεται πὼς τὴν εἶχαν μαλῶση», βλέπετε πόση ἐργασία προηγήθηκε.

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ καὶ οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν πρέπει νὰ χωνέψουν, ὅτι δὲν στέλνομε τὰ παιδιὰ τους ἔξω γιὰ νὰ περνοῦν ἄδικα τὸν καιρὸ τους ὅπως μᾶς κατηγοροῦν, μὰ γιὰ ν' ἀρπάξουν κάποιο ἀληθινὸ κομμάτι τῆς ζωῆς. Καὶ κάτω ἀπὸ τὰ φαινομενικὰ «παιγνιδάκια» τοῦ νέου σχολείου, ὅλοι πρέπει νὰ τὸ καταλάβουν, γονεῖς καὶ δασκάλοι, ὅτι κρύβεται ἡ πιὸ σοδαρὴ ἐργασία.

*
* *

Ἔτσι λοιπὸν τὰ παιδιὰ μου τῆς 6' τάξεως δὲν ξαίρουν ἀκόμη νὰ γράψουν, μὰ κάνουν ἤδη ἀρκετὰ καλὰς προφορικὰς ἐκθέσεις.

«Ὁ Ραφαὴλ θὰ γινόταν μεγάλος ζωγράφος, καὶ ἂν ἀκόμα ἐρχόταν στὸν κόσμου μὲ ἓνα χέρι» λέγει κάπου ὁ Λέο-

αιγκ: Ἡ ἀπλή ὑπαγόρευση ἢ καὶ ἀντιγραφὴ τῶν προφορικῶν ἐκθέσεων ὑστερώτερα, ἔχει δευτερεύουσα σημασίαν. Τὰ παιδιὰ δὲν παίρνουν στὰ σοβαρὰ γιὰ ἐργασία αὐτὲς τίς ἀσκήσεις τῆς παρατηρητικότητος καὶ ἀπλὲς ἀναφορές.

+ Ρωτοῦσαν κάποτε τὸ Rod. Bartsch τί ἔπρεπε νὰ κάνουν τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ μάθουν νὰ γράφουν καλὲς ἐκθέσεις. Κι' αὐτὸς ἀπάντησε πολὺ σωστά.

«Μόνο παίζοντας μὲ ὄρεξη καὶ μὲ ἐνθουσιασμό θὰ τὸ καθωρθώσουν».

Τὰ παιδιὰ αἰσθάνονται ὑπέρτατη ἡδονὴ νὰ πᾶνε μερικὰ λεπτὰ ἔξω τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος γιὰ νὰ μαζέψουν παρατηρήσεις καὶ ὕστερα νὰ μὲ θεωρήσουν ὡς στενοδακτυλογράφοι τους. Νιώθουν ἀκόμη μεγάλη ὑπερηφάνεια ὅταν λένε στοὺς ἄλλους: «Ἀκούσατέ με γιὰ λίγα λεπτά, τί σὰς φέρνω ἀπὸ τὸ δρόμο».

Μὰ καὶ γιὰ τὸ δάσκαλο εἶναι ἐξαιρετικὴ εὐτυχία, ὅταν βλέπῃ ν' ἀναδλύξῃ ἡ χαρὰ τῆς διηγήσεως ἀπὸ κάθε φράση τοῦ μικροῦ ρέπορτερ. Πῶς λάμπουν τὴν ὥρα ἐκείνη τὰ μάτια τοῦ μικροῦ καὶ μὲ πόση εὐκολία ξεπηδοῦν οἱ λέξεις ἀπὸ τὸ στόμα του!

+ Πρέπει νὰ βάλωμε τὸ γέλιο καὶ τὴ χαρὰ πάνω ἀπ' ὅλα καὶ πρὸ παντὸς στὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων.

Τὸ ὕψος εἶναι εὐγενικὰ τέχνη, μὰ καὶ πολὺ δύσκολη.

Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει ν' ἀρχίσωμε τίς θεμελιώδεις αὐτὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴν ἀπόχτησίν του, ἀπὸ τὸν τρίτο ἢ καὶ τέταρτο σχολικὸ χρόνο, ὅπως μᾶς συμβουλεύουν οἱ παιδαγωγοὶ συγγραφεῖς μας. Καὶ ἀκόμη πρέπει νὰ ἀφιερῶσωμε περισσότερες ὥρες ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μοναδικὴ τοῦ ὥρολογίου προγράμματος, ὅπως συνειθίζομε ὥς τώρα.

Ἐπάρχουν τόσες πολλὲς πνευματικὲς δυνάμεις ποὺ πρέπει

νά τεθοῦν σὲ κίνηση γιὰ νὰ ἔχουμε καλὰ καὶ μόνιμα ἀποτελέσματα, ὥστε κάθε μέρα πρέπει νὰ δονηθῇ καὶ κάποιον νεῦρο ἢ κάποια ἵνα τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ. Ἔτσι, ἂν μεθοδικὰ κάθε μέρα ἀνοίγωμε στὰ παιδιά καὶ νέα πεδία δράσεως τῆς ὁμορφιάς τῶν προφορικῶν ἐκθέσεων, σιγά-σιγά θὰ ἰσχυροποιηθῇ τὸ γλωσσικὸ τους αἰσθημα ἀπ' ὅλες τῆς μεριές, νὰ εἴστε βέβαιοι καὶ θὰ καταστοῦν ἀρκετὰ ὥριμοι, ὥστε φεύγοντας ἀπὸ τὸ σχολεῖο νὰ μὴν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὴ σοφία τῶν βιβλίων καὶ ἀπὸ τοὺς περίφημους ὁδηγοὺς τοῦ «καλλιεποῦς» ὕψους.

*
* *

Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχη κανεὶς ὕστερα ἀπ' ὅσα εἶπαμε ποὺ νὰ ἐλπίζῃ, ὅτι οἱ διορθώσεις μὲ τὸ κόκκινο μελάνι πάνω στὰ τετράδια τῶν παιδιῶν θὰ φέρουν ἀποτέλεσμα. Μὲ τὴν ἀνέκκλητη αὐτὴ καταδικαστικὴ ἀπόφαση ποὺ βγάζομε, ἴσως θὰ λυπήσωμε πολλοὺς. Μὰ τί νὰ γίνῃ; Κἀθε βασιλεία ποὺ πέφτει δὲν μπορεῖ παρὰ σὲ μερικοὺς νὰ φέρῃ τὴ λύπη, ἐγὼ σὲ ἄλλους τὴν ἀπολύτρωση. Κι' ἐμεῖς οἱ δασκάλοι τοῦ νέου σχολείου δὲ θέλομε νὰ εἴμαστε παρὰ μόνο «πολύτιμοι ὁδηγοὶ τῶν μικρῶν μας μαθητῶν γιὰ τὴν ἀπόχτηση τοῦ ὠραίου ὕψους».

*
* *

Θὰ μποροῦσε τώρα κανεὶς νὰ μοῦ παρατηρήρῃ λαβαίνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τῆς προφορικῆς αὐτῆς ἀσχέσεως: Γιατί εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ τὴ γράφωμε «καθ' ὕπαγόρευση; Δὲ φτάνει νὰ λένε μόνο μὲ τὸ στόμα, ὅ,τι ἔχουν στὴν καρδιά τους;» Ἀπαντῶ·

✕ Ἡ ὑπαγόρευση φράση πρὸς φράση διαφέρει πολὺ ἀπὸ

τὴν ἐλεύθερη διήγησιν. Συνειθίζει τὰ παιδιὰ νὰ ὑποτάσσουν σιγὰ σιγὰ τὴ σκέψιν τοὺς στὸ γραπτὸ λόγον. Ὁ ζωγράφος βλέπει μὲ διαφορετικὸ μάτι τὰ ἀντικείμενα ποὺ πρόκειται νὰ ζωγραφίσῃ. Ξαναδημιουργεῖ τὴ μορφή τους, ἐπειδὴ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὰ παρουσιάσῃ σὲ μιὰ μόνον ἐπίπεδον ἐπιφάνεια. Ἔτσι καὶ ὁ λόγος κερδίζει πολὺ, ὅταν τὸ παιδί πρόκειται νὰ τὸν μεταφέρῃ στὸ χαρτί, ὅπου θὰ μείνῃ ἀκριβῶς ὅπως θὰ τὸν πῇ.

Στὴ γραπτὴ ἐκθεσὴ ζητοῦμε ἀπὸ μιὰ φράση ὡς τὴν ἄλλη καὶ κάποιαν πρόοδον. Ὅταν γράφωμε, τὸ σχέδιον μᾶς χρειάζεται περισσότερο παρὰ ὅταν μιλοῦμε.

Τὸ παιδί ξαίροντας ὅτι θὰ γραφτοῦν τὰ λόγια του, λέγει μὲ τὸ νοῦ του. «Ἐκεῖνα ποὺ θὰ πῶ πρέπει νὰ εἶναι σπουδαῖα». Ἔτσι συνειθίζουν νὰ κάνουν ἐπιλογὴ τοῦ λεχτικοῦ θησαυροῦ, ποὺ ἔχουν στὴ διάθεσίν τους. Ἀρχίζουν δηλ. νὰ ἐκτιμοῦν τὸ βάρος, ποὺ δίνει πάντα ἢ πένα στὰ προφορικὰ λόγια.

*
* *

Ὑστερα ἀπὸ ἀρκετὰ παρόμοιες προφορικὰς ἀσκήσεις τὰ παιδιὰ νιώθουν πιά, ὅτι ξαίρουν ἀρκετὰ καλὰ νὰ κάνουν ἐκθέσεις καὶ ὅτι εἶναι σὲ θέσιν νὰ μάθουν πολὺ περισσότερα. Πηγαίνω λοιπὸν μὲ τὰ πρὸ ἀδύνατα στὴν πόρτα τοῦ σχολείου καὶ τοὺς δείχνω ὑποδειγματικὰ πῶς μποροῦμε νὰ παραστήσωμε κάποιον γεγονὸς τοῦ δρόμου μὲ λέξεις. Δὲν τοὺς λέγω: «κοιτάζετε κάθε τι ποὺ εἶναι ἀπέναντί σας», μὰ γίνομαι κι' ἐγὼ παιδί μαζί τους, σύντροφος στὴν ἐργασία, τοὺς ἐνθαρρύνω λέγοντας μόνον βέβαια: «Ἄν κάνωμε μαζί τὴ δουλειὰ ἐξάπαντος θὰ ἐπιτύχωμε».

Ἔτσι, ὅταν ἀργότερα οἱ μικρὰς αὐτὰς ἐργασίες θὰ διατυ-

πωθούν και γραπτώς να είστε βέβαιοι πώς δε θα είναι διόλου αναιμικές, γιατί οι προφορικές αναφορές μιας τάξεως κανόνικων παιδιών είναι ζουμερές και ελο σάρκες, ακριβώς όπως και οι καλύτερες γραπτές εκθέσεις των ανωτέρων τάξεων. Μόνο όταν προπαρασκευαστούν με τον τρόπο αυτό δε θα παρουσιάσουν τα συνειθισμένα χάσματα που ελοι μας κάθε μέρα βλέπομε και ιδίως τη στενόχωρη σύνδεση των φράσεων. Το παιδί που δεν έχει άσκηθῆ να κάμη με τον πρόπο αυτό τις πρώτες του προφορικές εκθέσεις, θα γράψη την πρώτη του γραπτῇ ἔτσι δά..

«Εἶδαμε ἕνα κόρακα φοδερίσαμε τὸν κόρακα.

Ἀφοῦ τὸν φοδερίσαμε φύγαμε. Ἀφοῦ κάναμε λίγο δρόμο, πήγαμε πρὸς τὸ Χ....».

Τὸ παιδί συνδέει ἔτσι κάθε φράση, γιατί δεν ἀκούει ν' ἀντηχοῦν οἱ λέξεις στὴν ἐπόμενη. Ὅταν μιᾶ, δὲν τοῦ ἔρχεται καθόλου στὸ νοῦ να κάνη τέτοια ἀποκρουστικὴ σύνδεση. Ἡ γραφὴ «καθ' ὑπαγόρευσιν» πνίγει, ἐνῶ εἶναι ἀκόμη μέσα στ' αὐτό, τὴ μανία τῶν αναφορικῶν ἀντωνυμιῶν. Ὁ προφορικὸς λόγος εἶναι τὸ κυριώτερο προφυλακτικὸ γιὰ τὰ διὰ-φορα «τὸ ὅποιον», «ὁ ὅποιος» καὶ ἄλλα παρόμοια σκουλήκια,

Ἕνας μεγάλος μπορεῖ βέβαια νὰ δώσῃ τὴν ἀπατηλὴ ἐντύπωση μετὶ τῆς κομπῆς καὶ τορνευτῆς φράσεις πού θα μεταχειριστῇ, ὅτι ἔβαλε ὅλη τὴν ψυχὴ του γιὰ νὰ κάνη μιὰν ἐκθεση. Οἱ προφορικὲς ὅμως ἐκθέσεις τῶν μικρῶν παιδιῶν πού γίνονται κατὰ τὴ μέθοδο πού ἀναφέραμε, δὲ μποροῦν νὰ γεννηθοῦν παρὰ μόνο ἀπὸ τὸ αὐθόρμητο ξεχείλισμα τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων τους.

*
* *

Σκέπτομαι συχνά, τί θα ἀπογίνουν ὕστερα ἀπὸ λίγα χρό-

νια τὰ παιδιὰ αὐτὰ πού γεμᾶτα σήμερα ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τῆς διηγήσεως, ἐνθουσιασμένα ἀπὸ τὴν φρεσκάδα τῶν γεγονότων πού ἔζησαν τὰ ἴδια, στέκονται μπροστὰ στοὺς συμμαθητές τους καὶ λένε τὴν ἔκθεσή τους. Συλλογίζομαι μὲ λύπη, τί θὰ ἀπογίνουν ὅταν μεγαλώσουν καὶ φτάσουν στὸ ἑλληνικὸ καὶ παραπέρα ἀκόμη. Πῶς θὰ γράψουν τὴν τελευταία τους ἔκθεση φεύγοντας ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο; Θὰ ἔχουν καὶ τότε τὴν ἐσωτερικὴ ὥθηση πού δείχνουν τώρα ἢ θὰ προσπαθοῦν νὰ βγάξουν διὰ τῆς βίας μερικὲς στάλες αἷμα ἀπὸ τὸ κοκκαλιάρικο θέμα πού θὰ τοὺς δώσῃ ὁ καθηγητῆς τους, καὶ πού θὰ εἶναι παλιό, ὅσο καὶ τὰ πετρώματα, ἐνῶ τώρα στὰ χέρια μου οἱ μικροὶ πισπιρίκοι, φρέσκοι καὶ γεμᾶτοι ἀπὸ αὐτοπεποιθήση καὶ θάρρος, δὲμποροῦν νὰ κρατήσουν τὸν ἑαυτό τους; Σήμερα τὰ μάτια τῶν μικρῶν μου συντρόφων λάμπουν ἀπὸ τὴ χαρὰ τῆς δημιουργίας καὶ ἀλλοίμονο! σὲ δέκα χρόνια τὰ ἴδια ζωηρὰ αὐτὰ μάτια θὰ φάχνουν νυσταγμένα νὰ βροῦν τὰ βιβλία πού θὰ ἔχουν δλόκληρο τὸ θέμα, γιὰ νὰ τὸ ἀντιγράψουν!

Ἡ ὁμορφὴ «πρόξα», ὁ ὠραῖος πεζὸς λόγος, μόνο ἀπὸ τὴν ἀκατανίκητὴ ὁρμὴ πρὸς ἀνακοίνωσιν καὶ ἀπὸ τὸ ξεχείλισμα τῆς καρδιάς μπορεῖ νὰ ἀναδλύσῃ. Ὁ δρόμος γιὰ τὴν ἀπόχτηση τοῦ ὕφους ἄρχιζε κατὰ τὴν παλιὰ μέθοδο μὲ λεπτεπίλεπτες ὁδηγίες. Ἐμεῖς ἀρκοῦμαστε νὰ ρίχνωμε μονάχα λάδι στὴ φωτιά. Δὲ βάζομε τὰ παιδιὰ μας κάτω ἀπὸ τὴν ψυχρολουσίᾳ τῶν διαφόρων «ἀρχῶν» καὶ «κανόνων». Δὲν τὰ καθιστοῦμε ἀσύδοτα, μὰ οὔτε καὶ τοὺς προσενοῦμε τὸ φόβο. Προσπαθοῦμε μόνο νὰ διατηροῦμε πάντα «ἐν ἐγρηγόρσει» τὴ χαρὰ τῆς δημιουργίας.

Θὰ πῶ κάτι πού ἴσως φανῇ παράξενο σὲ μερικούς. Τὰ πρῶτα σχολικὰ χρόνια ἔχουν τὴν πιὸ μεγάλη ἐπίδραση

για τὴν ἀπόχτηση τοῦ ὕψους. Γιατὶ σ' αὐτὰ ἀκριβῶς εἶναι ποὺ μπαίνει σὲ ἐνέργεια τὸ πρῶτο μέρος τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῶν παιδιῶν.

Στὴν ἀρχὴ λοιπὸν τὸ παιδί ἄς εἶναι ὁ ρήτορας καὶ ὁ δάσκαλος ὁ στενογράφος του!

Στὴν ἀρχὴ ἢ ἐκθεση ἄς εἶναι «παρθένα» ἀπὸ τίς διορθώσεις μὲ κόκκινο μελάνι, γραμμένη ὅμως μὲ τὸ κόκκινο αἷμα τῆς καρδιᾶς του, γιατί δὲν ξαίρει ἀκόμα τὰ ἐμπόδια ποὺ τοῦ προετοιμάζει ἡ ὀρθογραφία!

Στὴν ἀρχή, ὅχι ἐργασία γιὰ νὰ πάρουμε βαθμούς, ἀλλὰ γιὰ νὰ συνεθίσουμε καὶ νὰ ἰσχυροποιήσουμε τὴ θέληση τῆς δημιουργίας!

IV

Οἱ διδαχτικοὶ διάλογοι.

Ἡ χαρὰ γιὰ τὴν ἐκθεση, ποὺ ἀναφέραμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, θὰ καταντήσῃ σὲ λίγο καιρὸ σὲ ἀξιοθρήνητο ἀποτέλεσμα, ἂν τὸ παιδί ἐλεύθερο γιὰ μερικὰ λεπτὰ ὅταν πρόκειται νὰ κάνῃ ἐκθεση, δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀνοίξῃ τὸ στόμα του μὲ τὴν ἐλεύθερη συζήτηση καὶ σ' ὅλα τὰ ἄλλα μαθήματα, παρὰ μόνον, ὅταν ἐρωτηθῇ ἀπὸ τὸ δάσκαλο.

Γιὰ τοὺς μαθητὰς μας τὸ ὥραϊο ὕψος εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἐλεύθερος διάλογος, κάπως ποῖο ἐπιμελημένος βέβαια. Τί ἐννοοῦμε τώρα λέγοντας διάλογο; Ὁ διδαχτικὸς διάλογος εἶναι μιὰ μορφή τῆς διδασκαλίας, εἶναι τὸ ἴδιο τὸ μάθημα;

Ἡ τέχνη τῶν ἐρωτήσεων στὸ παλιὸ σχολεῖο «ἐξεμαίευε» εἶναι ἀλήθεια, πολὺ ὁμορφες ἀπαντήσεις, τόσο ποὺ οἱ διάφοροι «ὁδηγοὶ» νὰ μᾶς τίς δίνουν ἀπὸ πρὶν γραμμένες σὰν κα-

λούπια. Θυμηθείτε μόνο τους διάφορους «όδηγους» υποδειγματικῶν διδασκαλιῶν μὲ τις ἄφθογες καὶ κολληρισμένες ἐρωταποκρίσεις τους. Ὑστερα ἀπὸ τέτοια παραγνώριση τῆς πραγματικότητος, βέβαια πολὺ λίγα ἀξιόλογα πράγματα ἔπρεπε νὰ περιμένωμε ἀπὸ τὴ διδασκαλία σχετικὰ μὲ «τὴν τέχνη τοῦ γράφειν». Ἀπ' ἐναντίας κάτω ἀπὸ τὴν σπουδαιοφάνεια κάθε ἐξεταστικῆς ἐρωτήσεως πάθαινε ἀτροφία καὶ τὸ τελευταῖο λείψανο τοῦ λργοτεχνικοῦ αἰσθήματος, ποῦ εἶχε μείνει στὰ παιδιὰ.

Ἔτσι ἂν ἓνας δάσκαλος καὶ μάλιστα ἀπόφοιτος Διδασκαλείου ρωτοῦσε τὰ παιδιὰ: «Πότε ἢ σπορὰ δὲν κινδυνεύει τὸν χειμῶνα νὰ καταστραφῇ;», τὸ παιδί δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ «φθάνει νὰ σκεπαστῇ ἡ γῆ ἀπὸ χιόνι», ἀλλὰ νὰ ἐπαναλάβῃ ὅλα τὰ λόγια ἀπὸ τὴν ἀρχή, δηλ. «ἡ σπορὰ δὲν κινδυνεύει νὰ καταστραφῇ κατὰ τὸν χειμῶνα, ἐὰν σκεπαστῇ ἡ γῆ ἀπὸ χιόνι». Ἡ ἐξεταστικὴ ἐρώτηση ἔχει μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τὴν ἐρώτηση ποῦ μεταχειριζόμαστε ἐλεύθερα στὸ διάλογο, γιατί περικλείει ἤδη ὑπόδειγμα τῆς ἀπαντήσεως ποῦ περιμένομε νὰ μᾶς δώσῃ. Ἔτσι ὅμως οἱ φράσεις μοιάζουν στὴ μορφὴ σὰν τεντωμένα σχοινιά καὶ σὲ τέτοια περίπτωση πρέπει νὰ μιλοῦμε μᾶλλον γιὰ «τέχνη μπαλωματῆ παπουτσιῶν» παρὰ γιὰ «τεχνικὴ τοῦ ὕφους». Λογαριάζοταν μάλιστα ὡς ἄριστος δάσκαλος, ἐκεῖνος ποῦ θὰ ὑπέβαλλε ἐρωτήσεις, ποῦ ν' ἀρχίζουν ἀπὸ Π ἢ ἀπὸ Τ (ποιό, τί, κλπ.).

Ἔτσι μερικοὶ συνεπλήρωναν ὡς ἐξῆς τὴν παραπάνω ἐρώτηση: «Ποῖοι πρέπει νὰ εἶνε οἱ ὄροι τῆς ἀνευ κινδύνων διαχειμάνσεως τῆς σπορᾶς;» Τὸ παιδί ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσῃ: «Οἱ ὄροι τῆς ἀνευ κινδύνων διαχειμάνσεως τῆς σπορᾶς εἶναι ἡ κάλυψις αὐτῆς διὰ χιόνος». Αὐτὸ βέβαια κατωρθώονταν ὅστερα ἀπὸ τριῶν λεπτῶν γλωσσικῇ ἀγωνίᾳ, μὲ κίνδυνο νὰ

πάθη και από ασφυξία. Γιατί έπρεπε νά περάσουν αρκετά λεπτά για νά συγκεντρώση τὸ λογικό του σὲ ἓνα μονάχα μέρος ἀπὸ τίς ἀνόητες αὐτὲς ἐρωτήσεις. Μὰ καὶ ὕστερα ἀπὸ κάθε «ἄμεμπτη» ἀπάντηση ποὺ ἔδιναν σ' ὅλη τὴν ὥρα τῆς διδασκαλίας, τὰ περισσότερα παιδιὰ ἔμειναν γιὰ ἓνα τέταρτο τοῦλάχιστο σιωπηλά. Μὲ τέτοιο τρόπο βέβαια ἡ διδασκαλία τοῦ ὕφους δὲ μπορεῖ νά προσδέψῃ, ἀφοῦ τὸ καθένα θὰ ἔχῃ τὴν εὐκαιρία νά πῇ τρεῖς μόλις φράσεις, καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ μαθήματος. Τρεῖς φράσεις ποὺ νά εἶναι κι' αὐτὲς ἀνάλογες μὲ τὸ δείγμα ποὺ τοὺς ἔδωκε ὁ δάσκαλος! Κι' ἂν συλλογιστοῦμε πῶς αὐτὴ ἡ δουλειὰ βαστᾷ 6 χρόνια, μποροῦμε νά βροῦμε τὴν ἀληθινὴ αἰτία τῆς ἀνικανότητος ποὺ παρουσιάζουν σήμερα τὰ παιδιὰ μας νά γράψουν ἔστω καὶ δύο γραμμές, γραμμένες ὅπωςδῆποτε μὲ «ὕφος».

Τί εἶναι λοιπὸν ὁ διδαχτικὸς διάλογος; Γιὰ μᾶς δὲν εἶναι «μάθημα», ὅπως τὸ ἐννοοῦν στὰ παλιὰ σχολεῖο. Μὰ οὔτε καὶ ἀπλὴ συνδιάλεξη. Ἔτσι μιλώντας στὰ παιδιὰ γιὰ τὸ χωρικό καὶ τὴ ζωὴ τοῦ ἀγρότη 10—20 ἔδιναν πολὺ καλὲς ἀπαντήσεις, τροφοδοτοῦσαν πολὺ καλὰ τὴ διδασκαλία. Μὰ τὰ ἄλλα δὲν εἶχαν καὶ μεγάλα πράγματα νά ποῦν. Καὶ ἅμα περνοῦσε ἡ μισὴ ὥρα, οἱ 5 ἀπὸ τοὺς 10—20, ποὺ εἶχαν περισσότερες παραστάσεις, γίνονταν ἀπόλυτα κύριοι τῆς τάξεως, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀπέβαιναν σιωπηλοί, πῶ σιωπηλοὶ ἀκόμα κι' ἀπὸ τοὺς τάφους. Οἱ πρῶτοι πανηγύριζαν τὴ νίκη τους «γιατὶ εἶχαν τόσο πολλὰ πράγματα», ἐνῶ οἱ δεῦτεροι αἰσθάνονταν ἓνα ἀπεριόριστο δυσάρεστο συναίσθημα καὶ ἔχαναν τὴν αὐτοπεποίθησή τους. Ἄν πάλι ὁ δάσκαλος δοκίμαζε νά τοὺς παροτρύνῃ μὲ κάποια ἀδιάκριτη προσβολὴ σὰν αὐτή: «κοιμᾶστε καὶ μένοi, σεῖς δὲ λέτε τίποτα», τότε πιά εἶναι ποὺ ὀλότελα τὸ στόμα τους κλειδω-

νόταν. Τὸ ἴδιο κάνουν καὶ οἱ μεγάλοι, ὅταν βρίσκονται μέσα σ' ἓνα σαλόνι καὶ καθέννας τους μιᾶ γιὰ τὶς δικές του ὑποθέσεις. Ἐκεῖ ὑπερಿಸχύει καθὼς εἶναι γνωστὸ ὁποῖος φωνάζει πὺδ δυνατὰ ἀπ' ὅλους. Ἔτσι καταντᾷ σιγὰ-σιγὰ νὰ διευθύνῃ αὐτὸς μόνος τὴ συνδιάλεξη.

Ἡ ἐλεύθερη συνδιάλεξη ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ νεώτερο σχολεῖο δὲν μοιάζει καθόλου μὲ τὸ διδασχικό διάλογο τοῦ παλιοῦ. Ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου στὸ νέο, δὲν σημαίνει καὶ θόρυβο πρωτοχρονιάτικο τῆς ὁδοῦ Αἰόλου, ὅπου ὁ καθέννας δημηγορεῖ στὸ πλῆθος καὶ ἔχει ἐπιτυχία μόνο ἐκεῖνος ποὺ κάνει τὴ μεγαλύτερη φασαρία.

Παρακάτω δείχνω πῶς μπορούμε νὰ κάμωμε ἓνα διδασχικό διάλογο :

1) Κατὰ τὸ σχολεῖο τῶν πραγμάτων καὶ λόγων: Ὁ Δ. «Σήμερα παιδιά, θὰ μιλήσωμε γιὰ τὸ χωρικὸ καὶ τὶς ἐργασίες ποὺ κάνει». Τί κάνει ὁ χωρικός; Λέγε μου Σ.....

Ἀπ.—Ὁ χωρικός καλλιεργεῖ τὴ γῆ.

Ἐρ.—Τί ἄλλο κάνει ἀκόμη;

Ἀπ.—Ὁ χωρικός σπέρνει, θερίζει.

Ἐπακολουθοῦν ὡς τρεῖς δωδεκάδες ἐρωτήσεις καὶ ἀνάλογες ἀπαντήσεις.

2) Κατὰ τὸ σχολεῖο ἐργασίας: Ὁ Δ. «Παιδιά μου, σήμερα θὰ ὑποθέσετε πῶς εἶστε μικρὰ χωριατόπουλα καὶ ἔχετε νὰ κάμετε ὅλες τὶς δουλειές ποὺ κάνει ὁ χωρικός.»

Παρουσιάζεται ὕστερα ἓνας-ἓνας μὲ τὴ σειρά του καὶ ἐξηγεῖ τί κάνει μὲ ἀνάλογες κινήσεις:

«Σήμερα καλλιεργῶ τὸ χωράφι μου» λέγει ὁ πρῶτος. «Μὰ πρέπει νὰ πιέζω δυνατὰ τὸ ἄλἐτρι γιὰ νὰ μπαίνει πὺδ βαθιὰ τὸ σίδερο στὴ γῆ. Οὐφ! δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐκολο, γιατί ἡ γῆ εἶναι λάσπη ἀπ' τὴ χτεσινὴ βροχή».

Ὁ δεύτερος λέγει: «Ἐγὼ προετοιμάζω τὸ ἄλογο, ποὺ θὰ σύρη τὸ ἄλἐτρι».

Ὁ μυχθητὴς στέκεται στὴ μέση καὶ συνοδεύει πάλι τὰ λόγια του μὲ τίς ἀνάλογες κινήσεις. «Τώρα βάζω ἄχυρα καὶ κριθάρι στὸν τουρβά γιὰ νὰ φάγη, ὕστερα τὸ ποτίζω».

Ἕνας ἄλλος: «Ἐγὼ κουρεύω τὰ πρόβατά μου. Τί πυκνὸ μαλλὶ ποὺ ἔχουν ἐφέτος; Θὰ κάνωμε ὠραῖα μάλλινα ροῦχα μ' αὐτό».

Μιά μαθήτρια: «Ἐγὼ εἶμαι μικρὴ βοσκοπούλα. Κάθε πρωτὶ παίρνω τὰ πρόβατα καὶ γυρίζω στὶς λαγκαδιές. Τὶ ὄμορφα ποὺ εἶναι ἐκεῖ! Γιὰ συντροφιά μου ἔχω τὸ Μοῦργο μᾶς ποὺ τὰ φυλάει.....».

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ καταλαβαίνομε, πῶς ὁ διδαχτικὸς διάλογος μοιάζει μὲ δράμα καὶ ἔτσι πάντα πρέπει νὰ γίνεται γιὰ νὰ ἀφοσιώνονται τὰ παιδιὰ στὴ δημιουργία τοῦ ρόλου τους.

*
* * *

Ἄλλοτε: «Ποιὰ εἶναι τὰ προτερήματα τοῦ χωρικοῦ;»

Ἀπ.—Ὁ χωρικὸς εἶναι φιλόπονος, ὁ χωρικὸς εἶναι εὐσεβής, ὁ χωρικὸς εἶναι λιτός.....

Σήμερα κατὰ τὸ νέο σχολεῖο: «Ὁ συμμαθητὴς μας Π. θέλει νὰ πάγη βοηθὸς σὲ κάποιο χωρικὸ ἀγρότη». Ἕνας μαθητὴς τὸν ἐρωτᾷ: «Ἀγαπητὲ Π., εἶσαι φιλόπονος, λιτός καὶ ἐργατικὸς;» Ἐπερδαίνω καὶ τοῦ λέγω νὰ μᾶς δώσῃ ἓνα παράδειγμα πὺδ συγκεκριμένο, ποὺ νὰ δικαιολογῇ τίς ἀπαιτήσεις του αὐτές. «Γνώρισα κάποιο χωρικό, μᾶς ἀπαντᾷ, ποὺ ἀπὸ ἀμέλεια δὲν ἔδραζε ἐπὶ πολλὰς μέρες μέσα στὴν ἀποθήκη τὰ στάχυα ποὺ εἶχε θερίσῃ. Τὸ εἶχε καλύτερο νὰ πηγαίνει στὸ καφενεῖο. Ξαφνικά ἔπεσε βροχὴ καὶ καταλαβαίνετε, βέβαια, τί ἔγινε ὕστερα.....».

Ἕνας δεύτερος: «Ἄγαπητέ Π. εἶσαι καλὰ στὴν υἡεία σου; Γιατὶ πρέπει νὰ ξαίρης πῶς ὁ χωρικός εἶναι ἀνάγκη νὰ βγαίνει συχνὰ στὸ χωράφι του μὲ ὁποιοδήποτε καιρό. Βρέχει ἢ χιονίζει εἶναι ὑποχρεωμένος πολλὰς φορὲς νὰ πάγη νὰ δουλέψη».

«Εἶσαι λοιπὸν δυνατὸς μιὰ γιὰ τέτοια βαρεῖά δουλειά;»

«Πῶς θὰ βοηθήσης καμμιά φορὰ τοὺς συγχωριανοὺς σου ὅταν ἔλθουν καὶ ζητήσουν τὴ βοήθειά σου;»

Ἔτσι ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις ἀναβλύζουν αὐθόρμητα ἀπὸ τὸ μυαλό τους.

*
* *

Ἄλλοτε: Κάθε ἐπάγγελμα ἔχει τοὺς κινδύνους του. Ἀπὸ τί πρέπει λοιπὸν νὰ προσέχη καὶ ὁ χωρικός; Ἀπ. «ὁ χωρικός πρέπει νὰ προσέχη.....»

Κατὰ τὸ νέο σχολεῖο: «Σήμερα παιδιὰ εἶμαι ὁ δικαστὴς (εἰρηνοδίκης)». Τὰ παιδιὰ μόνα τους συσκέπτονται καὶ μοῦ φέρνουν ἕνα συμμαθητὴ τους μπροστά μου.

«Κύριε δικαστή, μοῦ λέγει ἕνας ποὺ κάνει τὸν ἀστυνόμο, αὐτὸς ὁ χωρικός ἔβαλε νερό μέσα στὸ γάλα ποὺ μᾶς πούλησε. Θέλω νὰ τὸν τιμωρήσετε».

Ἕνας ἄλλος: «Αὐτὸς χτύπησε δυνατὰ τὸ ζῶο του καὶ φόρτωσε παραπάνω τὸ κάρρο του»

Ἕνας τρίτος: «Τοῦτος καλλιέργησε πρὸ πέρα ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ χωραφιοῦ του».

Δίνω στὸ χωρικὸ τὸ δικαίωμα νὰ ἀπολογηθῇ. Ἔτσι ἀρχίζει ζωερὴ συζήτηση καὶ κοιτάζω νὰ βρῶ ποῖος ἀπ' ὅλους δὲ θέλει ν' ἀνοίξῃ τὸ στόμα του, μὰ δὲ βλέπω κανένα. Εἶμαι ἕνας σκηνοθέτης, ποὺ ἀπὸ τὰ παρασκηνία διευθύνει τὸ δράμα καὶ κρατᾷ ὅλα τὰ νήματα στὰ χέρια του. Μὲ μεγάλες

προφυλάξεις έπεμδαίνω και διορθώνω μερικές φράσεις και αντικαθιστώ που και που λέξεις τής διαλέχτου του παιδιού με άλλες τής κοινής δημοτικής.

Και άμα πουν καμιά φράση, που είναι πραγματικά όμορφη τή γράφω στο σημειωματάριό μου για να τή χρησιμοποιήσω, όταν έρθη ή ώρα της.

Άλλοτε : Γράψετε στο τετράδιό σας φράσεις που να είναι σχετικές και να μπορούν να χρησιμεύουν ως πρότυπα για τις εργασίες και τα προτερήματα των χωρικών.

Ό δάσκαλος ύστερα από την κουραστική και άκατάληπτη αυτή έρώτηση μπορεί να ρουθουνίζη σαν το άλογο και να περιμένει επί δέκα λεπτά μάταια την άπάντηση.

Με το νέο σχολείο αυτό για το δάσκαλο είναι πολύ πιο βολικό. Κάθεται στην έδρα του και λέγει στα παιδιά :

«Τώρα υποθέσετε πώς είμαι έγω ό χωρικός. Σήμερα δέ μπορώ να πάγω να δώ τα χωράφια μου, γιατί έχω πολλές επισκέψεις».

Μερικές έξηγήσεις ακόμη και κάθε παιδί είναι υποχρεωμένο να έλθη να με βρή και να μου πουλήση ή να αγοράση κάτι τι.

Ένας λοιπόν έρχεται και λέγει :

«Καλημέρα σας. Είμαι ζωέμπορος. Μήπως θέλετε ν' αγοράσετε κανένα άλογο ;»

Έγώ : «Ευχαριστώ, τι να το κάνω, έχω τέσσερα».

Το παιδί. «Ναί, μά τα δικά μου είναι πολύ δυνατά. Μπορούν να κάνουν αυτό κι' αυτό. Αν θέλεις πάμε να τα δούμε».

Ένας άλλος : «Καλημέρα σας. Είμαι μαθητής. Θα μου επιτρέψης να κυνηγήσω μερικούς ποντικούς που καταστρέφουν το χωράφι σου ;»

Έπακολουθεί δλόκληρη συνδιάλεξη για την έπωφελέ-

στερη καταδίωξη τῆς μάστιγας αὐτῆς τοῦ γεωργοῦ.

Ἐπωφελοῦμαι ἀκόμη τῆς εὐκαιρίας γιὰ νὰ διεγείρω τὸ μυαλό τους μὲ μερικὲς ἄλλες ἐρωτήσεις. Οἱ ἐρωτήσεις ὅμως αὐτὲς δὲν ἀρχίζουν ὅλες ἀπὸ π ἢ ἀπὸ τ, μὰ εἶναι ὁλότελα «τοῦ σπιτιοῦ».

Ἔρχεται ὕστερα μιὰ μαθήτρια. «Καλημέρα σας! Εἶμαι ἡ κ. Π. Θὰ ἤθελα νὰ μοῦ δώσετε λίγο γάλα τοῦ κουτιοῦ».

Βρίσκω ἀφορμὴ ἀπὸ τὴν τελευταία λέξη νὰ παρατηρήσω πὼς ὁ ἐλεύθερος διάλογος ἔχει μεγάλη ἐπίδραση ὅχι μοναχὰ γιὰ τὴν ἀπόχτηση τοῦ ὕφους, μὰ καὶ γιὰ τὸ σχηματισμὸ καθαρῶν ἰδεῶν. Ἡ παιδικὴ σκέψη μὲ τὰ χάσματα καὶ τίς λογιῶ-λογιῶ ἀτέλειές της μόνο κατὰ τὴ διάρκεια μιᾶς ἐλεύθερης συζητήσεως μπορεῖ ν' ἀποκαλυφθῇ. Κατὰ τὴν παλιά διαλεχτικὴ μέθοδο μποροῦσε κατὰ τύχη μόνο ὁ δάσκαλος νὰ ἀντιληφθῇ τέτοια λογικὰ σφάλματα τῶν παιδιῶν. Μὰ σὲ μιὰ ζωντὰ καὶ χαρούμενη ἐλεύθερη συνδιάλεξη πηρουσιάζονται τέτοιες ἐσφαλμένες γνώμες καὶ κρίσεις τῶν παιδιῶν, ποὺ ἡ παιδαγωγικὴ μας σοφία δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ τίς ὀνειρευτῇ.

Ἐξακολουθῶ. «Σὰν χωρικὸς ποὺ εἶμαι, τὸ σπίτι μου εἶναι γεμάτο ἀπὸ ἐπισκέπτες». Ἔρχονται ὕστερα ὁ μυλωνάς, ὁ ἔμπορος λιπασμάτων, ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς ἐταιρείας καπνῶν γιὰ νὰ μοῦ προπληρώσῃ τὴν ἐσοδεία, ὁ περιοδεύων ἔμπορος γεωργικῶν μηχανῶν, ὁ κρεοπώλης, ὁ γαλατᾶς, ὁ ἔμπορος τοῦ βουτύρου καὶ τυριοῦ, ὁ διευθυντὴς μιᾶς γεωργικῆς ἐκθέσεως καὶ ὅλοι μοῦ κάνουν τίς προτάσεις τους.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλοι μαθηταὶ παίζουσι τὸ ρόλο τοῦ ἐργάτη καὶ μοῦ ζητοῦσι κάθε εἶδους ἐργασία.

Ἐνας ποὺ κάνει τὸν ξυλουργὸ μ' ἐρωτᾷ:

«Μήπως θέλει διόρθωμα ἢ πόρτα τοῦ σταύλου σας;»

Ένας πηγάδας. «Μήπως θέλεις νά βαθύνης τὸ πηγάδι σου γιὰ νὰ σοῦ δώσῃ πιότερο νερό;»

Ένας ἄλλος ποῦ κάνει τὸν ἠλεκτρολόγο: «Μήπως θέλετε νὰ βάλετε τὸ ἠλεκτρικὸ φῶς στὴν ἐπαυλή σας;»

Κι' ἓνας τελευταῖος: «Μήπως τὸ χθεσινὸ χαλάζι ἔσπασε τὰ τζάμια τῶν παραθύρων σας καὶ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ξαναπέρασμα;»

Νά, μὲν ἄλλη περίεργη ἰδέα ποῦ ἡ παραπάνω ἐλεύθερη συνδιάλεξη μοῦ φανέρωσε. Καθένας λέγει, πῶς εἶναι μάστορης στὴ δουλειά του. Καθένας βάζει ὅλη τὴν ψυχὴ γιὰ νὰ παίξῃ καλλίτερα τὸ ρόλο του, ὅπως μποροῦν νὰ τὸ κάνουν μόνο τὰ παιδιὰ, ποῦ εἶναι δυνατοὶ ἡθοποιοί. Καθένας εἶναι ἐλεύθερος μὲ τὴ σειρά του νὰ μιλήσῃ, καὶ παρατήρησα πῶς καὶ ὁ πιὸ ἀδύνατος ἀκόμη, ὁ Γ., ἤλθε καὶ μοῦ εἶπε μερικὲς φράσεις ὅς ἦταν καὶ μικρές.

*
* *

Ἄλλοτε: Τί πρέπει νὰ ἔχῃ γιὰ τὸ χωράφι του ὁ χωρικός. Ἀπ. «Ὁ χωρικός πρέπει νὰ ἔχῃ γιὰ τὸ χωράφι του ἓνα σκύλο.

Ὁ δάσκαλος: «Ὁχι. Ὁ χωρικός πρέπει νὰ ἔχῃ ἀγάπη γιὰ τὸ χωράφι του. Πῆτε το ὅλοι μαζί. Ἐμπρὸς ἓνα, δύο, τρία».

Σήμερα μὲ τὸ νέο: «Ὑποθέσετε, ὅτι εἶστε μικρὰ χωριάτοπαιδα. Ἐ! Λοιπόν, σκεφθῆτε λιγάκι: Ἐρχονται μερικοὶ μεταλλειολόγοι ἢ ἄλλοι ἐπιχειρηματίες καὶ σᾶς λένε νὰ πουλήσετε τὸ χωράφι σας, τὰ σπίτια σας καὶ ὅτι ἄλλο ἔχετε. Τὸ δέχετε;»

Ένας ἀπαντᾷ. «Δὲν πουλῶ τίποτε, γιὰτὶ προχτὲς ἀκόμα τελείωσα ἓνα νέο σταῦλο γιὰ τὰ ζῶα μου».

Ἄλλος : « Χτὲς ἀγόρασα τόσα σακιά λιπασμάτων γιὰ τὰ χωράφια μου ».

Ἄλλος : « Ἐχῶ τόσα μικρὰ μοσχάρια. Ἄς μεγαλώσουν πρῶτα καὶ ὕστερα βλέπομε ».

Ἀναγκάζομαι νὰ ἐπέμβω ἐλαφρὰ καὶ νὰ τοὺς συστήσω νὰ μὴ μιλοῦν ὅλοι μαζί.

Ἄλλοτε : « Τὶ ἐργαλεῖα μεταχειρίζεται ὁ καλλιεργητὴς χωρικός ».

Ἀπ. « Ὁ καλλιεργητὴς χωρικός μεταχειρίζεται τὴν σκαπάνην, τὴν δίκελλαν κλπ. ».

Σήμερα κατὰ τὸ νέο : Τὰ παιδιὰ δὲν πρέπει μόνο μὲ λέξεις ν' ἀπαντήσουν σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση. Θὰ κατασκευάσουν μὲ ξύλο ἢ μὲ χαρτί ὅλα τὰ ἐργαλεῖα τοῦ χωρικοῦ. Ὅποιος δὲ κατασκευάζει κάτι, πρέπει νὰ δίνη συγχρόνως καὶ ἐξηγήσεις γιὰ τὸν τρόπο τῆς χρησιμοποίησώς του. Ἔτσι ἓνας ποὺ ἔκανε τὸ ἀλέτρι ἔδωκε ἀνάλογες ἐξηγήσεις στοὺς συμμαθητάς του γιὰ τὴν κατασκευὴ του. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἄλλοι.

Γλῶσσα, φαντασία, χειροτεχνικὴ ἐργασία....

Ὅταν τὰ τρία αὐτὰ συνδυασθοῦν ἀριστοτεχνικὰ σύμφωνα μὲ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ νέου σχολείου καὶ γίνουν ἓνα, μὰ τὴν ἀλήθεια μοῦ φαίνεται πὼς θὰ εἶναι εὐχάριστο νὰ εἶναι κανεὶς δάσκαλος τῶν μικρῶν παιδιῶν.

*
* *

Αὐτὰ τὰ ζωντανὰ μαθήματα, οἱ ἐλεύθερες αὐτὲς συνδιαλέξεις, εἶναι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος γιὰ τὴν ἀπόχτηση τοῦ ὕψους.

Ἡ γνώση τῶν νόμων τοῦ καλοῦ λεχτικοῦ καὶ ἡ κατανόηση τῆς ὁμορφίᾳς τῶν γλωσσικῶν ἐκφράσεων εἶναι ὁ

σπόρος. Ὁ διδαχτικός διάλογος εἶναι ὅ,τι καί τὸ ὄργωμα καὶ ὁ ἀερισμός γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ φυτοῦ.

Τὸ παιδί δὲ θ' ἀποχτήσῃ ποτὲ τὴν ἱκανότητα νὰ μεταχειρίζεται σωστά τὴ γλῶσσά του μόνο μὲ τὸ ἐκ νέου φτιάσιμο καὶ τὰ «πὼς θὰ τὸ ποῦμε καλλίτερα» διαφόρων ἐκφράσεων. Ὅλοι μας ξαίρομε πὼς ἡ σημερινὴ φλυαρία τῶν ἐρωταποκρίσεων ἔχει τόση σχέση μὲ τὸ διδαχτικὸ διάλογο, ὅσῃν ἔχει καὶ ἡ ἀστυνομικὴ ἀναφορὰ μὲ τὴν ἐρωτικὴ ἐξομολόγηση. Ἡ διδασκαλία τοῦ ὕφους πρέπει ν' ἀρχίζει ἀπὸ τὴ ρίζα.

Τὸ παιδί γιὰ νὰ κἀνῃ καλὴ ἐκθεση πρέπει νὰ νοιώσῃ ζωερὴ εὐχαρίστηση, τὴν ἴδια ποὺ ἐνοιῶθε πρὸ τοῦ νὰ ἐρθῇ στὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἴδια ποὺ νοιώθει ὅταν παίξῃ ἔξω ἐλεύθερα μὲ τοὺς συμμαθητές του. Ὁ διδαχτικὸς διάλογος εἶναι τὸ μόνο μέσο γιὰ τὴ διατήρηση αὐτῆς τῆς φρεσκάδας.

Ἡ ἀπόχτηση τοῦ ὕφους εἶναι πολὺ δύσκολη, τόσο ποὺ δὲ μπορούμε νὰ ἐπιτύχωμε σχεδὸν τίποτε μὲ τὴ μιὰ ὥρα ποὺ θὰ θυσιάζωμε κάθε βδομάδα. Ἀπ' ἄλλο μέρος καμιά ὠφέλεια δὲν ἔχομε, ἂν τὴ Δευτέρα τὸ πρῶτ' ἀρχίσωμε ἐλεύθερη συνδιάλεξη γιὰ τὰ γεγονότα τῆς Κυριακῆς, ὅπως κάνουν πολλοὶ συνάδελφοι. Ὁλόκληρη ἡ διδασκαλία, ὅλα τὰ μαθήματα πρέπει νὰ διαρρυθμιστοῦν κατὰ τὸν τρόπο ποὺ ἀναφέραμε καὶ τότε μόνο ὑπάρχει ἐλπίδα βάσιμη, ὅτι θὰ ἔχωμε διαρκὴ καὶ μόνιμα ἀποτελέσματα.

Ἐδῶ ὅμως παρουσιάζεται καὶ κάποιον γλωσσολογικὸ ζήτημα.

Οἱ μικροὶ Ἀθηναῖοι καὶ τὰ παιδιά τῶν ἄλλων μεγάλων ἐλληνικῶν κέντρων μιλοῦν ὅπως δὴποτε καλὰ καὶ θὰ μπορέσουν ἐπομένως νὰ κάνουν ἀρκετὰ ὑποφερτὰς ἐκθέσεις ἀπὸ τὴν πρώτη χρονιά στὴν κοινὴ δημοτικὴ; Μὰ τί θὰ γίνη μὲ Κρητικὸ πούλα ἢ τὰ Μακεδονόπouλα, ποὺ μιλοῦν ὠρισμένη διάλεχτο;

Μ' αὐτὸ δὲ θέλομε νὰ ποῦμε πὼς τὰ τοπικὰ ιδιώματα πρέπει νὰ ἐξοστρακιστοῦν ἀπὸ τὴ διδασκαλία, γιατί θὰ καταντήσῃ νὰ κλειδῶσῃ τὸ παιδί τὸ στόμα του, ὅπως τὸ κάνει μὲ τὴν καθαρεύουσα, ὅταν ξαίρῃ πὼς ἡ ιδιωματικὴ λέξις ἢ φράσις ποὺ θὰ πῇ, θὰ γίνῃ ἀντικείμενο εἰρωνείας ἀπὸ τὸ δάσκαλο. Ἀπ' ἐναντίας εἴμαστε τῆς γνώμης πὼς δὲν πρέπει διόλου νὰ ἐμποδίζεται ἡ χρῆσις τῶν ιδιωματικῶν αὐτῶν λέξεων καὶ φράσεων, τοῦλάχιστο στίς κατώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ. Πὼς καὶ πότε θὰ βρῇ τὴν εὐκαιρίαν ὁ δάσκαλος νὰ τίς ἀντικαταστήσῃ μὲ τίς πανελλήνιες τίς κοινῆς δημοτικῆς; Στὸ «διδαχτικὸ διάλογο» κατὰ τὴ γνώμη μου θὰ βρῇ πάλι τὸν τρόπο νὰ τίς ἀντικαθιστᾷ χωρὶς βέβαια νὰ τὸ καταλαβαίνουν καλὰ καλὰ τὰ παιδιὰ καὶ χωρὶς διόλου νὰ φαίνεται ὡς πὼς προσδάλλει τὸ γλωσσικὸ τους αἶσθημα...

*
* *

Στίς ἀνώτερες σφαῖρες τῆς λογοτεχνίας ὁ γραπτὸς λόγος ἔχει βέβαια μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τὸν προφορικόν. Καὶ γιὰ τοὺς μαθητὰς μου ἡ καλὴ «ἐκθεσις» εἶναι τὸ περιποιημένο ὕψος μιᾶς συνδιαλέξεως. Ἐκεῖνος ποὺ σὲ μιὰ ἀπλὴ συνδιάλεξιν χρησιμοποιεῖ «ρητορικόν» ὕψος γίνεται γελοῖος.

Τὴν ἴδιαν ἐντύπωση παράγουν κι' ἐκεῖνα ποὺ γράφει μὲν σὲ καλὸ ὕψος, ἀλλὰ σὲ τόνον ποὺ ταιριάζει μόνον σὲ οἰκογενειακὴ συνδιάλεξιν.

Γιὰ τοὺς μαθητὰς μου ὕψος ὥραϊο εἶναι ἡ γλῶσσα ποὺ μιλεῖ ἓνας ἄνθρωπος μορφωμένος καὶ κανονικὸς. Ὅχι βέβαια ἡ γλῶσσα ἐνὸς δικαστικοῦ κλητῆρα ποὺ διαδάζοντας κάθε μέρα τὰ διάφορα ἔγγραφα κατάντησε ἀλύγιστη καὶ σκληρὴ σὰν πέτρα. Οὐτε ἀκόμη καὶ τῆς νεοπλούτου κυρίας ποὺ γιὰ νὰ

κάνη επίδειξη μεταχειρίζεται λέξεις και φράσεις που είναι μόνο για γέλια.

Η βαθύτερη σπουδή του υφους και η αναζήτηση των μέσων της τελειότερης αποχτήσεώς του είναι βέβαια σκοπός άλλης επιστήμης και όχι μόνο της διδασκαλίας. Γι' αυτό και μεις περιοριζόμαστε εδώ να μάθουμε μονάχα τὰ παιδιὰ να μιλοῦν και ὅλο να μιλοῦν.

Πρέπει να βάλουμε γερὰ τὰ θεμέλια για τὴ διδασκαλία της νέας ἐκθέσεως. Καὶ ἂν ἀποβλέπουμε σὲ βαθιὰ γλωσσικὰ μόρφωση πρέπει να θέσουμε για σκοπὸ ὁλόκληρης της διδασκαλίας μας τὴ τροφοδότηση των παιδιῶν με τὴ χαρά, που αἰσθάνονται, ὅταν μιλοῦν ἐλεύθερα και με τὴν ἀδιάκοπη και μεθοδικὴ καλλιτέρευση της γλωσσικῆς τους ἐκφράσεως.

Τὰ παλαιότερα κατηχητικὰ μαθήματα και ἐκεῖνα που γίνονται σύμφωνα με τὰ περίφημα «Ἑρδοτιανὰ στάδια» ἀνήκουν πιά στὴν ἱστορία. Δὲ θὰ θεωροῦμε ποτὲ πὼς πετυχαίνει τὸ ἔργο μας ὅσο ἀναγκάζουμε τὰ παιδιὰ με πραγματικὴ σιδερένια πειθαρχία να κάθονται «πολὺ φρόνιμα», τὴ στιγμὴ που σὰν παιδιὰ που εἶναι ἔχουν ἄμετρη ἐπιθυμία να μιλήσουν και τὴ στιγμὴ που δείχνουν τόση περιέργεια, τόσο που ἔχουν πάντα ἑτοιμὴ τὴν ἐρώτηση στὰ χεῖλη τους, για να τὴν ἱκανοποιήσουν.

Ὡς τώρα με τίς ἀψυχολόγητες ἐρωτήσεις που κάναμε βάζαμε φῆμωτρο στὸ στόμα των παιδιῶν. Προτιμοῦμε τὸ «διδαχτικὸ διάλογο» ὅπως παραπάνω δώσαμε δείγμα γιατί βλέπομε σ' αὐτὸν τὸ εὐφορο χῶμα, τὴν ἀνεξάντλητη πηγὴ ἐνεργείας για κάθε διδασκαλία τοῦ υφους.

V

Ἑργατικὲς ομάδες.

Ὁ δάσκαλος λοιπὸν κατὰ τὰ 2—3 πρῶτα σχολικὰ χρόνια ἐξεπλήρωσε πιστὰ τὰ καθήκοντα τοῦ «στενογράφου» τῶν μικρῶν μαθητῶν του. Στὸ διάστημα ὅμως αὐτὸ τὰ παιδιὰ προώδεψαν ἀρκετὰ στὴ γραφή, στὴν ἀνάγνωσι καὶ τὴν ὀρθογραφία. Ὡστὶν ὅρα δηλ. ἔμαθαν νὰ κολουποῦν «στὴν ξηρά!!», ἀπὸ δὴ καὶ πέρα μποροῦν χωρὶς κίνδυνον νὰ βουτηχτοῦν καὶ στὸ νερὸ ἢ γιὰ νάμαστε πιὸ κοντὰ στὴν πραγματικότητα, «μέσα στὸ μελάνι». Συγχρόνως ὁλοένα μεγαλώνει καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀνεξαρτησίας τους.

Γίνονται πιὸ ἀπαιτητικοὶ καὶ πιεστικοί. «Θέλουν νὰ γράφουν κι' οἱ ἴδιοι» τὴν ἔκθεσι. Στὴν κατάλληλη στιγμή ὁ δάσκαλος τοὺς δίνει τὴν ποθητὴ ἄδεια. «Σήμερα θὰ γράψετε μόνοι σας τὴν ἔκθεσι», τοὺς λέγει.

Πόση χαρὰ νοιώθουν τὴν ὥρα κείνη, γιὰτὶ ἀπολαμβάνουν τέλος τοὺς κόπους τόσων χρόνων ; Καὶ μὲ πόση ὑπερηφάνεια στρώνονται στὴ δουλειὰ γιὰ νὰ κάνουν τὴν μικρὴ τους ἐργασία ;

Τί γινόταν ὅμως στὴν ἴδιαν περίπτωσι στὸ παλιὸ σχολεῖδ ; Πόσο ἀδέξια καὶ διστακτικὰ φαίνονται τὰ παιδιὰ ποὺ πᾶνε γιὰ πρώτη φορὰ ἔξω νὰ μαζέψουν παρατηρήσεις, χωρὶς προηγουμένως νὰ ἔχουν νοιώσι τὴ χαρὰ τῆς ἀνακοινώσεως πρὸς τοὺς συμμαθητάς, πρὸς τὸ δάσκαλό τους ! Ὅσα ὅμως ἔχουν συνηθίσει ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα τῆς σχολικῆς τους ζωῆς νὰ κάνουν προφορικὰς ἐκθέσεις μὲ τὸν τρόπο ποὺ περιγράψαμε, δὲ βρίσκουν καμιὰ ἀπολύτως δυσκολία, γιὰτὶ βλέπουν μ' εὐχαρί-

στηση πώς και οι γραπτές είναι άπλη συνέχεια των προφορικῶν. Μόνο πού γίνεται με ἄλλο μέσο, τῇ γραφῇ.

Ἐχω ὑπ' ὄψει πιότερο τ' ἀγόρια. Ξαίρω βέβαια, πώς αὐτὸ εἶναι κάπως μονόπλευρο. Μιά συμβουλή: ἐκεῖνος πού θέλει νὰ μελετήσῃ τὸ ὕφος πρέπει νὰ παρακολουθῇ τὸ μέγαλωμα τῶν ἀγοριῶν. Τὰ κορίτσια προσαρμόζονται εὐκολώτερα στὸ λεκτικὸ τῶν μεγάλων, καὶ ὑπόκεινται σὲ περισσότερες πλάνες. Ἐνῶ τ' ἀγόρια ἀκολουθοῦν συνειδητότερα τὸ δικό τους δρόμο καὶ ἐπομένως εἶναι πιὸ εὐκολὴ ἢ παρακολούθησῃ τῆς γλωσσικῆς τους ἐξελέξεως. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι οἱ ἐκθέσεις τῶν κοριτσιῶν κάνουν μεγαλύτερη ἐντύπωση, ὅπως δὲ καὶ τὸ τραγοῦδι τους, μὰ αὐτὸ εἶναι ὁλότελα φαινομενικό.

*
* *

Ἀπὸ πολὺ νωρὶς τὰ παιδιὰ μου ἔχουν συνηθίσει στὴν «ομαδική» ἐργασία. Ἔστελνα πάντοτε 2—3 μαζὶ γιὰ νὰ μαζέψουν παρατηρήσεις, μὰ ἕνας μόνο ἀπ' αὐτοὺς ἔπρεπε νὰ μᾶς τὶς ἀνακοινώσῃ. Ἡ ἀνακοίνωση αὐτὴ τῶν σκέψεων πρὸς τοὺς συμμαθητὰς ἀπαιτεῖ ὅλως διόλου νέα ἐξάσκηση. Ἐκεῖνος πού διηγεῖται, τί εἶδε ἢ τί ἄκουσε πρέπει νὰ ἐπιβάλῃ ἀρκετὴ κυριαρχία στὸν ἑαυτό του γιὰ νὰ μὴν προσθέσῃ καὶ ἀτομικὲς του σκέψεις. Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ φιλοδοξία καὶ ὁ ζῆλος εἶναι γιὰ τὸ δάσκαλο οἱ καλύτεροι βοηθοί. Μὰ ὅσο μεγαλώνει τὸ παιδί, τόσο καὶ πιότερο αὐξάνει ἡ ἐπιθυμία του τὰ φαίνεται πάντα «ἀνώτερος» ἀπὸ τοὺς συμμαθητὰς του. Παίρνει ἀέρα. Καὶ ἡ φιλοδοξία του αὐτὴ γιὰ νὰ παραμείνῃ σὲ ὑγιὲς ἐπίπεδο ἔχει ἀνάγκη κάποιου χαλινοῦ. Γι' αὐτὸ κυρίως τὸ νέο σχολεῖο, τὴν «καθ' ὁμάδας» ἐργασία θεωρεῖ ὡς τὴν ἰδεώδη μορφή τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἐνεργητικότητος

τῶν παιδιῶν. Ἡ φιλοδοξία τῆς ομάδας μπορεῖ νὰ εἶναι ἀρκετὰ ζωηρή, μὰ ποτὲ δὲν ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ξεπεράσῃ τὰ λογικὰ ὅρια καὶ νὰ καταστῇ ἐπιβλαβής.

Θὰ παραδεχόμεν μὲ πολλὴ προθυμία τὴν ἀρχὴν ποὺ λέγει, «κάθε τάξη τοῦ νέου σχολείου πρέπει νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐργατικὲς ομάδες» ἂν δὲν φοβόμουν μήπως παρεξηγηθῇ ὁ ὅρος, γιατί τελευταῖα εἶναι γνωστὸ πῶς τοῦ ἔγινε ὑπερβολικὴ κατάχρηση. Πολὺ σπάνια οἱ λέξεις χάνουν τόσο τὴ σημασίαν τους, ὅσο τὴν ἔχουν χάσει αὐτὲς οἱ δυὸ «ἐργασίαι ὁμαδική». Τὰ σχολεῖα μιᾶς πόλεως τῆς Ἀγγλίας γέμισαν τελευταῖα ἀπὸ τέτοιες ομάδες ἐργασίας, τόσο ποὺ οἱ πολυπληθεῖς ἄεργοί της μονάχα δὲν εἶχαν κἀνηγιά νὰ τίς εἰρωνευτοῦν!!

Στὴν τάξη μου τὰ θρανία δὲν εἶναι βαλμένα στὴ γραμμὴ ὅπως ἄλλοτε. Εἶναι σκορπισμένα δύο-δύο ἢ τρία-τρία, ἔτσι ποὺ νὰ ἀποτελοῦν τὸ «ναυπηγεῖο» κάθε ομάδας ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ 3-5 μαθητάς. Στέλνω κάθε μέρα μὲ τὴ σειρὰ μιὰ ἀπ' αὐτὲς γιὰ νὰ «μυζέψῃ» παρατηρήσεις. Δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ τοὺς ρωτήσω ποιοὶ θέλουν, γιατί ὅλοι θὰ σηκωθοῦν στὸ πόδι νὰ πᾶνε. Τέτοια ὁρεξὴ ποὺ ἔχουν γιὰ δουλειὰ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀνησυχῇ καὶ νὰ μᾶς βάζῃ σὲ ὑποψίες. Εἶναι χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τῶν παιδιῶν, ποὺ ἔχουν κανονικὴ νοημοσύνη. «Ἡ ἀρχὴ εἶναι τὸ ἥμισυ τοῦ παντός» λέγει μιὰ παροιμία. Καὶ μιὰ δουλειὰ ποὺ ἀρχίζει μὲ τέτοιο ζῆλο χωρὶς ἄλλο θὰ ἐπιτύχῃ. Μόνο τὸ παιδί ποὺ ὑστερεῖ διανοητικῶς θὰ καθίσῃ στὸ θρανίον του χωρὶς νὰ βγάλῃ τιμουδιά, (ἴσια-ἴσια αὐτὸ πρέπει νὰ προσέξῃ ὁ δάσκαλος ἰδιαίτερώς). Μὴν περιμένετε μεγάλα πράγματα ἀπὸ τὰ παιδιά ποὺ θὰ ἀναλάβουν κάτι νὰ κἀνουν χωρὶς προηγουμένως τὰ μάτια τους νὰ βγάζουν σπίντες, καὶ χωρὶς νὰ δείχνουν ἀπὸ πρὶν πῶς πέφτουν μὲ ὁρεξὴ καὶ ζῆλο στὴ δουλειά.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἐκθέσεως πρέπει νὰ γίνη καταφανὴς στὸ παιδί ἀπὸ μιὰ κεραυνοδόλο ἐκρηξή τῆς ψυχῆς του καὶ ὅχι ἀπὸ τὴ συνήθεια ποὺ ἀπόχτησε νὰ κἀνῃ, ὅ,τι τοῦ λέγει ὁ δάσκαλος ἢ ἀπὸ ὅ,τι τοῦ ἐπιτάσσει τὸ πρόγραμμα.

*
* *

Τὰ παιδιὰ κάθε ομάδας λοιπὸν ποὺ πᾶνε ἔξω γιὰ «ἀναγνώρισιν» ἔχουν μαζὶ τὰ σημειωματάριά τους καὶ παίρνουν βιαστικὰ σημειώσεις τῶν παρατηρουμένων. Στὴν ἐπιστροφή ἐκλέγουν ἓναν ποὺ θὰ γράψῃ τὴν ἐκθεση στὸ κοινὸ πιά τετράδιο τῶν ἐκθέσεων τῆς Ὀμάδας. Αὐτὸ βέβαια γίνεται μὲ τὴ σειρά. Τὰ κεφάλια τους πλησιάζουν καὶ ξανακάνουν πάλι μὲ τὸ νοῦ τὸ δρόμο ποὺ πέρασαν.

Ὑστερα δίνουν στίς ἀδύνατες σημειώσεις ποὺ κράτησαν σάρκες καὶ αἷμα. Ὁ ἓνας συμπληρώνει τίς σκέψεις τοῦ ἄλλου. Καὶ ὅταν βροῦν τὴ φράση ποὺ τοὺς φαίνεται πὼς ταιριάζει, τὴν παραδίνουν στὴν πένα τοῦ συγγραφέα τῆς ἡμέρας ἐκείνης γιὰ νὰ τὴν καταγράψῃ.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ συνεχίζεται ἡ γραφὴ «καθ' ὑπαγόμευσιν» ποὺ γινόταν στίς κατώτερες τάξεις καὶ ποὺ τοὺς ἐνεθούσιασε ἐπὶ τόσα χρόνια. Ἡ χαρὰ των ὅμως γιὰ γράψιμο εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ χαρὰ ποὺ νιώθουν, ὅταν μιλοῦν.

Ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἐργασία διεγείρει ἀφθονία σκέψεων.

Ἡ ὁμάδα εἶναι πάντα σὲ ἐνέργεια, καὶ δὲν περιορίζεται μόνο στὸ νὰ μουτζουρώνῃ τὸ χαρτί, ὅπως γίνεται μὲ τὴν παλιὰ μέθοδο.

Οἱ φράσεις δὲν τρέχουν πάντοτε σὰν τὸ νερὸ.

Κατὰ διαστήματα τὰ παιδιὰ νιώθουν τὴ «λογοτεχνικὴ λεγόμενη ἀγωνία», ποὺ εἶναι γνωστὴ στοὺς συγγραφεῖς. Μὰ ἡ ἐσωτερικὴ αὐτὴ ἀνησυχία τους ἀποβαίνει ἐξαιρετικὰ γόνιμη-

Ξαναπαίρνουν φόρα και δύναμη και μόνο με τέτοια φλόγα μέσα τους ισχυροποιούν τη θέλησή τους για να έκφραστούν.

Τις μικρές αυτές στενοχώριες ακολουθεί ανέκφραστη χαρά γιατί μπόρεσαν να δημιουργήσουν μόνο τους και με τὰ δικά τους μέσα. Τὰ παιδιὰ ὑπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ὥθηση ἐλευθερώνονται καὶ ἐκφράζουν ἐκεῖνο ποὺ ἔχουν στὴν ψυχὴ τους. Γιὰ τὴν ὥρα τοὺς εἶναι ἀδιάφορο κάθε τι ποὺ θὰ γίνῃ ἐμπόδιο σ' αὐτὴ τους τὴν εὐτυχία. Δὲν ἔχουν καιρὸ νὰ σκεφτοῦν πὼς πρέπει νὰ γράψουν τὴν τάδε λέξη ἢ πὼς θὰ τὴ γράψουν καλύτερα. Νὰ ἡ στιγμή ποὺ ἡ καθαρεύουσα εἶναι φραγμὸς ἀνυπέρβλητος γιὰ τὴν ἐκφράση τοῦ ἐσωτερικοῦ τους ἐγώ. Ἄν τὴ στιγμή αὕτὴ τὸ παιδί ἀπασχοληθῇ ποιά λέξη νὰ γράψῃ ἀντὶ τοῦ «βγῆκα» ποὺ ἔχει στὸ νοῦ του δὲ μπορεῖ νὰ κάνῃ πιὰ ἐκθεση (Βολάκη σελ. 129. ὅτε σήμερον τὸ πρῶτ' ἐξῆλθον εἰς τὸν ἐξώστην, κλπ.) Τὴν ὥρα ἐκεῖνη τὰ παιδιὰ δὲν πρέπει νὰ ἔχουν τὴν ἰδέα πὼς κάνουν κάτι καταναγκαστικό. Πρέπει νὰ τραγουδοῦν, ὅπως ἀπὸ εὐχαρίστηση τραγουδεῖ τὸ πουλὶ καὶ νὰ δημιουργοῦν, ὅπως ὁ τεχνίτης πλάθει τὸ ἔργο του καὶ αἰσθάνεται ψυχικὴ ἱκανοποίηση γι' αὐτό.

Μόλις τελειώσουν ἔρχονται καὶ οἱ τρεῖς στὴ μέση τῆς τάξεως. Ἕνας δεύτερος ἐκλέγεται καὶ διαβάζει τὴν ἐκθεση.

Θὰ ἀναφέρω ἀρκετὰς τέτοιες ἐκθέσεις. Νὰ πρῶτα-πρῶτα μιὰ ποὺ ἔχει καὶ ἀρκετὰ «βλαδερὰ» χόρτα...

Ἀντιγράφω :

«Στὴν πλατεῖα Π. μιλοῦσαν δυὸ γυναῖκες. Ἡ μιὰ ἔλεγε στὴν ἄλλη. «Γιὸ δὲς καϋμένη, χτὲς ἀκόμη μπάλωσα τὰ παπούτσια μου καὶ τὸ ἓνα τρύπησε κιόλας. Μὰ εἶναι νὸ φρίξη κανεῖς μ' αὐτοὺς τοὺς παπουτσηδες. Δὲν ἔχουν καθόλου ντροπὴ. Ἐνῶ περνούσαμε τὴν ὁδό.... ἓνας ἀστφυλάκας μὲ ποδήλατο πέρασε ἀπὸ κοντὰ μας σὰν ἀστραπή. Τὰ χελιδόνια πηγαινοέρχονταν

χαρούμενα πολύ χαμηλά. Τρῶνε τις μυῖγες καὶ τ' ἄλλα ἔντομα καὶ αὐτὸ εἶναι κακὸ (!!) Μιὰ δεσποινίδα μπῆκε σ' ἓνα ζαχαροπλαστεῖο νὰ πάρῃ γλυκίσματα. Ἵσως γιατί ὁ ἀρραβωνιαστικός της θὰ ἔλθῃ τὸ ἀπόγευμα νὰ τὴν δῇ.... Ὅλο καὶ διώρθωνε τὰ μαλλιά της μὲ τὸ καθρεφτάκι της, νὰ ἔτσι δά...

Ἄμα φτάσαμε στὸ ἐργοστάσιο Κ. κάναμε νὰ μποῦμε μέσα ὁ φύλακας ὅμως μᾶς σταμάτησε καὶ μᾶς ρώτησε, τί θέλαμε. Τοῦ ἀπαντήσαμε πὼς μᾶς ἔστειλε ὁ δόσκαλος νὰ κάνουμε ἔκθεση. Τότε ἐκεῖνος μᾶς εἶπε :

«Ἐδῶ δὲν εἶναι τόπος γιὰ ἔκθεση. Πέστε στὸ δάσκαλό σας πὼς τὸ σχολεῖο τὸ ἔχει ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ !!

«Ὅλο... ἔτσι δά» τὰ παιδιὰ μὲ τὴν φράση αὐτὴ θέλουν νὰ μᾶς δείνουν ζωντανά, πὼς διώρθωνε μὲ τὰ χέρια τὰ μαλλιά της.

Εὐκολα μποροῦμε νὰ καταλάβωμε πὼς τέτοιες ἐκθέσεις δὲν εἶναι παρὰ οἱ προφορικὲς πὺ μεταφέρθηκαν πάνω στὸ χαρτί.

Τὰ παιδιὰ ἐξακολουθοῦν ἀκόμα νὰ μεταχειρίζονται βλαβερὰ ὑλικά καὶ χονδροειδῆ μέσα πὺ ἀπαγορεύονται ἀπὸ τὴ γραπτὴ γλῶσσα. Καὶ ἀντικαθιστοῦν τίς λέξεις πὺ δὲ μποροῦν νὰ γράψουν μὲ χειρονομίες. Τὰ διανοήματα, πὺ δὲ μποροῦν νὰ ἐκδηλώσουν μὲ λόγια, τὰ ἀποδίδουν μὲ τὴ μιμική. Μὲ τὴ στάση τους, τίς χειρονομίες καὶ τίς κινήσεις δίνουν χρῶμα καὶ πλαστικότητα στίς φράσεις.

Μὰ τὸ κακὸ πρέπει νὰ διορθωθῇ καὶ ὕστερα ἀπὸ μερικὲς δομαδες εἶπε σὲ μιὰ ομάδα: «Σήμερα θὰ ὑποθέσετε, πὼς δὲ σᾶς ἀκοῦνε οἱ συμμαθηταί σας. Στὸ κάτω-κάτω τῆς γραφῆς γυρίστε τους τὴν πλάτη γιὰ νὰ μὴ τοὺς βλέπετε». Αὐτὸ τοὺς βάζει σὲ μεγάλη ἀμηχανία. Γιατί ἐνῶ ἕως τώρα γράφοντας π.χ. τὴ φράση «ὁ μπακάλης ἦταν τόσο χοντρός» τὴ συνώδευαν καὶ μὲ ἄνοιγμα τῶν χειρῶν τους, ἀπὸ ἐδῶ καὶ

πέρα είναι υποχρεωμένοι να βρίσκουν την ανάλογη λέξη που να αποδίδει πιστά το πάχος του.

Προχωρώντας καθιστώ δυσκολώτερο το πράγμα.

Λέγω δηλ. σε κάποιον άλλο μαθητή, που δεν ανήκει στην ομάδα να διαβάσει την έκθεση. "Όταν φτάσει στη φράση που εκφράζει κάποια μιμική έκφραση εγώ έρωτώ τι λοιπόν έκανε: Δεν υπάρχει τρόπος να το μάθουμε κι' έμεις;

Και το παιδί βρίσκει άμέσως την ανάλογη λέξη.

"Έτσι κάθε τι που ως τα τώρα ταίριαζε πολύ καλά στη σκηνική έκφραση από δω και πέρα χάνει την αξία του. Χειρονομίες και διάφοροι μορφασμοί πρέπει να αντικατασταθούν με λέξεις. Σιγά-σιγά δηλ. ή προφορική έκθεση που καταγράφηκε στο χαρτί, συνεχίζει το δρόμο της προς την πραγματική, τή γραπτή.

Νά, τώρα παρακάτω ή εργασία μερικών παιδιών που κατώρθωσαν να περιγράψουν με λεπτομέρεια ένα μόνο γεγονός, που κίνησε την προσοχή τους.

«Πολύς κόσμος ήταν μαζεμένος μπροστά σ' ένα σπίτι. Μια γυναίκα είχε βγεί έξω στην πόρτα για να διώξει χωρίς άλλο κάποιον άγοραστή παλιών ρούχων. Αυτός το είπε σ' ένα χωροφύλακα που περνούσε κείνη τη στιγμή. "Υστερα άρχισαν τη συζήτηση. "Η γυναίκα έλεγε: Μου πονεί το κεφάλι μου, κύριε αστυφύλακα. "Ως τώρα είναι όκτώ που χτύπησαν την πόρτα μου και μου ζήτησαν να τους δώσω παλιά ρούχα «άν έχω». "Ο αστυφύλακας είπε: «"Η κυρία έχει δίκιο. Δέ ξαίρεις πώς δεν πρέπει να διαταράσσης την ήσυχία των άλλων;» «Που να το ξαίρω;» απάντησε εκείνος, «"Ελα μή μιλάς και πολύ να μη σε πάγω στο φρέσκο» τόν φοβέρισε ο αστυφύλακας. "Υστερα έφυγα.

Μια άλλη μαθήτρια μου έφερε:

«Είδα ένα κάρο φορτωμένο να περνά. "Ήταν φορτωμένο με

διάφορα παντοπωλικά πράματα. Ἀπὸ πίσω ἦταν κρεμασμένες σκουπες. Εἶχε καὶ δυὸ κάσες σταφίδες. Ἐκεῖ πού περνοῦσε ὁ δρόμος ἦταν ὅλο λάσπες καὶ χώθηκαν μέσα οἱ ρόδες του. Τρεῖς ἄνθρωποι πολεμοῦσαν νὰ τὸ βγάλουν φωνάζοντας στὸ ἄλογο, μὰ δὲν μπόρεσαν. Ἐπὶ τέλους ἀναγκάστηκαν καὶ ξεφόρτωσαν τὰ πράματα πού εἶχε μέσα. Τὸ ἄλογο ὕστερα ἔβαλε ὅλη του τὴ δύναμη, τέντωσε τὸ λαιμό του καὶ τὰ πισινά του πόδια καὶ ἐπὶ τέλους βγῆκε ἀπὸ τὶς λάσπες. Οἱ ἄνθρωποι φόρτωσαν πάλι τὰ πράματα καὶ ξεκίνησαν πρὸς τὶς παράγκες».

(*Μαρία Σαμ., 9 χρόνων*)

Οἱ δασκάλοι πὺ εἶναι πάντα γκρινιάρηδες θὰ σκεφθοῦν ἴσως πὺς αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν ἐλευθέρων ἐκθέσεων δὲν εἶναι καὶ τόσο ἀξιόσυστατο, γιατί στὸ δρόμο πολὺ εὐκολα μπορεῖ νὰ διασπαστῇ ἡ προσοχὴ τῶν παιδιῶν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὺς τὰ παιδιὰ πὺ ἐγγραφαν τὶς παραπάνω ἐκθέσεις εἶχαν σκοπὸ νὰ πᾶνε στὸ δάσος, μὲ τὸ ἐνδιαφέρο τους τράβηξα περισσότερο τὰ ἐπεισόδια τοῦ παλαιοπώλη καὶ τοῦ κάρου. Δὲν ἔπεται ὅμως ἀπ' αὐτό, πὺς πρέπει καὶ νὰ ἀπαγορέψωμε ὁλότελα τὶς παρόμοιες παρεκκλίσεις. Ἡ ἐκθεση εἶπαμε ὅτι ἔχει σκοπὸ νὰ περιλάβῃ κάποιον κομμάτι τῆς ζωῆς καὶ ἡ ζωὴ εἶναι φυσικὸ νὰ μὴν ἀκολουθῇ καμιὰν ἀλφαριθμητικὴ τάξη ἢ καθιερωμένη σειρά. Μήπως ὁλόκληρη δὲν εἶναι σχεδὸν πάντοτε ἀδιάκοπη παρέκκλιση;

Μήπως δὲν εἶναι ἡ βούληση ἐκείνη πὺ κανονίζει κάθε φορά, τὴ διεύθυνση πὺ πρέπει νὰ πάρῃ;

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συναδέλφους μοῦ λέγουν: «Πολὺ καλὰ, δοκιμάσαμε τὴ μέθοδό σας, μὰ ἡ γλωσσικὴ φτώχεια καὶ ἀμέλεια τῶν παιδιῶν, μᾶς ἔκαναν ν' ἀλλάξουμε τακτικὴ. Ὅσα καὶ νὰ τοὺς ποῦμε δὲν ἀνοίγουν τὸ στόμα τους καὶ δὲ μποροῦν νὰ ἐξωτερικεύσουν, ὅ,τι ἔχουν μέσα τους».

Σ' αὐτοὺς ἀπαντῶ «ὀγάλετε ἔξω ἀπὸ τοὺς 4 τοίχους τὴν

τάξη σας, και τότε θα δῆτε τὰ ἀποτελέσματα. Μοῦ φαίνεται ἀκατανόητο νὰ παραδεχτῶ, πὼς τὸ ποτάμι τῆς ζωῆς θ' ἀφήσῃ ἀσυγκίνητο καὶ τὸ ποῖο καθυστερημένο παιδί, καὶ δὲ θὰ τὸ σπρώξῃ δυνατὰ γιὰ νὰ μιλήσῃ καὶ νὰ νοιώσῃ χαρὰ γιὰ τὴ γλῶσσά του.

Ὁ μικρὸς διαβολάκος θὰ κοιτάξῃ μὲ ἄλλα μάτια τὴ ζωὴ ἅμα τοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ ἢ σκέψῃ πὼς οἱ συμμαθητές του τὸν περιμένουν καὶ θέλουν νὰ μάθουν κάποιον νέο ἀπ' αὐτὸν διασκεδαστικὸ καὶ συγχρόνως διδαχτικὸ. Ἐναχρησιμοποιεῖ ὅλη τὴν προσχολικὴ φλυαρία.

Μιὰν ἄλλη δμάδα μοῦ ἔγγραφε :

«Μόλις φτάσαμε στὸ δάσος ἓνα μικρὸ κλαδι μᾶς εἶπε «'Ελάτε νὰ μὲ βοηθήσετε σᾶς παρακαλῶ» τὸ ἄλλα κλαδιὰ μὲ κοροϊδεύουν γιατί εἶμαι λίγο καμπούρικο». Τότε σκεφτήκαμε τὸ μικρὸ Δ... τῆς Β' τάξης, ποὺ εἶναι κι' αὐτὸς καμπούρης καὶ τὸν πειράζουν πότε-πότε τὰ παιδιὰ. Σπάσαμε ἓνα κλαδι ἀπ' αὐτὰ ποὺ τὸ κοροΐδευαν, κόψαμε καὶ τὸ καμπούρικο καὶ σᾶς τὰ φέραμε γιὰ νὰ τὰ δῆτε. Γιὰ κοιτάξετε τα !

«Ξαφνικὰ μὲ μεγάλη χαρὰ εἶδαμε στὸ δρόμο μιὰ παπαροῦνα πεσμένη κατὰ γῆς. Μᾶς εἶπε : «'Ενα κακὸ παιδί μὲ τράβηξε ἄσπλαγχνα καὶ μ' ἄφησε ἐδῶ χάμω». Τὴν ρωτήσαμε. «Θέλεις νὰ σὲ πᾶμε στὸ σχολεῖό μας, γιὰ νὰ σὲ δεῖξουμε καὶ στὰ ἄλλα τὰ παιδιὰ; Θὰ ξανάρθωμε τὸ ἀπόγεμα στὸ δάσος καὶ θὰ δοκιμάσωμε νὰ σὲ ξαναφυτέψωμε». Ἐκείνη μᾶς ἀπάντησε μὲ χαρὰ. «Ναί, θέλω». Μὰ ἐμεῖς τῆς τὸ εἶπαμε μόνον γιὰ νὰ τὴν παρηγορήσωμε, γιατί εἶδαμε πὼς ἦταν βγαλμένη ἀπ' τὴ ρίζα. Δὲν μπορούσε φυσικὰ πιά νὰ ζήσει. Καὶ ἔτσι τὴν ἀφήκαμε».

Αὐτὲς οἱ δυὸ ἐκθέσεις δείχνουν πολὺ καλὰ τοὺς 7 κανόνες ποὺ πρέπει νὰ ἔχῃ ὅπ' ὄψει τοῦ ἐκείνος ποὺ γράφει ἐκθεση. Μπᾶ! εἶπα πάλι κανόνες ἐνῶ κάτι ἄλλο ἤθελα νὰ πῶ. Ἦθελα νὰ πῶ πὼς πρέπει νὰ ἔχῃ κανεῖς πάντα στὸ νοῦ του γράφοντας ἐκθεση κάποιον ἄλλο, ποὺ τὸ παλιὸ σχολεῖο ὁλό-

τελα παραγνώριζε δηλ. ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον γράφει.

Ἀκριβῶς γι' αὐτὸ οἱ δυὸ παραπάνω ἐκθέσεις εἶναι τόσο πετυχημένες. Γιατὶ τὰ παιδιὰ, ὅταν τὶς ἔγραφαν εἶχαν στὸ νοῦ καὶ συλλογιζόνταν τὸ ἀκροατήριό τους, τοὺς μικροὺς συμμαθητές τους.

Συμβαίνει δηλ. τὸ ἴδιο ποὺ γίνεται καὶ μὲ μιὰ καλογραμμένη ἐπιστολή. Πότε μᾶς φαίνεται πὼς αὐτὴ εἶναι πιὸ ὁμορφη. Μόνο ὅταν ἀπευθύνεται καὶ ζητεῖ νὰ ἐπηρεάσῃ ἀπ' εὐθείας τὴν ψυχὴ τοῦ ἄλλου, ἐκείνου πρὸς τὸν ὁποῖον στέλνεται καὶ μόνο ὅταν κάθε φράση τῆς μπορεῖ νὰ τοῦ μεταδώσῃ καὶ ἄθικτη τὴ σκέψη μας, μὲ ἄλλα λόγια ὅταν ἡ ψυχὴ μας ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὴ δική του.

Παρακολούθησα, χωρὶς βέβαια νὰ μὲ πάρουν εἰδηση μιὰν ὁμάδα παιδιῶν, ποὺ προπαρασκεύαζαν τὴν ἐκθεσὴ τους καὶ κράτησα μερικὲς σημειώσεις τῶν ὧσων ἔλεγαν.

Ἕνας ἤθελε νὰ γράψῃ. «Εἶδαμε κάποιον παιδὶ τοῦ σχολειοῦ ποὺ γύριζε στοὺς δρόμους». Ὁ ἄλλος ὅμως τὸν ἀντέκρουσε: Ὅχι δὲν πρέπει νὰ γράψωμε τέτοιο πράμα, γιατί θὰ τὸ ξαναθυμηθῇ ὁ Π. ποὺ δὲν ἀγαπᾷ νὰ ἔρχεται ταχτικά στὸ σχολεῖο καὶ θὰ μᾶς κάνῃ πάλι τὰ ἴδια αὐριο. Ἕνας ἄλλος πάλι ὅταν ἔγραψε ὁ σύντροφός του, «εἶδαμε ἓνα κορίτσι ποὺ τὸ κεφάλι του ἦταν πολὺ μικρὸ σὰν ἓνα μῆλο» πρόσθεσε «γράψε σὰν τοῦ τάδε παιδιοῦ τοῦ χωριοῦ. Θὰ γελάσωμε πολὺ».

Ἡ φροντίδα αὐτὴ γιὰ τὸν παραλήπτη τῆς ἐπιστολῆς πρέπει νὰ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῶν ἐκθέσεων τῶν μαθητῶν μας. Τὸ παιδὶ γράφοντας πρέπει νὰ ἀκούῃ ἤδη τὸν ἦχο τῆς φωνῆς του, ὅπως τὸν ἀκούει ὅταν μιᾷ μπρὸς ἀπὸ τοὺς συμμαθητάς του.

Καὶ τώρα μερικὲς ἐκθέσεις μαθητῶν τοῦ Δ' Δημοτικοῦ.

Εἶναι ἀκόμα πιὸ καλογραμμένες, γιατί δείχνουν μὲ ποιοὺ τρόπο μποροῦν τὰ παιδιὰ νὰ προσωποποιοῦν τὴ φύση καὶ νὰ δίνουν ψυχὴ καὶ στὰ ἄψυχα. Μιὰ ομάδα μᾶς ἔφερε :

« Ἀγαπητοὶ μου συμπαθητὲς καὶ συμπαθήτριες.

Νὰ ἦσαστε καὶ σεῖς ἐκεῖ νὰ βλέπατε, τί εἶδαμε σήμερα!

Μόλις πλῆναμε στὸ στενὸ τῆς Ἀστυνομίας εἶδαμε στὸ πηγὰδι κοντὰ νὰ βγαίνει καπνός. Εἴπαμε μεταξὺ μας « παιδιὰ, τί νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ καπνός, μήπως καίγεται κανένα πεῦκο »; Τότε λέει ἡ Σιδερ. Πῶς θὰ καίγεται πεῦκο, ἀφοῦ δὲ φαίνεται κανένα ἐκεῖ κάτω. Μήπως μπορεῖ νὰ ξεφυτρώσῃ ἀπὸ τὴ γῆ ἢ φωτιά »; Πλησιάσαμε καὶ εἶδαμε τρεῖς γυναῖκες νὰ πλένουν ρούχα. Μιὰ ἄλλη ἔπλεγε τσουβάλια. Εἶχε βάλῃ ἓνα πάνω σὲ μιὰ πέτρα καὶ τὸ κοπανοῦσε δυνατά. Ἀπὸ μακριὰ ἀκουόνταν ἓνας κρότος « πάτ! πάτ! » Ἐκεῖ πού τὸ κοπανοῦσε ὅμως τῆς ξέφυγε καὶ ἔπεσε χάμω, σὰ νὰ ἠθελε νὰ τῆς πῇ. « Δὲ φτάνει πού μὲ κοπανᾷς, παρὰ δὲν προσέχεις καὶ μὲ ρίχνεις χάμω ». Πήγαμε πιὸ κοντά. Τὸ εἶδαμε ξαρωμένο καὶ λυπημένο σὰ νὰ μᾶς ἔλεγε « ἔλατε κρυφὰ ἀπ' αὐτὴ τὴ γυναῖκα νὰ σᾶς πῶ τὰ βάσανά μου ». « Καὶ τί βάσανα ἔχεις »; τὸ ρωτήσαμε. « Δὲ φτάνουν πού μὲ κοπανοῦν πάτα—κιούτα μὲ τὸ ξύλο, παρὰ δὲν προσέχουν καὶ μὲ ρίχνουν καὶ χάμω. Μὰ σᾶς παρακαλῶ μὴν τὸ πῆτε στὴν κακὰ νοικοκυρὰ μου, γιατί πάλι θὰ μὲ ξαναρχίσῃ ».

(Ἑλένη Καν., Ἑλ. Σιδερ., Ἀνδρομ. Λυροπ. 10—11 χρόνων Δ' τάξεως).

Καὶ μιὰν ἄλλη ἀκόμη γιὰ τὸ δάσος πού διαβάστηκε στὸ συνέδριο τοῦ τμήματος. Τὴν ἀντιγράφω ἀπὸ τὸ τετράδιο ἀκριβῶς ὅπως εἶναι καὶ μὲ τὰ ὀρθογραφικὰ τῆς λάθη.

Τι ὥρα!α πού φαινόταν ἀπὸ μακριὰ τὸ δάσος! Σὲ λίγο φτάσαμε στὸ δάσος. Ἰσκιος καθαρός καὶ ἀεράκι εὐχάριστο. Ἕνα πουλάκι κελαηδοῦσε μὲ ὄρεξη. Τσίου, τσίου, κελαηδοῦσε τὸ πουλάκι, σὰ νὰ μᾶς ἔλεγε « τί θέλετε σεῖς ἐδῶ πέρα καὶ τί μοῦ πέρνετε τὸν καθαρό μου ἀέρα; ἄξαφνα ἀκούστηκε ἓνας κρότος. Τί νὰ ἦταν ἄραγε; ἀερόπλανο; αὐτοκίνητο; κανέναν μπεξίς; Ἦταν ὁ βοσκὸς μὲ τὰ πρόβατά του καὶ μὲ μιὰν ἀγκλίτσα

στο χέρι. Τὰ πρόβατά του βέλαζαν (φώναζαν μπέ! μπέ! τὸ πρόσθεσαν τ' ἄλλα παιδιά) κι' ἔτρωγαν καθαρὸ χορταράκι. Ὁ βοσκὸς πλησίασε κοντὰ μας καὶ μᾶς ρώτησε. «Τί θέλετε ἐδῶ πέρα ἀγοράκια». Ὁ Π. τοῦ εἶπε· «Εἵμαστε παιδιά τοῦ σχολείου. Ὁ δάσκαλος μᾶς εἶπε νὰ πᾶμε στὸ δάσος καὶ νὰ κάνουμε μιὰ ἐκθεση». Μπράβω, μπράβω, μᾶς εἶπε ὁ βοσκὸς καὶ ἔφηγε. Κράκ, κράκ ἀκούονταν τὰ κοράκια ψηλὰ στὸν οὐρανό. Φαινόταν πὼς μᾶς ἔλεγαν. «Ἀντίο σας, ἀντίο σας» καὶ ἔφαιβγαν γρήγορα γρήγορα.

(Ἀντών. Παππ..., Νικ. Γιαζ., Γ. Γεωρ. 10—11 χρόνων, Δ'. τάξεως).

Ἀρκετὴ ἀφορμὴ γιὰ συζήτηση στὸ συνέδριο τοῦ τμήματος, ποὺ ἔγινε τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων ἔδωκαν οἱ παραπάνω «ὀμαδικές» ἐργασίες. Πολλοὶ συνάδελφοι ἐξέφρασαν ἐνδοιασμοὺς μήπως ἢ καθ' ὁμάδας ἐργασία καταπνίξῃ τὴν προσωπικότητα καὶ δὲν ἀφήσῃ νὰ ξεχειλίσῃ ἐλεύθερα ἡ ψυχὴ κάθε παιδιοῦ. Εἴπαμε παραπάνω ἀρκετὰ τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ χρησιμοποιήσωμε καὶ τὴν καθ' ὁμάδας ἐργασία ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀτομική.

Ὡστόσο καθένας μπορεῖ νὰ δοκιμάσῃ καὶ θὰ βγάλῃ μόνος του τὰ συμπεράσματα. (Βλέπε σχετικὰ «Διδ. Βῆμα», 2 Ἰουνίου 1929).

Νὰ καὶ μερικὲς ἄλλες:

«Μόλις φτάσαμε στὴν πλατεία Τ. εἶδαμε ἓνα σενδόνι ὑπλωμένο ποὺ μᾶς ἔλεγε στριφογυρίζοντας ἀπὸ τὴ χαρὰ του· (ἐπειδὴ τὸ χτυποῦσε ὁ ἀέρας δηλ.). «Ἐλάτε μαζί μου». Μὰ ξαφνικὰ κατὰ δυστυχία του ἔπεσε καὶ λερώθηκε τόσο πολὺ, ποὺ ὑποχρεώθηκε νὰ ξαναπάρῃ πάλι τὸ δρόμο τῆς σκάφης. Τὸ καὖμένο! Μᾶς κοίταξε μὲ λύπη σὰ νὰ μᾶς ἔλεγε: «Ἄ! Θεέ μου! ἡ χαρὰ μου δὲ βγῆκε σὲ καλὸ». Ἐν τῷ μεταξὺ τὰ ἄλλα σενδόνια ποὺ ἦταν γειτονόπουλά του, τὸ ἐκορόϊδευαν χωρὶς νὰ τὸ λυποῦνται καθόλου».

Καθὼς κατεβαίναμε τὴν ὁδὸ Σ... ἓνα ψωμί ἦταν στὴ βιτρίνα ἐνὸς φούρνου.

“Ελεγε μόνο του. «Τέλος πάντων ή ζωή είναι πολύ άσχημη. Πρῶτα-πρῶτα σέ ζυμώνουν, ύστερα σέ ρίχνουν μέσα σ’ ένα φούρνο και σέ αφήνουν νά ψηθής. “Επειτα σέ βάζουν σ’ αὐτήν ἐδῶ τή φυλακή γιά νά σέ πουλήσουν. “Ε! σᾶς τὸ λέγω ἀληθινά, βαρέθηκα πιά τή ζωή μου. Σέ λιγάκι πιστεύω νάρθη κανένας νά με ἀγοράση. Εἶμαι περίεργο νά μάθω σέ ποιανοῦ χέρια θά πέσω καί ποιανοῦ δόντια θά με καταξεσχίσουν! !»

“Υστερα φτάσαμε στήν ἄκρη τοῦ συνοικισμοῦ. “Ενα δενδρουλάκι κουνούσε τὰ κλαδιά τῆς κορφῆς του. “Ενα πουλάκι καθόταν ἐπάνω καί κελαδοῦσε. Τὸ δενδρουλάκι φαινόταν κάπως σπασμένο ἀπ’ αὐτό. Τὸ πουλάκι σὰ νά τὸ κατάλαβε, γύρισε καί τοῦ εἶπε. «Μιά στιγμή νά ξεκουραστῶ καί θά φύγω. Εἶναι ἀνάγκη νά πάγω νά βρῶ κανένα σπόρο, γιατί ἀπὸ τὸ πρῶτ’ εἶμαι νηστικό. Μὰ θά ξανάρθω νά σοῦ πῶ κάτι στ’ αὐτὶ γιά νά μὴν τ’ ἀκούση κανεὶς. Μὰ μπορῶ νά στὸ πῶ κι’ ἀπὸ τώρα: Ποῦ λές πῶς θά κάνω ἐφέτος τὴ φωλιά μου; “Εγὼ τὸ ἔχω ἀποφασίσει νά τὴν κάνω ἀνάμεσα στὰ κλαδιά σου. Δὲν πιστεύω νά μοῦ τὸ ἀρνηθῇς. Εἶσαι τόσο καλὸ !»

Θὰ ἐξηγήσω στὸ Δ’ μέρος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, πῶς ἔφερα τὰ παιδιὰ σὲ θέση νά σχηματίζουν τέτοια ποιητικὴ ἀντίληψη τῶν πραγμάτων.

«“Εκεῖ πού κτίζουν τὸ ἐργοστάσιο, ἔγραψε μιὰ ἄλλη, εἶδαμε μιὰ παράγκα. “Η στέγη της ἦταν σκεπασμένη μὲ πισσόχαρτο. “Ο ἀέρας στριφογύριζε πάνω της σὰ μικρὸ παιδί. Πήγαμε πιὸ κοντά. “Ενας ἐργάτης πήρε τὸ φτιάρι καί μᾶς φώναξε: Φύγετε ἀπ’ ἐδῶ γιατί θά σᾶς κόψω τὰ πόδια μὲ τοῦτο δῶ. “Ετσι φύγαμε καί ύστερα τραβήξαμε πρὸς τὰ δάσος. Περάσαμε τὸ ρέμα. “Ακούσαμε τὸ νερὸ πού κελάριζε. Μιά σταγόνα ἔλεγε. Ποῦ θά με πάγη ἄρα γε τὸ ρέμα! “Υστερα εἶδαμε ἓνα μαραμμένο φύλλο πού κολυμποῦσε. «“Αφήνω γειά! !» μᾶς φώναξε, πάγω σέ μεγάλο ταξίδι, ποὺς ξαίρει, ἂν θά σᾶς ξαναἰδῶ ποτέ! !».

Δὲ μπορούσα βέβαια νά μὴν ἐπαινέσω ὅλες αὐτὲς τὶς ἐργασίες. Καί ὅτι μποροῦν νά ἔχουν μεγάλη ἐπίδραση παρόμοιοι ἔπαινοι, τὸ ἔδειξαν οἱ ἐκθέσεις πού γράφτηκαν ὑστερώτερα.

Τὰ παιδιὰ μιμούμενα τὶς καλὲς ἐκθέσεις καὶ ἔχοντας αὐτὲς γιὰ πρότυπα, αὐξάνουν ὁλοένα τὴ λογοτεχνικὴ τους δεξιότητα.

«.... Ὁ καρβουνιάρης δὲ μπορούσε μονομιᾶς νὰ φορτώσῃ ὅλα τὰ κάρβουνα. Ἀκουα τότε τὸ θόρυβο πού ἔκαναν, γιατί δὲν ἤθελαν νὰ μποῦν μέσα στοῦ σακκί. Ὅλο καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ξεγλυστήσουν κάτω ἄπ' τὸ κάρο του καὶ νὰ ξεφύγουν. Σὰ νὰ ἤξαιραν, πὼς προορισμός τους ἦταν ἡ φωτιά. Μερικὰ κρύφτηκαν καὶ τὴ γλύτωσαν, μὰ τὰ πλιότερα μπήκαν θέλοντας καὶ μὴ μέσα στοῦ σακκί τῆς γυναίκας πού τ' ἀγόραζε».

Οἱ τελευταῖες ἐκθέσεις μᾶς δείχνουν καθαρά τὸ δρόμο πού πρέπει ν' ἀκολουθήσωμε γιὰ τὴν καλλιέργεια τοῦ ὕψους. Πρῶτα-πρῶτα ἀφήνωμε νὰ ἐπιδράσουν οἱ καλὲς καὶ στοὺς ἄλλους μαθητὲς. Αὐτὲς πάντα θὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς πρό-
τυπα ἀπὸ τοὺς πρὸ ἀδύνατους. Καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια, εἶναι προτιμότερες ἀπὸ τὰ διάφορα «λογοτεχνήματα» τῶν με-
γάλων πού βάζομε νὰ διαδύσουν τὰ παιδιὰ, γιατί δὲν ξε-
περνοῦν τὰ ὅρια τῆς ἱκανότητος τοῦ παιδιοῦ καὶ δὲ χάνον-
ται στὰ σύννεφα, ὅπως ἐκεῖνα. Ὑστερ' ἀπ' αὐτὰ οἱ διορθώ-
σεις μὲ τὸ κόκκινο μελάνι θὰ ὁμολογήσετε πὼς εἶναι ὅλως
διόλου περιττές.

Τὸ παιδί δὲν ἔχει κανένα ἐνδιαφέρο νὰ μάθῃ σήμερα, ποῖαν ἐντύπωση ἔκανε ἡ ἐκθεση πού ἔγραψε χτές, κάποτε καὶ πρὶν ἀπὸ 8 μέρες, ὅπως γίνεται μὲ τὸ παλιὸ σχολεῖο. Πρέπει νὰ σπέρνωμε τὴν ἐποχὴ πού ἡ γῆ εἶναι «ἀνοιχτή» ὅπως λένε οἱ γεωργοί, γιατί ὁ σπόρος δύσκολα πιάνει πρὸ ὕστερα. Ἰδια καὶ ἡ κριτικὴ τῶν παιδιῶν πρέπει νὰ γίνεται, ὅσο σκεπάζει ἀκόμη τὴν ἐκθεση ἡ φρεσκάδα τοῦ γεγονό-
τος. Δάσκαλοι καὶ μαθητὲς πρέπει νὰ ἐπαινέσουν ἢ νὰ κρι-
τικάρουν, ὅσο δὲν ἔχει καταπέσει ἀκόμη ὁ πυρετὸς καὶ ἡ ὀρεξὴ γιὰ τὴν ἐργασία. Οἱ πρῶτοι πρὸ παντὸς ἄς ἔχουν ὅπ'

ὄφει τους καὶ ἄς χαράξουν τὴ φράση τούτη πάνω στὴν ἔδρα τους, γιὰ νὰ τὴν ἔχουν πάντα μπροστά τους. «Κάθε κριτική πρέπει νὰ εἶναι τοῦλάχιστο κατὰ τὸ 1)2 ἐπαινετική καὶ κατὰ τὸ ἄλλο 1)2 νὰ τοῦ δίνη ἀφορμὴ γιὰ νὰ καθοδηγήσῃ τὰ παιδιὰ στὴν ἀπόκτηση τοῦ ὠραίου ὕφους».

Ἔτσι τὸ παιδί μοιάζει μὲ τὸν καλλιτέχνη ἡθοποιὸ πού κάνει ἐντύπωση στὸ κοινὸ μὲ τὸ δημιουργικὸ ρόλο του καὶ πού πολλὰς φορὲς ἀνακαλεῖται στὴ σκηνὴ γιὰ τὸ ὁμορφοπαίξιμό του. Καὶ τὸ παιδί πού ἔζησε παρόμοιες ὁμορφες στιγμές, πού ἔνωσε παρόμοια χαρὰ καὶ ὑπερφηάνεια γιὰ τίς τιμὲς πού τοῦ ἐπέδαψίλευσε μιὰ φορὰ ἡ τάξη του, δὲ θὰ ξεχάσῃ ποτέ του τίς ὥρες πού ἔκανε ἔκθεση στὸ σχολεῖο καὶ θὰ τίς λογαριάζῃ πάντοτε, νὰ εἴστε βέβαιοι, ὡς τίς πιὸ εὐτυχισμένες τῆς ζωῆς του.

Ἡ ἐξωτερικὴ πάλι ὄψη τοῦ τετραδίου κάθε ὁμάδας εἶναι ἀρκετὰ διασκεδαστική. Ὑπάρχουν ἐκεῖ μέσα στυσίματα καὶ διορθώσεις, σημειώσεις, σχόλια στὸ περιθώριο, καὶ παραπομπές, χωρὶς νὰ λείπῃ κάποτε καὶ καμιὰ μικρὴ μουτζούρα, πού ἀποτελεῖ τὴν ἰδιαίτερη σφραγίδα τῆς.

Ἀπὸ τὸ «ἀνακάτωμα» αὐτὸ πρέπει τώρα νὰ βγῇ ἡ «καθαρὴ» ἔκθεση. Τὸ «καθαρὸ» τετράδιο τῶν ἐκθέσεων τοῦ παλίου σχολείου εἶχε βέβαια ὡς ἀπώτερο σκοπὸ νὰ διατηρηθῇ στὸν αἰῶνα τὸν ἅπαντα. Μὰ ἀξίζει πραγματικὰ κάθε τι πού γράφουν τὰ παιδιὰ νὰ παραδοθῇ καὶ στὴν αἰωνιότητα; Τὰ ἴδια θὰ μπορούσαν, μοῦ φαίνεται, νὰ καταλάβουν καλύτερα ἀπὸ μᾶς, τὴ σημασία αὐτῆς τῆς ἐρωτήσεως. Πρέπει πάντως νὰ «ὠριμάσουν» ἀρκετὰ γιὰ νὰ μάθουν πῶς θὰ ἐκλέγουν ἐκεῖνα πού ἀξίζουν νὰ διατηρηθοῦν καὶ ἔτσι ἀναγκαστικὰ νὰ περιοριστοῦν κάπως τὰ «καθαρά» τετράδια τοῦ παλίου σχολείου, πού μὲ τίς διάφορες ξαναδιορθώσεις καὶ συμ-

πληρώσεις καταντοῦσαν κυριολεκτικῶς «ἀνάθαρτα». Μιλῶ καὶ ἀπὸ δική μου πείρα. Εἶπα νὰ περιοριστοῦν γιατί γιὰ λόγους ποὺ δὲν μπορούμε τώρα ἐδῶ πλατεῖα νὰ ἐκθέσωμε, δὲν πρέπει νὰ ἀπορρίψωμε δλότελα τὰ «καλὰ» καὶ «καθαρά» τετράδια ἐκθέσεων.

Σ' αὐτὰ ὅμως δὲ θὰ ξαναγράφεται δλόκληρη ἡ ἐκθεση ὅπως ὠστώρα γινόταν, μὰ μονάχα οἱ φράσεις ποὺ «κοσκινίστηκαν» ἀρκετὲς φορὲς καὶ ποὺ κρίθηκαν ἄξιες γιὰ νὰ γραφτοῦν καὶ νὰ διατηρηθοῦν.

Τὸ κοσκίνισμα γίνεται ὡς ἐξῆς: Ὅταν στὸ διάστημα ἑνὸς μηνὸς πάνω κάτω, γραφτοῦν 5—6 μικρὲς ἐκθέσεις στὸ τετράδιο τῆς δμάδας, ξαναδιαδάζονται μιὰ μέρα χωρὶς καμιὰ διακοπὴ καὶ προκαλοῦνται τὰ ἄλλα παιδιὰ νὰ δηλώσουν ποιά προτιμοῦν ἀπ' ὅλες περισσότερο. Ὁ δάσκαλος σημειώνει μὲ κόκκινες γραμμὲς τὴν ἐκθεση ἢ τὴ φράση ποὺ ἔκανε τὴ μεγαλύτερη ἐντύπωση· αὐτὸ εἶναι μοῦ φαίνεται προτιμότερο καὶ ὠφελιμότερο ἀπὸ τίς ἀτέλειωτες «κριτικὲς» ποὺ κάναμε.

Ἰστερα, κάθε φράση ἢ ἐκθεση ποὺ κρίθηκε ὡς «καλὴ» ἐξετάζεται ἀπὸ γραμματικὴ καὶ ὀρθογραφικὴ ἄποψη καὶ ἔπειτα καθαρογράφεται.

Τὴν ἀντιγραφὴ ὅμως αὐτὴ δὲν τὴν κάνουν σὰν ἀγγραφεῖα καὶ χωρὶς ὀρεξὴ ὅπως ὠστώρα, τόσο ποὺ πολλὲς φορὲς ἔκαναν περισσότερα λάθη, παρ' ὅσα στὴν πρώτη, μὰ γιατί νιώθουν ἐξαιρετικὴ εὐχαρίστηση γιὰ νὰ τὴ διορθώσουν οἱ ἴδιοι καὶ νὰ τῆς περάσουν τὸ τελευταῖο «χέρι», ποὺ θὰ τὴν κάνη πιὸ ζωντανὴ καὶ ἐλκυστικὴ.

VI

Ἀπὸ τὶς «ἐπ' εὐκαιρία» ἐργασίες στὶς ἐκθέσεις μὲ
«ὠρισμένο» θέμα.

Ὅλες οἱ ἐργασίες ποὺ παραπάνω ἀναφέραμε ἦταν καμω-
μένες στὴν τύχη. Ἐκεῖνο ποὺ τὶς χαρακτήριζε περισσότερο,
ἦταν ὅτι τὰ παιδιὰ μπορούσαν νὰ γράψουν ὅ,τι δήποτε
ἤθελαν καὶ πρὸ παντός, ὅταν ἔδρισκαν κάτι ἐνδιαφέρον καὶ
ἀνακοινώσιμο, ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη τῶν πέραξ τοῦ σχολείου.

Ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα ὁμως ἔχω σκοπὸ νὰ βάλω «χαλινάρι»
στὰ μικρά μου ἀλογάκια. Τοὺς ἔδινα δηλ. ὠρισμένα θέματα.
Καὶ ἔτσι συνδυάζοντας τὸ «τερπνὸ» μὲ τὸ ὠφέλιμο τοὺς
ἔλεγα νὰ μοῦ φέρουν, ὅσο ἐξαρτιόταν βέβαια ἀπ' αὐτούς,
γραπτὴ τὴν ὕλη ποὺ μοῦ χρειάζόταν γιὰ τὴ διδασκαλία.

Ἔτσι ἔχοντας σκοπὸ νὰ διδάξω γιὰ τὸν ἡλεκτρισμὸ θὰ
μπορούσα νὰ ὀδηγήσω ὁ ἴδιος ὁλόκληρη τὴν τάξη στὸ γει-
τονικὸ ἐργοστάσιο τοῦ Κ. καὶ μπροστὰ σ' ἓνα «δυναμὸ» νὰ
ἐξηγήσω ἐπὶ τόπου τὸ μηχανισμό του. Τὸ ἴδιο ὅταν θὰ
ἐπρόκειτο νὰ διδάξω γιὰ τὸ ἡλεκτρικὸ τρᾶμ ἢ τὸν ἡλεκτρικὸ
σιδηρόδρομο, τὴν πώληση τῶν εἰσιτηρίων κ.λ.π. Μὲ τὸν
τρόπο ὁμως αὐτὸ θὰ μοῦ διέφευγαν πολὺτιμες εὐκαιρίες
γιὰ ἐκθέσεις. Δὲ θάταν προτιμότερο, σὰν «καθηγητὴς» ποὺ
εἶμαι τῆς γλώσσας τοῦ παιδιοῦ νὰ κάνω πρῶτα-πρῶτα μιὰν
«ἀναγνώριση» τοῦ ἐδάφους ἀπὸ μιὰ ὁμάδα τῶν μικρῶν μου
συγγραφέων ; Μὲ τὶς σκέψεις αὐτὲς ἔστιλα τρεῖς «ἀνιχνευ-
τὲς» στὰ Γραφεῖα τῆς Γενικῆς Διευθύνσεως τῆς Ἑταιρείας
σιδηροδρόμων. Νά, ἡ ἀναφορὰ ποὺ μᾶς ἔφεραν :

«Πήραμε τὸ «ἀσανσέρ» γιὰ ν' ἀνεβούμε στὸ δεύτερο πά-
τωμα. Εἶδαμε κάποιον κύριο τῆς Διευθύνσεως ποὺ καθόταν

σ' ένα τραπέζι μπροστά σὲ μιὰ πινακίδα μὲ διάφορες ἐπιγραφές. Μιὰ γυναίκα τοῦ ἔδειχνε τὸ εἰσιτήριο της. Χωρὶς ἄλλο θὰ εἶχε πληρώσει δυὸ φορές. Μὰ ἴσως πάλι θέλησε νὰ γελάσει τὸν εἰσπράχτορα καὶ τοῦ ἔδωκε εἰσιτήριο μὲ παλιὰ ἡμερομηνία. Αὐτὸς τὴν ἀνάφερε στὸ διευθυντή. Πήγαινε κι' ἔφερε τὸ δάχτυλό της καὶ φαινόταν πὼς ἔλεγε λόγια σοβαρά, πού ἔκαναν τὸν κύριο νὰ γελά. Ὁ κύριος μόλις μᾶς εἶδε, φώναξε: «Τί θέλετε σεῖς ἐδῶ; Κατεβήτε γρήγορα!» Τρέξαμε στὸ «ἀσανσέρ» καὶ ἀνεβήκαμε στὸ τρίτο πάτωμα. Δεξιὰ ἦταν τὸ γραφεῖο τοῦ Γενικοῦ Διευθυντῆ. Σὲ ἓνα ἄλλο δωμάτιο ἦταν μαζεμένοι πολλοὶ εἰσπράχτορες. Φαίνεται πὼς τοὺς εἶχε καλέσει ὁ Διευθυντής. Κάποιος μᾶς ρώτησε τί θέλαμε ἐκεῖ. Κι' ἐμεῖς τοῦ ἀπαντήσαμε: «Θέλουμε νὰ δοῦμε τὸν κ. Διευθυντή». Τότε ἐκεῖνος μᾶς εἶπε: «Μὰ εἶναι τόσο περιέργο ζῶο ὁ κ. Διευθυντής καὶ ἐπιθυμεῖτε τόσο πολὺ νὰ τὸν δῆτε;»

Τρεῖς φορές διακόψαμε τὸν ἀναγνώστη καὶ ἐξετάσαμε τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ἐλέγχει ὁ ἀρμόδιος ὑπάλληλος τὰ εἰσιτήρια πού πουλήθηκαν, ἂν ἦταν τῆς ἡμέρας ἐκείνης κ.λ.π. Βρήκαμε τὴν εὐκαιρία νὰ μιλήσωμε γιὰ τὴν προστυχιά μερικῶν ἀνθρώπων πού θέλουν νὰ ἐξαπατήσουν τοὺς εἰσπράχτορας χρησιμοποιώντας εἰσιτήρια προγενέστερης ἡμερομηνίας: ἔπειτα γιὰ τὶς σχέσεις εἰσπραχτόρων καὶ κοινοῦ, τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα τοῦ καθενὸς κ.λ.π. Τὶς περισσότερες ἐρωτήσεις ἔκαμαν τὰ ἴδια τὰ παιδιὰ καὶ ἡ ὁμάδα φυσικὰ μόνη της ἔπρεπε νὰ ἀπαντᾷ καὶ νὰ δίνει τὶς κατάλληλες πληροφορίες. Τὴν ἐπόμενη μέρα ἦταν ἡ σειρά ἄλλης, πού πῆγε καὶ ἐξέτασε τὸ μηχανισμό τοῦ «δυναμὸ» στὸ ἐργοστάσιο Κ. Μιὰ τρίτη ὁμάδα παρατηρητῶν μᾶς ἔφερε παρατηρήσεις γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν κίνηση τοῦ ἡλεκτρικοῦ σταθμοῦ Η... Τέλος κάποιος διαβολάκος μᾶς ἔφερε αὐθόρμητα ὁλόκληρη ἀναφορὰ γιὰ τὸ θεϊό του πού εἶναι μηχανικὸς στὶς γραμμές. Ὅστερα ἀπὸ ὅλα αὐτά, βέβαια

πολύ λίγα πράγματα είχα νά προσθέσω ἐγὼ ὁ ἴδιος γιὰ τὸν ἠλεκτρισμὸ καὶ τίς λογιῶ-λογιῶ ἐφαρμογές του.

Ἄλλοτε πάλι είχα σκοπὸ νά διδάξω γιὰ τὸ «φαρμακεῖο». Ἔστειλα τοὺς «ἀνιχνευτές» μου σχεδὸν σ' ὅλα τὰ φαρμακεία τῆς γειτονικῆς πόλεως. Ἐνας μικρὸς ἤθελε πολὺ νά πάγη καὶ κείνος, μὰ φοβόταν μήπως τὸν προσβάλουν ἢ τὸν διώξουν. Μοῦ ζήτησε νά τοῦ δώσω κάτι ν' ἀγοράση. Τοῦ ἔδωκα δυὸ δραχμὲς γιὰ ν' ἀγοράση «τίλλια», ἀφοῦ δὲν είχα ἀνάγκη εὐτυχῶς ἀπὸ τίπο ε ἄλλο. Δέχτηκε πρόθυμα. Νά, τί μᾶς ἔφερε ὕστερα τὸ ἴδιο τὸ παιδί μὲ τὴ συνεργασία τῶν δυὸ ἄλλων συντρόφων του.

«Ὅταν μπήκαμε στὸ φαρμακεῖο βρήκαμε ἀρκετοὺς ἀνθρώπους, ποὺ περίμεναν ν' ἀγοράσουν φάρμακα. Μιά γυναῖκα ζήτησε κινίνο, μιὰν ἄλλη ρετσινόλαδο. Μιά δεσποινίδα παραπονιόταν πὼς τῆς ἔπεφταν τὰ μαλλιά ἀπὸ τὴν ἀρρώστεια ποὺ είχε. Μιά γρηὰ ποὺ δὲ μποροῦσε νά σταθῇ κάθισε σὲ μιὰ καρέκλα καὶ ἀρχισε νά παραμιλᾷ. Ἐπειδὴ ἐρχόταν ἡ σειρὰ μας παραχωρήσαμε τὴ θέση μας σὲ κάποιο κύριο γιὰ νά κάνουμε περισσότερες παρατηρήσεις. Ὁ φαρμακοποιὸς ὅλο καὶ ζύγιζε τὰ φάρμακα μὲ κάτι πολὺ μικρὰ βάρη. Ζαίρετε γιατί; Ὑστερα μᾶς ρώτησε «τί θέλουν οἱ μικροί». Τοῦ ἀπαντήσαμε «δυὸ δραχμὲς τίλλια». Κούνησε τὸ κεφάλι του καὶ μᾶς εἶπε «δὲν μπορῶ νά σᾶς δώσω γιὰ τόσο λίγο ποσό. Πρέπει νά πάρετε τοῦλάχιστο γιὰ πέντε δραχμὲς». Τότε τοῦ ἀπαντήσαμε: «Δὲν ἔχομε παραπάνω· εἶναι γιὰ τὸ δάσκαλό μας».

Θυμοῦμαι καλὰ πὼς ξεψαχνίσαμε ἐπὶ δυὸ ὁλόκληρες μέρες αὐτὴ τὴν ἔκθεση. Οἱ μικροὶ συγγραφεῖς ὑποχρεώθηκαν νά τὴ διαβάσουν πολλὰς φορές καὶ νά μᾶς ἐξηγήσουν ὅλα τὰ μυστήρια τοῦ φαρμακείου. Δύο μέρες; Πάει πολὺ θὰ ποῦν μερικοί. Κατὰ τὴ διδασκαλία μας ποτὲ δὲν ἐγκαταλείπομε ὁλότελα τὸ θέμα, ποὺ μιὰ φορὰ ἐπεξεργαστήκαμε.

Τέτοια διδασκαλία δὲν εἶναι «συνονθύλευμα» ὧν τῶν γνώσεων ποὺ μπορεῖ ν' ἀποχτηθοῦν, ἕνα «ραγκού» σερβιρισμένο στὸ πιάτο. Πάντα ὑπάρχει στὸ κέντρο τῆς κάποια γνώση ποὺ γίνεται ἀντικείμενο ἰδιαίτερης προτιμήσεως ἀπὸ τὸ δάσκαλο. Ἡ γνώση αὐτὴ μπορεῖ νὰ εἶναι σχετικὴ μὲ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες ἢ μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ τόπου. Ἀκόμη μπορεῖ νὰ τὴν δώσῃ ἡ ἱχνογραφία καὶ ἡ χειροτεχνία καὶ πολλὰς φορές καὶ ἡ ἴδια ἡ ἔκθεσις, ὥπως ἀκριβῶς συμβαίνει στὴν περίπτωσιν τῆς δικῆς μου. Θέλω νὰ πῶ δηλ. ὅτι ἡ ἐλεύθερη ἔκθεσις μπορεῖ καὶ πρέπει ν' ἀποτελέσῃ τὸν πυρῆνα τῆς διδασκαλίας ὧν τῶν μαθημάτων.

Κατηγόρησαν τὶς «ἐλεύθερες» ἐκθέσεις, γιατί κάνουν λείπει τὰ παιδιὰ νὰ χάνουν τὴν ἰδέαν τῆς πραγματικότητος, νὰ ὑποτάσσωνται ὁλότελα στὴν φαντασίαν καὶ στὸ καπρίτσιο τοὺς καὶ νὰ γίνωνται ὀνειροπόλα καὶ ματαιόδοξα γιὰ τὰ δημιουργήματά τοὺς. Οἱ κατηγορίαι αὗτὲς θὰ μπορούσαν κάπως νὰ σταθοῦν, ἂν στηριζόνταν μόνον πάνω στὶς «ἐπ' εὐκαιρίας» ἐλεύθερες ἐκθέσεις μας. Μὰ δὲν στέκονται τῇ στιγμῇ ποὺ θὰ δώσωμε στὰ παιδιὰ ὠρισμένο θέμα γιὰ νὰ ἐπεξεργαστοῦν, ὅταν τὰ προσκαλοῦμε νὰ μαζέψουν τὸ ἀναγκαῖον ὕλικόν γιὰ μιὰ ξεχωριστὴ μεθοδικὴ ἐνότητά τῆς διδασκαλίας, ὥπως παραπάνω ἔκαμαν γιὰ τὸ ἡλεκτρικὸν τράμ, τὴν ἀνοιξή, κλπ. (Πρὸλ. Revue Pédagogique Φεβρ. 1926).

Ἄλλοτε ὁ δάσκαλος θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς πρωτισμένο νὰ συνειθίσῃ στὸν κόπον τὴν τάξιν τοῦ. Ἦταν ὁ δῆμιός της. Σερβίριζε ἑτοιμὰ στὰ παιδιὰ ὅλο τὸ ὕλικόν τῆς διδασκαλίας καὶ δὲν ἐπέτρεπε στοὺς μικροὺς διαδόλους τοῦ νὰ ἀνοίξουν τέλος πάντων μόνοι τοὺς τὸ δρόμον ποὺ ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσουν. Ἐδίδασκε δηλ. γιὰ τὸ τράμ ἢ γιὰ τὸ φαρμακεῖον, κάποτε τοὺς ἔφερνε καὶ ὠραῖες σχετικὲς εἰκόνες

για νά καταστήση τή διδασκαλία πιό έποπτική, προσπαθοῦσε τέλος νά εξομαλύνῃ μέ κάθε μέσο τίς δυσκολίες πού θά συναντοῦσαν τά παιδιά. Στό νέο σχολεῖο κάνομε ἀκριδῶς τὸ ἀντίθετο· ἐδῶ πιά εἶναι ὁ δάσκαλος πού περιμένει τή βοήθεια τῶν μαθητῶν του. Ἐπεμβαίνει μόνο στήν περίπτωση πού θά ξεφύγῃ κάποιος σπουδαῖο κομμάτι τῆς ζωῆς καί ἔτσι βάζει κι' ἐκεῖνος τὸ λιθαράκι του.

Μιὰν ἄλλῃ μέρα μιλοῦσαμε γιά τὸ αὐτοκίνητο. Κάποιος μικρὸς πού φαίνεται πῶς ἦταν «εἰδικὸς» στὸ εἶδος αὐτὸ τῆς συγκοινωνίας πού κατέκλυσε τελευταῖα τὸν κόσμον, μᾶς ἔφερε τὴν ἐξῆς ἀναφορά :

«Κάθε φορὰ πού πηγαίνω μέ τὸ αὐτοκίνητο τοῦ θεῖου μου κάθομαι πάντα πλάγι στὸν σωφὲρ. Ἐκεῖ βλέπω πολλὰ ρολόγια. Τὸ πρῶτο εἶναι ἓνα κοινὸ ρολόγι. Τὸ δεῦτερο μετροῦ τὴν ταχύτητα. Τὸ τρίτο δείχνει τὰ χιλιόμετρα, πού κάνει τὸ αὐτοκίνητο. Τὸ τέταρτο δείχνει ἂν ἀνεβαίνει ἢ κατεβαίνει. Τὸ πέμπτο εἶναι γιά νά βλέπῃ ὁ σωφὲρ ἂν ἔχῃ ἀκόμη μπενζίνα στήν ἀποθήκη του κ.λ.π., κ.λ.π.».

Ὁμολογῶ, πῶς κι' ἐγὼ ὁ ἴδιος, πού δὲν ἔχω ἐμβαθύνῃ στὰ μυστήρια τοῦ αὐτοκινήτου, ἔμεινα κατάπληχτος. Καί στήν περίπτωση αὐτὴ τὸ παιδί ἦταν ὁ πραγματικὸς δάσκαλος, ἐνῶ ἐγὼ καί τὰ ἄλλα παιδιά ἤμασταν οἱ μαθητές !!

*
* *

Ἀκόμη καλύτερα ἀποτελέσματα ἔχομε ὅταν τὸ παιδί χειρίζεται παρόμοια θέματα, ὅχι ξερὰ-ξερὰ σὰν μιὰ ἀπογραφή, μὰ ἀφήνοντας τὴν ποίηση πού ἔχει θεριέψει πιά μέσα του νά περιβάλῃ καί τὰ πιό πεζὰ λογοτεχνήματα.

Τὴν ἄλλῃ μέρα ἓνας μαθητῆς ζήτησε νά ἐπισκεφθῇ κάποιον σταθμὸ αὐτοκινήτων (γκαραζ), γιά νά φέρῃ μιὰν ἐκθεσὴ.

Νά, τί ἔγραψε λέξη πρὸς λέξη ὑστερώτερα μπρὸς στὰ μάτια μου ὁ μικρὸς διαβολάκος :

«Κλάπ, κλάπ! εἶπε ἡ σιδερένια πόρτα. Κρίκ! κρόκ! ἔσκουξε τὸ κλειδί γυρίζοντας στήν κλειδαριά. Ὁ σωφὲρ ἔφυγε. Ξαφνικά ζώηρὸς θόρυβος ἔγινε σ' ὅλο τὸ γκαράζ. Ἀπ' ὅλες τίς μεριὲς ἔλεγαν: «Δόξα σοι ὁ θεός! τέλειωσε ἐπὶ τέλους κι' αὐτὴ ἡ μέρα. Ἡ ἀντλία γιὰ τὸν ἀέρα ψιθύριζε: Πῶ, πῶ σήμερα τί τρύβηξα! Τὸ σφυρί χτυποῦσε: Ναί, κι' ἐγὼ πολὺ ὑπέφερα. Τὰ λάστιχα φυσοῦσαν κι' ἔλεγαν: Δὲ νομίζετε πὼς ἐμεῖς κάναμε πιότερη δουλειά ἀπ' ὅλους σας; ὅλη τὴ μέρα ξαίρετε τί τραβήξαμε μὲ τὰ καρφιά πού ἔμπαιναν μέσα στὸ πετσί μας; Ξαφνικά τὸ δοχεῖο τῆς μπενζίνας ἄρχισε νὰ γρινιάζει ἐκεῖ πού ἦταν καθισμένο στὴ γωνιά: «Παρακαλῶ, λίγη σιωπή· ἐγὼ ἤμουν τὸ κυριώτερο πρόσωπο τῆς ἡμέρας, γιὰτὶ χωρὶς ἐμένα δὲ θὰ μπορούσατε νὰ δουλέψετε ὅλοι σας. Τότε ὅλα φοβήθηκαν καὶ τὐρριζαν στὸν ὕπνο».

Ἄφου τελειώσουν οἱ διάφορες ἐπιτροπὲς τίς ἀναφορὰς τοὺς, παίρνω μαζί μου δλόκληρη τὴν τάξη, μὰ πάντα κρατιέμαι πίσω. Ὁ ἀρχηγὸς δὲ στέλνει ποτὲ τὸ κύριο σῶμα τοῦ στρατοῦ του πρὸς τὰ ἐμπρός, ἀλλὰ κάνει πρῶτα «ἀναγνώριση» τοῦ ἑαυτοῦ μὲ τοὺς προσκόπους—ἀνιχνευτές. Καὶ ἔπως ἐκεῖνος δὲν τοὺς δίνει λεπτομερεῖς ὁδηγίες παρὰ μόνο τὸ πολὺ-πολὺ τὴν κατεύθυνση πού πρέπει ν' ἀκολουθήσουν, τὸ ἴδιο κι' ἐγὼ τοὺς ἐνθουσιάζω μὲ μιὰ μόνο φράση προτοῦ τοὺς ἀφήσω ἐλεύθερους γιὰ τὸ δρόμο τῆς ἐκθέσεως. Ἔτσι στὸ παράγγελμά μου «οἱ ἐθελοντὲς ἐμπρός! προχωρήσετε» ὅλη ἡ τάξη σηκώνεται στὸ πόδι, σὰν ἓνας μόνον ἄνθρωπος.

*
* *

Ἡ μέθοδος τῶν «ἀνιχνευτῶν» μοῦ ἔφερε καὶ σ' ἄλλες περιστάσεις πολὺ ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα. Μερικὲς οἰκογένειες Ἀτσιγγάνων εἶχαν στρατοπεδεύσει κάποτε κοντὰ

στο σχολειό. Κάθε ώρα από το πρωί ως το βράδυ έστελνα από δύο έως τρία παιδιά για να «παρατηρήσουν». Και την άλλη μέρα ξετυλίχτηκε μπρός στα μάτια των παιδιών σα σε κινηματογραφική ταινία ολόκληρη ή ζωή μιας ημέρας της παράξενης αυτής φυλής.

Τι αποτελέσματα θα είχα αν πήγαίνα επί τόπου ο ίδιος με όλο το μικρό μου στράτευμα; Το μόνο κέρδος ίσως θα ήταν ή κοινή έκθεση «πώς είδαμε σήμερα μερικούς Άτσιγγά-νους», δηλ. θέμα, που κανένας δε θα είχε πιά ενδιαφέρο-ν^ο άκούση. Γιατί σε ποιόν θα έπρεπε να ανακοινώσουν, εκείνο που παρατήρησαν; Δάσκαλας, συμμαθητές, γονείς, όλος ο κόσμος το ήξειρε.

Έστερα από όσα αναφέραμε, νομίζω πως είμαστε όλοι σύμφωνοι όσον άφορᾷ την αξία και τη φύση των νέων εκ-θέσεων. Δε μᾶς μένει παρὰ να διαγνώσωμε την αποτελεσμα-τικώτερη μέθοδο για το γράψιμό των.

*
* *

Σχετικά μ^ο αυτό οί γονείς έχουν ένα μεγαλύτερο πλεονέ-χτημά στα χέρια τους από μᾶς τούς δασκάλους, γιατί ξαί-ρουν καλύτερα τὰ παιδιά τους και τούς πιό κρυφούς πόθους των. Μόνο όταν ζέψωμε στο κάρο κάποια σφοδρή επιθυ-μία, μπορούμε να προχωρήσωμε με χαρά στη μαγική χώρα των εκθέσεων. "Εστι αν ένας πατέρας θέλει να βοηθήση το παιδί του να αποκτήση ώρατο ὕφος, δέν πρέπει να τοῦ δώση ένα βιβλίο στα χέρια και να το βάλῃ να διαβάζῃ ἀπ' έξω τούς κανόνες του, μᾶ κάθε φορά που βλέπει τὰ μάτια του να λάμπουν γιατί θέλει να εκφράσῃ κάποια επιθυμία του θα πρέπει να τοῦ λέγῃ: Πάρε την πένα και ζήτησέ μου ὅ,τι θές γραπτῶς. Το παιδί τότε δε θα σπάσῃ το κεφάλι του να βρῇ

θέμα για να γράψω εκθεση, ούτε θα ρωτήσω πώς ν' αρχίσω. Όταν ξεχειλίζει η καρδιά, οι ιδέες αναδύονται σαν το γάρο νεράκι που κελαρύζει από την πηγή. Και όποιος κατέχεται από κάποια σφοδρή επιθυμία δε χασομερά διόλου για να βρῇ τίς κατάλληλες λέξεις, που θα την έξωτερι κεύσουν.

Ὁ Γκαίτε ἔλεγε: Για να γράψης καλά, πρέπει πάντοτε νάχης κάτι να πῆς.

Αὐτὴ τὴ συμβουλὴ ἃς ἔχουμε πάντα ὑπ' ὄψει καὶ για να γράφουν καλὲς ἐκθέσεις τὰ παιδιὰ μας πρέπει νὰ αἰσθάνωνται πρῶτα πρῶτα ἀκαταμάχητη τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἐκφραστοῦν, νὰ ποῦν κάτι τι. Δὲ χρειάζονται τίποτε ἄλλο· οὔτε σχέδια, οὔτε κανόνες, οὔτε γνωμικά. Νὰ τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς «τέχνης τοῦ γράφειν».

Κατ' ἀκολουθίαν πρέπει νὰ ἔχουν καὶ τὸ θάρρος νὰ μὴ γράφουν τὴ στιγμή, ποῦ δὲν ἔχουν «τίποτε» νὰ ποῦν. Μιὰ μέρα ἐπεφόρτισα κάποιο μαθητὴ μὲ ὠρισμένη ἀποστολή. Ὁ μικρὸς ἦρθε σὲ λίγο καὶ μοῦ διάβασε μὲ πνιγμένη φωνὴ ἀπὸ τὴ συγκίνησι «Κύριε... δὲ μπόρεσα νὰ γράψω καθόλου, γιατί ὁ νοῦς μου πήγαινε πάντα στὸ μικρὸ μου ἀδελφάκι ποῦ ἔχει σκληροκοιτίδα καὶ ποῦ πρόκειται νὰ τοῦ κάνουν ἐγχείρηση σήμερον τὸ πρωτ'...».

Οἱ παραπάνω γραμμὲς ἀξίζουν για μένα πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅλης τῆς χρονιάς. Γιατί ἐδῶ τὸ παιδί ἐβγαλε αὐθορμήτως ἓνα κομμάτι τῆς ψυχῆς του καὶ μοῦ τὸ ἔδειξε, μοῦ φανέρωσε κάτι ἀπὸ τὸ πιὸ ἐσώτερον ἐγὼ του. Σκεφθῆτε τώρα τί θα γινόταν ἂν κάποιος ἐπιθεωρητὴς τοῦ παλιοῦ σχολείου ἐρχόταν κ' ἐδρίσκει γραμμὴν τὴν ἐκθεσὴ αὐτῆ τῶν τριῶν γραμμῶν στὸ «καθαρὸ τετράδιο» τοῦ παιδιοῦ. Χωρὶς ἄλλο θὰ μοῦ ἔκανε σφοδρὲς παρατηρήσεις. Κι' ἂν δικαιολο-

γώντας το τοῦ ἔλεγα, πὼς πολὺ καλὰ ἔκανε ποῦ δὲν ἔγραψε, ἀφοῦ δὲν εἶχε τὴν ἀπαραίτητη ψυχικὴ διάθεση, μοῦ φαίνεται πὼς θὰ προσέθετε τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικώτατα: «Καὶ δὲ μοῦ λέτε, σᾶς παρακαλῶ, τὴ βέργα γιατί τὴν ἔχετε; Οἱ ὀκτὼ μέρες πέρασαν καὶ ὅπως ξαίρετε πρέπει νὰ γράψῃ ἔκθεση σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα. Ἄν δὲ θέλῃ, νὰ τὸ ἀναγκάσετε διὰ τῆς βίας».

Τὸ σχολεῖο ἐργασίας δὲ θέλει οὔτε κἀν νὰ ἔχῃ σχέση με τέτοιους «ζητιάνους μὲ μαῦρη ρεντιγκότα». Γιατὶ περιφρονεῖ κάθε τι ποῦ εἶναι μπλόφα καὶ ἐπίδειξη.

Μὲ τίς ἐκθέσεις τοῦ παλίου σχολείου, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τίς πιότερες φορὲς τίς κάναμε μόνο γιὰ νὰ ρίξωμε στάχτη στὰ μάτια τοῦ Ἐπιθεωρητῆ, προσπαθοῦσαμε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὸν γελάσωμε. Καὶ ὅπως ὁ «μυστήριος» ἐπιλοχίας ποῦ θέλει ν' ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν ἀγγαρεία τοὺς φίλους του στρατιῶτες τοὺς λέγει μὲ τρόπο νὰ πάρουν ρετσινόλαδο καὶ νὰ πᾶνε στὸ νοσοκομεῖο, ἔτσι καὶ μεῖς κρύδαμε βαθιὰ στὸ ντουλάπι τὰ κακογραμμένα καὶ γεμάτα μὲ διορθώσεις τετράδια, καὶ τοῦ παρουσιάζαμε μὲ μεγάλη προθυμία τὰ λίγα καὶ καλὰ ποῦ ἦταν βαλμένα στὴ βιτρίνα τῆς βιβλιοθήκης, ἑτοιμα γιὰ πούλημα.

Ἀπὸ τὸ παλὶδ σχολεῖο ὅς ὁμολογήσωμε πὼς ἔλειπε κάποτε καὶ ἡ εἰλικρίνεια. Τὸ νέο σχολεῖο ὑπερηφανεύεται καὶ χαίρει πρὸ παντὸς γιὰ τίς μέτριες ἐκθέσεις, φθάνει μόνο νὰ εἶναι ἀληθινὲς καὶ πραγματικὲς.

VII

Ἀνάγκη «κοινοῦ» γιὰ τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων.

*Ἡ ἐκθεση μέσο διαγνώσεως τοῦ ταλέντου
καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παιδιῶν.*

Ἡ ἐπιτυχία κάθε νέου συγγράμματος ἐξαρτᾶται κυρίως ἀπὸ τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφέας τοῦ μεταφέρει-
ται στὸ ἀνάλογο πνευματικὸ ἐπίπεδο τῶν ἀναγνωστῶν του.
Ἔτσι ἂν θέλῃ νὰ «πιάσῃ» τὸ ἔργο του στὸ πολὺ πληθὺς
πρέπει νὰ γράψῃ σὲ ὕφος λαϊκόν, ἂν ὡς ἐπιστήμονας σὲ ἐπι-
στήμονες σὲ ὕφος ἐπιστημονικὸ κ.ο.κ. Στὴν πρώτη περί-
πτωση πρέπει νὰ καταβάλῃ περισσότερη προσπάθεια, γιατί
ὅσο στενεύει ὁ κύκλος τῶν ἀναγνωστῶν, τόσο καὶ πιδ εὐ-
κολα θὰ μπορέσῃ νὰ προσαρμοσθῇ στὴν ψυχικὴ κατάστασι
καὶ τὰ αἰσθηματά τους.

Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ «κοινόν» τῶν νεαρῶν λογοτε-
χνῶν μας; Γιὰ ποιὸν ἔγραψαν ἄλλοτε τίς ἐκθέσεις τὰ
παιδιά; Μήπως γιὰ τὸ δάσκαλο; Μ' αὐτὸς στὰ μάτια τους
δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τοῦ νὰ μαζεύῃ κάθε ὀκτὼ ἢ δέκα
πέντε μέρες τὰ τετράδιά τους καὶ νὰ τὰ ἐπιστρέφῃ ὕστερα
διωρθωμένα μὲ τὴ κόκκινη μελάνη. Ἀκουσαν ποτέ τους ν'
ἀνοίξῃ τὸ στόμα του καὶ νὰ τοὺς πῇ τὴν ἐντύπωση ποῦ τοῦ
ἔκαναν οἱ ἐκθέσεις τους;

Στὸ παλιὸ σχολεῖο τὰ παιδιὰ ἦσαν συγγραφεῖς χωρὶς
«κοινό». Ἔτσι ἡ θέση τους δὲν ἦταν καὶ τόσο ἀξιοζή-
λευτη. Μὰ κι' ἂν ὑποθέσωμε πῶς ὁ ἴδιος δάσκαλος
μποροῦσε ν' ἀποτελέσῃ τὸ «κοινό» αὐτό, νομίζετε πῶς τὸ
παιδί θὰ προσπαθοῦσε μὲ τὴν ἐκθεσὴ του καὶ νὰ ἐπηρεάσῃ
τὸν κύκλο τῶν σκέψεών του;

Τὸ παιδί ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ὧς διόλου διαφορετικὸ ἀκροατήριον ἀπὸ τοὺς ἐνήλικας. Θέλει ν' ἀκούῃ τὴν ἡχὴ ἀκροατηρίου, ποὺ ἔχει τὴν ἴδια «μανταλιτὲ» καὶ ποὺ σκέπτεται ὅπως καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο, ὅχι ὅπως ὁ μεγάλος. Τὸ παιδί δηλ. πρέπει νὰ μιᾷ μόνο σὲ παιδιά.

Τὰ ἀποτελέσματα βέβαια θὰ ἦταν ἐξαίρετα καὶ ἂν ἀκόμα ἐπρόκειτο νὰ δώσωμε στὸ μικρὸ συγγραφέα μας ἕνα ἀκροατήριον ὧς διόλου παθητικόν, ποὺ μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια καὶ μὲ κλειστὰ τὰ στόματα θὰ εἶχε τὴν ὑπομονὴ ν' ἀκούῃ τὴν ἀνάγνωση τῆς ἐκθέσεώς του. Γιατί θὰ δοκίμαζε ἀμέσως τὸ αἶσθημα τῆς ὑπερφηάνειας καὶ θὰ αἰσθανόταν τὸν ἑαυτό του εὐτυχισμένο, γιατί θὰ ἔλεγε μὲ τὸ νοῦ του· «καμιά 20ριά ἀπὸ τοὺς συμμαθητὲς μου εἶναι ἕτοιμοι νὰ μ' ἀκούσουν· κρεμιῶνται ἀπὸ τὰ χεῖλιά μου. Καὶ χαίρουν ἀπὸ πρὶν γιὰ τὴν ἐκθεσὴ μου. Ἄς προσπαθῶ λοιπὸν νὰ τοὺς ἐκανοποιήσω».

*
* *

Τὴν Τετάρτη ἔπεσε δυνατὴ βροχή. Ὁ δάσκαλος τοῦ παλίου σχολείου ἀκολουθώντας τὸ πρόγραμμα λέγει στὰ παιδιὰ νὰ κάνουν ἐκθεση γιὰ «τὴ βροχὴ τῆς περασμένης Τετάρτης», τὴν ὠρισμένη ὥρα τοῦ Σαββάτου 8—9. Δύσκολα μπορεῖ νὰ βρεθῇ πιδὸ στενόχωρο θέμα ἀπ' αὐτὸ, γιατί τὰ παιδιὰ δὲν ἐνδιαφέρονται καθόλου νὰ γράψουν γιὰ τὴ βροχὴ ὕστερα ἀπὸ τόσες μέρες. Ἐπειτα σὲ ποιὸν νὰ ἀνακοινώσουν τὸ φαινόμενον, ἀφοῦ ὅλοι στὸ σχολεῖο, δασκάλοι καὶ μαθητὲς ἦταν παρόντες;

Τὴν ἴδια μέρα τὸ ἀπόγευμα ὁ μικρὸς Π. πηγαίνει στὸ δάσος καὶ βλέπει κάτι ποὺ τοῦ κινεῖ ὀλότελα τὴν περιέργειά του : ἕνα μυρμήγκι νὰ τραβᾷ ἕνα μεγάλο σπόρο, νὰ σκοντάφτη καὶ νὰ τρικλίζει σὰν μεθυσμένος καὶ ὅμως νὰ μὴν τὸ ἀφήνῃ.

‘Ο Π. κάθεται καὶ γράφει. Διηγείται τὸ συμβάν αὐτὸ ποὺ ἔζησε ὁ ἴδιος μὲ μεγάλη ὄρεξη, σὰν νὰ ἐπρόκειτο περὶ γεγονότος μεγάλης σπουδαιότητος. Ἐκεῖ κάτω στὸ σχολεῖδ τὸ πρῶτ’ ἦταν ἡ καταιγίδα μὲ τὶς ἀστραπὲς καὶ τὶς βροντὲς της. Ἐδῶ πάνω ἓνα πολὺ μικρὸ ζῶο.... Μὰ ἐκεῖ ἀδιαφορία, ἐνῶ ἐδῶ αὐθόρμητος ζήλος. Ποῦ ν’ ἀποδῶσωμε τὴν αἰτία; ‘Ο μικρὸς Π. ἦταν ὁ μόνος μάρτυρας τῶν προσπαθειῶν τοῦ μερμηγκιοῦ. Τοῦ ἦρθε ἀπότομα ἡ ὄρεξη γιὰ νὰ μιλήσῃ, γιατί’ κάποιο αἶσθημα ὑπερφάνειας τοῦ λέγει ἀπὸ μέσα του :

«Τώρα ξαίρεις κάτι ποῦ μ’ αὐτὸ θὰ κάμῃς αὔριο νὰ χαρῇ ὅλη ἡ τάξη καὶ νὰ σ’ ἀκούσῃ μ’ ἐνδιαφέρο. Μὲ τὴν «ἐκθεση» ποῦ θὰ ἔκανες γιὰ τὴν «καταιγίδα» δὲ θὰ κινουῖσες οὔτε τὴν οὐρὰ ἐνδὸς σκύλου ἀπὸ τὴ θέσῃ της. Μὲ τὴν ἀτομικὴ σου ὅμως τούτῃ ἐργασία ἐξάπαντος θὰ κάνῃς ἐντύπωσιν. Ἡ ἐκθεση αὕτῃ δὲ γράφτηκε φυσικὰ γιὰ τὴν κόκκινη μελάνη, μὰ γιὰ κάποιον ὅμιλον προσώπων. Αὔριο, ὅταν θὰ τὴ διαβάσῃς μπροστὰ σὲ ὅλους, δὲ θ’ ἀκουστῇ ἄσχημα. Στὸ πρόσωπο τῶν μικρῶν σου συμμαθητῶν θὰ βρῇς ἓνα «κοινὸ» ἐνθουσιαστικόν, καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ γίνῃ αὔριο κιόλας, ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα μάλιστα, μόλις ἀρχίσωμε τὸ μάθημα. Τὶ χαρά! Αὔριο θὰ ἔχουν οἱ συμμαθητές μου τ’ αὐτιά των ξεβούλωτα γιὰ νὰ μ’ ἀκούσουν. Τὶ καλὰ θὰ ἦταν νὰ γινόταν ἀπὸ τώρα!!»

Ἄν ὅμως ὁ μικρὸς Π. ἔχει νὰ γράψῃ γιὰ τὸ ἐρχόμενο Σάββατο τὴν ἴδια αὕτῃ ἐκθεση, ποῦ τοῦ προκάλεσε τόσο τὸ ἐνδιαφέρον του σύμφωνα μὲ τὴ ρουτίνα τοῦ παλίου σχολείου, χωρὶς ἄλλο θὰ τὴν ἀναβάλλῃ γιὰ τὴν Παρασκευὴ τὸ βράδυ καὶ δὲ θὰ αἰσθάνεται καμμιά ὄρεξη, ἀφοῦ ξαίρει πὼς μόνο ὕστερα ἀπὸ ὀχτὼ μέρες, κάποτε κι’ ἀπὸ δέκα πέντε θὰ ἀκούσῃ τὸ δάσκαλο νὰ μιλήῃ γιὰ τὴν ἐκθεσὴν του, γιατί’ τότε συνειθίζει νὰ μοιράζῃ διορθωμένα τὰ τετράδια.

Οἱ ἐκθέσεις τῶν παιδιῶν εἶναι σὰν τίς βραχυπρόθεσμες συναλλαγματικές. Τὸ παιδί γράφει τὴν προηγούμενη ὥρα καὶ τὴν ἄλλη θέλει νὰ πληρωθῇ ἀμέσως γιὰ τὸν κόπο ποὺ κατέβαλε.

Γιὰ νὰ καταλάβετε καλύτερα τὴ σπουδαιότητα τῆς ζωντανῆς ὁμιλίας καὶ τῆς ἀπηχίσεώς της, τοῦ κοινοῦ καὶ τῆς ἐκθέσεως, δοκιμάσετε νὰ μιλήσετε μόνοι σας μπροστὰ σὲ ραδιόφωνο χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι παρὼν κανένας. Θὰ δῆτε ἀμέσως ὅτι πικραλύει κάθε ρητορική σας ὁρμὴ μόνο μὲ τὴ σκέψη πὼς δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἀκροατῆς μπροστὰ σας γιὰ νὰ σᾶς ἀκούῃ. Δὲν βλέπετε τὴν ἐντύπωση ποὺ κάνουν τὰ λόγια σας στὸ ἀκροατήριον καὶ αὐτὸ σᾶς ἀποκαρδιώνει. Μόνο στὴν αἴθουσα τῶν διαλέξεων ἔχομε ὀλοφάνερη τὴν ἐπίγνωση τῆς ἐπιδράσεως τῶν λόγων μας ἐπὶ τοῦ «κοινοῦ». Στὸ ἐρημικὸ καὶ ἀπομονωμένο δωμάτιο τοῦ μικροφώνου δὲν ἔχει καμμιά πέραση ἢ φλογόψυχη ματιά, ποὺ συναρπάζει τὸ πλήθος καὶ ποὺ τὸ κάνει νὰ κρεμιέται ἀπὸ τὸ στόμα σας. Μιὰ θανάσιμη σιωπὴ στὴν πραγματικότητα περιβάλλει τὸν ὁμιλητὴ μὲ τὸ ραδιόφωνο. Ἡ ἴδια ἀκριβῶς ποὺ περιβάλλει καὶ τὸ μαθητὴ, ὅταν γράφῃ ἐκθεση καὶ ὕστερα βλέπει τὸ δασκαλό του νὰ τὴν κρύβῃ στὸ συρτάρι γιὰ νὰ τὴν ξαναδγάλη ἔπειτα ἀπὸ ἀρκετὲς μέρες.

Ὁ ἐνῆλικος ποὺ κάνει διάλεξη πρέπει βέβαια νὰ ἀρκῆται στὰ λίγα καὶ νὰ λέγῃ «ἔκανα ὅ,τι μποροῦσα, τὰ χειροκροτήματα εἶναι περιττά». Μπροστὰ στὸ μικρόφωνο ὅμως μᾶς ἔρχεται μιὰ ἀκατανίκητη ἐπιθυμία ποὺ εἶναι πολὺ ἀνθρώπινη. Θέλομε δηλ. νὰ ἔχουν ἀμέσως τὰ λόγια μας καὶ μιὰν ἀπήχηση.

Τί πρέπει λοιπὸν νὰ κάνῃ τὸ παιδί ποὺ ζῇ μόνο μὲ τίς ἐντυπώσεις τῆς στιγμῆς; Καὶ ἀφοῦ εἶναι δύσκολο γιὰ τὸν

ἐνήλικο νὰ μάθῃ τὴν ἐντύπωση ποὺ κάνουν τὰ λόγια του στοὺς ἀκροατές του, ὅταν μιᾷ στὸ ραδιόφωνο, φαντασθῇτε γιὰ τὰ παιδιὰ πόσο εἶναι ὅλως διόλου ἀδύνατο. Τὰ τελευταῖα αἰσθάνονται ἀπόλυτη τὴν ἀνάγκη ἐνὸς «κοινοῦ» ποὺ νὰ κάθεται μπροστά του, τοῦ κοινοῦ ποὺ θὰ δώσῃ τὴν πρέπουσα ἀξία στὰ λόγια του. Χρειάζονται ἓνα «ἀκροατήρι» ποὺ νὰ εἶναι ἔτοιμο σὲ κάθε στιγμή νὰ τοῦ ἐκφωνήσῃ κάποιο ἐπιφώνημα χαρᾶς ἢ θαυμασμοῦ ἢ νὰ τοῦ ὑποβάλλῃ μιὰν ἀπορία γιὰ νὰ τὴ λύσῃ.

Καὶ ὁ Γκαῖτε ἂν δὲν εἶχε τὸν Ἑκερμαν(*) δὲ θὰ γινόταν ἐκεῖνος ποὺ ἔγινε, γιατί τὸν εἶχε γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Ἦταν τὸ κοινόν, ποὺ ἀπετελεῖτο ὅμως ἀπὸ ἓνα μόνο πρόσωπο.

Ὁ δάσκαλος καὶ οἱ ἄλλοι συμμαθητὲς πρέπει νὰ γίνουν οἱ νέοι Ἑκερμαν τῶν μικρῶν μας Γκαῖτε, ποὺ ἀρχίζουν τώρα μόλις νὰ ξεφυτρώνουν.

*
* *

Τὸ «κοινόν» αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο ὅχι μόνο γενικὰ γιὰ κάθε τι ποὺ εἶναι σχετικὸ μὲ τὴν Ἑκθεση, μὰ πρὸ παντὸς γιὰ νὰ τὴν καταστήσῃ τελειότερη. Ἡ κριτικὴ τῶν παιδιῶν εἶναι πολὺ αὐστηρή. Ἡ κρίση τους γιὰ τὴν ἑκθεση τοῦ συμμαθητῆ ἔχει ἐξαιρετικὴ σπουδαιότητα. Κι' ἂν εἶναι ἀπότομη πολλὰς φορές, ὅμως δὲν πληγώνει. Τὰ παιδιὰ συνηγοοῦνται πολὺ καλὰ ἀναμεταξύ τους. Ὅταν ξαναδιαβάξεται ἡ ἑκθεση ποὺ κατορθώθηκε νὰ «σταθῇ στὰ πόδια της» ὕστερα ἀπὸ διπλὴ καὶ τριπλὴ προπαρασκευή, ὅπως γινόταν στὸ παλιὸ σχολεῖο, δὲν μένει βέβαια στοὺς συμμαθητὲς τίποτε

(*) Eckerman, φίλος τοῦ Γκαῖτε, ἑνδοξος γιὰ τὸ βιβλίο ποὺ ἔγραψε «συνομιλίαι μὲ τὸν Γκαῖτε».

πιά για να επαινέσουν ή για να κατηγορήσουν. Τò πρώτο είναι περιττό, αφού υποτίθεται πως έγινε καλὰ τὸ δεύτερο.

Μὲ πόσους διαφορετικούς τρόπους παρατηρεῖται ἡ φύση καὶ ἡ καθημερινὴ ζωὴ ἀπὸ τοὺς μικροὺς μας συγγραφεῖς ! Ἕνας βλέπει κυρίως τὴ λυρική ὄψη τῶν δασῶν καὶ τῶν χωραφιῶν, ὁ ἄλλος παίρνει πάντοτε τὰ πράγματα μὲ τὸ ἄστετο καὶ ἕνας τρίτος ἔχει καθαρή στατιστικὴ ἰδιοφυΐα : κάθε τι ποὺ πέφτει στὰ μάτια του τὸ ἐπισκοπεῖ μὲ προσοχὴ καὶ τὸ ζυγίζει.

Υπάρχουν μικροὶ πρώιμοι φιλόδοξοι, ποὺ ἐνῶ δὲ ξαίρουν καλὰ-καλὰ τὴ δημοτικὴ γράφουν καὶ μερικὲς λέξεις στὴν καθαρρεύουσα.

Ἄλλοι πάλι δὲ διστάζουν νὰ στραγγαλίσουν τὴν ἀλήθεια γιὰ νὰ καταστήσουν τὴ διήγησή τους περισσότερο ἐνδιαφέρουσα. Ἄλλοι τέλος μιμοῦνται ἀπὸ νωρὶς τὸ λεχτικὸ τῶν γονέων τους καὶ γράφουν «τὶ κρῖμα νὰ μὴ μπορούμε καὶ μεῖς νὰ πᾶμε μὲ τ' αὐτοκίνητο !»

Μεταξὺ τῶν παιδιῶν υπάρχουν ἀκόμη οἱ εὐφραδεῖς ὁμιλητές, οἱ ὄνειροπόλοι καὶ φλύαροι, οἱ καυχηοῖάρηδες καὶ οἱ κακοήθεις.

Οἱ περισσότεροι δὲ μποροῦν νὰ κρύψουν καὶ τὴ σχολαστικότητά τους.

Ἀπὸ τίς ἐκθέσεις δηλ. τοῦ νέου σχολείου μπορεῖ ὁ δάσκαλος νὰ καταλάβῃ ἀκόμη τὸ «ταλέντο» καὶ τὴν κλίση ποὺ ἔχει τὸ παιδί καθὼς καὶ τὸ «χαρακτῆρα» του. Δὲ δείχνουν πολλὲς φορὲς βέβαια μόνο τὰ προτερήματά τους, μὰ καὶ τὰ ἐλαττώματα· αὐτὸ ὅμως δὲν πρέπει νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἀπαρνηθοῦμε τίς νέες ἐκθέσεις ἀπλῶς καὶ μόνο «γιατὶ γίνονται αἰτία νὰ ἀποδείξουν πρόωρα τὰ παιδιὰ τίς κακίες των», ὅπως ἰσχυρίζονται πολλοὶ ἀντίπαλοί μας.

Αὐτοὶ προτιμοῦν νὰ κάνουν ἀπλὲς ὀρθογραφικὲς ἀσκήσεις ἢ περιορίζονται στὴν καταγραφή κάποιου μύθου ποὺ διηγήθηκαν στὰ παιδιά, καὶ ἔτσι εἶναι ἥσυχοι πὼς δὲ δίνουν ἀφορμὴ νὰ «ἐκδηλωθοῦν» οἱ κακίες των.

Ἄλλοι πάλι πιὸ πρόσεχτικοί, ποὺ εἶναι μονάχα δασκάλοι, ὅχι ὅμως καὶ παιδαγωγοὶ ὑπὸ τὴν ἀληθινὴ σημασίᾳ τῆς λέξεως, τίς γράφουν οἱ ἴδιοι στὸν μαυροπίνακα καὶ ἔτσι δὲν ἀφήνουν νὰ ξεφύγῃ τίποτε ἀπὸ τὸ «ἕρκος τῶν ὁδόντων τῶν παιδιῶν».

Ἐμεῖς προτιμᾶμε τὸ ρητὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ποὺ λέγει «πρέπει νὰ ἀφήσωμε νὰ μεγαλώσῃ ἐλεύθερα τὸ στᾶρι μὲ τὴν ἡρὰ ὡς τὸν καιρὸ τοῦ θερισμοῦ. Ὁ ἀποχωρισμὸς θὰ γίνῃ ὕστερότερα στὸ λύχνισμα». Ἰδιαίτερος ποὺ θέλει νὰ περάσῃ μερικὲς στιγμὲς ὑπέρτατης εὐτυχίας μέσα στὴν τάξη του, ὅς ἀφήνῃ ἐλεύθερα τὰ παιδιά νὰ κριτικάρουν τοὺς μικροὺς συμμάχους μὲ φράσεις ποὺ γιὰ μερικοὺς ἴσως δὲν κάνουν ν' ἀκουστοῦν, ὅπως αὐτὲς ποὺ ἀκούστηκαν στὴν τάξη μου. «Κόφτο», «σὰν πολλὰ μᾶς τὰ λές, ἢ «μᾶς τὰ εἶπες καὶ ἄλλῃ φορὰ», «πρὶν ἀπὸ 8 μέρες μᾶς εἶπες ἀκριβῶς τὰ ἴδια. Ἄλλῃ μιᾷ φορὰ ἅμα τὰ ξαναγράψῃς θὰ τὰ μάθωμε ἀπόξω». «Ἐγὼ δὲν πιστεύω Δ. πὼς ἦταν τόσο ψηλὰ φορτωμένο τὸ κάρο ποὺ μᾶς λές, γιατί τότε θάγγιζε τὰ ἡλεκτρικὰ σύρματα. Μὴ θές καὶ νὰ μᾶς γελάσῃς!»

Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο οἱ συμμαθηταὶ σταχυολογοῦν καὶ κριτικάρουν ἀπὸ τὰ παρασκήνια. Ἔτσι τὰ μάτια παρατηροῦν τὰ δάχτυλα καὶ τὴν καρδιά τοῦ μικροῦ συγγραφέα καὶ ἀφαιροῦν ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴ του τίς υπερβολές. Ὁ δάσκαλος προσέχει μόνο νὰ μὴν τὸ παρακάνουν, κρατᾷ τὴ συζήτηση σὲ ὑποφερτὸ ἐπίπεδο καὶ ἐμποδίζει νὰ ἀποδῇ ἡ κριτικὴ αὐτὴ καθαρὴ «κοροϊδία», ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ ἀδυνά-

τους μαθητές ἢ καὶ γιὰ τοὺς ἀρίστους, ἀπλῶς ἀπὸ ζηλοφθο-
νία, ὅπως μοῦ ἔτυχε καὶ σὲ μένα. Ὅσο περνᾷ ὅμως ὁ και-
ρός, ὁ κίνδυνος αὐτὸς γίνεται πολλὰς φορὲς ὁλοένα καὶ λι-
γώτερο σοβαρός. Σὲ λίγο τὰ παιδιὰ θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ χρη-
σιμοποιοῦν ἐπωφελῶς τὴν ἐλευθερίαν ποῦ θὰ τοὺς δώσετε.
Γι' αὐτὸ νὰ μὴν ἔχετε ἀμφιβολία. Σᾶς τὸ δηλώνω ἔχοντας
ὁδηγὸ τὴν πείρα.

*
* *

Τὴν ἐποχὴν ποῦ ὁ δάσκαλος παρουσιαζόταν στὴν ἔδρα του
σὰν νὰ ἦταν σὲ κάποιο τραπεζιτικὸ γραφεῖο εἶχε μεγάλη
πέραση τὸ χοντρικὸ ἐμπόριο τῶν ἐκθέσεων. Τὸ νέο σχολεῖο
προτιμᾷ τὸ λιανικὸ καὶ τὸ κέρδος τῇ καταναλώσει.

Μᾶς φαίνεται πολὺ ἀνόητη ἡ ἐντατικὴ παραγωγὴ,
σὲ μᾶς τοὺς δασκάλους τοῦ νέου σχολείου ποῦ στεκόμαστε
στὴ μέση τῶν παιδιῶν ὅχι σὰν «θεοί», ἢ ὡς ἄνθρωποι
ποῦ τὰ ξαίρουν ὅλα, μὰ σὰν ἀπλοὶ συνεργάτες τῆς πρὸ χα-
ρούμενης κοινότητος, ποῦ κάνει φιλότιμες προσπάθειες, γιὰ
νὰ δώσῃ κάποια εὐχάριστη μορφὴ στὴν ἐργασία μερικῶν με-
λῶν τῆς.

Στὸ μάθημα τῆς Κατηχήσεως οἱ δασκάλοι τοῦ παλίου
σχολείου δίδασκαν στὰ παιδιὰ, μὲ ποῖο τρόπο ἔπρεπε νὰ
φροντίζουν γιὰ τὴν ψυχὴ τους «γιὰ νὰ κατακτήσουν τὴν
ἐπουράνιον βασιλείαν. Μὰ ὅταν εἶχαν ἐκθέσεις παραμελοῦσαν
ὁλότελα τὰς πολυτίμες εὐκαιρίας ποῦ εὗρισκαν γιὰ τὴν ἀνά-
πτυξη τοῦ παιδικοῦ πνεύματος. Ἴσως γιὰ τὴν γνῶμην
πὼς ἡ ἀγωγὴ ἦταν κάτι ποῦ ἔπρεπε νὰ φέρνῃ πάντα πανη-
γυρικὸ χαρακτῆρα καὶ ἐπομένως τῆς χρειαζόταν τὸ «αὐτὸς
ἔφα» γιὰ νὰ κάνουν ἐπίδειξη τῆς πολυμαθείας των. Τότε
δὲν εἶχαν χωνέψῃ τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῶν ἐκθέσεων.

Για τὸ νέο σχολεῖο ἡ ἔκθεση εἶναι ὁ καθρέπτης τοῦ δημιουργοῦ της. Ἡ παιδικὴ ἔκθεση εἶναι τὸ ἴδιο τὸ παιδί μὲ ὅλα τὰ ἐλαττώματά του. Τὴν «ἀτομικοποίηση» τῆς ἐκπαιδεύσεως ποὺ ἀποτελεῖ τὴν τελευταία ἀπαίτηση τῆς παιδαγωγικῆς μόνο μὲ τὴν ἔκθεση θὰ μπορέσωμε νὰ ἐπιτύχωμε. Καὶ στ' ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει ἄλλο μέσο, ποὺ μᾶς δίνει μὲ τόση σαφήνεια, καὶ σὰν σὲ ἀνάγλυφο τὴν ἀτομικότητα τῶν παιδιῶν, ὅσο ἡ ἔκθεση. Μὰ ὅταν γίνεται τὸ σφυρηλάτημα τῶν καρδιῶν ἀπὸ τὸ κοινό, ὅπως στὸ κεφάλαιο τοῦτο ἀναφέραμε, εἶνε σὰ νὰ εἰσδύωμε ὡς τὰ κατὰβαθα τῆς ψυχῆς των, εἶνε σὰ νὰ σπουδάζωμε τὴν ἴδια τὴ ΖΩΗ.

*
* *

Τὸ λογοτεχνικὸ «ταλέντο» θὰ ἀποχτηθῇ μὲ τὴν ἀπομόνωση καὶ μὲ τὴν ἀτομικὴ ἐργασία, ἐνῶ ὁ «χαρακτήρας» μὲ τὴν ἀλληλεπίδραση τοῦ «κοινοῦ» καὶ τοῦ συγγραφέα.

VIII

Κριτικὴ τῶν «ὀδηγῶν» ἐκθέσεων μὲ τὰ ἀναριθμητὰ θέματα !!

Τελευταία θέλησα ν' ἀγοράσω μιὰ καλὴ συλλογὴ «θεμάτων» γιὰ ἐκθέσεις. Ὁ βιβλιοπώλης μοῦ ἔτεινε πρόθυμα μὲ βασιλικὴ χειρονομία τὰ «777 ὑποδείγματα ἐκθέσεων διὰ πάσας τὰς περιστάσεις τοῦ βίου», καὶ τοὺς «888 χρησμοὺς τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν». Μὰ ἐπειδὴ ἐπέμενα νὰ μοῦ δώσῃ τίποτε «καλύτερο», κατέβασε δλόκληρην τὴν προθήκη καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ διαλέξω ἀπὸ τὸ σωρό.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ μπῆκε τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων στὸ πρόγραμμα, οἱ διάφοροι «συγγραφεῖς καὶ ἐκδότες τῶν θεμάτων γιὰ ἐκθέσεις» βρῆκαν εὐκαιρία νὰ γεμίσουν ἀρκετὰ καλὰ

τις τσέπες των. 'Όσοσο δὲν μπορῶ νὰ τοὺς κατηγορήσω γι' αὐτό, γιατί κι' ἐγὼ όταν θὰ γράσω ἔχω σκοπὸ νὰ γράψω γρήγορα-γρήγορα τὰ «999 ὑποδείγματα ἐκθέσεων ἀπὸ τὴν κούνια ὡς τὸν τάφο», γιὰ νὰ γλυτώσουν τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴ φροντίδα τῆς «ἐξευρέσεως καταλλήλων θεμάτων» οἱ ἀπόγονοί μου τῆς τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς!!

*
* *

Τὸ παλιὸ σχολεῖο εἶχε μία ἰδιαίτερη προτίμηση γιὰ τὴν ἐξεύρεση θεμάτων μετὰ «πομπῶδεις» τίτλους. Οἱ συνάδελφοι ποὺ πέρασαν τὰ σαράντα εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς ποῦν τὸ κυνῆγι ποὺ τοὺς ἔκαναν.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ δασκαλικοῦ μου σταδίου ἔκανα κι' ἐγὼ κάποτε περίπατο μετὰ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖό μου ὡς τὴν πλατεῖα Σ... Τὴν ἄλλη μέρα, ἀφοῦ μαγειρέψαμε ὅλοι μαζί ἀρκετὰ καλὰ τὴν ἐκθεση, ἔδωκα γιὰ θέμα «Ἐπὶ τὸ σχολεῖο ὡς τὴν πλατεῖα Σ...» Δὲ σᾶς φαίνεται πὼς εἶναι μεγαλεῖο; Καὶ σὲ μένα τὸ ἴδιο. Ἔτσι, ὅλα τὰ θέματα ποὺ ἔδιναν τότε ἦταν μετὰ χτυπητοὺς τίτλους καὶ θυμοῦμαι ἀκόμη τὰ ἐνθαρρυντικὰ λόγια τοῦ ἐπιθεωρητῆ ποὺ μοῦ ἔλεγε, ὅτι ἂν ἐξακολουθοῦσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀσφαλῶς θὰ «μποροῦσε πολλὰ νὰ περιμένῃ ἀπὸ ἐμέ».

Καὶ ἐπειδὴ ἡ κρίσις τῶν ἀνωτέρων γιὰ τὴν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο καταλλήλη ἐκλογὴ τοῦ «χτυπητοῦ» τίτλου βάραινε παρὰ πολὺ, καὶ οἱ δασκάλοι εἶχαν τὴν προσπάθεια αὐτὴ ὡς κυριώτερη ἀσχολία. «Μετὰ τὸ θέμα, μετὰ τὸν τίτλο, ἄς ἔλθῃ ὁ κατακλυσμός! Στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο θὰ περιγράψω σχετικὰ μ' αὐτὸ μιὰ διασκεδαστικὴ ἱστορία.

*
* *

Καὶ γιὰ νὰ εἶμαι πιὸ συγκεκριμένος: τί μποροῦμε νὰ περι-

μένωμε ἀπ' τὰ θέματα ὅπως «ἡ κάμηλος πλοῖον τῆς ἐρήμου», «ἡ χελιδὼν, ὁ προάγγελος τῆς ἀνοιξέως κλπ.»;

Ἡ νέα παιδαγωγικὴ παρομοιάζει τὰ θέματα αὐτὰ με «κονσέρβες διατηρημένου κρέατος», γιατί με λίγη φροντίδα μποῦν νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἐπὶ δλόκληρες γενεές.

«Γιατὶ μοῦ ἀρέσει πολὺ τὸ σχολεῖο». Ὅχι καὶ τόσο ἀσχημο τοῦτο δῶ!

Ὁ κ. «Διδάσκαλος» ἀπλούστατα γίνεται προπαγανδιστὴς τοῦ ἑαυτοῦ του.

Μὰ φίλε μου, εἶσαι βέβαιος πὼς ἀρέσει τὸ σχολεῖο στὸ παιδί, ὅσο θυμᾶται τὴ βέργα σου καὶ τὴν πειθαρχία, πὺν πρέπει σ' αὐτὸ νὰ ἐπικρατῇ;

Πὼς λοιπὸν προεξοφλεῖς τὴ γνώμη του καὶ τοῦ ἐπιβάλλεις νὰ σοῦ γράψῃ, θέλοντας καὶ μὴ, πὼς εἶναι εὐχαριστημένο ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ τὸ σχολεῖό του; Δὲ θᾶταν καλλίτερα ἂν τοῦ ἔδινες γιὰ θέμα «πὼς κἀκεῖ χτεὲς τὸ σχολεῖό μας καὶ πὼς μαζί μ' αὐτὸ οἱ βέργες καὶ τὰ «καθαρά» μας τετράδια τῶν ἐκθέσεων ἔγιναν παρανάλωμα τοῦ πυρός; Βρίσκω σὲ κάποιον ἄλλο ὁδηγὸ τὸ ἐξῆς: Γιατὶ προτιμῶ τὰ δαμάσκηνα. Ἐδῶ πρόκειται βέβαια, γιὰ τὸ «καταστάλαγμα» τοῦ ἀναλόγου μαθήματος τῆς Φυτολογίας. Ὁ μαθητὴς ὁμῶς πὺν προτιμᾷ ἄλλον καρπὸ τὸλμησε νὰ γράψῃ στὸ τέλος, «ἐγὼ ὡστόσο προτιμῶ τὰ γλυκὰ μῆλα» καὶ ὁ δάσκαλος τοῦ ἔδανε στὸ περιθώριο ἓνα μεγάλο ἐρωτηματικὸ, πλᾶξὶ στὴ φράση αὐτὴ «γιατὶ ἦταν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ θέμα», ἐνῶ θὰ ἔπρεπε κατὰ τὴ γνώμη μου νὰ τὸ βάλῃ στὸν ἑαυτό του. Χιλιάδες εἶναι τὰ παρόμοια θέματα πὺν περιέχονται στοὺς διάφορους «ὁδηγούς» καὶ πὺν ἀναγκάζουν τὰ παιδιὰ νὰ ἀποκρύπτουν τὰ ἀληθινὰ τους συναισθήματα καὶ νὰ λένε ἐπισήμως ψέματα.

Αὐτὰ εἶναι δυστυχῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς Ἀγωγῆς τοῦ παλίου σχολείου !!

Φαίνεται πῶς ἔχει κατάρρα ἀπὸ κάποιον (τὸ καυμένο !!) καὶ ἀγωνίζεται ὁλοένα νὰ ἐφευρίσκη «ὑποδειγματικὰ θέματα ἐκθέσεων καὶ λεκτικῶν ἀσκήσεων», ἀκόμη καὶ γιὰ τίς κατώτερες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ. Ἐγὼ μόνο θὰ ἤθελα νὰ ρωτήσω: εἶναι ἀπαραίτητο νὰ σηκώνη μιὰ ἐργασία, μιὰ ἐκθεση τὴν ἐπικεφαλίδα τῆς πάνω-πάνω σὰν μπιχλιμπίδι; Κάτω λοιπὸν τὰ ὑποδειγματικὰ «θέματα» γιὰ ἐκθέσεις καὶ οἱ λογίων-λογίων ἐπικεφαλίδες καὶ τίτλοι. Οἱ μεγαλύτεροι ζωγράφοι ἀφήνουν στοὺς συντάκτες τῶν καταλόγων τὴ φροντίδα γιὰ τὴν κατάλληλη ὀνομασία τῶν ζωγραφικῶν τους πινακῶν. Γιατί στ' ἀλήθεια αὐτὸ ἔχει πολὺ λίγη σημασία γι' αὐτοὺς. Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τοὺς μεγάλους μουσικούς. Οἱ ὀνομαστώτεροι συνθέτες, ὅπως ὁ Μπετόβεν, ὁ Bach κ.λ.π. ὠνόμαζαν τίς ἀθάνατες συμφωνίες τους μὲ ξερὸ ἀριθμὸ (Μπετόβεν συμφωνίες ἀρ. 1—9), ἐνῶ οἱ κατώτεροι μουσουργοὶ κάνουν ὅλως διόλου τὸ ἀνάποδο· φροντίζουν δηλαδὴ πρῶτα-πρῶτα γιὰ τὸν τίτλο τῆς μουσικῆς των συνθέσεως. Καὶ οἱ κατώτεροι μυθιστοριογράφοι ποὺ θέλουν νὰ κάνουν ἐντύπωση στὸ πολὺ κοινὸ διαφημίζουν ἀπὸ πρὶν τοὺς τίτλους τῶν μυθιστορημάτων ποὺ πρόκειται νὰ γράψουν, ἐνῶ ὁ κόσμος λέει πάντοτε γιὰ τὸν Ger. Hauptmann, τὸ μεγαλύτερο μυθιστοριογράφου τῆς Γερμανίας, ὅτι ἔγραψε κάποιον νέον βιβλίο, μ'ἀκόμη δὲν τοῦ ἔβαλε «τίτλο». Στ' ἀλήθεια ὁ τίτλος ἐνὸς ἔργου δὲν ἔχει καὶ τόση σημασία, ὅσην πρὸ παντὸς ἔχει τὸ περιεχόμενον.¹

Τέτοια θέματα μὲ πομπώδεις τίτλους μοιάζουν μὲ τοὺς

(¹) Στ. Στεφάνου. «Τὰ πρῶτα χρόνια ἐνὸς Βασιλέως». Βλ. καὶ «Ἐλ. Βῆμα» 26 Μαΐου 1929.

άνθρώπους που σέ κάθε στιγμή για νά κάνουν επίδειξη της σοφίας της κοινωνικής θέσεώς των, ξεδιπλώνουν τους τίτλους, τις περιγαμηνές και τὰ διπλώματα που έχουν, ενώ στην πραγματικότητα είναι άπλά μηδενικά.

Στο νέο σχολείο δέν έχομε πιά τή μανία αὐτή. Τά πολυποίικια «θέματα» και οί άτελείωτοι «όδηγοί» δέ μᾶς χρειάζονται καθόλου. Για μᾶς ἡ ιδεώδης έκθεση πρέπει νά παίρνει ὅπως και στην άρχή αναφέραμε (σελ. 32) τόν τύπο της επιστολής. Και είναι γνωστό πώς οί επιστολές δέν έχουν επικεφαλίδες και τίτλους, παρά μόνον τήν «άποστροφή», ὕστερα από τήν ἡμερομηνία. Ἰδια και στίς κατώτερες και μέσες τοῦλάχιστον τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, οί έκθέσεις πρέπει νάρχίζουν πάντα μέ τις φράσεις: «Σύντροφοι ἢ Ἀγαπητοί μου συμμαθητές». Και φυσικά, όταν ἡ έκθεση γεννηθῇ ὕστερα από έσωτερική φλόγα ακολουθεῖται σχεδόν πάντα από φράση, που μπορεί νά λογαριασθῇ ὡς «τίτλος» της έτσι π.χ.

ἘΑγαπητοί μου συμμαθητές! Σήμερα εἶδαμε κάτι πολύ διασκεδαστικό. Ἐνῶ περνούσαμε....κ.λ.π.».

ἘΑγαπητοί σύντροφοι! Νά ξαίρετε πόσο φοβηθήκαμε σήμερα!» ἢ ακόμη ἘΑγαπητά παιδιά! Σήμερα διώξαμε από τήν Ὀμάδα μας τόν Σ.. Πῆτε μας και σεις, ἂν εἶχαμε δικηο νά τὸ κάνωμε ἢ ὄχι. Ἐνῶ πηγαίναμε πρὸς τήν ὁδὸ.... κ.λ.π.».

Οί μαθητές μου από πολύ νωρίς ἔμαθαν τή σπουδαιότητα που ἔχει ἡ πρώτη φράση τῶν μικρῶν τους έργασιῶν, γιατί αὐτὴ είναι που θά κινήσει τὸ ενδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη ἢ τοῦ ἀκροατῆ και που θά τὸν κίνη νά προσέξῃ. Αὐτὴ είναι που θά μᾶς δείξῃ ὀλοφάνερα από τήν πρώτη στιγμή, ἂν ἔχῃ γραφτῇ καλὰ ἢ έκθεση και ἂν ἀξιζῇ τὸν κόπο νά της ἀφιερῶσωμε λίγα λεπτά. Τότε μονάχα τὸ ἀκροατήριο σωμαίνει

ὅλως διόλου αὐθόρμητα καὶ παρακολουθεῖ μὲ θρησκευτικὴ προσοχή.

Ἔστερα ἀπ' αὐτὰ μπορούμε πιστεύω νὰ κρίνωμε στὴν ἀξία τοὺς τίς ἐμπορικὲς ἐπιστολὲς ἢ ἀναφορὲς, ποὺ ἀρχίζουσι πάντα μὲ τίς στερεότυπες φράσεις, ὅπως αὕτη: «Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν Ὑμῖν τὴν λήψιν τῆς ὑπὸ ἡμερ.... Ὑμετέρας καὶ νὰ σᾶς ἀπαντήσωμεν διὰ τῆς παρούσης, ὅτι.... κλπ». Ὅταν ὅμως θέλωμε νὰ γράψωμε αὐθορμήτως ἐπιστολή, ὅχι βέβαια τῆς λαϊκῆς φόρμας: «Πρῶτον ἔρχομαι νὰ ἐρωτήσω διὰ τὴν καλὴν σας ὑγείαν καὶ δεύτερον κλπ.», προσπαθοῦμε μὲ τὴν πρώτη πρόταση νὰ δημιουργήσωμε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀναγκαίαν ἀτμόσφαιρα ποὺ θὰ βοηθήσῃ στὴν κατανόησίν της, τὸ ἀπαραίτητο βάθος, ποὺ πάνω σ' αὐτὸ θὰ στηριχθῇ. Ἔτσι γράφομε: «Ἀγ. Σ... «Σήμερα δυστυχῶς πρέπει νὰ σοῦ ἀνακοινώσω εἰδήσεις ὅχι καὶ πολὺ εὐχάριστες» ἢ τὸ ἐναντίον «Ἀγ. Π... Σοῦ γράφω σήμερα γιὰ νὰ σοῦ ἀνακοινώσω τίς πρὸς εὐχάριστες εἰδήσεις, ποὺ εἶμαι βέβαιος πὼς θὰ ἐνθουσιάσουν καὶ σένα κ.λ.π.». Ἔτσι καὶ στὴν ἐκθεσὴ ὁδηγοῦμε τὰ παιδιὰ νὰ συναρπάσουν μὲ τὴν πρώτη φράσιν τὸν ἀναγνώστη ἢ τὸν ἀκροατὴ. Ἀπορρίπτομε τὰ λογιῶ-λογιῶ ρητορικὰ «ἄνθη», θέματα, προλόγους, εἰσαγωγάς, γιὰτὶ κατὰ τὴ γνώμη μας δὲν ἔχουν καμιά λογοτεχνικὴ ἀξία.

*
* *

Γιὰ νὰ κρίνω στὴν ἀξία τοῦ τῆ φύσιν τοῦ θέματος ἔκανα τίς πρὸ διαφορετικὲς δοκιμὰς καὶ ἔφτασα σὲ πολὺ ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα. Ἐβόλα τοὺς μαθητὰς δύο τάξεων νὰ γράψουν γιὰ τὴ θεία τους. Στὴν πρώτη ἔδωκα γιὰ θέμα «ἡ θεία μου». Φυσικὰ ὅλες οἱ ἐκθέσεις ἦσαν πάνω κάτω οἱ ἴδιαι, σὰν αὕτη:

«Ἡ θεία μου ὀνομάζεται ἔτσι κι' ἔτσι. Εἶναι ἡλικίας 28 ἢ 30 ἐτῶν, ἔχει μαλλιά μαῦρα ἢ ξανθιά κ.λ.π.».

Στὴ δεύτερη εἶπα νὰ διαπραγματευθοῦν τὸ ἴδιο θέμα ὑπὸ τύπον ὁμῶς ἐπιστολῆς. Ἕνας μαθητὴς ἔγραψε :

«Ἀγαπητὲ Γ... χτὲς γελάσαμε πολὺ. Ὁ θεϊός μου πείραζε τὴ θεία μου, γιατί εἶναι πιδ ἡλικιωμένη. Τῆς ἔλεγε πὼς ἐξάπαντος θὰ ζοῦσε τὴν ἐποχὴ πού ὁ Ἰωσήφ ἐξήγησε τὰ ὄνειρα τοῦ Φαραώ, τοῦ Βασιλιᾶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ τοῦ προεῖπε κάποτε ὅτι θὰ ἔρθῃ ἐποχὴ μεγάλης ξηρασίας. Αὐτὴ ὁμῶς θύμωσε τόσο πολὺ.....».

Οἱ ἐκθέσεις πού ἀπευθύνονται στὸν ἀναγνώστη δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ κανένα τίτλο ἢ ἐπικεφαλίδα. Εἶναι φυσικό, γιατί μοιάζουν σὰν ἐπιστολές. Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ μόνο μὲ τὴν ἐπιστολὴ θὰ ξανοιχτῇ καὶ ὅχι μὲ φράσεις πού τριγυρίζουν γύρω ἀπὸ ἓνα ὁποιοδήποτε τετριμμένο θέμα.

Οἱ ἐκθέσεις τοῦ παλίου σχολείου ἦταν ἀξιολύπητες κυρίως γιατί ἔδιναν μεγάλη σημασίαν στὴν ἐκλογὴ μόνο τοῦ θέματος, τόσο πού ἡ φροντίδα αὐτὴ καταντούσε εἰδωλολατρεία. Εἶχε τὴν ἰδέαν πὼς ἓνα θέμα μὲ χτυπητὸ τίτλο, μὲ πνευματικὸς περιεχόμενο καὶ μὲ ἡθικὴ ἐπενέργεια μπορούσε πολὺ καλὰ νὰ ἀποκρύψῃ τὴ φτώχεια τῆς σκέψεως τῶν παιδιῶν. Κι' οἱ δασκάλοι ὅταν κατῴρθωναν νὰ ἔχουν μιὰ καλὴ συλλογὴ θεμάτων δὲν πολυσκοτίζονταν γιὰ τὴ βαθύτερη σημασία τῆς ὅλης ἐκθέσεως. Πρέπει ἀκόμη νὰ παραθέσω μερικὰ χεροπιαστὰ παραδείγματα γιὰ νὰ φανῇ πὼς «τὸ ἀναπαύουσ ἐν εἰρήνῃ» πού ἀπευθύνω μὲ τὸ βιβλίον τοῦτο στὸ παλιὸ σχολεῖο, βγαίνει ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά.

«Τὶ σκέπτεσθε ὅταν πηγαίνετε στὸ νεκροταφεῖο» ἦταν ὁ τίτλος τῆς ἐκθέσεως, πού δόθηκε παλαιότερα νὰ γραφῇ ἀπὸ παιδιὰ 11 χρονῶν. Νὰ τί διάβασα μὲ τὰ μάτια μου :

«.....Κι' ἐγὼ θὰ φροντίζω πολὺ γιὰ τὸν τάφο τῆς μαμᾶς μου, ὅταν πεθάνῃ. Στὸ δάσκαλό μου θὰ φέρω ἓνα μπουκέτο ἀπὸ τὰ πιὸ ὁμορφα ἀνθῆ στὸν ψυχρὸ του τάφο.....».

Φυσικὰ ἐκεῖνος ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν τιμὴ ποὺ θὰ τοῦ ἔκανε ὁ μαθητῆς του, τοῦ ἔβαλε βαθμὸ «ἄριστα».

«Ἀποτελέσματα τοῦ ἀλκοολισμοῦ» Τὸ παιδί στὸ τέλος ἔγραψε. «Ἐγὼ ὅμως θὰ εἶμαι πάντοτε φρόνιμος καὶ δὲ θὰ βάλω ποτηράκι στὰ χεῖλή μου».

Ὑστερα ἀποροῦμε, γιὰτὶ βρίσκουν τόση πελατεία τὰ διὰ-φορα ληστρικά μυθιστορήματα τοῦ χειροτέρου εἴδους, ποὺ κυκλοφοροῦν στὴν ἀγορά μας! Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς τὸ παλιὸ σχολεῖο εἶνε κατὰ μέγα μέρος ὁ μόνος ὑπεύθυνος. Μὰ καὶ πολλοὶ νεώτεροι παιδαγωγοὶ ποὺ λένε, πὼς προτιμοῦν τὶς ἐλεύθερες ἐκθέσεις, δίνουν μεγάλη σημασία στὴν ἐκλογὴ τοῦ θέματος.* Ὑποσταίουν τὰ ἐξῆς: Ζητοῦν ἀπὸ τὰ παιδιὰ νὰ δηλώσουν τὰ θέματα ποὺ προτιμοῦν νὰ διαπραγματευθοῦν. Ἡ ἐκλογὴ ὕστερα τοῦ «κοινοῦ» θέματος γίνεται κατὰ πλειοψηφία. Τὰ παιδιὰ ποὺ εἶναι συνειθισμένα μποροῦν νὰ βροῦν μέσα σὲ λίγα λεπτὰ τοὐλάχιστον 100 θέματα. Ἀπ' αὐτὰ τώρα διαλέγεται τὸ «πιὸ ὁμορφο». Ὅταν ὅμως πάρουν τὴ πένα γιὰ νὰ γράψουν, δὲν κατεβάζουν ἀπολύτως καμιά λογικὴ ἰδέα. Ὑποσταί τὰ τρία λεπτὰ ποὺ ξωδεύθησαν γιὰ νὰ βρεθῇ «τὸ πιὸ ὁμορφο» θέμα, πῆγαν ὅλως διόλου χαμένα.

*
* *

Πὼς θὰ γιαιτρευθοῦμε λοιπὸν ἀπ' αὐτὴ τὴ μανία ποὺ ἔχομε, δηλ. νὰ δίνωμε μεγαλύτερη ἀξία ἀπ' ὅ,τι πρέπει στὴν ἐκλογὴ τῶν θεμάτων; Ἀπλούστα μὴ προτείνοντας καθό-

* Revue pédagogique. Février 1926.

λου τέτοια, τοῦλάχιστον στὰ παιδιὰ τῶν μέσων καὶ κατωτέρων τάξεων. Ἐδῶ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ γρινιάσῃ πάλι καὶ νὰ μᾶς πῇ· «τέλος πάντων ἐσεῖς οἱ νέοι δασκάλοι τὸ παρακάνετε. Γιὰ νὰ μὴ δυσαρεστήσετε τὰ παιδιὰ δὲν δίνετε ὠρισμένο θέμα καὶ τοὺς ἀφίνετε ὁλότελα τὰ χαλινάρια στὸ λαιμό».

• Ὅχι, τὸ πρᾶμα δὲν εἶναι ἔτσι. Ἀποφεύγομε μόνο νὰ «πα-κετάρωμε» τὰ μικρὰ παιδιὰ 7—10 χρονῶν στὰ σύνορα τοῦ σχεδίου. Ὁ δάσκαλος ποὺ δουλεῖ σύμφωνα μὲ τὸ νέο σχολεῖο πρέπει νὰ μάθῃ νὰ «περιμένῃ». Καὶ μόνο ὕστερα ἀπὸ ἐντατικὴ ἐργασία, ποὺ θὰ βαστάξῃ τέσσερα καὶ πέντε ὁλόκληρα χρόνια, χωρὶς νὰ δώσῃ ὠρισμένο θέμα στὰ παιδιὰ, μπορεῖ μὲ πεποίθησιν νὰ δώσῃ τέτοιο, στὶς ἀνώτερες τάξεις τοῦ σχολείου του. Γιατὶ στ' ἀλήθεια ἕνα καλὸ θέμα ἀκονίζει τὸ μυαλὸ καὶ ἐξαναγκάζει τὸ παιδί νὰ συγκεντρώσῃ τίς πνευματικὲς του δυνάμεις γύρω ἀπὸ ἕνα μόνο σημεῖο.

Ποῦ θὰ τὰ βρῇ ὁμοῦ; Βέβαια δὲν τρέχουν στοὺς δρόμους, οὔτε καὶ τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ τὰ δανειστῇ ἀπὸ τὰ βιβλία καὶ ἀπὸ ὁποιοιοῦδήποτε «ὀδηγοῦς» ἐκθέσεων. Γιατὶ πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντιληπτικὴ δύναμιν κάθε παιδιοῦ. Εὐκόλο εἶναι βέβαια νὰ ρίχνωμε στὰ παιδιὰ τὸ κόκκαλο, ὅπως κάνομε στὰ σκυλιά μας καὶ ὕστερα νὰ τοὺς λέμε : «σπάσετε τώρα τὰ δόντιά σας νὰ τὸ φαῖτε, κάνετε ὅ,τι θέλετε γιὰ νὰ τὸ ἀπολαύσετε». Εἶναι πολὺ δύσκολο ὁμοῦ νὰ βρεθοῦν θέματα ποῦ νὰ ἐγγίζουσιν βαθειὰ τὴ ψυχὴ κάθε παιδιοῦ καὶ νὰ τὴν κάνουν δημιουργική.

Γι' αὐτὸ ὁ δάσκαλος ποὺ καταλαβαίνει πῶς ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων ἔχει σκοπὸ νὰ ἐλευθερώσῃ τίς δημιουργικὰς δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ κάθε τι, ποὺ εἶναι σχηματικὸ μέσα στὴν ψυχὴ του, δὲν πρέπει νὰ δίνῃ παρὰ

μόνο σὲ σπάνιες περιπτώσεις κοινὸ τὸ θέμα γιὰ ὅλη τὴν τάξη. Θὰ τ' ἀποφασίσῃ μόνο τὴ στιγμὴ ποὺ βλέπει ὅτι ὑπάρχει πιθανότητα κάθε παιδὶ νὰ τὸ διαπραγματευθῇ κατὰ τὸ δικό του ξεχωριστὸ τρόπο. Ἄν λείπη ἡ προϋπόθεση αὕτη, τότε ποῖο θέλγητρο μπορεῖ νὰ ἔχῃ γιὰ τὸ παιδὶ τὸ κοινὸ θέμα, ἀφοῦ θὰ ξαίρη πὼς τὴν ἄλλη μέρα δὲ θὰ κάνῃ καμιὰ ἐντύπωση στοὺς συμμαθητές του, γιὰτί ὅλοι τους θὰ καλλιεργήσουν τὸ ἴδιο στάρι καὶ τὰ ἴδια λαχανικά;

Τὰ περιορισμένα θέματα ὑποχρεώνουν τοὺς μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων τάξεων νὰ συγκεντρῶνουν τις δυνάμεις τους. Τέτοια ὁμῶς ἱκανότητα γιὰ συγκέντρωση γύρω ἀπὸ ἓνα σημεῖο, ἀπαιτεῖ μακρόχρονη προπαρασκευή. Ἀπὸ τις κατώτερες τάξεις πρέπει νὰ συνηθίσουν σ' αὐτό. Στὸ παράδειγμα ποὺ ἀνέφερα καὶ παραπάνω, «τί ἀκοῦμε ἀπὸ μιὰ μεγάλη πόλη» (σελ. 21), ὅλοι μαζί γράψαμε «ἓνας σκύλος γαυγίζει», γιὰτί τὴν ὥρα ἐκείνη ἀκριδῶς ἔτυχε νὰ τὸ κάνῃ. «Ὅχι», πετάχτηκε ὁμῶς κάποιος. Οἱ σκύλοι γαυγίζουν καὶ στὰ χωριά». Ἔτσι φαίνεται καθαρά ὅτι τὸ θέμα ποὺ ὁρίζεται ὡς κοινὸ ἀπὸ πρὶν, ἔχει κοφτερὰ ψαλίδια καὶ κόβει κάθε ἰδέα ποὺ ξεπερνᾷ τὰ μέτρα του. Τέτοιες ἀπὸ κοινοῦ ἀσκήσεις συγκεντρώσεως γύρω ἀπὸ ἓνα ὠρισμένο θέμα, δὲν ἔχουν βέβαια καμιὰ σχέση μὲ τις δημιουργικὲς ἐκθέσεις. Ὅμως προπαρασκευάζουν βραδέως καὶ ἀσφαλῶς στὰ ὠρισμένα θέματα ποὺ πρέπει νὰ δίνουμε μόνο στὶς ἀνώτερες τάξεις.

Τὸ νέο σχολεῖο προτιμᾷ νὰ δίνῃ μόνο τὴ γενικὴ κατεύθυνση, μέσα στὴν ὁποία θὰ κινηθοῦν τὰ παιδιὰ, ἀντὶ νὰ τοὺς ὁρίσῃ καθαρά τὸ θέμα. Ὅπως εἶδατε ἀπὸ τις ἐκθέσεις ποὺ ἀνέφερα καμιὰ δὲν εἶχε ὠρισμένο τίτλο. Αὐτὸς πρέπει νὰ βγῇ ἀπὸ τὴν ἐκθεση ὡς συμπέρασμα. Πρέπει νὰ φυτευθῇ ὑστερότερα μὲ χαρὰ, ὅπως ἀκριδῶς φυτεύουν τὴ μικρὴ σημαία

πάνω από τὸ σπιτάκι ποὺ ἔκτισαν μὲ τὴν ἄμμο, μόλις τὸ τελειώσουν. Ἄν λείπη δὲ καὶ κάποτε, νὰ εἴστε βέβαιοι πὼς δὲ βλάπτει καὶ πολὺ.

Ἡ ἐκλογὴ λοιπὸν τῶν θεμάτων δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐκολη, ὅσο φαντάζονται οἱ διάφοροι συγγραφεῖς τῶν «ὁδηγῶν ἐκθέσεων» μὲ τὰ 999 θέματα, καταταγμένα «σύμφωνα μὲ τὸ γένος, τὴν ἡλικία, τὴν ἐποχὴ καὶ τὶς φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις τῶν μαθητῶν». Τὸ σχολεῖο ἐργασίας ἔχει τὴν ἀντίληψη, πὼς ἡ ἀναζήτησις σπουδαιοφανῶν θεμάτων δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν ἀληθινὴ παιδαγωγικὴ καὶ δὲ στηρίζεται σὲ βαθιὰ ψυχολογικὴ παρατήρησις τοῦ παιδιοῦ.

Οἱ μωροπίστευτοι εὐκολώτερα πκρασύρονται ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἐτικέτα τῶν πραγμάτων ποὺ πρόκειται νὰ ἀγοράσουν.

Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἀρχάριοι δασκάλοι μὲ τοὺς διάφορους ὁδηγοὺς ἐκθέσεων. Γιὰ μένα ὅμως ἔχει μεγαλύτερη σημασία τὸ διάδασμα τῆς μάρκας τοῦ καταστηματάρχῃ. Τὸ σῆμα «Μαρκό», γιὰ παράδειγμα, πάνω στὸ βούλωμα ἐνὸς μπουκαλιοῦ μὲ κρασί εἶναι ἐγγύησις γιὰ τὸ περιεχόμενον. Ἡ προσωπικότητι δηλ. τοῦ παραγωγοῦ μᾶς ἐγγυᾶται γιὰ τὴν καλὴ ποιότητα τοῦ προϊόντος. Ἄς γίνη τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ παιδί, τόσο ποὺ νὰ μπορῇ νὰ πῇ γιὰ τὸν ἑαυτό του, ὅταν πρόκειται νὰ γράψῃ ἐκθεση: Θὰ δουλέψω γιὰ δικό μου λογαριασμό. Ἡ ἐκθεση αὕτη πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ μέρος τοῦ «εἶναι μου».

IX

Τὶ θὰ κάνουμε γιὰ τὴν ὁρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν.

Ἄν θέλωμε νὰ ἐμπνεύσωμε στὰ παιδιὰ τὴ φρίκη καὶ τὴν ἀποστροφὴ γιὰ τὶς ἐκθέσεις, θὰ εἶναι ἀρκετὸ νὰ τοὺς δώ-

σωμε τὴ φοδερὴ διαταγή· «φροντίζετε κάθε λέξη ποὺ γράφετε νὰ εἶναι γραμμένη σωστά, εἰ δὲ μὴ προτιμότερο εἶναι νὰ μὴν τὴν γράφετε καὶ νὰ βρῆτε ἄλλη». Δὲ χρειάζεται βέβαια ὕστερα καὶ μεγάλη φιλοσοφία γιὰ τὸ τί θὰ ἐπακολουθήσῃ. Τὰ παιδιὰ, ὅταν τοὺς ἔρθῃ κάποια λέξη στὴ μύτη τῆς πένας των, ποὺ δὲ θὰ τὴ ξαίρουν ὅμως ἀπὸ τὴ σωστὴ ὀρθογραφικὴ τῆς ἄποψη, θὰ τὴν ἀφήσουν καὶ θὰ προσπαθήσουν νὰ βροῦν ἄλλη πιὸ γνωστὴ, μὰ ποὺ δὲ θὰ προέρχεται πιὰ ἀπὸ τὸ αὐθόρμητο ξεχειλίσμα τῆς ψυχῆς των. Τέτοια καταναγκαστικὴ ἀναζήτησις γνωστῶν λέξεων περιορίζει τὴν ἐνεργητικότητά τους καὶ εἶναι ἀντικρυς ἀντίθετη πρὸς τίς ψυχολογικὰς καὶ παιδαγωγικὰς ἀρχὰς ποὺ βάλουμε γιὰ θεμέλιο τῶν νέων ἐκθέσεων. Τί θὰ κάνουμε λοιπόν; θὰ ρωτήσουν ἴσως μερικοὶ ἀνυπόμονοι. Θὰ τ' ἀφήσωμε ἐλεύθερα νὰ γράφουν ὅ,τι τοὺς κατεβῇ ἐκείνη τὴν ὥρα, νὰ γράφουν λέξεις μὲ χονδροειδῇ πολλὰς φορὲς, εἶναι ἀλήθεια, ὀρθογραφικὰ σφάλματα, τὰ ὅποια ν' ἀφήνωμε ἀδιόρθωτα; Ἀπαντοῦμε: Προτιμοῦμε νὰ μὴ διορθώνωμε ἐκείνη τὴν ὥρα τὴν ἐκθεσὴ ἀπὸ ὀρθογ. ἄποψη. Προτιμοῦμε νὰ τὴν ἀφίνωμε παρθένα ἀπὸ κόκκινες μολυβιὲς καὶ ἀπὸ τὰ διάφορα ἱερογλυφικὰ σημεῖα, ποὺ μᾶς συσταίνουν οἱ διάφοροι συγγραφεῖς, π.χ. — γλωσσικὰ σφάλματα, — χωρισμοῦ λέξεων κλπ. ποὺ σύγχυσις μονάχα ἐπιφέρουν καὶ τίποτε ἄλλο. Προτιμοῦμε νὰ τὰ ἀφήσωμε μόνα τους νὰ διορθώσουν τὴν πλοκὴ τῶν προτάσεων, ὅταν διαδάζουν τὴν ἐκθεσὴ καὶ νὰ ἀσκηθοῦν ζωντανὰ στὴν κατάλληλη χρῆσις τῶν σημείων τῆς στίξεως παρὰ νὰ σημειώνωμε μὲ διάφορα τὰ σφάλματα περὶ τὴν τοποθέτησιν τῶν σημείων τῆς στίξεως ποὺ δὲ φέρουν, ὅπως ἢ πεῖρα μᾶς τὸ ἀπέδειξε, καμιά ἀπολύτως ὠφέλεια.

Μ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἐννοοῦμε, ὅτι θὰ ἀφήνωμε ἀνεκμετάλλευ-

τες τις ευκαιρίες που θα μᾶς δώσει ή εκθεση. Ἀπό τήν εκθεση θα καταλάβη ο δάσκαλος ἂν ἔχη διδάξει καλά τὸ γλωσσικὸ μάθημα, ἀπὸ τὰ ὀρθογ. σφάλματά της θα ἀντιληφθῇ κατὰ πόσον ή διδασκαλία του ἔχει καρποφορήσει και τι θα πρέπει νὰ ἐπαναλάβη. Ἀπὸ τήν εκθεση θα καταλάβη ἂν ὑπάρχουν γλωσσικὲς ἔννοιες ἀσαφεῖς που εἶναι ἀνάγκη νὰ ἰσχυροποιηθοῦν, ἂν ή πλοκή τῶν φράσεων δὲν γίνεται καλά, ὁπότε θα πρέπει νὰ κάνη τις ἀναγκαῖες ἀσκήσεις. Ἰσα-ἴσα τὸ νέο σχολεῖο, φτάνει ὡς τὸ σημεῖο νὰ καταργῇ ὁλότελα τὸ ξεχωριστὸ Ἀναγνωστικὸ γιὰ τήν κάθε τάξη και νὰ παίρνῃ τήν εκθεση ὡς κέντρο διδασκαλίας, ἀπὸ γραμματική, ὀρθογραφική, κλπ. ἄποψη, ἀκόμη και ὡς ευκαιρία αὐθόρμητης ἱχνογραφήσεως κλπ.,¹ γιατί μόνο ἔτσι και ή διδασκαλία γίνεται πιότερο ἐνδιαφέρουσα. Ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ ὡς τὸ κυνῆγι τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων και τῆς στίξεως, που κάναμε ὡς τώρα ὑπάρχει νομίζω μεγάλη διαφορά. Γιὰ αὐτὸ προτιμοῦμε τὸν νέο τρόπο, που θα μᾶς φέρνῃ χωρὶς ἄλλο σὲ πολὺ ἀξιολογώτερα ἀποτελέσματα.

Ἐδῶ τώρα γεννιέται κι' ἓνα ἄλλο ζήτημα: Πὼς δηλ. θα εὐκολύνωμε τὴ γραφὴ τῶν ἐκθέσεων ἀπλοποιώντας τήν ὀρθογραφία μας: Δὲ θ' ἀναφέρω τί ἔχει γραφτῇ σχετικὰ μὲ αὐτό,² γιατί πιστεύω νὰ εἴμαστε ὅλοι σύμφωνοι πὼς ἐπιβάλλεται ή ἀπλοποίηση τῆς ὀρθογραφίας μας μὲ τήν κατάργηση πρῶτα-πρῶτα τῶν πνευμάτων, τῶν τόνων, τῶν καταλήξεων τῆς ὑποταχτικῆς, τῶν εἰς ὅτερος παραθετικῶν, που δὲν ἐξυπηρετοῦν κανένα οὐσιαστικὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς. Πάνω σ' αὐτὸ

(¹) Βλ. Freinet C. Τὸ τυπογραφεῖο στὸ δημοτικὸ σχολεῖο και περιοδ. «L'Ecole Emancipée» (1928).

(²) Ν. Ἀμπατζόγλου. Τὸ ὀρθογραφικὸ πρόβλημα.

ἔκανα παρατηρήσεις γιὰ τὰ ὀρθογ. σφάλματα ποὺ ἔκαναν παλαιότερα οἱ μαθηταί μας καὶ γιὰ ὅσα κάνουν τώρα, ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ εἶδα πραγματικὰ πόσο τὰ τελευταῖα εἶναι λιγώτερα πρὸ παντὸς ὥς τὴν Δ' Τάξῃ τοῦ Δημοτικοῦ, γιὰτὶ γιὰ τίς πειρὸς ἀνώτερες ἢ σύγχυση ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ βασιλεύῃ σ' αὐτὰς ἐξ αἰτίας τῆς διγλωσσίας εἶναι φοβερὸ ἐμπόδιο γιὰ τὴν ἀπόχτηση τῆς ὀρθογραφικῆς δεξιότητος. Θὰ παραθέσω μιὰ ἐκθεση παρμένη ἀπὸ τὴν « Ὁρθογραφία μας » τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη¹ καὶ μιὰν ἄλλην δικοῦ μου μαθητοῦ τῆς Δ'. τάξεως μὲ τὰ ὀρθογραφικὰ τῆς σφάλματα, ἀκριβῶς ὅπως εἶναι γιὰ νὰ χωνέψῃ καὶ ὁ πιὸ ἀπιστος, ὅτι ἡ δημοτικὴ κάθε ἄλλο παρὰ ἀνορθόγραφα κάνει τὰ παιδιὰ μας. Ἀλλὰ καὶ ἓνα ἄλλο θὰ διαπιστώσῃ ἀκόμα τὴν ἀνοστιὰ τῶν παλιῶν ἐκθέσεων, τῇ ζωντάνιᾳ καὶ φρεσκάδᾳ τῶν νέων.

Νὰ τι ἔγραφε ἓνα παιδὶ τῆς Στ' Δημοτικοῦ κάποιου μεγάλου χωριοῦ τῆς Πελοποννήσου στὰ 1913, ὅταν ἡ καθαρεύουσα ἦταν στίς δόξες τῆς.

Ἡ σ τ α φ ῆ ς. — Ὅταν ἡ σταφίδα ὠριμάσῃ, τὴν τριγᾶμεν καὶ κατόπιν τὴν λαγανήζομεν, δηλαδὴ βγάνομεν τὰ κόσταλα. Ἐπειτα τὴν σορόνομεν, καὶ κατόπιν τὴν σακάζομεν καὶ τὴν πάμε εἰς τὸν ἔμπορον καὶ τὴν πολῶμεν. Ὁ ἔμπορος τὴν περνᾷ ἀπὸ ἓνα μηχανήμα διὰ νὰ βγοῦν τὰ ξύλα καὶ τὰ λιθάγια, κατόπιν τὴν διαλέναι ἢ ἐργάτες τὴν πατάη εἰμὲ τὰ πόδια εἰμὲ τὸ πιεστήριον, τὴν καρφόνῃ ταῖς ζηάζονε καὶ τὴν φορτὸ εἰς τὰ κάρα καὶ τῆς πέρνη τὸ πλοῖον καὶ τὴν πάη εἰς τὴν πάρταν, ἀπὸ ἐκεῖ τὴν πέρνη τὸ ἀτμόπλοιον καὶ τὴν πάη εἰς ὅλα τὰ μέρη πρὸ παντὸς εἰς τὴν γερνανήαν.

Νὰ τώρα καὶ μιὰ μικρὴ μαθητοῦ μου τῆς Δ'. τάξης, πιστὰ

(¹) Σελ. 81.

αντιγραφωμένη από τὸ τετράδιό του μὲ τὰ ὀρθογραφικά της σφάλματα.

Γιὰ τὸ χιόνη. — Τὸ προή, ὅταν σηκόθηκα, εἶδα τὸ χιόνη στὸ παράθυρο μιὰ ἀπιθαμὴ. Ἐξαφνα ἀκούστηκε μιὰ φωνὴ «Τσίου! τσίου!» ἦταν μιὰ σουσουράδα καὶ μπῆκε μέσα στὸ μαγαζί μας. Ὁ πατέρας μου πῆγε νὰ τὴν πιάσῃ μὰ τὸ πουλὶ φώναζε «τσίου, τσίου», σὰ νὰ ἔλεγε «ἄφησέ μου μονάχω· ἔξω δὲν μπορῶ νὰ καθίσω κάμει κρύο. Καὶ ξακολούθησε νὰ φωνάζει τσίου, τσίου. Πόσο τὸ λυπήθηκα.

(Νικ. Καραν. Βλέπε καὶ ἔκθεση Ἄντ. Παπ. σελ. 133).

Ἀφίνω στὸν καθένα νὰ βγάλῃ μόνος του τὰ συμπεράσματα.

X

*Πῶς γράφει στὸ σπῖτι ἓνα παιδί τὴν ἐλεύθερη ἔκθεση
«ὁ ἀσπάλαξ, μεταλλωρύχος τῶν ζώων» σύμφωνα
μὲ τὸ παλιὸ σύστημα.*

Τὸ παιδί αὐτὸ γυρίζοντας στὸ σπῖτι του ἀπὸ τὸ σχολεῖο φωνάζει μὲ χαρὰ ἀπὸ μακριὰ στὴ μητέρα του: «Μαμά, μαμά, ὁ δάσκαλος μᾶς ἔδανε σήμερα γιὰ ἔκθεση ὁ ἀσπάλαξ μεταλλωρύχος τῶν ζώων. Θὰ μὲ βοηθήσῃς νὰ τὴν γράψω, ἔ!»

Ἡ μητέρα ποὺ εἶναι ἐξ ἐπαγγέλματος «κυρία» μένει κατεβουσιασμένη. «Νά! ἓνα θέμα, λέει, ποὺ μοιάζει μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἔκανε ἡ ἴδια, ἦταν πῆγαινε στὸ σχολεῖο. Ὅχι σὰν αὐτὰ τοῦ νέου σχολείου, ποὺ τὰ μαθαίνουν νὰ γυρίζουν στοὺς δρόμους καὶ νὰ γίνονται μικροὶ «μόρτηδες».

Μὲ τὰ ἐνθαρρυντικὰ αὐτὰ λόγια τὸ παιδί κάθεται νὰ γράψῃ τὴν ἔκθεσὶ τοῦ ὕστερα ἀπὸ τὸ παιγνίδι. Ἀνοίγει τὴ Ζωολογίαν καὶ ἀντιγράφει. «Ὁ ἀσπάλαξ, μὲ τὸ μαῦρό του φόρεμα, διαρκῶς διορύσσει τὸ ἔδαφος, καὶ σχηματίζει νέας

στοάς, όπως ο άνθρακωρύχος μεταλλωρύχος υπό την γήν». ¹
«Πολύ ωραία!», λέγει ή μητέρα. «Άς συνεχίσουμε». Τό παιδί διαδάζει: «Έν ταίς υπογείοις αὐταίς στοαίς θηρεύει ἀπλήστως σκώληκας, κάμπας, χρυσαλλίδας κ.λ.π.». Όχι δέν πάει, λέγει τό παιδί. Ό μεταλλωρύχος δέν τρώγει βέβαια ψητό κάθε μέρα, όχι όμως και σκουλήκια. Δέν κάνει νά τό γράψουμε». Έξακολουθεί· «ό ασπάλαξ, έχει σχήμα κυλινδρικό». Έδώ πάλι τό παιδί έχει ἀμφιβολίες. Πώς μπορεί ο άνθρακωρύχος νά έχει σώμα κυλινδρικό, ύστερα ἀπό τήν κοπιαστική δουλειά που κάνει! «Η μητέρα παρακαλείται νά βοηθήση. «Μά δέν ντρέπεσαι, καϋμένη Γ., νά μήν μπορείς νά γράψης μιά τόσο ὁμορφη ἔκθεση; Οί ιδέες πρέπει νά σοῦ κατεδοῦν, όπως τό νεράκι ἀπό τήν πηγή».

Όμως, μπρὸς στήν ἐπιμονή τοῦ παιδιοῦ, κάθεται στὸν καναπέ και σκέπτεται. Μά ἀντί γιὰ ιδέες τήν πιάνουν τὰ νεῦρά της και δέν τῆς κατεβαίνει οὔτε μιά· «ὕπομονή παιδί μου! λέγει. Εἶναι ὁμορφο τό θέμα και πρέπει νά γράψης ἀρκετὲς φράσεις, όχι μιά μονάχα».

Ό πατέρας καταφθάνει σὲ λίγο κουρασμένος ἀπὸ τὴ δουλειά. Σωθήκαμε! Και ἀντί κάθε ἄλλης κουβέντας, τοῦ σερβίρουν ἀμέσως τό θέμα «ό ασπάλαξ, μεταλλωρύχος τῶν ζώων». «Πράγματι λέγει και ὁ ἴδιος· ὁ ασπάλαξ διορύσσει τήν γήν όπως... «Μά τήν ἔχομε γραμμένη, παπάκα μου αὐτὴ τὴ φράση. Πῆτε μου καμιάν ἄλλη» λέγει ὁ μικρός. Έτοι πατέρας και μητέρα σποῦνε τό κεφάλι τους γιὰ νά βροῦν, μά δέν τό κατορθώνουν. Θυμοῦνται όμως πολὺ καλά, ὅτι και πρὶν ἀπὸ 30 χρόνια εἶχαν κάνει και αὐτοὶ τήν ἴδια ἀκριβῶς ἔκθεση. Η μητέρα μάλιστα εἶχε πάρη ἄριστα γιὰ τό «περιεχόμενο, τό

(¹) Π. Τσιλήθου. Εἰκόνες βίου τῶν ζώων σελ. 78.

ὕφος. τὴν ὀρθογραφία, τὴ γραμματικὴ καὶ τὴ σύνταξη». Τέλος ὁ πατέρας πηγαίνει νὰ συμβουλευθῇ τὸ λεξικό. Ἐκεῖ διαδάζει «ὁ ἀσπάλαξ ἔχει πέντε δάκτυλα σὲ κάθε πόδι». «Μὰ ὁ μεταλλωρύχος ἔχει δυὸ πόδια μπαμπάκα!», ἀντικρούει τὸ παιδί. «Ἀλήθεια, ἔχεις δίκαιο, δὲν τὸ σκέφτηκα» ἀπαντᾷ ἐκεῖνος.

Οἱ δύο τρυφεροὶ γονεῖς σὲ λίγο πᾶνε τὸ καναρίνι στὸ πлагινὸ δωμάτιο, γιατί «τοὺς ἐμποδίζει νὰ σκεφτοῦν μὲ τὸ κελάδημά του». Ὁ πρῶτος ξαναρρίχνει μιὰ ματιὰ στὴ ζωολογία ἢ στὸ λεξικό καὶ ἐκεῖ βρίσκει· «ὁ ἀσπάλαξ κέκτηται εφ' αὐτὴν ἀπολήγουσαν εἰς ῥύγχος μακρὸν καὶ ὀξὺ ὡς σφήν, εἰς δὲ τοὺς προσθίους πόδας μακροτάτους ὅστεοιδεῖς ὀξεῖς ὄνυχας». Οὔτε μιὰ γραμμὴ δηλ. ποὺ νὰ εἶναι σχετικὴ μὲ τὸν ἄνθρωπο, τὸν ἀνθρακωρύχο, ὅπως εἶναι τὸ θέμα. Τώρα εἶναι ἡ σειρὰ τοῦ πατέρα γιὰ νὰ ἀπελπιστῇ. «Μὰ τέλος πάντων ἓνα τέτοιο ἄμορφο θέμα δὲν πρέπει νὰ μείνῃ μόνο μὲ μιὰ φράση!»

Ἡ μητέρα σφουγγίζει τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου της γιὰ νὰ σκεψτῇ καλλίτερα.

Ὁ πατέρας παίρνει μερικὰς παστίλιες γιὰ νὰ κατεδάσῃ ἰδέες.

Ὁ μικρὸς οὐρλιάζει, γιατί ἡ ἔκθεσις πρέπει νὰ πιάσῃ τοῦλάχιστον δύο σελίδες. Ὁ δάσκαλος τὸ εἶπε καθαρά. Ἡ μητέρα πηγαίνει στὸ παλινδ ντουλάπι, ὅπου ἔχει φυλάξῃ τὰ τετράδια τῶν ἐκθέσεών της ποὺ ἔκανε στὰ νιάτα της. Ὅλα κι' ὅλα, τέτοια πράγματα πρέπει νὰ τὰ φυλάτε, γιατί μπορεῖ νὰ χρειαστοῦν, ἀφοῦ τὰ ἴδια θέματα δίνονται περιοδικῶς ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν !!

Ὁ πατέρας σκέπτεται νὰ δημοσιεύσῃ στὴν ἑφημερίδα «ζητεῖται β'. φράση γιὰ τὴν ἔκθεσις «ὁ ἀσπάλαξ, μεταλλωρύχος

τῶν ζώων. Ὁ εὐρὼν θὰ λάβῃ ὡς δῶρον τὸ βιβλίον ποῦ περιέχει τὰ 3333 θέματα ἐκθέσεων, καταλλήλως ἐκλελεγμένα δι' ὅλας τὰς ζώνας καὶ καιροὺς, μὲ τὴν μέθοδον τῆς χρήσεώς των, δεμένο μάλιστα μὲ δέρμα ρινόκερου!» Ἡ κυρία τὸν παρκαλεῖ ν' ἀφήσῃ τ' ἀστεῖα! Ἡ ὥρα εἶναι σοβαρά. Τὸ παιδί πρέπει νὰ πάγῃ νὰ κοιμηθῇ καὶ θὰ μείνῃ ἀκόμῃ δύο ὥρες κατὰ τὰ φαινόμενα ὥσπου νὰ τελειώσῃ τὴν ἔκθεσιν.

Ὁ πατέρας προσκαλεῖ στὸ τηλέφωνο δυὸ τρεῖς ἀπὸ τοὺς φίλους του, τοὺς πιὸ εὐφυεῖς κατὰ τὴ γνώμη του, καὶ τοὺς ἀνακοινώνει τὴν αἰτία τῆς στενοχωριάς τους.

Ὁ πρῶτος ποῦ εἶναι «ἐθνικὸς» θεματοφύλαξ, τοῦ ὑπαγορεύει τὴ φράση: «ὁ ἀσπάλαξ κάνει πάντοτε τὸ καθήκον του καὶ δὲν λέγει λέξιν διὰ τὸν ἑαυτὸν του», κρίνοντας ἐκ τῶν ἰδίων. Ὁ β'. ποῦ εἶναι γιατρός, τοῦ τηλεφωνεῖ: «ὁ ἀσπάλαξ καὶ ὁ μεταλλωρύχος καταδιώκουν ζωῦφια τίς νύχτες τοῦ καλοκαιριοῦ καὶ ἔχουν κατοικίες προστατευτικὰς γιὰ τὸν ἀνεμο μὲ πολλὰς εἰσόδους». Θυμήθηκε φαίνεται ἀπὸ τὴ ζωολογία, πὼς ἡ φωλιά του ἔχει πολλὰς τρύπες. Καὶ ὁ τρίτος ποῦ ἔχει τάσεις «ἀριστερίζουσες» τοῦ φωνάζει: «καὶ οἱ δυὸ γδέρνονται γιὰ νὰ κάνουν βαρύτιμα φορέματα καὶ γουναρικά οἱ γυναῖκες τῆς κεφαλαιοκρατίας»!!

Ἔτσι οὕτε τὸ τηλέφωνο κατορθώνει νὰ προσκομίσῃ τὴν β'. φράση. Στὴν ἀπελπισία της ἡ Κυρία ἐρωτᾷ τὴ «μπόν-να». Ὁ ἐρωμένος της εἶναι ἀρχιεργάτης στὰ ἀνθρακωρυχεῖα, καὶ ἴσως εἶναι σὲ θέσιν νὰ τῆς βρῇ μιὰ φράση. Ἐκείνη θυμᾶται τὰ φιλιὰ καὶ τὰ χεῖλη του καὶ τῆς λέγει: «ὁ ἀρχιεργάτης δύναται νὰ ἐπιμηκύνῃ τὰ χεῖλη, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ ἀσπάλαξ ἔχει ρύγχος μακρόν». Ὅλη ἡ οἰκογένεια διαμαρτύρεται καὶ τ' ἀποκρούει, γιατί τὸ θέμα δὲν εἶναι «ὁ ἀσπάλαξ, ὅπως ὁ μεταλλωρύχος, ἐρωμένος τῶν ζώων!»

Ὁ μικρὸς βάζει τὶς φωνές. Ὁ πατέρας δὲ βασιτᾷ πιὰ. Γράφει ἐπιστολὴν στὸ δάσκαλο καὶ τοῦ λέγει «νὰ γράψῃ πρῶτα ὁ ἴδιος τὴν ἐκθεσὴν, γιατί εἶναι βέβαιος πῶς δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ τὸ κάνῃ. Τοῦ συνιστᾷ ἀκόμῃ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ βιβλίο ποὺ ἔχει τέτοια θέματα γιὰ «ὑγιεινοὺς σκοποὺς». Καίρὸς πιὰ εἶναι, τοῦ ἐκμυστηρεῦεται νὰ πᾶνε στὸ διάβολο· ὅλα αὐτὰ τὰ θέματα ποὺ παίρνετε ἀπὸ τοὺς διάφορους ὁδηγοὺς ἐκθέσεων.

Μὰ σέ λίγο μετανοιώνει γιὰ ὅ,τι ἔγραψε. «Ὁχι! ὄχι! λέγει μὲ τὸ νοῦ του. Δὲ θὰ τὴν στείλω. Θὰ μὲ πάρουν κι' ἐμένα ὡς ὁπαδὸ τοῦ νέου σχολείου καὶ αὐτὸ δὲν μπορῶ νὰ τὸ ἀνεχθῶ». Ἡ κυρία ἔχει τὴν ἴδια γνώμη. Τὸ θέμα εἶναι ὥστὸσο πολὺ ὁμορφο. Ἀρκεῖ νὰ προσέξῃ ὁ Γ. αὔριο, ὅταν θὰ τὸ γράψῃ ὁ δάσκαλός του στὸν πίνακα, ὅπως συνειθίζει νὰ τὸ κάνῃ. Καὶ ὁ πατέρας γιὰ νὰ μὴ δυσαρρστήσῃ τὴ σύζυγο σχίζει τὴν ἐπιστολή!!

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Δέκα γνωρίσματα τῆς «καλῆς» ἐκθέσεως.

I

*Ἡ ἐκθεση γράφτηκε ὕστερα ἀπὸ δυνατὴ
ψυχικὴ ὥθηση;*

Στὶς ἱπποδρομίες ποτὲ δὲν ἐνθουσιάστηκα γιὰ τὰ ἄλογα ποῦ ἔρχονται πρῶτα ἢ δεύτερα, ὅπως κάνει ὁλος ὁ κόσμος. Μοῦ εἶναι ἀκόμη ὅλως διόλου ἀδιάφορες οἱ τεχνικὲς συζητήσεις, ποῦ εἶναι σχετικὲς μὲ τὴ νίκη τους. Μὰ κεῖνο ποῦ μοῦ κάνει πάντα μεγάλη ἐντύπωση, εἶναι ἡ ἀδάμαστη θέληση ποῦ δείχνουν στὴν ἀφετηρία. Παρατηρήσετε νὰ δῆτε πόσο τεντώνουν τὰ μούσकुλά τους καὶ πόσο τὰ νεῦρα τους εἶναι ἑτοιμα! Νομίζεις πὼς αἰσθάνονται ὅλη τὴν ἱερότητα τῆς στιγμῆς. Νομίζεις πὼς ἀκοῦνε μιὰ φωνὴ ποῦ τοὺς λέγει. «Σὲ λίγο θὰ δείξετε καὶ σεῖς τί ἀξίζετε.»

Ἴδια καὶ τὸ πρῶτο ἐρώτημα ποῦ πρέπει νὰ ὑποβάλλῃ κάθε δάσκαλος, ἅμα βάλῃ τὰ παιδιὰ του νὰ γράψουν ἐκθεση εἶναι αὐτό: «Πὼς θὰ διεγείρῳ τὴ θέληση τῶν μικρῶν μου γιὰ νὰ δημιουργήσουν; Πὼς θὰ τὰ κάμω νὰ σκιρτήσουν ἀπὸ χαρὰ γιὰ τὸ γράψιμο, ἀκριδῶς ὅπως τὰ ἄλογα ποῦ δὲ μποροῦν νὰ κρατηθοῦν, προτοῦ ἐκκινήσουν».

Τέτοια χαρὰ ἔχει ἐξάπαντος τὴν ἀπήχησή της καὶ στὴν

έκθεση. Μὲ μιὰ ματιά μπορεῖ νὰ καταλάβῃ κανεὶς μὲ ποιὸ πνεῦμα εἶναι γραμμένη. Σὲ κάθε γραμμὴ νιώθεις ἂν οἱ φράσεις τῆς ἔχουν σφυρηλατηθῇ στὴν ἐσωτερικὴ φωτιά, ἂν τὸ παιδί πῆρε τὴν πένα γιὰ νὰ γράψῃ ὕστερα ἀπὸ ἀκατάσχετη ἐπιθυμία νὰ δώσῃ ἐξωτερικὴ μορφή στὶς ἰδέες του, ἢ ἂν τὸ κάνη ἀπλῶς μόνο γιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ κάποιο τύπο ἢ γιὰ τὸ τοῦ τὸ εἶπε ὁ δάσκαλος. Στὴν τελευταία περίπτωση οἱ φράσεις εἶναι στενόχωρες, μετρημένες καὶ ζυγισμένες μὲ τὸ διαδῆτη, ὀρθὸς ἴσως ἀπὸ γραμματικὴ ἀποψη, μὰ καταμουσκεμμένες ἀπὸ τὸν ἰδρώτα ποὺ χύθηκε γιὰ νὰ γραφτοῦν.

Στὴν πρώτη ἀπεναντίας ὅλα πλημμυροῦν ἀπὸ ζωή. Ἵσως τὸ παιδί νὰ μπορῇ νὰ κάνῃ πιότερο θόρυβο, μὰ κι' ἐδῶ εἶναι τὸ ἴδιο ἀκριδῶς ὅπως καὶ στὴ ζωὴ του.

Πάνε τώρα τέσσερες γενεές ποὺ ὁ J Paul ἔγραφε πολὺ σωστά: «Τὸ δηλητήριο κάθε λογοτεχνικῆς παραγωγῆς εἶναι τὸ θέμα, ποὺ δὲν ἔχει μέσα του ζωὴ καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιο λείπει ἡ «ἐσωτερικὴ ὥθηση».

Εἶναι παραλογισμὸς νὰ γυρεύωμε ἀπὸ τὸ παιδί νὰ σπαταλᾷ τίς δυνάμεις του γιὰ νὰ ἐκφράσῃ πράγματα, ποὺ τὸ στενοχωροῦν καὶ τοῦ πιέζουν σὰ βραχνὰς τὴν ψυχή. Χάνομε ἀπλούστατα τὸν καιρὸ μας, ὅταν τὸ ἐξαναγκάζωμε «δικτατορικῶς» νὰ μᾶς γράψῃ, ἀντὶ νὰ τοῦ παρουσιάσωμε τὰ συγγενῆ στοιχεῖα μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ διεγείρουν αὐθόρμητα τὴ θέλησή του. Δὲν μποροῦμε νὰ μιλοῦμε γιὰ μιὰ ἐκθεση πῶς γίνηκε ὕστερα ἀπὸ ἐσωτερικὴ ὥθηση, ὅταν αὐτὴ προπαρασκευάζεται κατὰ τὰ 3)4 προφορικῶς ἀπὸ πρὶν, ὅπως γίνεται κατὰ τὸν παλιὸ τρόπο, καὶ ὕστερα ὑποβάλλεται μόνο στὴ κρίση τοῦ δασκάλου γιὰ διόρθωμα. Ἄν θέλωμε νὰ γράφουν τὰ παιδιὰ μας σὲ ὥρατο ὕψος καὶ νὰ προοδεύουν λογοτεχνικά, πρέπει πρῶτα-πρῶτα νὰ αἰσθανθοῦν τὴ διά-

θεση για να γράφουν. Τα παιδιά δὲν ἐνδιαφέρονται διόλου για ζήτηματα τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς, σχέδια κ.λ.π. Μὰ ἐνθουσιάζονται κυριολεκτικά, ὅταν πρόκειται νὰ χρησιμοποιήσουν τὴ λεχτική των ἱκανότητα για κάποιο μικρὸ καλλιτεχνικὸ τους δημιούργημα, ὅπως τὸ ἔδειξα μοῦ φαίνεται στὸ πρῶτο μέρος τοῦ παρόντος ἔργου.

Οἱ πρῶτες λοιπὸν ἐρωτήσεις ποὺ πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ υποβάλλῃ στὸν ἑαυτὸ του εἶναι: Ἡ ἔκθεση εἶναι ἡ ἔκφραση τῆς «ἐσωτερικῆς ὕφης» τοῦ παιδιοῦ; Ἐδόνῃσε τὴν ἐσώτερη ψυχὴ τοῦ συγγραφέα τῆς; Ἡ μήπως εἶναι χερτὶ μουτζουρωμένο «κατὰ διαταγὴν»; Εἶναι μικρὸ λογοτέχνημα ἢ ἀξιόθρηνητὴ μίμηση τῶν «θεμάτων τῶν ἐκθέσεων» μὲ τὰ διάφορα σχέδια καὶ παρασχέδια. Εἶναι ἓνα μικρὸ ζωντανὸ ἔργο, ποὺ θέλει νὰ ζήσῃ ἢ μοναχὰ ὕλικο γιὰ τὸ κόκκινο μελάνι;

Νὰ τώρα μιὰ ἔκθεση ποὺ γράφτηκε ὕστερα ἀπὸ δυνατὴ ψυχικὴ ὄθηση ἀπὸ ἓνα παιδὶ τῆς ε' τάξεως χωρὶς νὰ τοῦ δοθῇ τίποτε ὀρισμένο ἀπὸ πρὶν.

Ξημερώνει στὴν Καλογραΐζα.

Οἱ πετεινοὶ φωνάζουν σὰ νὰ λένε «σηκωθῆτε, ξημερώνει!» Οἱ ἄνθρωποι βραχνιασμένοι πᾶνε στὴ δουλειά.

Ἄχ! Πῶς θὰ διαβοῦν τὸ ποτάμι, ποὺ τρέχει ἀδιάκοπα!

Κατόπι περνᾷ ἓνας μὲ τὸ κάρρο του τραγουδώντας.

Τὰ φῶτα εἶναι ἀναμένα καὶ τὸ φεγγάρι φέγγει, νομίζεις πὼς ξημέρωσε κιόλας.

Ἐνας ἄνθρωπος μ' ἓνα τορβᾶ στὸν ὄμο πηγαινε πίνοντας τὸ τσιγάρο του. Ἄρα γε ποὺ νὰ πηγαινε;

Ἐνας ἄλλος καθαρίζει τὸ ἄλογό του μ' ἓνα κιλίφι (βούρτσα δηλ.), αὐτὸ θὰ ξαλαφρώσῃ τὸ σῶμα τοῦ ἀλόγου.

Ἐνας ἄλλος μὲ τὸ κάρρο, ὄρθιος ἐπάνω σ' αὐτὸ πηγαίνει νὰ τὸ φορτώσῃ. Ἐνας ἄλλος μ' ἓνα φτιάρι στὸ χέρι κι' ἓνα σακὶ στὸν ὄμο πηγαίνει στὴ δουλειά.

Ἦστερα ἀπὸ λίγη ὥρα τὰ φῶτα ἔσβυσαν καὶ τὸ φεγγάρι δὲ λάμπει πᾶν σάν τῇ νύχτα.

(Δημ. Σαββ. 11 χρόνων, ε' τάξεως)

Σημειώσετε ὅτι τὸ παιδί αὐτὸ μόνο του μᾶς παρουσίασε τὴν ἔκθεσίν του στὴν τάξη, ἀκολουθώντας τὴ συμβουλὴ μου ποὺ ἔλεγε, «μόλις γινώσετε κάτι ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴ ψυχὴ σας, πάρετε τὴν πένα καὶ γράψετε». Ἀκόμη ὅτι εἶναι καὶ τουρκόφωνο. Ἔτσι, γραμμένη μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅτι ἀποτελεῖ τὴν ἰδεώδη γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἔκθεση.

II

Πάλλεται ἀπὸ ἐνδιαφέρον ἡ ἔκθεση;

Ἄν ὑποβάλλῃ κανεὶς τὸ παραπάνω ἐρώτημα γιὰ τίς ἔκθεσεις ποὺ γίνονται κατὰ τὸ γνωστὸ τρόπο, ἐξάπαντος θὰ πιστοποιήσῃ τὴν ἔλλειψιν κάθε εἰδους ἐνδιαφέροντος ἀπ' αὐτές. Γιατὶ λοιπὸν οἱ δασκάλοι τοῦ παλίου σχολείου δὲ θέλουν νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν τὸ σπουδαιότατο νόμο τοῦ ὕφους, μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ἐρώτηση αὐτὴ εἶναι σχετικὴ; Ἀπλούστατα, γιατί αὐτὸς ἔχει ἓνα παρεπόμενο ποὺ τὸ βλέπουν ὀλοφάνερα, μὰ ποὺ τοὺς κάνει πολὺ κόπο νὰ τὸ ἀκολουθήσουν. Καὶ αὐτὸ εἶναι: «Ἄν δὲν ἔχῃς τίποτα «ἐνδιαφέρον» νὰ πῇς, ἂν αὐτὸ ποὺ θὰ πῇς δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ λεχθῇ, τότε προτιμότερο εἶναι νὰ σκάσης, «μὲ τὸ συμπάθειο»!!

Πῶ! πῶ! νὰ μὴ γράβουν τίποτε τὰ παιδιά, ἀφοῦ κάθε δέκα πέντε μέρες πρέπει νὰ τοὺς ἔρθῃ στὸ στόμα ἡ ἔκθεση σάν τὸ γινομένο μῆλο, ποὺ πέφτει μόνο του ἀπὸ τὸ δέντρο! Αὐτὸ πάει πολὺ. Ἔτσι γυρεύουν μὲν ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει, τὸ παιδί, μὰ τοὺς εἶναι ἀδύνατο νὰ ξεκολλήσουν καὶ ἀπὸ τὴ ρουτίνα καὶ ἄθελα ἐπανέρχονται στὸν ὁδηγό. Δὲν ἀρνοῦμαι,

ὅτι πολλὰς φορές οἱ διάφοροι «ὁδηγοί» περιεῖχαν καὶ ἀρκετὰ ἐνδιαφέροντα θέματα, μὰ αὐτὰ ἦταν γιὰ τοὺς μεγάλους μόνο, γιὰ τοὺς μικροὺς ὅπως μᾶς ἔδειξε ἡ πείρα τοὺς ἀφηναν ὅλως διόλου ἀδιάφορους καὶ ψυχροὺς.

Πόσες χῶρες δὲν ἔχομε συγκρίνει στὰ νιάτα μας γράφοντας ἐκθέσεις; Τὴν Ἰταλία μὲ τὴν Ἰνδία, τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν Ἰνδοκίνα καὶ στὰ τελευταῖα, κάθε μιὰ ἀπὸ τὴν ἐκθέσεις αὐτὲς δὲν ἦταν παρὰ ἀπομίμηση προηγούμενης συγκρίσεως μεταξὺ Ἰσπανίας καὶ Βοημίας, πού εἶχε γίνη στὴν ἀρχή. Στὴν πρώτη χώρα τὸ κάθε τι εἶχε ἰσπανικὸ ὕφος, ἐνῶ στὴν ἄλλη νόμιζε κανεὶς πὼς βρισκόταν κιόλας σὲ χωριὸ τῆς Βοημίας. Ἀλλοτε πάλι ἀψηφώντας τὸν κίνδυνο-θάνατο τοῦ δασκάλου, πού μᾶς ἀπαγόρευε τὴν ἀντιγραφὴν, ἀντιγράφαμε ἀπλούστατα ἀπὸ διάφορα βιβλία κάθε τι σχετικὸ μὲ τὴν ἐκθεση καὶ τὴν παρουσιάζαμε ὕστερα γιὰ δημιουργικὴ μας ἐργασία! Τώρα ἂν καμιά φορὰ δὲν ἔπιανε τὸν ὠρισμένο χῶρο, πού εἶχε ὀρίσει διχτατορικὰ ὁ δάσκαλος, δὲ μᾶς ἦταν δύσκολο νὰ ἐφεύρωμε καὶ μιὰν ἄλλη ἱστορίαν ὅλως διόλου ἄσχετη μὲ τὴν ἐκθεση καὶ νὰ τὴν κολλήσωμε στὸ τέλος γιὰ συμπέρασμα. Ἡ πένα μας δυσκολευόταν νὰ ἀρχίσῃ, καὶ πολλὰς φορές γινόταν ἐπιστράτευση ὅλων τῶν συγγενῶν καὶ «εἰδικῶν» γιὰ νὰ φτάσῃ τὸ κανονικὸ τῆς μῆκος ὅπως, στὸ προηγούμενο κεφάλαιο κατεδείξαμε. Τὰ ἀποτελέσματα ὅλης αὐτῆς τῆς τακτικῆς εἶναι γνωστά. Θὰ ἐξακολουθήσωμε λοιπὸν κι' ἐμεῖς νὰ γινόμαστε παραίτιοι τῆς σημερινῆς κατάντιας; Δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ κανεὶς πού νὰ τὴν ἐπιδοκιμάζῃ ὕστερα ἀπ' ὅσα παραπάνω εἶπαμε. Καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα σημεῖα πού ἀπαιτεῖ ἡ νέα μέθοδος εἶναι ἀκριβῶς ἡ προσπάθεια τοῦ νὰ κάνωμε τὸ παιδί νὰ αἰσθάνεται τὸ στενόχωρο ἢ περιττό. Γιαὐτὸ θὰ πρέπη

νά τοῦ τελειοποιήσωμε τὸ αἶσθημα τοῦ ἐνδιαφέροντος. Πῶς θὰ κατορθώσωμε αὐτὸ μοῦ φαίνεται πῶς ἀναπτύχθηκε πλατιὰ στὸ VII κεφάλαιο τοῦ πρώτου μέρους τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἐδῶ ἐπαναλαμβάνομε μόνο γιὰ νὰ χωνευτῇ ἀπὸ ὅλους :

Ὁ μαθητὴς ποὺ δὲ συνείθισε ἀπὸ μικρὸς νὰ κἀνῃ προφορικὰς ἐκθέσεις, ἔπειτα αὐτὲς τίς προφορικὰς καὶ ἀργότερα γραπτὰς νὰ τίς ἀνακοινῶνῃ σὲ κάποιο ἀκροατήριον, δὲ θὰ μπορέσῃ ποτὲ, μὰ ποτὲ στὴ ζωὴ του νὰ ξεχωρίσῃ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ οὐσιῶδες, ἀπὸ τὸ περιττὸ καὶ ἀδιάφορον, τὴ χαρὰ ἀπὸ τὴ θλίψῃ. Καὶ ἂν κάποτε ἀφεθῇ ἐλεύθερος νὰ διαλέξῃ ὁ ἴδιος τὸ θέμα του, ἀπλούστατα θὰ διαλέξῃ ἐκεῖνο ποὺ διάλεξε ὁ πλαγινὸς του !

III

Ἡ ἐκθεσις γράφτηκε μὲ ἐνθουσιασμό ;

Ἐνα παιδί μιᾶς ομάδας μᾶς ἔφερε :

«Σήμερα, εἶδαμε κάτι πολὺ ἐνδιαφέρον. Στὴν ὁδὸ Σ. ἓνα ἄλογο κόπηκε στὴ μέση ἀπὸ ἓνα τράμ...»

Ἦστερα ἔλεγε γιὰ τὸ πλῆθος ποὺ μαζεύτηκε. Ἀκόμη γιὰ μερικοὺς ἀστυφύλακες ποὺ ἔβαλαν τὸ ἄλογο πάνω σ' ἓνα κάρο γιὰ νὰ τὸ πετάξουνε.

Κάνω τὴν κριτικὴ μου.

«Μᾶς εἶπες πολὺ νωρὶς ὁλόκληρη τὴν ἱστορίαν. Δὲν μπορεῖς νὰ διεγείρῃς κάπως περισσότερο τὴν περιέργειάν μας ; Γιὰ δοκίμασε».

Ἐπειτα ἀπ' αὐτὸ ἔγραψε :

«Σήμερα εἶδαμε κάτι πολὺ ἐνδιαφέρον. Τί λέτε νὰ γίνηκε στὴν ὁδὸ Σ. ... ; Δὲν μπορεῖτε νὰ φανταστῆτε. Ἐνα ἄλογο παρασύρθηκε ἀπὸ ἓνα τράμ. Πολλοὶ ἄνθρωποι...»

Δέν μένω καί πάλι ικανοποιημένος.

«Τέλος πάντων δέν μπορεῖς νά μᾶς κάνης ἀκόμη παραπάνω νά περιμένουμε, νά μᾶς βάλης ὅπωςδήποτε σέ περισσότερη ἀνησυχία;» Καί ἐπειδὴ κάθε τι πού γίνεται γιά τρίτη φορά, χωρίς ἄλλο πετυχαίνει, διώρθωσε ὡς ἑξῆς:

«Σήμερα, παιδιά, εἶδαμε κάτι πολὺ ἐνδιαφέρον. Στὴν ὁδὸ Σ. ἦταν μαζεμένοι πολλοὶ ἄνθρωποι. Ἐμεῖς μόλις τοὺς εἶδαμε τρέξαμε. Ἦταν ἀκόμη καί μερικοὶ ἀστυφύλακες! Οἱ ἄνθρωποι ἦταν γύρω ἀπὸ μιὰ λίμνη αἵματος καί μιλοῦσαν ἀναμεταξύ τους. Θαίρετε λοιπὸν τί εἶχε συμβῆ; Ἕνα ἄλογο...»

Αὐτὴ τὴ φορά μένω ὁλότελα ικανοποιημένος. Ἔτσι κάναμε πολλὲς τέτοιες μεθοδικὲς ἀσκήσεις, ἀντὶ νά βαροῦμε «διάνα» μὲ τὴν πρώτη. Καί ὅταν ἐπιμείνωμε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, νά εἶμαστε βέβαιοι πὼς θὰ ἐπιτύχωμε. Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες ἕνας ἄλλος μοῦ ἔφερε τὴν ἀκόλουθη ἐργασία, ἔχοντας βέβαια γιά πρότυπο τὴν προηγούμενη,

«Στὸ δάσος εἶδαμε δυὸ κυνηγούς. Τί λέτε νά εἶχαν σκοτώσει; Τὰ μικρὰ πουλιά, καί αὐτοὶ οἱ ποντικοὶ τοὺς κορόιδευαν γιά τὸ κυνήγι πού εἶχαν κάνη. Στ' ἀλήθεια κατῴρθωσαν καί σκότωσαν ἕνα... τσιροπουλι!!!»

*
* *

Ἄλλο ἀξιοπαρατήρητο σημεῖο πού εἶχε ἡ ἔκθεση τοῦ παλίου σχολείου ἦταν καί τὸ περίφημο «συμπέρασμα» πού ἔδωγαινε στὸ τέλος ὑπὸ μορφὴν ρητοῦ, παροιμίας ἢ ἠθικῆς ρήσεως. Δέν παραγνωρίζω, πὼς ἡ τελευταία φράση ἐνὸς λογοτεχνήματος μπορεῖ νά ἐπισκιάσῃ πολλὰς ἄλλες προηγούμενες ὅχι καί τόσο πετυχημένες. Σχετικὰ μ' αὐτὸ δοκίμασα τὴν ἀκόλουθη μέθοδο. Εἶπα στὰ παιδιά:

«Ξαίρετε καλύτερα κι' από μένα ίσως, ότι όλες οι φράσεις που γράφετε στην έκθεση δεν έχουν την ίδια αξία. Είδατε και σεις οι ίδιοι πολλές φορές, πόσο άρεσαν στους συμμαθητές σας οι εκθέσεις που τελείωναν όμορφα. Βέβαια δεν μπορείτε ακόμη να ξεχωρίσετε την πιο έλκυστική φράση. Βάλετε λοιπόν ένα άστερίσκο μπροστά σ' εκείνη, που κατά τη γνώμη σας, είναι και καλύτερη. Δοκιμάσετε να την διαβάσετε πάντως τελευταία. Και όταν ξαναγράψετε την έκθεση, βάλετέ την πάλι στο τέλος. Γιατί πρέπει να ξαίρετε πώς εκείνο είναι όμορφο, που προ παντός τελειώνει όμορφα.

Από κείνη τη μέρα σε κάθε τους έκθεση είχαν και από έναν άστερίσκο. Έδω πάλι πρέπει να προσέξωμε, γιατί η κρίση των παιδιών δεν είναι ή ίδια με τη κρίση των μεγάλων και εκείνο που σε μας φαίνεται έξοχο, στο παιδί μπορεί να φανή ούτε μέτριο.

Σε κάποια από τις εξερευνήσεις της μιá ομάδας παιδιών ηλικίας δέκα χρονών μου έφερε αυτές τις φράσεις:

«Ξαπλωθήκαμε στην άκρη ενός χωραφιού. Ο άερας έπαιζε με το τριφύλλι. Έψαχνε με λύσσα τα χόρτα, σά να ζητούσε να βρή κάποιο τριφύλλι που να έχη τέσσερα φύλλα. Μά δεν το κατώρθωσε. Έπειτα είδαμε ένα σκύλο που κρατούσε στο στόμα του το καλάθι του κυρίου του».

Σύμφωνα με την συμβουλή μου αυτή την τελευταία είχαν σημαδέψει με άστερίσκο, ενώ έπρεπε να το κάνουν για την τρίτη, που αρχίζει με το «έψαχνε με λύσσα κ. λ. π.». Μόνο αργότερα θα καταλάβουν τη σημασία της όμορφης εικόνας, που έγραψαν. «Τόν άνεμο δηλ. να ψάχνη να βρή το τρίφυλλο «σπαθί», που θα του φέρη την ευτυχία και τη χαρά!»

*
* *

Στις μέσες και κατώτερες τάξεις δὲν ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μιλάμε γιὰ σχέδια και ὁδηγίες ποὺ πάνω σ' αὐτὰ θὰ γραφτῇ ἡ ἔκθεση. Στις ἀνώτερες ὅμως ἓνα μικρὸ σχέδιο, καλὰ κα-
ταρτισμένο, μπορεῖ ἐξαίρετα νὰ ὁδηγήσῃ τὸ παιδί, ὥστε νὰ
ἔχῃ λογικὸ εἶρμὸ ἡ ἔκθεσή του και ἐκεῖ μόνο ἐπιτρέπεται
κάποτε νὰ τὸ μεταχειριστοῦμε. Πάντως δὲν πρέπει νὰ
λησμονοῦμε, πὼς τὸ σπουδαιότερο ποὺ ἔχομε νὰ διδάξωμε
στοὺς μαθητὲς τῶν Δημοτικῶν σχολείων μας εἶνε νὰ ξεχω-
ρίζουν τὸ χαρακτηριστικώτερο σημεῖο τῆς ἐκθέσεως και αὐτὸ
κυρίως νὰ προσπαθοῦν νὰ καταστοῦν ἐναργέστερο.

IV

«*Ἐξησαν*» τὰ γεγονότα, ποὺ ἀναφέρουν σὴν ἔκθεση;

Ὁ Λέσσιγκ εἶπε :

«Δὲν μπορῶ νὰ μιλῶ γιὰ ὕφος, ποὺ δὲν πηγάζει ἀπὸ τὴν
ἀλήθεια».

Οἱ περισσότερες ἐκθέσεις τοῦ παλίου σχολείου δίδασκαν
πολλὲς φορὲς ἐπίσημα και τὸ ψέμα στὰ παιδιά.

Σ' ὅλη τὴν δασκαλική μου ζωὴ ἔχω πῇ στὰ παιδιά νὰ
μοῦ γράψουν τοῦλάχιστο δώδεκα ἐκθέσεις γιὰ τὴν «ἀλεποῦ»,
ἂν και δὲν εἶχαν δῆ ποτέ τους ζωντανή. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ
θεωρηθῇ ὅτι ἐδασίζοντο στὴ ἀλήθεια ; Ὁχι φυσικά, γιατί
κάθε τι ποὺ παρουσιάζεται ὡς γεγονὸς ποὺ τὸ ἔξησαν τὰ
παιδιά πρέπει νὰ εἶναι και ἀληθινό. Αὐτὸ ὅμως δὲ φτάνει.
Ὅταν τὸ γεγονὸς ἀποδοθῇ, ὅπως ἀποδίδεται ἢ εἰκόνα ἀπὸ
τὴ φωτογραφικὴ μηχανή, δὲν πρόκειται πάλι γιὰ «ἐκθεση»,
γιατί λείπει ἡ σφραγίδα τῆς προσωπικότητος τοῦ συγγρα-
φέα. Καὶ τὸ παιδί γράφοντας ἔκθεση γιὰ κάποιο γεγονὸς

πού ἔζησε τὸ ἴδιο, πρέπει νὰ προσθέσῃ καὶ κάτι ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ ἐγὼ του, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ του. Βέβαια ὁ κορμὸς πού θὰ κρύψῃ καὶ θ' ἀγκαλιάσῃ τὰ ἀνθισμένα κλαδιὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀληθινός. Ἡ ἔκθεσὶς δηλ. πρέπει νὰ στηρίζεται πάνω σὲ ἓνα πραγματικὸ γεγονὸς, πού ἔζησαν τὰ παιδιὰ, καὶ γύρω σ' αὐτὸ θὰ πλεχτοῦν ὕστερα ὅλες οἱ προσωπικὲς γνώμες τοῦ παιδιοῦ, καὶ θὰ φανερωθῇ ὅλη ἡ ἀπήχηση τῆς ψυχῆς του. Ἔτσι θὰ μοιάζῃ μὲ δένδρο πού ἔχει βαθιὰ τίς ρίζες του μέσα στὴ γῆ, ἐνῶ ὁ ζωογόνος χυμὸς του κυκλοφορεῖ σ' ὅλα τὰ κλαδιὰ καὶ τὰ φύλλα του.

*
* *

Πιὸ ἀξιολύπητὴ ἦταν ἡ προσπάθεια πού κατέβαλε τὸ παλιὸ σχολεῖο λέγοντας στὰ παιδιὰ νὰ ἐκφράζουν καὶ τὰ δικά τους συναισθήματα ἐλεημοσύνης, μελαγχολίας, φιλοανθρωπίας καὶ ἄλλα παρόμοια, πού δὲν εἶναι καθόλου παιδικὰ. Τὰ παιδιὰ τῶν 10—12 χρονῶν δὲν συγκινοῦνται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού συγκινοῦνται καὶ μερικοὶ σοβαροὶ κύριοι ἢ μερικὲς αἰσθηματικὲς γεροντοκόρες. Βάζοντας νὰ ἐκφράσουν στὸ τέλος καὶ τὴ δική τους συναισθηματικὴ κατάσταση, κάνομε τὴν ἔκθεσιν νὰ μοιάζῃ μὲ τὸ τυρί, πού θέλουμε νὰ πάρωμε μετὰ τὸ φαγητό, μὰ πού ξαφνικὰ ἀνακαλύπτομε πὼς εἶναι σκουληκιασμένο!!!

«... Ἐγὼ ὅμως θὰ εἶμαι πάντα φρόνιμος καὶ γενναϊόδωρος» ἔγραφε κάποιος. «Ἐγὼ ὑπόσχομαι νὰ μὴ βασανίσω ποτέ μου τίς γάτες, ὅπως ἔκαμε ὁ μικρὸς Γ. (τῆς ἐκθέσεως δηλ.)» ἔλεγε ἓνας ἄλλος.

Στὸ νέο σχολεῖο τί κάνομε; Νὰ, τί ἔγραψε μιὰ ομάδα.

«Ἐνας καραγωγέας βασάνιζε καὶ κτυποῦσε πολὺ τὸ ἄλογό του, ἀν καὶ ἦταν βαριά φορτωμένο. Τότε εἶπα στὸν

Π. Πᾶμε Π. δὲν θέλω νὰ μένω πιά ἐδῶ νὰ βλέπω αὐτὸν τὸ βάρβαρο». Κάτω ἀπ' τὴν τελευταία φράση, κρύβεται ἡ πιὸ μεγάλη ἡθικότητα ποὺ μπορεῖ νὰ γίνη νοητὴ ἀπὸ παιδιὰ τῆς ἡλικίας αὐτῆς. Γιατὶ ἐδῶ δὲν πρόκειται πιά γιὰ ἡθικὸ συμπέρασμα, μὰ γιὰ καταστάλαγμα ἐνὸς ἡθικοποιητικοῦ μαθήματος, ποὺ τὸ ἔδωκε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ στὰ παιδιὰ. Καὶ μοῦ φαίνεται πῶς δὲ μπορεῖ νὰ γίνη σύγκριση.

*
* *

Ἀφήσετε τὰ παιδιὰ νὰ εἶναι μόνο παιδιὰ. Ἀφήσετέ τα νὰ ζωγραφίζουν τὴ ζωὴ, ὅπως τὴ βλέπουν μὲ τὰ μάτια τους. Μὴν τοὺς ἐπιβάλετε νὰ σκύβουν πρὶν τὴν ὥρα, κάτω ἀπὸ τὸ βάρος θεμάτων ποὺ εἶναι πολὺ περιωρισμένα ἢ ὅλως διόλου ξένα πρὸς τὸν δικό τους κόσμον. Καὶ νὰ εἴστε βέβαιοι πῶς κεῖνοι ποὺ θὰ γράψουν, θὰ εἶναι πάντα ἀληθινό.

Ἡ γραπτὴ γλῶσσα δόθηκε στοὺς μεγάλους καὶ ἰδιαίτερα στοὺς πολιτικούς καὶ διπλωμάτες γιὰ νὰ κρύβουν τὰ πραγματικά τους διανοήματα. Τὰ παιδιὰ ὅμως ἔχουν τὴ γλῶσσα γιὰ νὰ φλυαροῦν· καὶ κυρίως, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο πολλοὶ συνάδελφοι δὲν παραδέχονται τὸ νέο σχολεῖο. Προτιμοῦν τὴ σιωπὴ καὶ τὴν ἀπόλυτὴ ἡσυχία. Μὰ τότε δὲν πρέπει νὰ παραξενεύονται γιὰ τὴ βουδαμάρᾳ ποὺ πιάνει τὰ παιδιὰ, καὶ γιὰ τὴν ἀνικανότητα ποὺ δείχνουν στὸ νὰ γράψουν πέντε γραμμὲς σ' ὅλη τους τὴ ζωὴ. Εἶπα παραπάνω πῶς ὅ,τι γράφει τὸ παιδί μὲ τὴ νέα μέθοδο εἶναι ἀπήχηση τοῦ ἐγῶ του, ἡ ἀληθινὴ ἐκφραση τῶν σκέψεών του. Ὑστερα ἀπὸ λίγα χρόνια, ὅταν μεγαλώσῃ, ξαναδιαβάζοντας τίς ἐκθέσεις του εἶμαι βέβαιος πῶς θὰ λέγῃ μόνο του. «Τὶ κορόϊδο ποὺ ἤμουν τότε νὰ γράφω, ὅ,τι εἶχα πραγματικὰ μέσα στὴν ψυχὴ μου, ἐνῶ τώρα κάνω ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο!»

“Αν κάποιο κοριτσόπουλο 12—13 χρονών κάνοντας έκθεση για «βιολέττες» τελειώσει με τή φράση «Ένας γυμνασιόπαις με έκοψε και με προσέφερε ως δώρο σε μια νέα κόρη» νά είστε βέδαιοι πώς χτυπά ή καρδούλα του για κάποιο νεαρό του γειτονικοῦ γυμνασίου.

*
* *

“Ο δρόμος πρὸς τὸ ὥρατο ὕφος εἶναι ὅ,τι καὶ τὸ μυστικὸ μονοπάτι τὴν ὥρα τῆς μάχης. Κάθε φράση πάλζει τὸ ρόλο τοῦ ἱππέα, ποὺ κάνει ἀναγνώριση. Καὶ ὅπως ἐκεῖ δὲ μποροῦν νὰ περπατήσουν πολλοὶ μαζί, ἀλλὰ ἕνας πίσω στὸν ἄλλο, ἔτσι κι’ ἐδῶ οἱ φράσεις πρέπει νὰ βγαίνουν ἢ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅταν κάνουν τὰ παιδιὰ έκθεση κατὰ τὴ νέα μέθοδο. Σύμφωνα με τὴν παλιὰ ἀφθονοῦσαν βέδαια, ἀφοῦ ἦταν καταδικασμένα νὰ γράψουν ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας. Τὶ θέλετε νὰ κάνουν, ἀφοῦ δὲ μποροῦν νὰ κηρύξουν τοῦλάχιστον ἀπεργία; Ἀναγκαστικὰ θὰ ποῦν φέματα γιὰ νὰ γεμίσουν τὸ φύλλο. Συμβαίνει με τὴν έκθεση ὅ,τι καὶ με τὴ ζωή. Ἐκεῖνος δηλ. ποὺ θέλει νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ἄτομό του καὶ νὰ κάνῃ ἐν τύπωσῃ, πρέπει ἀπλούστατα νὰ λέγῃ φέματα γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχῃ. Ἄν ἔχῃ πάλι κακὴ ψυχὴ ἢ κάποια ὀπισθοδουλία θὰ κρύψῃ τὴν ἀληθινὴ του σκέψῃ κάτω ἀπὸ ὁμορφες καὶ τορνευτὲς φράσεις. Ἀφήνω πιά ἐκεῖνον ποὺ διαστρέφει εὐκολὰ τίς φράσεις καὶ ξεγλυστρᾷ «σὰν χέλι», γιατί δὲν ἔχει οὔτε ἱερὸ οὔτε ὄσιον ἐπάνω του. Μιὰ παροιμία λέγει «ἔφαγε τὰ νύχια του γιὰ νὰ τὸ κατορθώσει». Καὶ γιὰ νὰ γραφτῇ ἢ έκθεση τοῦ νέου σχολείου πρέπει νὰ φαγωθοῦν πολλὰ νύχια. Τότε μόνον ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ βγοῦν καὶ ἀληθινοὶ φρασεολογικοὶ θησαυροί.

V

Ἐκφράζουν μὲ σαφήνεια τὶς ἰδέες τους ;

Γιὰ νὰ καταδείξω σὲ ποιὰ ἀποτελέσματα μπορεῖ νὰ φέρῃ ἡ παραγνώριση τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ θ' ἀναφέρω μερικὲς περικοπὲς ἀπὸ ἐφημερίδες. Τὰ παιδιά μὲ τὴν πρώτη ματιὰ καταλαβαίνουν, πὼς ὑπάρχει σ' αὐτὲς κάτι ποὺ δὲ στέκεται καλὰ. Μὰ γιὰ νὰ γίνουν καὶ ἱκανὰ νὰ βροῦν τὴ λέξη ἢ τὴ φράση ποὺ ὁ συγγραφέας σκοντάφτει πάνω της, πρέπει νὰ ἀσκηθοῦν πολὺν καιρό. Ἔτσι μόνο θὰ μάθουν νὰ λογαριάζουν τὶς σαφεῖς σχέσεις, ποὺ πρέπει νὰ ἐπικρατοῦν ἀνάμεσα σ' ἐκεῖνα ποὺ γράφουν καὶ στὶς ἰδέες ποὺ θέλουν νὰ ἐκφράσουν.

Μιὰ εἰδοποίηση τοῦ ὑποθηκοφυλακείου ἔλεγε :

«Τὰ πρόσωπα τὰ ἐνδιαφερόμενα διὰ τὰ χρεώγραφα τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς κληρονομίης τοῦ μακαρίτου Μ. Ν., παρακαλοῦνται νὰ γνωστοποιήσουν τὴν διαμονήν των, ἐν ἐναντία περιπτώσει εἰδοποιοῦνται, ὅτι πρόκειται νὰ σφραγιστοῦν». (Δὲν ξεκαθαρίζεται δηλ. ἂν τὰ πρόσωπα ἢ τὰ χρεώγραφα θὰ σφραγιστοῦν).

Ἐνας βουλευτὴς ὑπελόγιζε κάποτε πὼς «ἀναλογεῖ ἕνα πρόβατο σὲ 2—3 κατοίκους τῆς χώρας».

Μιὰ γκουβερνάντα ἔγραφε στὸ ἡμερολόγιό της: «Τὸ κορίτσι αὐτὸ ἦταν ὅλως διόλου ἀνίκανο. Ἦταν ὅμως ἀπὸ ἐκεῖνα, ποὺ εἶναι ἱκανὰ γιὰ ὅλα».

Ἐνα περιοδικὸ ἐργοχείρων ἔγραφε: «τὸ φύλλον μας ἔχει ἤδη 10 χιλ. ἀναγνωστρίας, αἱ ὁποῖαι καθ' ἐκάστην πολλαπλασιάζονται».

«Κατὰ τὴν χθεσινὴν ἀγορανομικὴν ἐπιθεώρησιν ἐμηνύ-

θησαν μερικοί παντοπώλαι, ὡς μὴ ἔχοντες τὰ νόμιμα βάρη, κ. λ. π. »

Ἡ ἐλαττωματικότητα τῶν φράσεων αὐτῶν, χτυπᾷ καλύτερα στ' αὐτὶ ἐκείνου ποὺ τις ἀκούει. Βέβαια τ' αὐτὶ εἶναι πιὸ εὐαίσθητο ἀπ' τὸ μάτι γιὰ μερικά γλωσσικὰ σφάλματα, ὅπως εἶναι ἡ ἐπανάληψη τῶν λέξεων κ. λ. π., μὰ δὲ μπορεῖ καὶ εὐκολὰ νὰ ἀπομονώσῃ μιὰν ὁλόκληρη φράση ἀπ' τὸ κείμενο ποὺ δὲν ταιριάζει, καὶ νὰ τὴν κρίνῃ στὸ σύνολό της. Τὰ μάτια ὅμως ἐπειδὴ ἔχουν περισσότερο χρόνο στὴ διάθεσή τους, ἄθελα πηγαίνουν καὶ μερικές γραμμὲς παραπάνω ἢ παρακάτω ἀπὸ τὴ φράση ποὺ διαβάζουν, τὴν ἀπομονώνουν καὶ ἀνακαλύπτουν ἀμέσως τίς ἰδέες, ποὺ δὲν ταιριάζουν καθόλου καὶ ποὺ ἡ ἄστοχη πλοκὴ τίς κάνει ἀκατανόητες.

Τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθῃ σιγὰ σιγὰ, πὼς ἡ γραπτὴ γλῶσσα ὑπόκειται σὲ πολὺ μεγαλύτερα σφάλματα ἀπὸ τὸν προφορικὸ λόγο καὶ γι' αὐτὸ ἀπαιτεῖ καὶ ἐντατικώτερη προσοχή.

Ἔτσι ἂν ἕνας μαθητὴς μᾶς διηγηθῇ, ὅτι «εἶδε τὸν κηπουρὸ νὰ ξεφορτώνῃ ἕνα κάρο ἄμμο καὶ ὕστερα νὰ κάθεται πάνω στὸ σωρὸ γιὰ νὰ φάγῃ», κανένας δὲ θὰ μπορέσῃ πιστεῦσαι νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι εἶναι κάτι στὴ φράση αὐτὴ ποὺ «δὲν πάει». Μὰ ὅταν τὴν ἴδια φράση τὴ διαβάσωμε γραμμένη ἔτσι, «ὁ κηπουρὸς ξεφόρτωσε ἕνα κάρο κοπριάς καὶ ὕστερα κάθισε πάνω στὸ σωρὸ καὶ ἄρχισε νὰ τρώγῃ», δὲ μᾶς μένει παρὰ νὰ τοῦ εὐχηθοῦμε «καλὴ ὄρεξη!!»

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ καταλαβαίνουμε, πόσο εἶναι ἀνάγκη κάθε γραπτὴ ἐργασία τῶν παιδιῶν νὰ ὑποβάλλεται σὲ αὐστηρὴ κριτικὴ, ὥστε νὰ διορθώνεται κάθε φράση ποὺ εἶναι διφορούμενη ἢ νὰ βρίσκεται, ἂν οἱ ἰδέες τους δὲν εἶναι στενὰ καὶ καθαρὰ συνδεδεμένες ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη.

*
* *

Θέλεις τὸ ὕψος σου νὰ εἶναι σαφὲς καὶ καθαρὸ ; Πρὸ παν-
τὸς νὰ σκέπτεσαι καθαρὰ.

Ὅταν τὸ βᾶθος εἶναι καθαρὸ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή δὲ
μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι τὸ ἴδιο.

Προσπάθα νὰ σκοπεύης καλὰ καὶ νὰ φέρνης πάντα «στὴ
μίρα» τὸ λεχτικὸ μὲ τὰ γεγονότα, καὶ νὰ εἶσαι βέβαιος πὼς
θὰ κάνης πάντα «διάνα».

Τὰ παραπάνω πρέπει νὰ ἔχωμε πάντα ὑπ' ὄψει μας ἂν
θέλωμε νὰ κάνουν τὰ παιδιὰ μας καλὴ χρῆση τῆς μητρικῆς
γλώσσας, Μόνα τους ὁμῶς δὲ φτάνουν. Ὁ στρατηγὸς ποτὲ
δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἡσυχος γιὰ τὴ νίκη καὶ νὰ ἐπαναπαύεται
στὶς δάφνες ποὺ κατάχτησε, γιατί καὶ τὴν τελευταία ἀκόμη
στιγμὴ μπορεῖ νὰ συμβῇ κάτι ὅπως διόλου τυχαῖο καὶ ἀνέλ-
πιστο ποὺ νὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ πάθῃ καὶ
ὁ φωτογράφος, ἂν ἔρθῃ ξαφνικὰ μιὰ μυῖγα καὶ καθίσῃ στὴ
μύτη τοῦ πελάτη. Ἡ πλάκα τότε βέβαια θὰ πάγῃ χαμένη.

Ἔτσι κι' ἐμεῖς δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἔχωμε ἀπόλυτη ἐμπι-
στοσύνη στὶς φράσεις ποὺ γράφομε. Μπορεῖ νὰ τὰ καταφέ-
ρωμε νὰ τίς κατατάξωμε ὅπως πρέπει ὕστερα ἀπὸ ὠριμὴ
σκέψη, νὰ ἀλλάξωμε καὶ τὴν τελευταία στιγμὴ τῇ θέσῃ με-
ρικῶν, μὰ εἶναι πιθανὸ νὰ μᾶς ξεφύγουν παρ' ὅλη τὴν προ-
σοχή μας ἀρκετὲς καὶ νὰ γελάσουν οἱ ἀναγνώστες εἰς βάρος
μας. Οἱ παραπάνω φράσεις τῆς γκυβερνάντας βρέθηκαν
πλάϊ-πλάϊ ὕστερα ἀπὸ παρόμοια ἐπεξεργασία, γιατί ἄλλοιῶς
δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ τὸ φαινόμενο.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποβάλωμε τὰ προϊόντα τῆς πένας σὲ
αὐστηρὴ κριτικὴ καὶ νὰ ἐξετάζωμε, μήπως ὑπάρχει καμιὰ
φράση μὲ διφορούμενη σημασία, μήπως μᾶς ἔξφυγε κάποιος
σολοικισμός, τέλος ἂν οἱ ἰδέες ἐκφράζωνται καθαρὰ καὶ
ἔχουν ἀπόλυτη συνοχὴ ἀναμεταξύ τους.

VI

Εἶναι σύντομη ἡ φράση;

Οἱ μικροὶ μῦθοι τοῦ Λέσσιγκ μποροῦν πολὺ καλὰ νὰ διδάξουν στὰ παιδιὰ, ὅτι σύνθεσις θὰ πῇ κυρίως συντομία. Ἐχοντας λοιπὸν αὐτοὺς γιὰ πρότυπα πρέπει νὰ μάθουν νὰ ἐκτιμοῦν καλύτερα τὴν περιληπτικὴ ἱκανότητα τῶν συμμαθητῶν τους καὶ νὰ μισοῦν κάθε μακρηγορία. Πρέπει νὰ μὴ διστάζουν νὰ φωνάξουν σὲ κάποιον φλύαρον «ὄλα αὐτὰ ποὺ μᾶς λὲς εἶναι περιττά!».

Σύντομος καὶ περιληπτικὸς εἶναι μόνο ἐκεῖνος ποὺ ἔχει κάτι σοδαρὸ νὰ πῇ. Ἐνῶ ὁ ἄλλος ποὺ εἶναι υποχρεωμένος νὰ βρῇ φράσεις γιὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὰ «δώδεκα σημεῖα τοῦ σχεδίου τῆς ἐκθέσεως», ὅπως διατάσσει τὸ παλιὸ σχολεῖο, δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι σύντομος, ὅσο κι' ἂν τὸ θέλῃ.

Γιὰ ἓναν ἔμπορο βέβαια, ἡ συντομία μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῇ καὶ ὡς ἀγένεια, γι αὐτὸ κι' ἐκεῖνος στολίζει τίς φράσεις του μὲ λογιῶ λογιῶ ρητορικὰ ἄνθη, τόσο ποὺ νὰ γίνουν στὸ μάκρος δεκαπλάσιες ἀπ' ὅτι πρέπει.

Γιὰ νὰ δεῖξω στὰ παιδιὰ τὴν ἀχρηστίαν αὐτοῦ τοῦ ἐμπορικοῦ ὅρους τὰ ἔδαλα νὰ διαδάσσουν μιὰν ἐμπορικὴ ἐπιστολὴ ποὺ καταντοῦσε ἀκατανόητη ἀπὸ τὸ μάκρος τῆς μόνο. Μιὰ μέρα ζητήσαμε ἀπὸ κάποιο διευθυντὴ κινήματογράφου μερικὰ εἰσιτήρια δωρεάν. Εἰς ἀπάντησιν ἐπήραμε τὸ ἀκόλουθο λογοτεχνικὸ στολίδι:

«Κάτοχοι τῆς ὑπὸ ἡμερομ. 27 Νοεμβρίου ἐ.ἔ. Ὑμετέρας, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς γνωρίσωμεν εὐσεβάστως διὰ τῆς παρούσης μας, ὅτι ἡ διεύθυνσις ἀπεφάσισε νὰ παραχωρήσῃ πρὸς ὑμᾶς μερικὰ εἰσιτήρια δωρεάν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως νὰ

δοθῶσι εἰς τοὺς πραγματικῶς ἀπόρους μαθητάς. Ἀναμένο-
μεν ὑμετέρας σχετικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν
πραγματικῶν ἀπόρων μαθητῶν διὰ νὰ νὰ σᾶς ἀποστείλωμεν
τὰ ἀνάλογα εἰσιτήρια καὶ σᾶς πρὸς καλοῦμεν νὰ δεχθῆτε
τὴν ἔκφρασιν τῆς διακεκριμένης πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεώς μας».

Μὲ μεγάλη χαρὰ τὰ παιδιὰ ἔσβυσαν τὰ περιττὰ ὕστερα
ἀπὸ μιᾶς ὥρας λογοτεχνικὸ κοσκίνισμα. Ἔτσι ἀπὸ τῆς 100
συλλαβῆς κρίθηκαν ὡς ἀπολύτως ἀπαραίτητες μόνο 45 πε-
ρίπου, οἱ παρακάτω: «Εὐχαρίστως σᾶς στέλλομε μερικὰ εἰσι-
τήρια δωρεὰν γιὰ τοὺς ἀπόρους μαθητάς. Παρακαλοῦμεν νὰ
μᾶς γνωρίσετε τὸν ἀριθμὸν των».

Βάλαμε τῆς δυὸ ἐπιστολὲς πλάγι πλάγι καὶ τὰ παιδιὰ
ἔμειναν κατάπληχτα. Μὲ τέτοιες μεθοδικὰς ἀσκήσεις μαθαί-
νουν πολὺ καλὰ νὰ κάνουν οἰκονομία καὶ στὸ ὕψος.

Ἕνας δάσκαλος ἀπειλεῖ:

«Δὲν εἶσαι φρόνιμος. Μοῦ φαίνεται πὼς θὰ μείνης τὸ με-
σημέρι νηστικός».

Σὲ ἐμπορικὸ ὕψος ἡ ἴδια ἀπειλὴ θὰ ἐκφραστῇ πάνω
κάτω ὡς ἐξῆς:

«Κάτοχος τῶν ἐνδείξεων τῆς ἐξαιρετικῶς ἀτάκτου διαγω-
γῆς σου, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ φέρω εἰς γνῶσιν σου, ὅτι θὰ τι-
μωρηθῇς μὲ μίαν ὥραν νηστείας τὸ μεσημέρι, καὶ ἔχε ὑπ'
ὄψιν προσέτι, ὅτι ἡ κακὴ αὐτὴ διαγωγὴ καθὼς καὶ ἡ ἀπρο-
σεξία σου θὰ ληφθῶσι ὑπ' ὄψει καὶ θὰ βαρύνουν σπουδαίως
κατὰ τὴν ἐξαγωγὴ τοῦ μέσου ὄρου τῶν βαθμῶν τῆς τρι-
μηνίας σου».

Μὲ παρόμοια διασκεδαστικὰ παραδείγματα μποροῦμε
ἀκόμη νὰ καταδείξωμε τὸ ἀνωφελές πολλῶν λέξεων, ποὺ
χρησιμεύουν μόνο γιὰ παραγιέμισμα καὶ γιὰ νὰ κάνουν τὴ
φράση πιὸ μακροσκελῆ. Ἔτσι πολλοὶ τηλεφωνοῦν: «Θὰ

ἐπιθυμοῦσα νὰ μάθω, ἂν ἡ Κυρία εἶναι στὸ σπίτι». Καὶ ἡ μπόνα ἀπαντᾷ: «Ἡ Κυρία εἶναι στὸ σπίτι, μὰ δὲν εἶναι καλὰ».

Κάποιος ρωτᾷ τὸ σύζυγο, πόσα κόστισε τὸ φόρεμα τῆς Κυρίας του. «Πιστεύω νὰ ἔδωσε πάνω ἀπὸ 100 φράγκα». τοῦ λέγει. «Ὁχι, κύριε, δὲν τὰ ἔδωκε ἐκεῖνη, ἐγὼ τὰ ἔδωκα».

Τὸ ὕψος εἶναι αὐτοαγωγή. Γιὰ νὰ γράψουμε καλὴ ἔκθεση πρέπει νὰ συγκεντρώσουμε τὸ πνεῦμα μας, ὅπως συγκεντρώνουμε τὰ μέλη τοῦ σώματος σὲ μιὰ παρέλαση. Οὔτε μιὰ φορὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ κρίνῃ τὸν ἑαυτό του πολὺ αὐστηρά. Τελευταία διάβαζα σὲ κάποιο βιβλίο ἐνός ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους συγγραφεῖς μας: «Πολεμοῦσαν ἀναμεταξύ των». Διαβάζοντας κανεὶς δὲν δίνει προσοχὴ στὴν β' περιττὴ λέξη, μὰ ὅταν ἐξετάσῃ ἀπὸ πρὶν κοντὰ καταλαβαίνει ἀμέσως ὅτι χρησιμεύει μόνο γιὰ νὰ μακρύνῃ κάπως ἡ φράση καὶ νὰ «βουλώσῃ ἡ τρύπα»!

* * *

Ἀπ' ἄλλο μέρος δὲν πρέπει νὰ ἀπορρίπτουμε μὲ ἀγανάκτηση μερικὲς φράσεις ποὺ γράφουν τὰ παιδιὰ καὶ ποὺ φαίνονται παραπανίστιες, μὰ στὴν πραγματικότητα εἶναι λογικὲς καὶ σύμφωνες μὲ τὴ γλωσσικὴ τους ἰκανότητα.

Π.χ. «Τότε σκοτώσαμε μὲ τίς πέτρες τὸν ποντικό, καὶ τότε αὐτὸς φόφησε». Ὁ δάσκαλος, καλὸς διορθωτὴς μὰ κακὸς παρατηρητὴς καὶ ψυχολόγος γράφει στὸ περιθώριο. «Ἀνοησία! ἀφοῦ λέτε στὴν ἀρχὴ πὼς τὸν σκοτώσατε, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ μᾶς πῆτε καὶ πὼς φόφησε». Ἄν ὅμως δοκιμάσῃ νὰ ἐμβαθύνῃ στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ τὴν ὥρα ποὺ ἔγραφε, θὰ δῇ ὅτι ἔκρινε αὐστηρὰ καὶ ἀψυχολόγητα. Γιατὶ ἡ πρώτη φράση μᾶς δείχνει, πὼς τὰ παιδιὰ προσπαθοῦσαν

μέ τις πέτρες νά σκοτώσουν τόν ποντικό, ἐνῷ ἡ δεύτερη μάς κάνει νά τὰ βλέπουμε κιόλας γύρω ἀπό τὸ πτώμα του. Δὲν πρόκειται λοιπὸν ἐδῶ γιὰ ἀνοησία, ἀλλὰ μάλλον γιὰ ἀπειρία καὶ ὡς τέτοια μόνο πρέπει νά χαρακτηριστῇ ἀπὸ τὸ δάσκαλο.

Ἕνας ἄλλος: «Στὸ δάσος ἐκεῖ εἶδαμε μερικὰ κουνέλια ποῦ τὰ θρέφανε οἱ δασοφύλακες». Ἡ φράση αὕτῃ ἔχει λεχθῇ πολὺ καλὰ, ἀν ληφθῇ ὑπ' ὄψει ἡ ἡλικία τοῦ παιδιοῦ (8 χρόνων). Μὲ τὴν ἐπιμονή μας στὸ νά ἀπομακρύνωμε κάθε τόσο τὰ περιττὰ «τότε» καὶ «ἐκεῖ», σιγά-σιγά θὰ καταλάβουν ὅτι ἡ γραπτὴ ἐκθεσὴ ἀπαιτεῖ πολὺ μεγαλύτερη συντομία ἀπὸ τὸν προφορικὸ λόγο.

Ἡ κομψότητα ἐνὸς κοστουμιοῦ ἢ μιᾶς φορεσιᾶς ἐξαρτᾶται τόσο ἀπὸ τὴν ἀπλότητα, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀφθονία τῶν πτωχῶν. Δὲν ὑπάρχει γενικὸς κανόνας πάνω σ' αὐτό, μόνο τὸ γοῦστο τοῦ καθενὸς εἶναι ποὺ ἀποφασίζει. Τέτοια σοφία ὅμως δὲ χρειάζεται γιὰ μᾶς τοὺς παιδαγωγοὺς, γιατί ἐμεῖς δὲν ἔχομε παρὰ ν' ἀφήσωμε τὰ πράγματα ν' ἀκολουθήσουν τὸ φυσικὸ τους δρόμο.

Τὰ παιδιά μας πρέπει νά γνωρίσουν κατὰ βάθος τὴ σπουδαιότητα τῆς συντομίας στὴν ἐκφραση. Πρέπει νά τὰ συνειθίσωμε μὲ μεθοδικὰς ἀσκήσεις σὰν κι' αὐτὲς ποὺ παραπάνω ἀναφέραμε, στὴ λιτότητα τοῦ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου. Τότε μονάχα θὰ περιφρονήσουν τὰ παραπανίσια λόγια καὶ δὲ θὰ αἰσθάνωνται κανένα γοῦστο γιὰ τὶς πουντραρισμένες καὶ πομπώδεις λέξεις. Τότε θὰ γυρίζουν τὸ κεφάλι ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος, ὅταν ἀκούουν τὸν κηπουρὸ νά περιφρονῇ τὴν ὁμορφὴ καὶ περιληπτικὴ λέξη «κηπουρικὴ» καὶ νά τὴν ἀντικαθιστᾷ μὲ τὸ πομπώδη τίτλο «φυτοκομικὴ ἐκμετάλλευση».

Βέβαια δὲν μπορεῖ νά λεπτυνθῇ τὸ αἶσθημα τῆς ὁμορφίᾳς

πού παρέχει ή λιτότητα τοῦ ὕφους, ἂν ἀρκούμεσθε νά μι-
λάμε μιὰ φορά τὸν μῆνα γι' αὐτή.

Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν γιὰ νά μορφωθῇ τὸ αὐτὶ νά κά-
νωμε ἀδιάρκοτες ἀσκήσεις «καθ' ὑπαγόρευσιν», σὰν κι' ἐκεῖ-
νες πού ἀναφέραμε στὸ III κεφάλαιο τοῦ Γ' μέρους τοῦ
παρόντος βιβλίου.

* * *

Ἕνας συνάδελφος μοῦ ξεμυστηρεύτηκε, πῶς γνώρισε τὴ
γυναίκα του ἀπὸ τίς ἀγγελίες γάμου μιᾶς καθημερινῆς ἐφη-
μερίδας. Ἐκείνη τὴ μέρα εἶχε καμμιά 50ριά τοῦλάχιστον
προσφορὰς συνταγμένες κατὰ τὸ συνηθισμένο τύπο:

«Ἐκνθὴ νέα, σῶμα κανονικόν, μουσική, ὀρφανή, συμπα-
θητικῆς φυσιογνωμίας, αἰσθηματικῆς ἀγωγῆς, 1 μ. 68, κά-
τοχος ἀρκετῆς περιουσίας, ἐπιθυμεῖ νά συζευχθῇ νέον δημο-
διδάσκαλον, μελαχροινόν, κατὰ προτίμησιν διευθυντὴν σχο-
λείου».

Ἀνάμεσα ὅμως ἀπὸ τίς λογοτεχνικὰς «βιτρίνες» ἔπεσαν τὰ
μάτια του καὶ στὴν παρακάτω ἀγγελία:

«Νέα κόρη ἐπιθυμεῖ νά γίνῃ νοικοκυρὰ σπιτιοῦ».

Ἡ φράση αὐτὴ μὲ τὰ κόκκινα μάγουλα τοῦ ἔδειξε ἀμέσως
τὸν χαρούμενο καὶ ζωηρὸ χαραχτῆρα τῆς νέας κόρης πού
λίγες μέρες πρὶ ὕστερα πῆρε γιὰ παντοτεινὸ σύντροφο τῆς
ζωῆς του.

Τὸ ὕφος εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Καὶ ὅταν ἔχωμε ἀπέναντί μας
τὸν ἴδιο, ἡ φωτογραφία του μᾶς εἶναι ὁλότελα περιττὴ. Ἡ
συντομία στὴν ἐκφραση καὶ λίγο χιοῦμορ εἶναι κυρίως
ἐκεῖνα πού ἐξασφαλίζουν στὴν ἐκθεση τὸ θέλημα καὶ τὴν
ὁμορφιά.

VII

Εἶναι «ρεούσα» καὶ ἀρμονικὴ ἡ φράση ;

Κάποιος συνάδελφος—ὄνομα καὶ μὴ χωρὶς—κρύωνε μέσα στὴν τάξη του: Παρουσιάστηκε λοιπὸν πολλὲς φορές στὸν Πρόεδρο τῆς Σχολ. Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ ζήτησε νὰ διορθώσῃ τὰ τζάμια τοῦ σχολείου του. Μὰ αὐτὸς ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὶς δουλειές του. Τὸ κάτω—κάτω τῆς γραφῆς λίγο τὸν ἐνδιέφερε κιὰν πάγωνε ὁ δάσκαλος. Ἀναγκάστηκε λοιπὸν νὰ πάρῃ μερικὲς δραχμὲς ἀπὸ τὸ ταμεῖο τῆς Κοινότητος, ποὺ ἦταν καὶ γραμματέας, καὶ τὶς ἔδωκε σὲ μιὰ γυναῖκα νὰ τοῦ ἀγοράσῃ τὰ τζάμια. Στὸν ἀπολογισμὸ ξέπεσε φυσικὰ τὰ ἔξοδα τῶν τζαμιῶν. Ὁ Πρόεδρος ὅμως τοῦ ἔκανε μήνυση «ἐπὶ καταχρῆσει», καὶ τὸ δικαστῆριον τὸν κατεδίκασε μὲ τὴν παρακάτω κατὰδικαστικὴ ἀπόφαση :

«Ὁ κατηγορούμενος ὑποχρεοῦται νὰ ἐξοφλήσῃ τὸν μηνυ-τὴν δι' ἰσοῦ ποσοῦ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ χρόνῳ, ὅπερ ἔδωκεν εἰς τὴν γυναῖκα, διὰ τὴν παραγγελίαν».

Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ φράση αὐτὴ εἶναι ἴσως σύμφωνη μὲ τὴ γραμματικὴ καὶ τὴ λογικὴ, μὰ ὕστερα ἀπὸ σοβαρὴ προσπάθεια ἐνὸς τετάρτου τῆς ὥρας γίνεται ὁλότελα ἀκατανόητη. Γιατὶ μὲ ποιὸν πρόκειται νὰ ἐξοφληθῇ ὁ μηνυτῆς καὶ ποῦ ἀκριβῶς; Καὶ ὕστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀπόφαση γιὰ τὴν ὁποία θὰ ἔπρεπε νὰ κρεμάσουν τὸ δῆμαρχο καὶ τὸ δικαστή, ποὺ ἦταν οἱ κύριοι δράστες της, τὴν ἔπαθε ὁ καὶ μένος ὁ δάσκαλος ποὺ εἶχε ἄσπρα μαλλιά, ἴσως γιὰ ἀμοιβὴ τῶν πολυχρονίων κόπων του.

Ἵπάρχουν πολλοὶ ἄνθρωποι ποὺ ἔταν γράφουν προσπα-θοῦν νὰ φουσκώνουν τὶς φράσεις, ὅπως ἀκριβῶς κάνουν τὶς

χῆνες οἱ ἔμποροι πουλευρικῶν στήν Νέα Ἀγορά γιά νά πα-
χύνουν. Ἔτσι λένε : « Ἄς τήν φουσκώσωμε ἀκόμη λίγο. Θά
πιάση βάρος. » Εἶναι δὲ γνωστό, πῶς ἡ μεγάλη κοιλιὰ εἶναι
πάντοτε ἐνδειξη εὐγενοῦς καταγωγῆς καί δίνει θεωρία στο
περπάτημα.

Τελευταῖα σέ μιὰ ἐφημερίδα δημοσιεύτηκε ἡ ἀκόλουθη
ἀκατανόητη εἰδοποίηση :

« Ὁ κατάλογος τῶν ἵππων, ὁ ὁποῖος κατηρτίσθη ἐκ μέ-
ρους τῆς Δημαρχίας διὰ τήν καταβολήν ἀναλόγου ἀποζη-
μιώσεως πρὸς τοὺς ἵππους, οἱ ὁποῖοι ἐφονεύθησαν δυνάμει
τοῦ νόμου περὶ ἐπιζωστίας εὐρίσκεται ἀνηρτημένος εἰς τήν
εἴσοδον τῆς Δημαρχίας καί παρακαλοῦνται κ.λ.π. »

Ἐλάτε τώρα καί βγάλτε νόημα σέ ποιούς θέλει νά πῇ-
δι θά δοθῇ ἡ ἀποζημίωση, στοὺς ἵππους ἢ τοὺς κυρίους
των ; Ἄς ἔχῃ λοιπὸν ὅλα αὐτὰ ὁ δάσκαλος στο νοῦ του καί
ἄς προσπαθῇ ἡ φράση τῶν παιδιῶν νά εἶναι πρὸ παντὸς
ρ έ ο υ σ α καί ὄχι μπερδεμένη καί σκοτεινὴ. Γι' αὐτὸ δύο
εἶδη ἀσκήσεων εἶναι ἀπαραίτητα ; Πρῶτα-πρῶτα νά ἀσκήσῃ
τὰ παιδιά νά ὀδηγοῦν μὲ ἡσυχία τῇ σκέψῃ τους ὡς τὸ τέ-
λος τῆς φράσεως καί ὕστερα νά τῇ γράφουν ἀμέσως προ-
τοῦ σκεφθοῦν τήν ἐπόμενην. Ἐπειτα τίς φράσεις ποὺ
εἶναι ἱκανὲς νά σπᾶσουν τὸ κεφάλι τοῦ ἀναγνώστη, θά τίς
διαλέγῃ καί θά τίς τακτοποιῇ, ὅπως διαλέγουν καί τακτο-
ποιοῦν οἱ σταθμάρχες τὰ βαγόνια στοὺς μεγάλους σιδηρο-
δρομικοὺς σταθμούς. Ὅλοι μας ἔχομε νιώση τὴν εὐχαρί-
στηση ποὺ αἰσθανόμαστε, ὅταν βλέπουμε τὰ τραῖνα νά
βγαίνουν τακτοποιημένα τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο ὕστερα ἀπὸ τὸ
προηγούμενο χάος τοῦ σταθμοῦ καί νά ἀκολουθοῦν τὴν
ἀνοιχτὴ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ! . . .

VIII

Ἡ γλῶσσα εἶναι «κοινή» δημοτική;

Σχετικὰ μὲ τὴν ἀπαίτηση αὐτὴ θὰ εἶχαμε ἴσως ἕναν ἄλλο τόμο ἀκόμη γιὰ νὰ γράψωμε. Δὲν τολμοῦμε. Ἐπειτα μοῦ φαίνεται πὼς εἵμαστε ὅλοι πιά σύμφωνοι, ὅτι ἡ «κοινή» δημοτικὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν ἐκθέσεων, ὅχι μόνον τῶν παιδιῶν τοῦ δημοτικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ γυμνασίου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδιά δὲ μποροῦν νὰ ἐκφραστοῦν ποτὲ μὲ φτιασιδωμένες λέξεις, ὅπως εἶναι ἡ καθαρεύουσα. Χρειάζονται ζωντανὲς καὶ ροδοκόκκινες· κι' αὐτὲς μόνο ἡ κοινὴ δημοτικὴ μπορεῖ νὰ τίς προμηθεύσῃ.

IX

Εἶναι εὐχάριστη ἡ φράση;

Τὸ ὥραϊο ὕφος εἶναι γνῶρισμα συγχρόνως ἀμαθείας καὶ ἰδιοφυΐας. Τὸ ζωντανὸ ὕφος ποὺ δείγματά του μᾶς ἔδωκαν ὠστόσο τὰ παιδιὰ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀποκρουστῇ ἀπὸ πολλοὺς ἀρριβίστες κριτικούς, ποὺ γιὰ νὰ κάνουν ἐντύπωση θὰ ὑψώσουν ἴσως περιφρονητικὰ τοὺς ὧμους καὶ θὰ μᾶς ποῦν κατὰμουτρα: «Τὸ ὕφος σας αὐτὸ μοιάζει μὲ τὸ δημοσιογραφικὸ καὶ μὲ τίς ἐπιφυλλίδες τῶν ἐφημερίδων. Κι' ἐμεῖς θέλομε πρὸ παντὸς νὰ συνειθίσωμε τὰ παιδιὰ μας στὸ σοβαρὸ καὶ ἐπιστημονικόν».

Ἀναγνωρίζομε πὼς οἱ δημοσιογράφοι κανονίζουν πολλές φορές τὸ ὕφος τους· σύμφωνα μὲ τὸν συνδιαλεχτικὸ τόνο τῶν καφενείων, μὰ αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ λόγος ἀρκετὸς γιὰ νὰ τὸ ἀπορρίψωμε. Τὰ κυριώτερα περιοδικὰ μας ποὺ μεταχειρίζονται τὴ δημοτικὴ γράφουν ἄρθρα πολὺ ὁμορφα. Στίς καθημερινὲς ὅμως ἐφημερίδες ἀπαντοῦμε πολὺ συχνὰ τὸ κακότεχνο

δημοσιογραφικὸ ὕψος ποὺ ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος καὶ στὴν καθαρεύουσα. Εἶναι γνωστὸ πὺς κάποτε παρόμοιο μεταχειρίστηκε καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος τῶν Παρακαμπυλίων σὲ μιὰν ἀναφορά του γιὰ τὴν καταγραφή τῶν ζώων, τόσο ποὺ δὲν ξεχώριζε, ἂν πρόκειται γιὰ τὸν ἑαυτό του ἢ γιὰ τὸν τάδε γαῖδαρο τοῦ χωριοῦ του!!

Ὁχι! δὲν θὰ ἐπιτρέψωμε σὲ κανένα νὰ εἰρωνευτῇ τὸ ζαντανὸ ὕψος τοῦ σχολείου ἐργασίας. Ἡ νεότης ἀγαπᾷ πρὸ παντὸς τὴ φράση ποὺ εἶναι εὐχάριστη καὶ ἁρμονικὴ. Καὶ στὴν εἰρωνικὴ τους παρατήρηση, ὅτι πρόκειται περὶ ὕψους ἐπιφυλλίδων, φιλολογίας κλπ., θὰ ἀπαντήσωμε μὲ περιφρονητικὸ μειδίσμα. Ὡς τόσο μακάρι τὰ παιδιὰ μας νὰ γίνουν ἐπιφυλλιδογράφοι σὰν τὸν Γκαῖτε, τὸν Hebbel καὶ τοὺς ἄλλους μεγάλους συγγραφεῖς.

Γιὰ μᾶς τοὺς δασκάλους τῶν δημοτικῶν σχολείων ἡ διδασκαλία τοῦ εὐχάριστου ὕψους δὲν παρουσιάζει καὶ τόσες δυσκολίες, ὅσο στοὺς καθηγητές, γιὰτὶ τὰ παιδιὰ μας δὲν ἔχουν συνηθίσει ἀκόμη στὶς φράσεις-καλοῦπια, κατάλληλες γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις, ὅπως εἶνε οἱ «ἐν πεποιθήσει», «λαβόντες ὑπ' ὄψει κ.ἄ.» Δὲν παρασύρονται διόλου ἀπὸ τέτοια μπιχλιμπίδια, γιὰτὶ εἶναι ἀκόμη παιδιὰ. Κι' ἂν τ' ἀφήσωμε ἐλεύθερα νὰ κελαηδήσουν ἀνάλογα μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ γλωσσικοῦ των ὀργάνου, θ' ἀφήσουν νὰ διαλάμψη καὶ στὶς ἐκθέσεις τους ἡ χαρά, γιὰτὶ αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τῆς ὑπάρξεώς τους. Θὰ μᾶς γράφουν πὺς ἄκουσαν νὰ κελαηδῇ ἓνα πουλάκι, μὰ ποτὲ δὲ θὰ μᾶς προσκαλέσουν καὶ νὰ πιστοποιήσωμε, ὅτι «κατὰ τὴν βαθεῖαν πεποιθήσιν των πρόκειται περὶ ὠδικοῦ πτηνοῦ», ὅπως θὰ τὸ κάνουν χωρὶς ἄλλο τὰ παιδιὰ τῆς μέσης.

Γιὰ τὸ παιδί τοῦ δημ. σχολείου ἡ ἐκθεσὴ πρέπει νὰ εἶναι

πάντα χαρούμενη και γελαστή συντρόφισσα, όπως ακριβώς πρέπει να είναι και η τάξη του. Μια φράση της πρέπει να λέγει πάντα κάτι όμορφο και να γίνεται αντικείμενο περιεργείας, μιαν άλλη να είναι έρωτηματική και να περιμένει απάντηση. Μια τρίτη θα βγάλει υπερέφανε φωνή θριάμβου, άλλη πάλι θα είναι έλαφρά πειραχτική, ενώ κάποια τελευταία πρέπει να δίδει το σύνθημα του γέλιου και της χαράς. Αυτό πάλι με μεθοδικές ασκήσεις θα το κατορθώσουμε, ώστε να δίνεται ο κατάλληλος χρωματισμός στα γεγονότα της ζωής. Σχετικά μ' αυτό τους συνέστησα :

«Την έβδομάδα τούτη κάθε έκθεσή σας πρέπει να περιέχει μιαν έπιφωνηματική φράση το ελάχιστο. Την ερχόμενη μιαν έρωτηματική. Και ύστερα επί μερικές έβδομάδες από μιαν έπιφωνηματική και έρωτηματική. Η συμβουλή δεν πήγε χαμένη. Έτσι ένας έγραψε: «Χτές πήγαμε στην αγορά. Τι φασαρία! Ποιόν νομίζετε πως απαντήσαμε ;»

Παρόμοιες φράσεις δεν μπορούν να γραφτούν στην τύχη από τα μικρά παιδιά. Είναι καρπός μακρόχρονης εξασκήσεως.

Μιαν άλλη μέρα ένας μαθητής έκανε μοναδική έντύπωση στους συμμαθητές του, διαδάζοντας την έκθεσή του. Και ξαίρετε ποιά ήταν η αίτια ; 'Απλούστατα, της έδωσε ιδιαίτερο τοπικό χρώμα με την παρεμβολή διαφόρων ιδιωματικών φράσεων. Το παράδειγμά του βρήκε άμέσως μιμητές. Από τότε κάθε έκθεση είχε και από μια δυο φράσεις ιδιωματικές, που την έκαναν πιο ευχάριστη. Βέβαια δεν έγνωσαμε μ' αυτό, ότι πρέπει να γράφουν ολόκληρη την έκθεση στο τοπικό ιδίωμα, αν και στις κατώτερες τάξεις τουτο επιβάλλεται να το κάνουμε. Θέλωμε μόνο να πούμε, ότι δεν πρέπει να απορρίπτουμε και στις ανώτερες ακόμη τάξεις τις φράσεις

πού πάρθηκαν ολοζώντανες από τὴ ζωὴ. Κάθε τι ποὺ εἶναι φυσικὸ καὶ ὄχι φτιασιδωμένο, εἶναι γνωστὸ πῶς εἶναι καὶ πιδόμορφο.

Ἐνας μοῦ ἔγραψε: «Στὸ δάσος κάτω ἀπὸ τὰ πράσινα φυλλώματα καθίσαμε ν' ἀκούσωμε. ὦ! τί ὁμορφο κονσέρτο ποὺ ἔκαναν τὰ πουλιά!»

Οἱ ἀστεῖες καὶ ἰδιωματικὲς λέξεις, τὰ ξαφνικὰ ἐπιφωνήματα, οἱ αἰφνιδιαστικὲς ἐρωτήσεις δίνουν ὀρμητικότητα στίς φράσεις, ἐξερεθίζουν ἢ καθησυχάζουν, συγκλονίζουν ἢ ξετινάζουν, μᾶς βοηθοῦν νὰ ξαναζήσωμε μὲ αὐξουσα ἔνταση τὴν συγκίνηση ποὺ αἰσθάνθηκε ὁ μικρὸς συγγραφέας, ὅταν γιὰ πρώτη φορά ἔγραφε.

Ἡ χαρὰ καὶ ἡ ζωὴ! Συναδέλφε, ἂν θέλῃς νὰ διδάξης τὴν «τέχνην τοῦ γράφειν» στὰ παιδιὰ, κατέδα ἀπὸ τὴν ἔδρα σου, καὶ ἄφησε τὸν κόθορνο τοῦ σοφοῦ καὶ ἐξεζητημένου ὕφους. Πέταξε πιά τὴν πολυπαθῆ σου ρεντιγκότα! Γίνου νέος, προσπάθησε νὰ ἐμπνεύσῃς στὰ παιδιὰ σου ἐμπιστοσύνη, γιὰ νὰ εἶναι καὶ οἱ ἐκθέσεις τους ὁ καθρέφτης τῆς προσωπικότητάς των καὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς ψυχικῆς των ὁρμῆς.

X.

Εἶναι ὥραία ἡ γλῶσσα;

Ἐχω ὑπ' ὄψει μου ὁδηγὸ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐκθέσεων στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ποὺ συσταίνει τὸν πλουτισμὸ τῆς παιδαγωγικῆς τέχνης μὲ τὴν παρακάτω μέθοδο.

Ὁ δάσκαλος γράφει στὸν πίνακα «Ἐφθασεν ἡ ἀνοιξίς, ὁ ἄνεμος φυσᾷ. Τὰ ἀποδημητικὰ πτηνὰ ἐπέστρεψαν καὶ κτίζουν τὰς φωλεάς των». Οἱ μαθηταὶ ὑποχρεοῦνται νὰ πλου-

τήσουν τις φράσεις αυτές προσθέτοντας διάφορα κατηγορούμενα και προσδιορισμούς.

Σε υποσημείωση ο δδηγός αναφέρει, ότι «οί πλέον προχωρημένοι πρέπει να εύρουν τουλάχιστον δύο προσδιορισμούς δια κάθε φράσιν

Τὰ παιδιὰ ἀνασκουμπώνονται ἀμέσως γιὰ τὴ δουλειά. Ὀλόκληρη ἡ τάξη πέφτει σὰν λυσσιασμένη πάνω στὶς ἀθῶες φράσεις καὶ προσπαθεῖ νὰ τις κάνει πὶὸ ὁμορφες:

«Ἡ λαμπρὰ καὶ γλυκεῖα ἀνοιξὶς ἔφθασε, λέγει κάποιος. Δροσερὸς ἄνεμος φυσᾷ ἀπὸ νότου. Τὰ ὠραῖα πτηνὰ μὲ τὰ διαφορετικὰ χρώματα ἐπανῆλθον καὶ ἀρχίζουν τὴν κατασκευὴν τῶν φωλεῶν των ἐντὸς τῶν θάμνων».

Τέτοια ἦταν ἄλλοτε ἡ διδασκαλία τῶν ἐκθέσεων, πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια. Ἴσως καὶ σήμερα ἀκόμη παρόμοιες ἀσκήσεις νὰ βρίσκωνται στὴν ἡμερησία διάταξη στὰ σχολεῖα μας.

Μὰ στ' ἀλήθεια, τί μᾶς ἐνδιαφέρουν εἰς αὐτὰ τὰ ἐπιθετα γιὰ τὰ βάλουμε ἔτσι στὴ γραμμὴ; Μήπως ἔγινε ὠραιότερη ἡ φράση; Ἐγὼ τουλάχιστο δὲ βλέπω τίποτε παραπάνω ἀπὸ ἓνα ἐξωτερικὸ φτιασίδωμά της.

Οἱ φράσεις εἶνε ὠραῖες, ὅταν ἔχουν πρὸ παντὸς εὐχάριστο ρυθμὸ καὶ ἀρμονικὴ σύνδεση, ὅταν παρουσιάζωνται μὲ κόκκινα μάγουλα καὶ μὲ μάτια γελαστὰ καὶ λαμπερά. Συμβαίνει δηλ. τὸ ἴδιο ποὺ γίνεται καὶ στὴ ζωὴ, ὅταν συναντοῦμε κάποια πραγματικὴ καλλονή, ποὺ ἔχει ἓνα σωρὸ τελειότητες, μὰ ποὺ τῆς λείπουν δυστυχῶς τὰ μάτια. Γιατὶ στὴν ὁμορφιὰ χρειάζεται πάντοτε τὸ βλέμμα, ποὺ παίρνει τὴ λάμψη ἀπὸ τὸ πνεῦμα. Ἔτσι καὶ οἱ ἐκθέσεις πρέπει νὰ εἶναι γεμάτες ἀπὸ ψυχὴ, δύναμη καὶ ζουμί, γιατί τότε μόνο μᾶς μαγεύουν καὶ τότε μόνο μποροῦμε ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ ἐγὼ μας νὰ τις ἐκτιμήσωμε στὴν ἀξία τους.

Ἄπ' ὅλα αὐτὰ καταλαβαίνομε, ὅτι δὲ φτάνει νὰ χτενίζωμε καὶ νὰ φριζάρωμε τὶς φράσεις, ἀκριβῶς ὅπως κάνουν οἱ γυναικες τὰ μαλλιά τους. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος χάνομε ἀπλοῦστα τὴν ὥρα μας, ὅταν τὶς κάνουμε νὰ βελάζουν μὲ κάποιο κλασσικὸ μοντέλο (*), ὅπως συνιστοῦν πολλοί.

Οἱ παλαιότεροι ὁδηγοὶ ὕφους ἦταν μεταλλεῖα ἐλόκληρα ὠραίας καὶ καλλιεποῦς γλώσσης. Ἔτσι συνιστοῦσαν νὰ γράφωμε ἀντὶ «ἰχθύς, «τὸ ὄν, τὸ ὁποῖον εἶναι κεκαλυμμένον ἀπὸ λέπια, δαίμωνιος βωδός, ὁ ἐπιτήδειος κολυμβητῆς» κ.τ.τ. Ἀντὶ γάτα, «ἡ οἰκιακὴ τίγρις, ἡ πανοῦργος μὲ τοὺς δῆεις ὄνουχας» κλπ. Για μᾶς ὅλ' αὐτὰ δὲν ἔχουν καμιὰ ἀξία. Τὸ ὠραῖο ὕφος εἶναι σὰν τὸ κρυστάλλινον καὶ γάργαρα νερὸ, ποὺ ἀντιφέγγει τὸ πνεῦμα καὶ καθρεφτίζει τὴ ψυχὴ. Καὶ τί ἀγαλλίαση θὰ νιώθωμε, ἂν πίνωμε κάθε μέρα καὶ λίγο ἀπ' αὐτό; Πραγματικὸ νέκταρ τῶν θεῶν. Πλάγι του τώρα εἶναι τὸ ἀφέψημα τῶν ἀχώνευτων καὶ χωρὶς καμιὰ ἀπόλαυση φράσεων, σὰν τὶς παραπάνω ποὺ ἀναφέραμε. Καὶ νὰ σκέπτεται κανεὶς τὸ φτωχὸ τὸ δάσκαλο, ποὺ ἦταν ὑποχρεωμένος κάθε 8 μέρες νὰ καταπίνει τοῦλάχιστον καμιὰ 80ριὰ ἀπ' αὐτές!!!

*
* *

Ἄ ἀκερξία ὦση. Ἡ ἔκθεσις λοιπὸν πρέπει νὰ δώσῃ ἀπάντησις στὰ παραπάνω δέκα ἐρωτήματα, ποὺ ἕνα-ἕνα ὡς τώρα ἐξετάσαμε. Δηλ. γράφτηκε ὕστερα ἀπὸ ἐσωτερικὴ ὥθησι; πάλλεται ἀπὸ ἐνθουσιασμό; εἶναι ἐνδιαφέρουσα, ἀληθινή, σαφής, συνοπτικὴ; γραμμένῃ στὴν κοινὴ δημοτικὴ; εἶναι εὐχάριστη, θελκτικὴ καὶ γοητευτικὴ; Βέβαια δὲν πρέπει νὰ περιμένωμε κατὰφατικὴ ἀπάντησις καὶ στὰ δέκα μαζί! ἀπὸ τὴν

(*) Βλ. L' Ecole et la Vie ἀρ. 43, 1929.

ἀρχή. Για μερικά ἀπ' αὐτά θά ἔχωμε ἕνα εὐσχημο « ν α ί », ἐνῶ γιά τὰ ὑπόλοιπα θά μᾶς σερβιριστῇ ἕνα μελαγχολικό « ὅ χ ι ». Σιγὰ-σιγὰ ὅμως ὁ δάσκαλος ἐκεῖ πρέπει νά ἀποβλέπῃ. Ὑστερα ἀπό μίαν ἐλεύθερη συνδιάλεξη πού θά γίνη μέ βάση τὰ ἐρωτήματα αὐτά, χωρίς ἄλλο θά μείνῃ καί κάτι στή ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ. Ὅσο τώρα περνᾷ ὁ καιρὸς καί μεγαλώνει ἡ πεῖρα του, αὐτὸ θά νιώθῃ τὸν ἑαυτό του δεμένο στενὰ μέ τοὺς νόμους τοῦ ὕφους, ἀδιάφορο ἂν δὲν μπορεῖ νά τοὺς ἐκφράσῃ καί μέ λέξεις. Πρέπει νά τὸ καταλάβωμε μιὰ γιά πάντα. Δὲ μπορούμε νά καταχτήσωμε τὸ ὥραϊο ὕφος βάζοντας σύνορα. Για νά τὸ ἐπιτύχωμε πρέπει νά κινητοποιήσωμε ὅλες τίς ἐσωτερές μας δυνάμεις. Τὸ ὕφος εἶναι ἐκδήλωση τῆς θελήσεως. Καί ὁ δρόμος μέ τὰ πρότυπα καί τοὺς ὁδηγοὺς πού ἀναφέραμε ὁδηγεῖ μόνο στή ρουτίνα. Τὸ ὥραϊο ὕφος ἀποχτιέται πρὸ παντὸς μέ τῇ χαρὰ ἀκριβῶς ὅπως ἀργὰ-ἀργά, μὰ μέ ἀσφάλεια μεγαλώνει καί τὸ φυτὸ κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο.

ΜΕΡΟΣ Δ'.

Δέκα παραγγέλματα για να νιώσουν τὰ παιδιὰ τὴν ἀπόλαυση τῆς μητρικῆς γλώσσας.

Λέγουν, ὅσοι εἶναι ἀντίθετοι πρὸς τὶς ἐλεύθερες ἐκθέσεις : Καλὰ κι' ἄγια ὅλα αὐτὰ ποὺ μᾶς λέτε, μὰ πρέπει νὰ παραδεχθῆτε πὼς εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀναπτυχθοῦν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ παιδιὰ, ἀφοῦ κάθε μέρα θὰ ζητῆτε νὰ σᾶς προσφέρουν κάτι δικό τους, ὅπως διόλου ἀτομικό, ἀφοῦ μὲ ἄλλα λόγια θὰ τοὺς ἀφήνετε τὰ «χαλινάρια στὸ λαιμό». Ἔτσι τὰ ἐξαντλεῖτε συνεχῶς, καὶ ὅταν σὲ μιὰ βρῦση δὲν ἔρχεται νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴ εἶναι φυσικὸ νὰ ξεραθῇ αὐτὴ πολὺ γρήγορα.

Ἡ παρατήρηση ὁμολογῶ, πὼς εἶναι πολὺ σωστή. Μὲ τοῦτο δὲν ἐννοῶ ὅμως, ὅτι πρέπει καὶ νὰ ἀπορρίψωμε δλότελα τὶς ἐλεύθερες ἐκθέσεις καὶ νὰ ξαναγυρίσωμε σ' ἐκεῖνες ποὺ γίνονται ὕστερα ἀπὸ προπαρασκευή. Ἀπ' ἐναντίας μοῦ φαίνεται πὼς μᾶς διδάσκει καὶ πρέπει νὰ τὸ χωνέψωμε, ὅτι: Ἡ ἐλεύθερη ἐκθεση δὲ μπορεῖ νὰ φθάσῃ ὅπωςοδήποτε σὲ κάποια ἀνώτερη λογοτεχνικὴ βαθμίδα, ἂν δὲν συμδαδίξῃ παράλληλα μὲ τὸ μεθοδικὸ πλουτισμὸ τοῦ λεξιλογίου τῶν παιδιῶν καὶ μὲ ἀνάλογη αὕξηση καὶ ἐξευγενισμὸ τοῦ γλωσσικοῦ των θησαυροῦ. Κάθε αὕξηση ἔχει ἀνάγκη ὄχι μόνο ἀπὸ καθαρὸ ἀέρα καὶ ἀπὸ ἀνάπτυξη τῶν δυνάμεων, μὰ καὶ ἀπὸ

ἐπαρκή τροφήν, πού στήν περίπτωση αὐτή συνίσταται στήν προμήθεια ἀρκετῶν θρεπτικῶν γλωσσικῶν στοιχείων. (*)

Ἀναρίθμητες εἶναι οἱ ἐπιμελημένες συλλογές ἐκθέσεων κατ' ἐκλογήν. Ἡ λογοτεχνική φλυαρία δὲ βρίσκει πολλές δυσκολίες. Στήν ἐποχή πού ζοῦμε ὁ παιδαγωγὸς δὲν πρέπει νὰ περιορίζεται στήν ἀπλὴ συσσώρευση γνώσεων ἢ στὸ στίγμα διὰ τῆς βίας ὠρισμένου ποσοῦ ἀπ' αὐτές, ἀκριδῶς ὅπως ἔκαναν οἱ παλαιότεροι ἰατροί, πού ἤθελαν διὰ τῆς βίας νὰ εἰσαγάγουν ὠρισμένο ἀριθμὸ θερμίδων (calories) στὸν ὀργανισμό τοῦ ἀρρώστου γιὰ νὰ γίνη καλά. Μὰ ὅπως αὐτοὶ σήμερα ἐρωτοῦν πρῶτα-πρῶτα νὰ μάθουν, ἂν ἔχη ὁρεξὴ ὁ ἀρρώστος, ἔτσι καὶ ὁ παιδαγωγὸς πρέπει νὰ διεγείρῃ τὴν πνευματικὴ ὁρεξὴ τῶν παιδιῶν του, προτοῦ προβῇ σὲ ὁποιαδήποτε θεραπευτικὴ.

Πῶς λοιπὸν θὰ παρουσιάσωμε στὰ παιδιά τὴς ὁμορφίᾳ, τῆς μητρικῆς γλώσσας, ὥστε νὰ κάνουν ἀσφαλὲς κτῆμα τοὺς χρυσοὺς καρπούς της :

Τὴ λύση τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ ζητήματος θὰ μᾶς δώσῃ τὸ τελευταῖο τοῦτο μέρος τοῦ παρόντος βιβλίου.

Ἐδεῖξα μοῦ φαίνεται τὴ δημιουργικὴ χαρὰ πού μποροῦν νὰ νιώσουν οἱ μικροὶ συγγραφεῖς γράφοντας ἐκθεση. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀρκεῖ· τὸ παιδί μπορεῖ νὰ εἶναι πολὺ καλὸς μαθητὴς, νὰ κάμῃ πολὺ καλὰ τὴ δουλειά του, μὰ δὲ θὰ γίνη ποτὲ καὶ ἀληθινὸς μάστορας στὸ ἐπάγγελμά του, ἓνας ἀρχιμαθητὴς νὰ ποῦμε, ἂν δὲν προσπαθῇ νὰ γνωρίσῃ καὶ κατὰ βάθος τὸ ξύλο πού θὰ κατεργαστῇ, καὶ ὅχι μόνο τὴ ροκάνη πού κρατᾷ στὰ χέρια του. Πολλοὶ ἄνθρωποι, ἂν καὶ εἶναι ἀκούραστοι στὸ ἐπάγγελμά τους, ὅμως μένουν σ' ὅλη τους τὴ

(*) Βλ. *Révue Pédagogique* Février 1926.

ζωή άπλοι έργάτες χωρίς νά κατορθώνουν γίνουν και ποτέ «μαστόροι». Και οί συγγραφείς μεγάλοι ή μικροί, πού δέ γνωρίζουν τίς βαθύτερες όμορφιές τής μητρικής γλώσσας θά παραμένουν πάντοτε άπλοι διλεττάντες και όχι καλλιτέχνες ύφους, και κάθε τι πού θά έχη σχέση με τή γλώσσα θά τó θεωρούν άγγαρεία και θά τó αποστρέφονται.

Ός τώρα είπαμε με ποιό τρόπο μπορεί νά διεγερθή ή θέληση τών παιδιών για νά έκφραστούν. Δέ μās μένει παρά νά αναπτύξωμε πώς θά είναι δυνατό νά έξευγενίσωμε τά μέσα τής έκφράσεως.

Υπάρχουν βέβαια πολλά βιβλία πού διδάσκουν πώς μπορούμε νά φλουρήσωμε σά δοκησίσοφοι έξ αίτίας του ύφους. Λίγα όμως μās λένε πώς θά και συνηθίσωμε τά παιδιά νά αισθανθοún τή λογοτεχνική όμορφιά.

Τό παιδί ποτέ δέ θά μπορέση νά γράψη όμορφες έκθέσεις, άμα δέν αισθανθή ως τά κατάδαθα τής ψυχής του μιάν άνέκφραστη χαρά και απόλαυση για τή γλώσσα του. Τά δέκα παρραγγέλματα πού ακολουθοún θά μās βοηθήσουν, πιστεύω, νά τó επιτύχωμε.

I

Δώσετε στα παιδιά όμορφη παιδική «πρόζα».

Τά παιδιά με τήν άνάγνωση και άκρόαση τών άριστουργημάτων του πεζού λόγου πρέπει πρώτα-πρώτα νά συνηθίσουν στο σεβασμό τής μητρικής γλώσσας. Κάποια μεγαλοπρέπεια πρέπει νά βασιλεύη μέσα στην τάξη τή στιγμή πού θά γίνεται αúτē άκουστή στην πιό κλασσική της μορφή. Μ' αúτό δέν έννοούμε πώς τά παιδιά πρέπει νά άκούνε και με

ἀπόλυτη σιωπή. Αὐτὸ θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸ ἂν θὰ βροῦν στὰ μαθήματα αὐτὰ τὴν ἐνσάρκωση τῶν ἐπιθυμιῶν τους.

Διαβάζοντας κανεὶς τὰ διάφορα κεφάλαια τοῦ Ἀναγνωστικοῦ πολὺ σπάνια θὰ δοκιμάσῃ παρόμοια εὐτυχία. Τὰ Ἀναγνωστικά μας δὲν πετυχαίνουν τὸ σκοπὸ τους, γιατί πρὸ παντὸς δὲν εἶναι παιδικά. Τὰ 9)10 τοῦ περιεχομένου των εἶναι ὁλότελα ξένα καὶ χωρὶς ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς δικούς μου μαθητές. Τὰ Ἀναγνωστικά τεμάχια δὲν συμφωνοῦν καθόλου μὲ τὸ σχέδιο ποὺ εἶμαι ἐγὼ ὑποχρεωμένος νὰ ἀκολουθῶ γιὰ νὰ ἀποχτήσουν ὥρατο ὕψος.

Γιὰ τοῦτο ὁ ἴδιος ὁ δάσκαλος, ἂν ὄχι τὰ ἴδια τὰ παιδιά, πρέπει, κατὰ τὴ γνώμη μου, νὰ κάνῃ καὶ τὸ Ἀναγνωστικὸ τῆς τάξης του. Ἐχῶ ὡς ἀρχή, τὴν ὁποῖαν τηρῶ ἀπαρεγκλίτως, νὰ καταγράφω μὲ γλῶσσα ζωντανή καὶ ὅσο μπορῶ καλύτερα κάθε τι ποὺ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ 2, 3 καὶ 4 ἐβδομάδες ἀπὸ τὸ πρόγραμμά μου.

*
* *

Βέβαια ὕστερα ἀπὸ τὴν κουραστικὴ δουλειὰ τῆς μέρας ἡ σύνταξη ἐνὸς τέτοιου ἀναγνωστικοῦ βιβλίου εἶναι μεγάλο βάρος γιὰ τὸ δάσκαλο. Μὰ ἐγὼ τοῦλάχιστο δὲν ξαίρω ἄλλη δουλειά, ποὺ μπορεῖ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ. Καὶ ὑπερηφανεύομαι γιατί κανένας κλασσικὸς συγγραφέας δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ πῇ καλλίτερα ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ πῶ ὁ ἴδιος στὰ παιδιά. Γιατὶ τὸ ὕψος μου ἀναγκαστικὰ θὰ προσαρμόζεται στὴ δυναμικότητα τῶν παιδιῶν μου γιὰ νὰ μπορέσουν καὶ νὰ τὸ φτάσουν, ὅπως καὶ πραγματικὰ τὸ κάνουν.

Κάθε δέκα πέντε μέρες λοιπόν, τοὺς διαβάζω καὶ ἀπὸ ἓνα παλὶδ Ἀναγνωστικὸ κομμάτι καὶ εὐχαριστιέμαι, ὅταν ἐπαναλαμβάνουν μὲ χαμηλὴ φωνὴ κάθε τι ποὺ τοὺς ἀρέσει. Δὲν

ἔχω βέβαια σκοπὸ νὰ τὰ ἀναγκάσω νὰ μάθουν ἀπέξω τις ἐκθέσεις μου. Ἐπιδιώκω μόνο νὰ συνειθίσω τὸ αὐτί τους στὴν εὐχάριστη φράση. Καὶ ἡ ἀναδιήγηση μὲ χαμηλὴ φωνὴ ὁλοκλήρων περιόδων γίνεται αἰτία νὰ ζυμωθῇ τὸ ὥραϊο ὕφος μὲ τὸ αἶμα τους. Ἡ ἀποστήθιση μεταμορφώνει πολὺ εὐκολα τις λέξεις ποὺ εἶναι γεμάτες ἀπὸ ἔννοια σὲ λέξεις ἀπὸ κενὸ περιεχόμενο, χαράζει σύνορα, ἔξω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ σκέψη κάθε στιγμὴ ξεγλιστρᾷ. Ἡ ἀποστήθιση δὲν εἶναι καθόλου ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἀπόχτηση τοῦ ὕφους, ἐκτὸς ἂν ἔχουμε σκοπὸ νὰ μορφώσουμε ἀνθρώπους, γιὰ τοὺς ὁποίους κάθε σπουδαιοφανὴς ἔκφραση θὰ εἶναι ἐξαίρετη πρόφαση γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν τὸ μυαλό τους. Τὸ νὰ ἔχουμε τις τσέπες μας γεμάτες ἀπὸ τοὺς καρπούς τῶν βιβλίων μπορεῖ σὲ μερικοὺς νὰ κάνῃ καλὴ ἐντύπωση μὰ σ' ἄλλους δὲν κάνει οὔτε τὴν παραμικρή. (*)

Ἡ λαϊκὴ γλῶσσα πολὺ σωστὰ μὲ τὴ συνηθισμένη της εἰρωνεία ἐκφράζεται γιὰ τὴν ἀξία τῶν γνώσεων αὐτῶν, ποὺ στιδάζονται διὰ τῆς βίας, μὲ τὴν παροιμία ποὺ λέγει: «Ἡ γάτα ἔμαθε νὰ κελαηδῇ, γιατί ἔφαγε τὸ καναρίνι!!!»

Ἡ πεῖρα μὲ ἐδίδαξε ὅτι ἡ κατὰ τὸ ἥμισυ ἀπομνημόνευση βοηθεῖ πολὺ στὴν ἀπόχτηση ὥραϊο ὕφους. Καὶ ἂν ἀκόμη κάποια μορφή εἶναι γνωστὴ στὰ παιδιὰ, βρίσκουν στὴν ἐκ νέου ἀνάγνωση νέα πάλιν εὐχαρίστηση. Ἔτσι ἡ ὥραϊα ἀπαγγελία τῶν κομματιῶν ποὺ ἔχουν ἀπομνημονευθῇ γίνεται μὲ ἀποκλεισμό κάθε φροντίδας γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ μορφή. Τὸ αἶσθημα τοῦ ὕφους, ὅπως δὲ καὶ κάθε τέτοιο καλλιτεχνικὸ μόνο στὸ μισοσκόταδο καὶ χωρὶς καλὰ καλὰ νὰ τὸ καταλαβαίνει τὸ παιδί μπορεῖ ν' ἀναπτυχθῇ.

(*) Βλ. Freinet C.: «Κάτω τὰ Ἀναγνωστικά στὸ δημοτικὸ σχολεῖο», Ἐκδίδεται προσεχῶς.

Νὰ τώρα μιὰ ἔκθεσή μου σχετικὴ μὲ τὴν γεωγραφία τοῦ τόπου : (Δυστυχῶς τὶς προηγούμενες τρεῖς ὁ ἐκδότης μοῦ τὶς ἔκοψε ἀλύπητα).

Πὼς ξυπνᾷ τὸ δάσος τῆς "Ο... «Εἶναι νύχτα ! Τὸ δάσος κοιμᾶται. Τὸ φεγγάρι μόνο ἀγρυπνᾷ πάνω ἀπὸ χιλιάδες μικρὰ ζῶα ποὺ κι' ἐκεῖνα κοιμοῦνται. Βγῆκε ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Π. συνέχισε τὸ δρόμο του καὶ τώρα ξεκουράζεται ὕστερα ἀπὸ τὴ νυχτερινὴ δουλειὰ ποὺ ἔκανε πίσω ἀπὸ τὸ βουνό. Οὐί!, πόσο σκοτεινὰ εἶναι τώρα στὸ δάσος !

Ἐδῶ καὶ κεῖ μόνο φαίνονται μερικὰ φῶτα. Ποιὰ νὰ εἶναι αὐτὰ τὰ μικρὰ ζωύφια ποὺ κάνουν ἔτσι τὸν περίπατό τους ; Εἶναι οἱ κολοφωτιές ! Τρίβουν λίγο τὰ φτερά τους καὶ ἔτσι ἔχουν ἀμέσως ἔτοιμη τὴν ἠλεκτρικὴ λάμπα. Σὲ λίγο ἀπὸ τὰ Α. ὁ οὐρανὸς ἀρχίζει λίγο-λίγο νὰ φωτίζεται. Ἡ κουκουβάγια γυρίζει στὴ φωλιά τῆς ὕστερα ἀπὸ τὸ νυχτερινὸ κυνήγι τῆς. Τί λέτε νὰ ἔφαγε ; Τὸ λίγο-λίγο ἑκατὸ πεταλοῦδες ἀπ' αὐτὲς ποὺ βγαίνουν τὴ νύχτα. Νὰ τὴν μαλώσουμε γι' αὐτό ; Πάνω ἀπὸ τὸ βουναλάκι λάμπει τώρα ἓνα μικρὸ χρυσὸ συννεφάκι. Μέσα στὸ πυκνὸ δάσος μὴν ἀλεποῦ βγάζει τὴ μύτη τῆς ἔξω ἀπὸ τὴν τρύπα καὶ μυρίζει. Ἐπὶ μακρυνὰ τῆς ἔρχεται ἡ μυρωδιὰ τῶν πετεινῶν ! Τὶ ὄρεξι ποὺ σοῦ τὴν ἔχει, ἀλήθεια ! Θὰ κάνῃ ἓνα καλὸ τραπέζι. Ἐτσι μυρίζοντας τραβᾷ πρὸς τὴ διεύθυνση τοῦ χωριοῦ. Μὰ κατὰ δυστυχίαν τῆς οἱ χωριάτες ἀρχισαν κιόλας προῖ-προῖ νὰ πηγαίνουν στὴ δουλειὰ καὶ ἱκανοποιεῖται μὲ κάποιον μικροῦλη ποντικὸ ποὺ πέτυχε. Ἐνας κοῦκος φωνάζει πέντε φορὲς «κού-κου!» σὰν ἓνα ξυπνητοῦρι ποὺ χτυπᾷ τὶς 5 ὥρες.

Καὶ τώρα ὅλα ξύπνησαν. Τὰ μικρὰ πουλιὰ καθαρίζουν τὰ φτερά τους, τεντώνονται καὶ ἀκονίζουν τὶς μύτες των.

Ξαφνικὰ γιὰ μιὰ στιγμὴ ὅλο τὸ δάσος γεμίζει ἀπὸ χρυσὲς πλάγιες ἀχτίνες (ἔτσι εἶδαμε μιὰ φορὰ τὶς ἀχτίνες τοῦ ἡλίου). Πόσο ὁμορφα κελαηδοῦν τώρα τὰ πουλάκια ! Ἀηδόνια, καναρίνια, φλώρια τραγουδοῦν τὸ πιὸ ὁμορφο τραγοῦδι τους στὸ βασιλεῖα ἡλίου : «Τιριλί, τιριλί ! Καλημέρα, τιριλί, τιριλί ! Καλημέρα».

Ὡς τὴν τετάρτη τάξη διάβασα καμμιά 100στὴ τέτοιες ἐκθέσεις μου. Τὰ τέταρτα τῆς ὥρας ποὺ ξωδέψαμε ὁμολογῶ πὼς ἦταν γιὰ μένα οἱ πιὸ ὁμορφες στιγμὲς τῆς διδασκαλίας μου. Τὰ παιδιὰ ξένοιαστα ἀπὸ κάθε παιδαγωγικὴ ἀπαίτηση ἦταν ἐλεύθερα νὰ κριτικάρουν. Ἔτσι χόρταιναν τὴν ἀπόλαυση τοῦ λογοτεχνικοῦ μου κομματιοῦ. Ἀπὸ κοινοῦ ὕστερα ἐξετάζαμε τὸ περιεχόμενο τῶν ἐκθέσεων μου. Ἔτσι συνειθίζαν νὰ ἀπολαμβάνουν τὴν ὁμορφὴ πρόζα χωρὶς νὰ ἔχουν ἀνάγκη καὶ ἀπὸ πολλὰς ἐξηγήσεις, γιατί εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ ἐξηγήσεις συνοδεύονται πάντοτε ἀπὸ φωνὲς καὶ φασαρία.

Τὸ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ τὸν τρόπο ποὺ πρέπει νὰ ἀκοῦν εἶναι κι' αὐτὸ μιὰ τέχνη. Καὶ τὸ νὰ ἀκοῦν κανεὶς ὁμορφὴ πρόζα εἶναι ἀπολαυστικό, φτάνει νὰ ξαίρῃ τὸν τρόπο. Πολλὰς φορὲς ἡ ἀκρόαση γίνεται αἰτία βαθειᾶς ἐσωτερικῆς περισυλλογῆς τῶν παιδιῶν καὶ ἀπὸ μιὰ τέτοια περισυλλογὴ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς μιὰ μέρα θὰ ἔχωμε καὶ ἀφθονία χρυσῶν καρπῶν.

II

«Διδάξετε τὰ παιδιὰ νὰ ζυγίζουν τίς φράσεις των».

Ξαναλέμε ἐκεῖνα ποὺ εἶδαμε ἔξω. Μεῖναμε μιὰ ὥρα μπρὸς στὴν πόρτα τοῦ σχολείου καὶ ἐξετάσαμε μὲ προσοχὴ πρόσωπα καὶ πράγματα, ἀμάξια καὶ σύννεφα ποὺ ἡ ζωὴ καὶ ἡ φύση μᾶς ἔδωκε γιὰ πολύτιμα θέματα παρατηρήσεως.

Οἱ μαθητὲς μου, κορίτσια καὶ ἀγόρια, μικροὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, τὰ εἶδαν ὅλα αὐτὰ νὰ «περνοῦν». Ὅλα περνοῦσαν. Τὰ παιδιὰ κατάλαβαν ὅμως ὅτι δὲν ἤμουν εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴ λέξη αὐτή, ποὺ εἶναι πολὺ κοινή. «Περνώ»,

μοιάζει με μιὰ μπλούζα χωρίς χρώμα, ἀκατάλληλη ὅμως γιὰ δώδεκα διαφορετικὲς ιδέες.

Ξαναπηγαίνομε στὴν πόρτα. Προσπαθοῦμε τώρα νὰ ἐπενδύσωμε με διαφορετικὴ φράση, ποὺ νὰ ταιριάζει καὶ νὰ εἶνε στὸ μέτρο της, κάθε ιδέα ποὺ ἐκφράζει τὸ διαφορετικὸ περπάτημα τῶν διαδρατῶν.

Ἀπὸ μακριὰ βλέπομε μιὰ δεσποινίδα :

— Αὐτὴ περπατᾷ γρήγορα με μικρὰ βήματα, λέγει ἓνας.

— Ὅχι. Ἐκεῖνη ἢ ἄλλη ποὺ περνᾷ ἐκεῖ κάτω ναί, μὰ γι' αὐτὴν ἐδῶ τί θὰ ποῦμε ;

— Αὐτὴ περπατᾷ με τσακίσματα, λυγίζοντας τὸ σῶμα της, λέγει ἄλλος.

— Οὔτε αὐτό. Δὲν φαίνεται, πὼς θέλει νὰ μᾶς κάνει καὶ νὰ γελάσωμε.

— Τότε λοιπὸν χοροπηδᾷ.

— Τὸ βρήκατε, αὐτὸ εἶναι.

Ἔτσι καθένας προσπαθεῖ νὰ βρῇ τὴν κατάλληλη λέξη γιὰ τὸ κάθε εἶδος βαδίσματος. Ἡ θέληση γιὰ νὰ ζυγίζουν κάθε φράση ξυπνᾷ. Ἀπ' ἐδῶ καὶ πέρα θὰ εἶναι ἀρκετὸ νὰ τὰ ὀδηγοῦμε με διακριτικότητα καὶ οἱ εἰκόνες θὰ ἔλθουν μόνες των. Παραπέρα βρῆκαν πὼς ὁ σκουπιδιάρης σέρνει τὰ πόδια του. Ἐνὰ μικρὸ παιδί κάνει στρατάκια. Μιὰ δεσποινίδα τεντώνει τὸ λαιμὸ της σὰν τὸ παγῶνι. Ὁ χοντρὸς χασάπης πηγαίνει κούτσα-κούτσα. Ἀλλὰ πρόσωπα βιάζονται ἢ ταχαίνουν τὸ βῆμα τους, ἐνῶ ἄλλα περιδιαβάζουν ἢ χάσκουν. Δυὸ μόρτηδες τρέχουν σὰν ἀστραπή.

Ἔτσι κάθε μέρα βρίσκομε καὶ νέες εὐκαιρίες γιὰ παρόμοιες ἀσκήσεις. Τὴν ἄλλη μέρα θὰ ἐξετάσωμε ἀπὸ κοντὰ τὴ σημασία τοῦ λεγῶ, κάνω βόλτες, κ.ο.κ.

Ἀπὸ μιὰ ἱστορία οἰκογένειας ἀλεπούδων ξεχωρίζω πέντε φράσεις, ὅπως διόλου γυμνές, αὐτὲς ἐδῶ : «Μιὰν ἀλεποῦ παραφυλάει. Μιὰν ἄλλη κάνει περίπατο. Ἄλλη τριγυρίζει, ἄλλη ξανεμίζει τὸν κυνηγὸ καὶ τέλος μιὰν ἄλλη σταματᾷ ἀπότομα.» Σὲ κάθε μιὰ ἀπὸ τίς φράσεις αὐτές, ἡ ἀλεποῦ ἐκφράζεται καὶ μὲ χαρακτηριστικὴ τῆς ιδιότητά. Γιὰ νὰ μὴ δυσκολέψω πιότερο τὴν προπαρασκευή, ἔδωκα ὁ ἴδιος πέντε λέξεις : δολία, δύσπιστη, πεινασμένη, ξανθοκόκκινη, κακοήθης, καὶ εἶπα τὰ παιδιὰ νὰ τίς διαμοιράσουν ἀνάλογα.

Ἕνας βρῆκε : «ἡ πεινασμένη ἀλεποῦ κάνει περίπατο». Ὅχι, δὲν πάγει. Μιὰ ἀλεποῦ ποὺ πηγαίνει περίπατο πρέπει νὰ δείχνῃ τὸ φόρεμά της, ὅπως κάνουν οἱ γυναῖκες, συμπλήρωσε κάποιος ἄλλος. Ἔτσι φτάνουν στὴν κατάλληλη τοποθέτηση, ὡς ἐξῆς :

«Ἡ πεινασμένη ἀλεποῦ παραφυλάει. Τὰ μικρά της, μὲ τὴν ξανθοκόκκινη φορεσιὰ κάνουν περίπατο. Ἡ δολία ἀλεποῦ ξανεμίζει τὸν κυνηγό. Ἡ οἰκογένεια τριγυρίζει γύρω ἀπὸ μιὰ λαγοφυλιά. Ἡ δύσπιστη κυρὰ Μαριῶ σταματᾷ ἀπότομα».

Οἱ πέντε πρόσθετὲς λέξεις ὁμορφαίνουν τὴ φράση καὶ φαίνονται ἕνα μ' αὐτήν, γιατί εἶναι κομμένες στὸ μέτρο τους. Γιὰ σήμερα ἄρκετὸ εἶναι νὰ γίνῃ αὐτὴ ἡ μοιρασιὰ τῶν φορεμάτων τῶν ἰδεῶν. Ἀπὸ αὔριο ὅμως τὰ παιδιὰ θὰ πρέπει πιά μόνον τοὺς νὰ κόψουν καὶ νὰ ράψουν τὸ φόρεμα.

Στίς ἀνωτ' ὡς τάξεις ἄλλη μιὰ φορὰ κάποιος μαθητῆς μοῦ ἔγραψε :

«Ἡ γυναῖκα παρατηροῦσε περίφροντις, μὲ πολλὴ προσοχή». Ἐξέφρασα τὴν δυσχερέσκειά μου γι' αὐτὲς τῆς λέξεις. Γιατὶ ἔτσι εἶναι ὅλες ὅσες παρατηροῦν. Καὶ ὅταν εἶναι σκυθρωπές, θυμωμένες, λυπημένες, κατσουφιασμένες, ἔτοιμες γιὰ φιλονεικία, κουρασμένες, κλπ. τὸ ἴδιο κάνουν :

Παιδιά μου, τοὺς εἶπα, ζυγίζετε πάντοτε σωστὰ τὴ φράση σας καὶ δὲ θὰ χάσετε.

*
* *

Ἕνας μαθητῆς, πάλι τῶν ἀνωτέρων τάξεων, ἄρχιζε ἔτσι τὴν ἐκθεσὴ του.

«Ἕνας κυνηγὸς βρῆκε τὰ κόκκαλα ἐνὸς μικροῦ ἀγριοκατσικιοῦ. Εἶπε μὲ τὸ νοῦ του, πὼς κάποια ἄλεπού θὰ εἶχε κάνει τὴ φωλιά της ἐκεῖ κοντά.

— Ἄλτ! φωνάζω. Ἡ φράση δὲ μοῦ ἀρέσει. Προσπάθησε νὰ ἐμδαθύνῃς ἀκόμα περισσότερο στὴν ψυχὴ τοῦ κυνηγοῦ.

— Ὁ μαθητῆς. Προαισθάνθηκε.

— Οὔτε.

— Ὁ μαθητῆς. Ὑποψιάστηκε.

— Οὔτε αὐτό. Ἡ ὑπόψια ταιριάζει νὰ λεχθῇ γιὰ κάτι ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ γίνῃ. Ἐνῶ ἐδῶ ὁ κυνηγὸς ἔχει ἀπόδειξη τοῦ τι γίνηκε.

— Ὁ μαθητῆς. Ἐπείσθηκε.

— Μπράβο! Αὐτὸ εἶναι

*
* *

Σὲ πόσο καιρὸ τώρα μπορεῖ νὰ διδαχτῇ τὸ ὥραϊο ὕψος ;
"Ὅχι βέβαια σὲ δυὸ ὥρες τὴν ἐβδομάδα, ὅπως συνηθίζεται στὸ παλὶδ σχολεῖο. Ἡ μόρφωση τοῦ ὕψους εἶναι ἀποτέλεσμα δλόκληρης τῆς διδασκαλίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ πλουτισμὸς τοῦ λεξιλογίου πρέπει ὁλοένα καὶ νὰ αὐξάινῃ, ἡ παρατηρητικότηता τῶν παιδιῶν νὰ γίνεται τελειότερη καὶ συστηματικώτερη, καὶ ἡ εὐκολία γιὰ τὴν ἀνεύρεση τῶν καταλλήλων φράσεων μεθοδικὰ νὰ βελτιώνεται.

Ἡ ἀπόχτηση τοῦ ὕψους μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ μόνο ὕστερα

ἀπὸ μακρόχρονη προοδευτικῇ βελτίωσιν. Τὸ ὕψος ὀριμάζει ὅσο ἀναπτύσσονται παράλληλα καὶ οἱ πνευματικὲς δυνάμεις τῶν παιδιῶν. Ὅσο τὸ πνεῦμα ἀφυπνίζεται τόσο καὶ τὸ ὕψος γίνεται καὶ καλύτερον.

Καμιὰ γλωσσικὴ μέθοδος δὲν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῇ γιὰ λεξιλογικὴ φτώχεια. Ὀλόκληρη ἡ διδασκαλία πρέπει νὰ ἔχῃ ὡς σκοπὸ τὸν παντοειδῆ πλουτισμὸ τῶν παιδιῶν ἀπὸ γλωσσικὰ ὕλικά. Καὶ ἡ ὁμορφὴ «πρόζα» ποὺ εἶναι καμωμένη πάνω στὸ μέτρο τῶν φράσεων εἶναι τὸ σπουδαιότερον μέσο γιὰ τὴν ἀπόκτησίν του.

III

Δείξετε στὰ παιδιὰ τι εἶναι γλωσσικὴ παραδρομὴ.

Ἡ κατάχτηση ὅμως τοῦ ὕψους δὲν εἶναι μονάχα ἀποτελεσμα ἐργασίας «ἐπὶ μέτρῳ».

Μόρφωση τοῦ ὕψους θὰ πῇ ἀκόμη καὶ χτύπημα τῶν γλωσσ. «κλισέ». Καὶ στ' ἀλήθεια, καιρὸς πιά εἶναι νὰ δώσωμε τὴν τελειωτικὴν βολὴν στὶς διάφορες γλωσσικὲς παραδρομὲς. Εἰρεῖ νὰ γράψῃ μόνο ἐκεῖνος ποὺ σὲ κάθε περίπτωσιν εἶναι κύριος τῆς γλωσσικῆς «παραδρομῆς». Μὲ τίς Συνθετικὰς ἀσκήσεις τὰ παιδιὰ προπαρασκευάζονται καὶ γιὰ τὴ μάχην ἐνάντια σ' αὐτὴν ποὺ εἶνε ἡ πιὸ φοβερὴ καὶ ἐπικίνδυνη δύναμις στὸν κόσμος! Εὐτυχῶς τὰ παιδιὰ μας εἶναι προφυλαγμένα γιὰ τὴν ὥρα ἀπὸ τὴν κούφια διπλωματικὴ λογοτεχνία, ποὺ εἶναι ἡ κυρία αἰτία των.

Μὰ θὰ πρέπει ὅταν εἶναι ὁ κατάλληλος καιρὸς νὰ τοὺς μάθωμε καὶ τὴν ἐπιτηδευσμένην γλῶσσαν τῆς κοινωνίας. Ἡ ξαφνικὴ ἀντίληψις ἑνὸς γλωσσικοῦ παραστρατήματος τὰ κάνει τότε νὰ ἀναπηδοῦν ἀπὸ χαρὰ. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι

ἐξαιρετικά συνετά, ὥστε νὰ μὴ πέφτουν σὲ παρόμοια λάθη!

Ἄς βάλωμε λοιπὸν κάτω ἀπὸ τὸ φακὸ μερικὲς γλωσσικὲς παραδρομὲς εὐγενείας κι' ἄς τίς ἐξετάσωμε.

Ὁ διευθυντὴς μιᾶς φυλακῆς τὴν ὥρα τῆς ἀπολύσεως ἐνὸς καταδίκου ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα, ὅτι δὲν θὰ τὸν ξαναφέρουν πάλιν νὰ τὸν ἀναθέσουν στὶς φροντίδες του. Χωρὶς ὅμως νὰ τὸ καταλάβῃ καλὰ-καλὰ κι' ὁ ἴδιος ἀποχαιρετῶντας τον γιὰ τελευταία φορὰ τοῦ εὐχεται.

— Πήγαινε στὸ καλὸ παιδί μου!... καὶ au revoir.

Ἔτσι ὁ ὁμορφος χαιρετισμὸς ἄθελα μετασχηματίστηκε σὲ γλωσσικὴ παραδρομὴ.

*
* *

Σ' ἓνα ξενοδοχεῖον κάποιος κύριος, θύμα μιᾶς κλοπῆς, ἐρωτᾷ πολὺ θυμωμένος τὸν γείτονά του.

— Προχτὲς ἀκόμη καὶ σᾶς δὲ σᾶς ἔκλεψαν τὸ παλτό;

— Ὁχι, κύριε. Δυποῦμαι πολὺ, τοῦ ἀπαντᾷ ἐκεῖνος.

*
* *

Ἕνας δάσκαλος ἀποχαιρετῶντας τὰ παιδιὰ του ποὺ πρόκειται νὰ φύγουν γιὰ τίς διακοπὲς τοὺς λέγει:

— Χαίρετε. Εὐχομαι νὰ γυρίσετε πιδ φρόνιμα ὕστερα ἀπὸ τίς διακοπὲς.

Καὶ μερικοὶ διαδόλοι, ποὺ ἔχουν μάθει νὰ ἀνταποδίδουν κάθε φιλοφρόνηση ἀπαντοῦν χωρὶς νὰ σκοτιστοῦν διόλου:

— Εὐχαριστοῦμε πολὺ. Κι' ἐμεῖς ἐπίσης.

*
* *

Μιὰ μέρα βρῆκα στὸ τετράδιο κάποιου μαθητῆ:

— Ἀγαπητὲ Φ..... Τὸ εἶπα στὸ μεγαλύτερό μου ἀδελφό!

Τὸ ἀπόγευμα θὰ σὲ μαλώσῃ καὶ θὰ σὲ κάμῃ νὰ κοκκινήσῃς ἀπὸ τὸ ξύλο γι' αὐτὸ ποὺ μοῦ ἔκανες.

Ὁ δικός σου Μ..... ποὺ σὲ ἀγαπᾷ.

*
* *

Ἕνας κρεοπώλης θέλει ν' ἀγοράσῃ κάποιον μεγάλο σκύλο, μὰ ἔχει ἐνδοιασμούς, μήπως δὲν εἶναι καὶ πολὺ κακός. Κι' ἐκεῖνος ποὺ θέλει νὰ τοῦ τὸν πουλήσῃ τοῦ λέγει :

— Πάρε τον σοῦ λέγω καὶ δὲ θὰ μετανιώσῃς. Τέτοιους σκύλους σὰν κι' αὐτόν, μπορεῖς νὰ τὸν χορέψῃς καὶ στὰ δάχτυλά σου.

*
* *

Ἕνας περιδεύων ἔμπορος μηχανῶν θὰ τύχῃ νὰ πῇ τοῦλάχιστο σὲ 10 πελάτες του : «Οἱ μηχανές οἱ δικές μου εἶναι τόσο τέλειες, ὥστε ὁ καθένας, δὲ μπορεῖ νὰ βάλῃ τὸ χέρι του ἐπάνω». Καὶ κανένας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὸν ἀκοῦνε δὲ δίνει σημασία στὰ λόγια του καὶ δὲν καταλαβαίνει τὴν γκάφα του. Τὰ γλωσσικὰ κλισὲ εἶναι φουσκωμένα ἀπὸ ἀέρα.

*
* *

Μιὰ κυρία πηγαίνει στὸν ἔμπορο ψιλικῶν ν' ἀγοράσῃ δίχτυ γιὰ τὰ μαλλιά της.

— Ἐχετε δίχτυ γιὰ τὰ μαλλιά; ἐρωτᾷ, μὰ δὲν θέλω νὰ φαίνεται;

— Βεβαίως κυρία μου.

— Δῶστε μου μερικὰ σᾶς παρακαλῶ νὰ μὴ δῶ.

«Ποιὰ λέξη, παιδιά μου, ἔχει χάσῃ τὴ σημασία της σ' αὐτὴ τὴ φράση;», εἶναι ἡ ἐρώτησις ποὺ πρέπει νὰ ὑποβάλωμε στὰ παιδιά.

*
* *

Ἡ μητέρα λέγει στὸ παιδί της ποὺ καπνίζει :

«Ἄν ἐξακολουθήσης πολὺν καιρὸ αὐτὸ τὸ κεφάλι, νὰ τὸ
ξαίρης πῶς δὲ θὰ ζήσης πολλὰ χρόνια.

*
* *

Μιὰ ἐφημερίδα ἔγραψε σχετικὰ μὲ τὸ δάγκειο:

«Ἡ καρδιά τῶν παχυσάρκων ἀτόμων προσβάλλεται πολὺ
εὐκολα ἀπὸ τὸν δάγκειο, καὶ γιὰ πολλοὺς ὑπῆρξεν ἀκριδῶς
ἡ Ἀχιλλεῖος πτέρνα».

Ἡ Ἀχιλλεῖος πτέρνα, τὸ ἄγρυπνο μάτι τοῦ νόμου, τὸ δρε-
πάνι τοῦ Χάρου, σὲ πόσες ρητορικὲς μεταφορὰς δὲν ἔχουν
χρησιμοποιηθῇ αὐτὲς οἱ τρεῖς εἰκόνες κατὰ τὸ διάστημα
τῶν αἰώνων ἀπὸ ὧλους τοὺς ρήτορες!

Τέτοια «ἄνθη» ὕφους μποροῦν νὰ βρεθοῦν καὶ στὸν κα-
λύτερο συγγραφέα. Μὰ ἐμεῖς δὲν θέλομε νὰ κάνωμε τὰ παι-
διά μας καὶ σχολαστικοὺς ἀνατόμους, ποὺ στὸ ἡλιόλουστο
λειβάδι τῆς λογοτεχνίας νὰ ψάχνουν νὰ βροῦν μόνο τὰ
βλαβερά χόρτα. Γιατὶ ἓνας τέτοιος ὑποβολιμαῖος φόβος τῶν
γλωσσικῶν παραδρομῶν μπορεῖ νὰ γίνῃ αἰτία νὰ δεθῇ ἡ
γλῶσσα τῶν παιδιῶν ἀκριδῶς ὅπως δέγεται ἀπὸ ἄγνοια ὀρθο-
γραφίας μιᾶς λέξεως, ποὺ θέλουν νὰ γράφουν. Μὲ μιὰ τέτοια
διδασκαλία τῶν γλωσσικῶν παραδρομῶν, ἔχομε μόνο σκοπὸ
νὰ καταστήσωμε αὐτοὺς ἱκανοὺς ὥστε νὰ διακρίνουν καὶ νὰ
ἀποφεύγουν τὰ χονδροειδῆ γλωσσικὰ σφάλματα. Καὶ ἅμα
βλέπουν ἓνα συγγραφέα ἢ ἓνα ρήτορα νὰ πέφτῃ στὴν πα-
γίδα, νὰ παίρνουν παράδειγμα καὶ νὰ φροντίζουν νὰ ἔχουν
τὸ νοῦ τους ὅταν γράφουν καὶ οἱ ἴδιοι.

IV

*Ὁδηγεῖτε τὰ παιδιὰ νὰ χρωματίζουν τὰ λόγια τους
καὶ τίς φράσεις, ποὺ δὲν εἶναι φρέσκες.*

Τὸ λεκτικὸ εἶναι ὅπως τὸ δάσος. Σ' αὐτό, ὅπως καὶ σ' ἐκεῖνο, αἰῶνια τὸ κάθε τι μαραίνεται καὶ πεθαίνει, ἐνῶ ἄλλοτε ἀνθεῖ καὶ πρασινίζει. Ἔτσι πολλὲς φράσεις ποὺ γιὰ κείνους ποὺ προηγήθηκαν ἀπὸ μᾶς ἦταν πλούσιες σὲ ἔννοια, κατὰ τὴν διάρκειά ὅμως τῶν αἰώνων ἔχασαν τὴ ζωντανή φρεσκάδα τους, μαράθηκαν δηλ. καὶ ἔχασαν τὸ χρῶμα τους.

Καὶ σκοπὸς ὁλόκληρης τῆς διδασκαλίας μας πρέπει νὰ εἶναι ἀκόμῃ ἢ προσπάθειά γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς ἀρχικῆς στιλπνότητάς στὰ γλωσσικὰ μέταλλα ποὺ σκούριασαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Ὑπάρχουν φράσεις, ὅπως αὐτὴ «παίζω τὴ ζωὴ μου» ποὺ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ξαναπάρουν τὴν ἀρχικὴν τῶν σημασίᾱ. Πολλοὶ ὁδηγοὶ τοῦ ἐτυμολογικοῦ τῶν λέξεων ἐπιτρέπουν νὰ τὴν βροῦμε, ἀνατρέχοντες στὴν ἀρχικὴ ρίζα, ἀπὸ τὴν ὁποία παρήχθηκε.

Μὰ τί πρέπει νὰ κάνουμε γιὰ μιὰ ὅλως διόλου χωρὶς σημασίᾱ φράση, ποὺ εἶναι κενὴ ἀπὸ περιεχόμενον, ὅπως αὐτὴ ὁ ἄνεμος φυσᾷ.

Ἐδῶ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πὼς καμιά δὲν εἶναι ὅλως διόλου χωρὶς σημασίᾱ, ὥστε νὰ μὴ δίνει ἀφορμὴ σὲ διδαχτικὰ παρατηρήσεις.

Εἶμαι πάλι μαζὺ μὲ τοὺς μαθητάς μου μπρὸς ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σχολείου. Ἀπέναντί μας βγαίνει καπνὸς ἀπὸ τὸ τζάκι τοῦ φούρνου. Ἀνεβαίνει ψηλὰ σὰν μιὰ μαύρη λαμπάδα στὸν οὐρανό. Μὰ ξαίρω πὼς δὲ θὰ βαστάξῃ πολλὴ ὥρα τὸ σχῆμα του.

Λέγω στὰ παιδιά. «Βλέπετε ; ὁ ἄνεμος ποὺ ξεκουραζόταν πάνω ἀπὸ τὸ δάσος τῆς Ὁμ. Ἐκ. εἶδε τὸν καπνὸ ποὺ ἀνέβαινε πρὸς τὸν οὐρανό. «Τὶ γυρεύει αὐτὸς ὁ μαῦρος σύντροφος στὸ βασιλείῳ μου ;» εἶπε φοβερίζοντας. Ἐκεῖ πάνω, μόνον ἐγὼ εἶμαι ἀπόλυτος κυρίαρχος. Ἔτσι σηκώνεται, νά, σηκώθηκε καὶ ἔρχεται κοντὰ τοῦ φυσσομανώντας. Διαλύει πρῶτα τὴ στήλη τοῦ καπνοῦ. Ἀνοίγει ὕστερα τὰ σκέλη του, στέκεται μπροστὰ στὸ φούρνο καὶ φυσᾷ μέσα γιὰ ν' ἀνάψῃ. Ἀφοῦ ἔκανε ὅλες αὐτὲς τίς ἀνοησίες πηγαίνει καὶ παραπέρα. Πίσω ἀπὸ τὸ βουνὸ ξεκουράζεται πάλι γιὰ λίγη ὥρα. Καὶ τώρα οἱ ἄνθρωποι λένε. Ἔπεςε ὁ ἄερας»

Μὲ τέτοιο τρόπο συνειδητοποιήθηκε στὰ παιδιά μὲ μιὰ μόνο φορὰ ὁλόκληρη σειρὰ φράσεων ἐπενδυμένη μὲ χρωματιστὲς εἰκόνες,

*
* *

Γιὰ τὴ σπουδὴ τῆς γλώσσας ἡ ἀτομικὴ ἐργασία πρέπει νὰ εἶναι ἡ καθημερινή μας διαταγή. Στις κατώτερες τάξεις λέμε στοὺς μαθητὰς νὰ ποῦν ὅλων τῶν εἰδῶν τίς ἐκφράσεις. Σήμερα π. χ. ὅλες ὁσες ἔχουν σχέσεις μὲ τὴ λέξη στόμα. Ἔτσι βρίσκουν :

— Κλείσσε τὸ στόμα σου. Οἱ λέξεις πηγαίνουν ἀπὸ στόμα σὲ στόμα. Αὐτὴ ἔχει στόμα καὶ μιλιὰ δὲν ἔχει. Ἔμεινα μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό. Ὁμορφο στόμα. Στόμιο τῶν ὑδροσωλήνων γιὰ τὴν πυρκαϊά. Στόμιο τῶν ποταμῶν κλπ.

Ὁ ζῆλος τῶν μαθητῶν στὴν ἐξεύρεση παρομοίων φράσεων εἶναι πραγματικὰ ἀξιοθαύμαστος. Μὰ εἶναι ἀνεπαρκὴς γιὰ νὰ δοκιμάζουν καὶ ἀληθινὴ χαρὰ σπουδάζοντας τὴ γλῶσσα.

Νὰ τώρα καὶ ἡ τιμητικὴ τῆς λέξεως γλῶσσα.

—Γλῶσσα φιδιών. Κακή γλῶσσα. Γλῶσσα ἀπὸ μέλι, καρδιὰ ἀπὸ χολή. Ἔχει μιὰ γλῶσσα πὶο μεγάλη ἀπὸ τὸ μπῶϊ της Βγάζω τὴ γλῶσσα. Δὲν ἔχει πιά γλῶσσα. Γλῶσσα παπούτσι, μυαλὸ κουκούτσι. Δὲν ἔχει τὴ γλῶσσα στὴν τσέπη του. Νὰ ρίξης τὴ γλῶσσα σου νὰ τὴ φᾶνε τὰ σκυλιά. Ἡ γλῶσσα κόκκαλα δὲν ἔχει καὶ κόκκαλα στακίζει.

Τέτοιες συλλεκτικὲς ἐργασίες κάνουν βαθεῖα ἐντύπωση καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ παιδιὰ ἀποχτοῦν πολὺ γρήγορα τὴ ρουτίνα τῶν ἀνακαλύψεων νέων λέξεων καὶ φράσεων. Κατὰ τὰ μαθήματα αὐτὰ βασιλεύει πλέρια ἐνεργητικότητα, τὸ ἀναγνωρίζω. Μὰ ἡ διδασκαλία τοῦ ὥραίου ὕφους δὲ βοηθιέται καθόλου.

Τὰ μαθήματα αὐτὰ εἶναι χειρωνακτικὲς ἐργασίες. Μὲ τέτοιες ἀσκήσεις βέβαια θὰ ἐξακριβώσουν τὴ σημασία τῶν λέξεων καὶ θὰ ἐξοικειωθοῦν μὲ τὴ χρῆση τους, μὰ δὲ θὰ εἰσδύσουν καὶ στὰ κατάδαθα τῆς εὐφυΐας.

Οἱ ἀσκήσεις αὐτές, δὲ θὰ φέρουν ποτὲ τὸν ἥλιο στὸ κομμάτι τῆς ψυχῆς ποὺ πάνω του τὸ μικρὸ φυτὸ τῆς τέχνης τοῦ ὕφους θέλει νὰ μεγαλώσῃ.

Ὑπάρχουν ἄλλα μέσα γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ στὴ διάθεση τοῦ παιδαγωγοῦ.

Ἡ γλῶσσα μας εἶναι ἀξιοθαύμαστη γιὰ νὰ ἀποδίδῃ μὲ λέξεις συγκεκριμένα τίς φράσεις ποὺ ἄλλοτε πῆγαιναν σὲ κάποια ἔννοια, μὰ τὴν ἔξέπεσαν καὶ ἔχασαν τὴ σημασία τους. Εἶνε δυνατό νὰ δώσωμε ζωὴ σὲ μερικὲς φράσεις μὲ διασκεδαστικούς συνειρμούς ἰδεῶν. Ἔτσι στίς πολὺ σοβαρὲς προηγούμενες ἀσκήσεις μπορεῖ νὰ προστεθοῦν μερικὲς χαρούμενες ἐρωτήσεις ποὺ δὲν θέλουν ἀπάντηση, μὰ ποὺ προξενοῦν στὰ παιδιὰ ποὺ καταλαβαίνουν τὴν ἀληθινὴ τους σημασία ἀληθινὴν κατάπληξη. Τέτοιες γιὰ παράδειγμα εἶναι :

—Ένας πού δὲν ἔχει δόντια μποροῦμε νὰ ποῦμε νὰ δείξῃ τὰ δόντια του ; Ἕνας ἄνθρωπος πολὺ ἐπιδέξιος μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀριστερός ; Σ' ἕνα ξυπόλυτο κάνουν τὰ μικρὰ παπούτσια ; Ἕνας δάσκαλος πού μένει στὸ σχολεῖο ὅλη τὴ μέρα πῶς γίνεται νὰ μὴν ἔχῃ κατοικία ; Ἕνας κοινωνιολόγος μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκοινωνήτος ; κ.λ.π.

*
* *

Μιά μέρα ρώτησα :

Γιατί δὲν μπορέσατε νὰ πιάσετε τὸ κουνέλι ;

—“Α! τὸ ἄθλιο ζῶο! ἔτρεχε πάντα καὶ ἔκανε ζίγ-ζάγ, καὶ ἅμα ἐμεῖς ἤμαστε στὸ ζίγ, αὐτὸ πήγαινε στὸ ζάγ.

Ὅλος ὁ κόσμος ξαίρει πολὺ καλὰ πῶς ἡ λέξη ζίγ-ζάγ φανερώνει δυὸ διευθύνσεις. Μὰ ποτὲ δὲν εἴχαμε μοῦ φαίνεται τόσο χεροπισσὴ καὶ συγκεκριμένη τὴν αἴσθησιν τῆς λέξεως αὐτῆς, ὅσο τὴν εἴχαμε ὅλως διόλου τυχαῖα ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἄστετο καὶ μόνο.

*
* *

Πρέπει λοιπὸν πάντοτε νὰ ἔχωμε στὸ νοῦ μας καὶ νὰ μὴν ἀφήνωμε νὰ παρελθόνουν λέξεις καὶ φράσεις χωρὶς καμιά σημασία. Οἱ ἀνασκαφὲς ὅμως αὐτὲς τοῦ παρελθόντος δὲν πρέπει νὰ ἐπεκτείνωνται καὶ πολὺ βαθειά...

Θέλομε βέβαια νὰ ἀναστήσωμε τίς νεκρὰς φόρμες, μὰ οἱ προσπάθειές μας δὲν πρέπει νὰ παρακμάζουν καὶ νὰ κατανοῦν σὲ κυνήγι φαντασμάτων. Πολλὰς φορές θὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ὁμολογήσωμε πῶς ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς ὅλης λέξεως δὲν ὑφίσταται πιά καὶ πῶς καμμιά ἐτυμολογικὴ ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ξαναδώσῃ.

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ἀποδοῦμε φιλολογικὰς κατσίκες καὶ νὰ καταφάγωμε ὅλα τὰ χόρτα ἀπὸ τὸν κήπο τῶν λέξεων τῆς

μητρικῆς γλώσσας μας. Για τοὺς μαθητὰς ἀρκετὸ θὰ εἶναι ὅχι ἡ φαινομενικὴ παντογνωσία, μὰ ἡ χαρὰ καὶ ἡ ὑπερηφάνεια ποὺ πρέπει νὰ αἰσθάνωνται ἐκφραζόμενοι μὲ κάποιον σεβασμὸ πρὸς τὴ γλῶσσα.

V

*Πὼς τὸ αὐτὴ θὰ καταστῇ εὐαίσθητο στὴν ἀπόδοση
τῶν ἤχων μὲ ἀνάλογες φράσεις.*

Στὴν Δ' τάξη κανένα παιδί δὲ μοῦ γράφει πιά ἀπλῶς «ἕνα τροχοφόρο πέρασε». Μήπως δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ αἰώνιος ρόλος τοῦ κάρου ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ γκρεμοτσακιστῇ σὲ κάποιον χαντάκι; Τέτοιες κοινοτυπίες δὲν κάνουν τὴν παραμικρὴ ἐντύπωση στοὺς συμμαθητὲς καὶ δὲν κινοῦν καθόλου τὸ ἐνδιαφέρον τους, γι' αὐτὸ καὶ δὲν γράφονται. Πόσες διαφορετικὲς φράσεις μπορούμε νὰ ποῦμε γιὰ ἕνα τροχοφόρο ποὺ περνᾷ!! Βέβαια τὰ μάτια ἔχουν νὰ βοηθήσουν πολὺ λίγο σχετικὰ μὲ αὐτό. Μὰ ὅποιος ἔχει τ' αὐτιά γιὰ ν' ἀκούη καὶ ὅχι μονάχα γιὰ στολίδι, μπορεῖ πολὺ καλὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὸν διαφορετικὸ ἦχο ποὺ παράγει ἕνα αὐτοκίνητο πολυτελείας ἀπὸ ἕνα φορτηγό, ἀκόμη ἕνα κάρο φορτωμένο μὲ λεμονάδες, μὲ κάρβουνα ἢ μὲ παλιοσιδηρικά, ἀπὸ ἕνα ἀμάξι λαντῶ.

Τὸ ἐξασκημένο αὐτί βοηθᾷ ὅχι μονάχα γιὰ νὰ σχηματιστῇ ἡ φράση ποὺ θὰ ἀποδώσῃ πιστότερα τὸν ἦχο ποὺ ταιριάζει, μὰ ἐπιτρέπει καὶ νὰ αὐξηθῇ ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς τῶν παιδιῶν. Μόνο γιὰ κεῖνο ποὺ μᾶς ἔκανε μιὰ φορὰ βαθεῖα ἐντύπωση, μόνο γιὰ κεῖνο ποὺ εἰσέδωσε τοῦλάχιστο ἀπὸ μιὰ πόρτα τῶν αἰσθήσεων ὡς τὰ κατάβαθα τῆς ψυχῆς μας μπορούμε νὰ βροῦμε καὶ τὴν κατάλληλη καὶ σαφὴ φράση.

Ἡ ἀκρόαση εἶναι ὅσο καὶ ἡ παρατήρηση σπουδαία γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ὕψους.

Ὅλα γενικῶς τὰ πράγματα ἀρχίζουν νὰ μιλοῦν στὴ γλῶσσα ποὺ αὐτὰ τὰ ἴδια παράγουν, φτάνει νὰ μάθωμε καλὰ στὰ παιδιὰ τὴν τέχνη τοῦ ἀκούειν. Τὸ ὕψος δὲν ὠφελεῖται καὶ πολὺ μόνον ἀπὸ τίς ἀσκήσεις τοῦ ἐργοστασίου παραγωγῆς φράσεων. Κερδίζει κυρίως, ὅταν τὸ παιδί βλέπη καὶ ἀκούῃ, ὅπως πρέπει.

Ἐνας μαθητὴς ἔγραψε στὴν ἔκθεσή του δέκα φορές τοῦλάχιστο τὴ λέξη «ἔλεγε». Ὁ δάσκαλος τοῦ παλιοῦ σχολείου διορθώνοντας κάπως τὴ μονοτονία ἔγραψε πάνω ἀπ' αὐτὴ «ἔκαμε», καὶ ἔτσι εἶχε τὴν ἰδέα πὼς τὸ παιδί ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα θὰ προσπαθοῦσε νὰ τὴν ἀποφύγῃ. Γιὰ μᾶς αὐτὰ δὲν ἔχουν καμιά ἐπίδραση, γιατί τὸ παιδί μόλις πάρῃ στὰ χέρια του διορθωμένο τὸ τετράδιο τὸ πολὺ-πολὺ νὰ ρίξῃ μιὰ γρήγορη ματιά καὶ θὰ κοιτάξῃ μὲ προσοχὴ μόνον τὸ βαθμὸ ἀκριβῶς ὅπως κάνουν καὶ οἱ ὀμφαλοσκοποῦντες Ἴνδοι φακίρηδες. Γιὰ μελλοντικὴ βελτίωση οὔτε λόγος νὰ γίνεταί. Δὲ θάταν καλύτερα νὰ ἀσκηθοῦν στὸ ξεχώρισμα τῆς ὁμιλίας τῶν ἀνθρώπων; Τότε θὰ ἀναγνωρίσουν ὅτι ἡ φωνὴ κάθε ἀνθρώπου εἶναι ὅλως διόλου διαφορετικὴ, ἔχει κάποια ἰδιαίτερη χαρακτηριστικὴ μουσικότητα (sonorité), ὅπως λένε στὴ μουσικὴ καὶ τότε θὰ μπόρουν νὰ γράψουν διαφορετικὰς φράσεις γιὰ τὸν κάθε ἤχο, ὅπως μοῦ ἔγραψαν αὐτὲς ἐδῶ :

«Ἡ κυρία ψιθύριζε στὸ αὐτὶ κάποιον, τὸ κακὸ παιδί στρίγγλιζε, ὁ ἀστυφύλακας μουρμούριζε, ὁ ἀμαξῆς βλαστημοῦσε καὶ ὕβριζε, ὁ μεθυσμένος τραυλίζε, τὸ κοριτσάκι ζητάκιζε, ἓνας ἄλλος γκρίνιαζε, οὐρλιαζε, γαύγιζε, μεμψιμοιροῦσε κ.λ.π.»

Τὸ αὐτί, ὅταν ἐξασκηθῇ, ἔχει τὴ δύναμη τῆς μαγικῆς ράβδου καὶ μπορεῖ νὰ βρῇ κάτω ἀπὸ τὰ ξεθωριασμένα στο-

λίδια τῆς φλυαρίας ἐκπληκτικὴ ἀφθονία φράσεων, ποὺ εἶναι ἀσύγκριτα πρὸ ὁμορφες καὶ πρὸ πλουσιώτερες σὲ σημασία καὶ χαρά ! !

*
* *

Μιὰ μέρα κατεβήκαμε στὸ ὑπόγειο τοῦ σχολείου μας, ποὺ εἶναι ἄρκετὰ μεγάλο. Ὁ καιρὸς ἦταν πολὺ ἄσχημος. Ὁ ἀέρας φυσοῦσε δυνατὰ μέσα ἀπὸ τὶς χαραμάδες καὶ ἡ μουσικὴ ποὺ ἔκανε ἦταν σὰ μιὰ συμφωνικὴ συναυλία τῆς κακοκαιρίας. Ζήτησα ἀπὸ τὰ παιδιὰ νὰ μοῦ ποῦν ὕστερα ἀπὸ τὴ λέξη «ἀέρας» τὸ ρῆμα ποὺ ταίριαζε καλύτερα στὸν ἦχο ποὺ ἄκουαν. «Σφυρίζει, συρίζει ! !» μοῦ φώναξαν ἀμέσως.

Ἄ ! πόσο ἔμπαινε στὸ αἶμα τους.

Κεῖνη τὴν ὥρα ἀκριδῶς ἔτυχε καὶ νὰ βροντήση. «Βροντᾶ» φώναξαν ὅλα μαζί. Τὸ οὐτ ποὺ λεγότανταν συρτὰ ἀπὸ καμιά 30ριά διαφορετικὲς φωνές καὶ βαστοῦσε ἄρκετὰ δευτερόλεπτα ἔμοιαζε πολὺ μὲ τὸν ἦχο τῆς βροντῆς ποὺ ἄκουαν ἀπὸ μακριά.

Ἔτσι βρῆκαν ἀκόμη πῶς ὁ ἀέρας οὐρλιάζει, μουρμουρίζει, φυσᾷ. Ἐνας σήκωσε τὸ χέρι του. Ἡ λέξη «σφυρίζει» σφυρίζει καὶ ἡ ἴδια. Ἡ λέξη «βροντᾶ» βροντᾶ καὶ ἡ ἴδια. Ξανακάναμε δηλαδὴ ἐκεῖνο ποὺ ἔκαναν οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι γιὰ τὶς ὀνοματοποιημένες λέξεις. Αὐτὸ ἀκριδῶς ἤθελα κι' ἐγώ. Ὁ σκοπὸς τῆς ἀσκήσεώς μου εἶχε πλήρως ἐπιτευχθῇ.

Ἀπὸ κεῖνη τὴ μέρα ἦταν ἱκανοὶ νὰ ἀναγνωρίζουν τὴν πλαστικὴ ἀξία τῶν ἡχων τῆς μητρικῆς γλώσσας. Ἀπὸ τότε ἔκαναν ἓνα γενναῖο βῆμα γιὰ νὰ ἀποχτήσουν τὴν τέχνη τῆς ἀποδόσεως τῶν διαφόρων ἡχων ποὺ ἄκουαν μὲ ἀνάλογες λέξεις.

Καὶ νὰ τὶ μοῦ ἔγραψε μιὰ ομάδα ὕστερα ἀπὸ μερικὲς μέρες:

«Ακούαμε προσεκτικά κάθε τι πού περνούσε. Ξαφνικά πυκνός καπνός υψώθηκε μέσα από τὸν κάμπο. Ἦταν ὁ σιδηρόδρομος. Ἡ μηχανὴ ἔκανε πφού! πφού!, μούγκριζε καὶ ἀγκομαχοῦσε, ἴσως γιατί ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ μεταφέρει τόσο βαρὺ φορτίο. Τὰ βαγόνια *γριτσάνιζαν*, στρίγγλιζαν καὶ κτυποῦσαν μὲ δυνατό κρότο τὸ ἓνα μὲ τ' ἄλλο. Ἡ γῆ ἔτρεμε, λὲς κι' ἀνατρίχιαζε ὅλη στὸ πέρασμα τοῦ τραίνου».

Ἐκεῖνος πού δὲν ἄσκησε τὸ αὐτί του ἀπὸ μικρὸ παιδί, πολὺ δύσκολα ὑστερώτερα θὰ κατορθώσῃ νὰ ἀπολαύσῃ τὶς μουσικὲς ὁμορφιὲς τῆς μητρικῆς του γλώσσας καὶ ἔτσι θὰ στερηθῇ ἀπὸ ἀναρίθμητους καὶ ὠραίους ποιητικοὺς θησαυροὺς τῆς.

VI

Διδάξετε στὰ παιδιά νὰ προσωποιοῦν καὶ νὰ ζωντανεύουν τὴν ἄψυχη φύση.

Τὸ παιδί εἶχε γράψῃ :

«Γύρε λίγο τὰ κλαδιά σου, γιατί θὰ σοῦ πῶ κάποιο μυστικὸ στ' αὐτί: Ξαίρεις ὅτι τὸ καλοκαίρι αὐτὸ θὰ κάνω τὴ φωλιά μου ἀνάμεσα στὰ κλαδιά σου ;»

Πῶς ἔφερα τὰ παιδιά σὲ θέσῃ νὰ προσωποιοῦν ἔτσι ὁμορφα τὴ φύση καὶ νὰ δίνουν ζωὴ ἀκόμη καὶ στὰ ἄψυχα πράγματα;

Ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρο χρόνον παρατηροῦσαμε κάθε μέρα γιὰ λίγα λεπτά τὴ μηλιά τοῦ κήπου μας, πού τὰ κλαδιά τῆς κοιτάζουν μὲ περιέργεια τὴν τάξῃ μας. Κάθε μέρα μᾶς διηγίονταν πῶς περνοῦσε, τίς χαρὲς καὶ τίς λύπες τῆς. Ἔτσι τὸ Μᾶν μᾶς εἶπε :

«Γιὰ δῆτε τί ὁμορφο χορίτσι πού εἶμαι μὲ τὴν ἄσπρη φορεσιά μου καὶ τίς πράσινες δαντέλλες!! Δὲν πρέπει νὰ εἶμαι ὑπερήφανη γιὰ τὰ λουλούδια μου ;»

“Άλλη μιὰ μέρα πάλι πού ἔδρεξε καί ξαναφάνηκε ὁ ἥλιος μᾶς εἶπε :

«Γιὰ κοιτάξετε· δὲν εἶμαι ὁμορφη καί στολισμένη σὰν ἓνα Χριστουγεννιάτικο δένδρο; Πόσο λάμπουν τὰ φύλλα μου; Πόσο ἀστράφτω ἀπὸ τὴν καθαριότητα; Πόσο ὁμορφα ἀχτινοβολοῦν οἱ διαμαντόπετρες πού ἔχω γιὰ στολίδια;»

Μιὰν ἄλλη μέρα κακοκαιρίας :

«Μὰ δὲν μὲ λυπᾶστε; Γιὰ κοιτάξετε πῶς τραβᾷ τὰ φύλλα μου ὁ ἀέρας, σὰ νὰ θέλῃ νὰ τὰ μαζέψῃ ὅλα! Τὶ ἀσπλαγχνος πού εἶναι; μὲ δέρνει καί μὲ χτυπᾷ ἀλύπητα. Νὰ μπορούσε θὰ μὲ ξερρίζωνε ὁλότελα, μὰ εὐτυχῶς πού οἱ ρίζες μου μὲ κρατοῦν γερά στὴ γῇ. Ἄν ἦταν τρόπος θὰ μοῦ ἔρριχνε ὅλα τὰ μῆλα μου· μὰ ἐγὼ πού καί πού μόνο τὸν ἀφήνω νὰ παίρνῃ κανένα. Ἐκεῖνα πού εἶναι σάπια! !»

“Άλλοτε πάλι ἡ μηνιά φωνάζει στοὺς ξένους της :

«Ἐλα μικρό μου καναρίνι, σφύριξέ μου λίγο τὸ πιὸ ὁμορφο τραγούδι σου. Μίλησέ μου γιὰ τοὺς ξεστοὺς τόπους. Ἐλᾶτε μέλισσες καί πεταλοῦδες· διαβάσετε τὸν κατάλογο τῶν φαγητῶν μου, πού εἶναι σὰ ζάχαρη! Δὲν ἔχετε νὰ πληρώσετε τίποτε. Ἐλᾶτε ἀράχνες νὰ μοῦ ὑφάνετε ἓνα ὠραῖο δίχτυ καί νὰ μὲ γλυτώσετε ἀπ’ αὐτὲς τὶς παλιόμυγες! Ἐλᾶτε καί σεῖς παιδιά μου τῆς Δ’ τάξεως. Ἐχω φυλάξει γιὰ σᾶς τὰ πιὸ ὁμορφα μῆλα μου! !»

*
* *

Γιὰ νὰ μάθουν νὰ ἐκτιμοῦν τὰ παιδιὰ τὴν ἀξία μιᾶς λογοτεχνικῆς εἰκόνας ἔκανα κάποτε κάποιο πείραμα πού σὲ ἄλλη ἐποχὴ ἐξάπαντος θὰ γινόταν ἀφορμὴ νὰ μὲ διώξουν ἀμέσως ἀπ’ τὸ σχολεῖο.

Ἐδᾶλα δηλαδὴ στὸ παράθυρο μερικὰ παιδιὰ τῆς β’ τάξεως καί τοὺς εἶπα :

«Κοιτάξετε ἔξω. Καί ἀμα ἰδῆτε κάτι πού εἶναι κατὰ τὴ

γνώμη σας ενδιαφέρον νά μοῦ τὸ πῆτε. Κάθησα λοιπὸν σὲ μιὰ γωνιά καὶ διάβαζα ἥσυχα τὴν ἐφημερίδα μου.

Ἐνα παιδί φώναξε: «Ἐνας ἄνθρωπος περνᾷ ἀπέξω ἀπὸ τὸ δρόμο». Ἐγὼ ξακολούθησα ἥσυχα τὸ διάβασμα.

«Μιὰ γυναίκα ξεσκονίζει τὸ πανταλόνι τοῦ ἀνδρός της στὸ ἀντικρινὸ μπαλκόνι» φώναξε κάποιος ἄλλος. Οὕτε αὐτὸ ὅμως κίνησε τὴν προσοχή μου.

«Ἀ! Νὰ τώρα τῆς ἔφυγε ἡ ξεσκονίστρα. Ἐπесе μέσα στὸν κήπο, μέσα σ' ἓνα μεγάλο βαρέλι».

Κοίταξα γιὰ μιὰ στιγμή. Μὰ τὰ παιδιὰ ἀντελήφθηκαν, ὅτι τὸ ἐπεισόδιο δὲν μοῦ ἔκανε καὶ μεγάλη ἐντύπωση. Ἐτσι ἔξακολούθησα τὸ διάβασμα.

Προσπάθησαν νὰ βροῦν κάτι ποὺ θὰ μὲ ἔκανε ν' ἀφήσω τὴν ἐφημερίδα καὶ νὰ ἀσχοληθῶ μαζί τους. Μὰ δὲ βρῆκαν τίποτε, ποὺ νὰ μὲ αἰχμαλωτίσει.

Ἐνα παιδί ὅμως εἶπε μυστικά στὸ γείτονά του, χωρὶς καὶ νὰ τὸ πολυκαταλάβῃ καὶ τὸ ἴδιο.

«Γιὰ κοίτα τὰ σπουργίτια! Μᾶς κάνουν τὸ μάτι! Λένε: Ἐ! καὶ πότε νᾶρθῃ τὸ μεγάλο διάλειμμα νὰ βγοῦν ἔξω τὰ παιδάκια γιὰ νὰ φάμε καὶ μεῖς κανένα ψυχουλάκι».

Δίπλωσα τὴν ἐφημερίδα μου καὶ φώναξα ἀπότομα!

«Ἄλτ! Ποιὸς τὸ εἶπε; Αὐτό, μάλιστα ἦταν πολὺ ὁμορφο. Γιὰ ξαναπές το».

Τότε μόνο κατάλαβαν, ὅτι ὅχι μὲ κάποιο γεγονός ἐντυπωσιακὸ θὰ μπορέσουν νὰ αἰχμαλωτίσουν κυριολεχτικὰ τὸ δάσκαλο ὥστε νὰ τὸν κάνουν ν' ἀφήσῃ τὴν ἐφημερίδα καὶ νὰ ἔρθῃ κοντά τους, ἀλλὰ μόνο μὲ κάποια ὁμορφή εἰκόνα. Πάντα ὅμως αὐτὴ πρέπει νὰ ἔχῃ κάτι τὸ πρωτότυπο καὶ νὰ παρατηρήθηκε ἀπὸ τοὺς ἰδίους!

Τὸ πείραμα ἔφερε λαμπρὰ ἀποτελέσματα. Ἡ ἔκθεση στὸ

υπαιθρο, στην αρχή βέβαια είναι σαν μια άπλη αναφορά των γεγονότων, έξω του κοινοῦ καὶ τετριμμένου· είναι ὁ πρωτογενὴς τρόπος παρατηρήσεως τῶν παιδιῶν.

Μὰ πρέπει ἀπὸ νωρὶς νὰ τὰ ἀσκήσωμε νὰ παρατηροῦν καὶ λογοτεχνικά. Τέτοια χτυπητὰ πειράματα, ποὺ σκλαδώνουν τὴν ψυχὴ τους τοὺς γίνονται πραγματικὰ ἐφιάλτες. Καὶ ὅταν πάλι καμιά φορὰ δὲ μποροῦν νὰ ζωγραφίσουν, ὅπως πρέπει κάποιος ἀσύνηθες γεγονὸς τοῦ δρόμου τοὺς ὑπενθυμίζω:

«Σκέψου τὰ μάτια τῶν σπουργιτῶν. Μοῦ ἀρέσουν καλύτερα παρὰ νὰ πέφτη «ξεσκονίστρα μέσα στὸ βαρέλι γεμάτο νερό! !»

*
* *

Ἔχω ἓνα τετράδιο μὲ πολλὰ φύλλα καὶ μὲ χρυσὸ ἐξώφυλλο: Είναι τὸ χρυσὸ μας βιβλίο. Σ' αὐτὸ τὸ τετράδιο ἔγραψα τὴν ὁμορφὴ φράση γιὰ τὰ σπουργίτια. Κάθε πρωτὶ ἐρωτῶ: «Ὑπάρχει κανεὶς ποὺ εἶδε στὸ σπίτι, στὸ δρόμο, στὸν περίπατο, ὅ,τι δῆποτε τέλος μὲ τὸν τρόπο ποὺ μοῦ ἀρέσει; Ποιὸς θὰ μᾶς κἀνὴ κάποιος δῶρο γιὰ τὸ χρυσὸ μας βιβλίο;»

Καὶ δὲν περνᾷ μέρα ποὺ νὰ μὴ μοῦ φέρουν οἱ μικροὶ μου διαδόλοι καὶ κάποια ὁμορφὴ εἰκόνα αὐστηρῶς ἀτομική.

Νά, μερικὰ δείγματα ἀπὸ τὸ μουσεῖο μας αὐτὸ τῶν εἰκόνων.

«Σήμερα ἡ ὀμίχλη ἔβαλε τὸ τοῦλι της γύρω σ' ὅλο τὸν κόσμο!»

«Ὁ χειμῶνας χάρισε στὴν ἀχλαδιὰ μιὰν ὁμορφὴ ἄσπρη φορεσιά. Μὰ γιὰ νὰ τὴν ἀγοράσῃ, τὸ δένδρο ὑποχρεώθηκε νὰ δώσῃ ὅλα τὰ χρυσᾶ του στολίδια!»

«Τὰ δέντρα τώρα κοιμοῦνται, μὰ ἡ ἀνοιξὴ θὰ τὰ ξυπνήσῃ μ' ἓνα φίλι».

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ὁ Σ. ποὺ ἔγραψε αὐτὴ τὴ φράση, ἔχει κάποια μεγάλη ἀδελφὴ ποὺ τὸν φιλᾷ κάθε πρωτὶ ποὺ πηγαίνει νὰ τὸν ξυπνήσῃ.

«Ὁ αἶρας πειράζει ὅλα τὰ δένδρα. Μὰ κι' αὐτὰ ἀντιστέκονται καὶ τὸν χτυποῦν μὲ τὰ κλαδιά τους. Μόνο οἱ λευκες δὲν μποροῦν νὰ τὸν πολεμήσουν».

«Εἶδα πέντε σπουργιτάκια ποὺ ἔπαιζαν μὲ κάποιο μεγάλο χαρτί. Τὸ τραβοῦσαν ἀπὸ ἐδῶ κι' ἀπ' ἐκεῖ. Τὸ ἓνα γιὰ νὰ γελάσῃ πῆγε καὶ κρύφτηκε ἀπὸ κάτω. Ἦταν μερικά παιδιὰ τοῦ δρόμου, ποὺ φαίνεται πὼς εἶχαν μεγάλη χαρά».

«Ἡ μηλιὰ δὲν ἀφήνει νὰ τὴν πλύνουν. Ὅλο καὶ ρίχνει τὶς στάλες τὶς βροχῆς, ποὺ εἶναι ἀπάνω της. Ἀκριβῶς ὅπως κάνει κι' ἡ γάτα μας».

«Ἐνα ἄλογο ἦταν ζεμένο στὸ κάρο ἐνὸς μανάβη. Ἐνα σπουργιτάκι πῆγε καὶ στάθηκε μπροστά του καὶ τὸ κορόϊδευε, γιὰτὶ κι' αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ πετάξῃ. Ξαφνικὰ τὸ ἄλογο χτύπησε τὴ γῆ μὲ τὸ πόδι του καὶ τὸ σπουργιτάκι πέταξε ἀπὸ τὸ φόβο του κι' ἔφυγε».

Ἐνας μαθητὴς ζήτησε νὰ γράψωμε καὶ αὐτὴν ἐδῶ :

«Τὰ σύννεφα ἔχουν τριγύρω τους χρυσὸ στρίφωμα».

Ὅλα τὰ παιδιὰ γέλασαν. «Τὴν πῆρες ἀπὸ τὸ Ἀναγνωστικό!» τοῦ φώναξαν. Πολὺ σωστά, γιὰτὶ εἶναι λίγες βδομάδες ποὺ τὸ διαβάσαμε. Αὐτὸς ὅμως θυμώνει καὶ διχμαρτύρεται. Διηγεῖται, ὅτι τὸ προηγούμενο βράδυ κάθισε στὸ παράθυρο τοῦ σπιτιοῦ των καὶ πρὸς τὸ ἡλιοδασίλεμα εἶδε τὴ χρυσή φορεσιὰ ποὺ φοροῦσαν τὰ σύννεφα. Ἐνας ἄλλος βεβαιώνει, ὅτι εἶναι ἀλήθεια.

«Πράγματι, λέγει τὸ σύννεφο ἔμοιαζε μὲ κάποιο τούλι χρώματος μπλὲ βαθύ περιτριγυρισμένο μὲ ἀνοιχτόχρυσο χρῶμα».

Τὸ βέβαιο εἶναι πὼς ἐκεῖνο ποὺ διαβάσαμε ἄλλοτε γιὰ τὰ σύννεφα, εἶχε μείνει κάπου στὸ ὑποσυνείδητο τοῦ παιδιοῦ. Τώρα ἡ φράση αὐτὴ ἦταν ὥριμη καὶ εἶχε τὴ θέση της στὸ χρυσὸ βιβλίο. Δὲν ἔχομε σκοπὸ νὰ κάνωμε συλλογὴ ὡραίων φράσεων ποὺ εἶναι γραμμένες στὰ βιβλία, μὰ κείνων ποὺ γίνονται μὲ βάση τὰ αἰσθητήρια ὄργανα.

Τὸ Φεβρουάριο χιόνισε λίγο καὶ ἡ μηνιά μας φόρεσε πάλι τὴν ἄσπρη τῆς φορεσιά. Κατὰ τὴς 11 ὁμῶς βγήκε ὁ ἥλιος. Ἐνας μαθητὴς κατωτέρας τάξεως φώναξε: «Γιὰ δῆτε! ὁ ἥλιος τώρα παίρνει τὴν ἄσπρη φορεσιά τῆς μηνιάς μας!»

Δὲν σὰς φαίνεται πὼς ἔχει θέλητρο μιὰ τέτοια προσωποποίηση τῆς φύσεως;

Τὰ παιδιὰ δὲ φέρνουν τόσο μεγάλη συγκομιδὴ παρὰ μόνο ὅταν μ' ἓνα παράδειγμα ἀνοιχτοῦν τὰ μάτια τους. Ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρο χρόνο μοιρασθήκανε τὴς χαρὲς καὶ τὴς λύπες τῆς μηνιάς, πὺ μᾶς ἔγινε μιὰ πολὺ ἀγαπημένη φίλη. Ὅταν ὁμῶς μιὰ φορὰ συνηθίσουν, δὲν ἀργοῦν νὰ βλέπουν ὁλόκληρη τὴν φύση μὲ τὰ μάτια τοῦ ποιητῆ. Οἱ δημιουργικὲς τῶν δυνάμεις πὺ ἦταν ἀκόμα κοιμισμένες καὶ κρυμμένες στὰ βάθη τῆς ψυχῆς τῶν, ξυπνοῦν χάρις στὴν ἀκρόαση καὶ στὴν παρατήρηση καὶ ἀρχίζουν ἔτσι νὰ δίνουν ζωὴ καὶ στὰ πιὸ ἄψυχα ἀντικείμενα π.χ. στὸ χιλιομετρικὸ δείκτη, στοὺς τηλεγραφικοὺς στύλους κλπ.

Μιὰ ὁμάδα παιδιῶν 9 χρόνων μᾶς ἔγραψε:

«Πάνω στὸ σταυροδρόμι εἶναι ἓνας χιλιομετρικὸς δείκτης. Αὐτὸς ἀλήθεια μοιάζει σὰν ἓνα δυστυχισμένο παιδί, γιατί εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ κρατᾷ σηκωμένο τὸ χέρι του πάντα στὸν ἀέρα. Ὁλος ὁ κόσμος τὸν ἐρωτᾷ κατὰ πὺ πηγαίνει ὁ δρόμος καὶ αὐτὸς πρόθυμα ἀπαντᾷ: «Πρὸς τὸ Μ. 4 χιλιόμετρα, Κ. 3 χιλιόμετρα». Εἶναι πολὺ περίεργες καὶ νόστιμες οἱ σκέψεις, πὺ κάνουν οἱ ἄνθρωποι ὕστερα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπάντηση. Οἱ πεζοὶ λένε: «ὦ, διάβολε! Ἐχὼ μιὰ ὥρα δρόμο ἀκόμη νὰ περπατήσω!» Ὁ χωρικός, ὅταν βρέχη ἢ εἶναι κακοκαιρία, κατσουφιάζει γιατί ἔχει ἀκόμη πολὺ δρόμο νὰ κἀνῃ καὶ σκέπτεται πόσο θὰ ὑποφέρῃ. Ὁ χιλιομετρικὸς δείκτης ἀκούει καὶ καμὴ φορὰ μερικοὺς πὺ τὸν βλαστημοῦν καὶ λένε: «Νὰ πάρ' ἡ ὁργή! Ἐχάσα τὸ δρόμο. Ἐγὼ θέλω νὰ πάγω στοὺς Π. καὶ ὄχι πρὸς τὸ Μ.»

Τὰ παιδιὰ μας ἔχουν γεννηθῇ σὲ μιὰ ἐποχὴ πυρετώδους σπουδῆς. Παντοῦ ἀντηχεῖ ἡ κραυγὴ τῆς ἐποχῆς μας «πιὸ μακριά, πιὸ γρήγορα». Μέσα στὴν τάξη λοιπὸν πρέπει νὰ βροῦν τὴν ἀνάπαυση ποὺ ἔχουν ἀνάγκη οἱ νέες ψυχές γιὰ νὰ ἀντιληφτοῦν τὴν εἰρηνικὴ καὶ χαρούμενη εἰκόνα τοῦ κόσμου. Καὶ ἄμα μιὰ φορὰ κάποια μικρὴ ποιητικὴ φλόγα καθίση πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια τους, ἀρχίζουσιν νὰ μιλοῦν σὲ λογίων-λογίων γλῶσσες καὶ νὰ καταλαβαίνουν τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν βουνῶν, τῶν βράχων, τῶν νεφῶν, ἀκριβῶς ὅπως ἔκναν οἱ Ἀπόστολοι τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς.

Γιὰ νὰ χειριστοῦν καλὰ θέματα, ὅπως τὸ «τὶ μᾶς λέγει ἡ μηλιά», πρέπει νὰ ἀφιερῶσιν ὁλόκληρο χρόνο ἐντατικῆς ἐργασίας, γιατί ἡ ψυχὴ τῆς φύσεως δὲν ξανοίγεται τόσο εὐκολα στὸ παιδί. Χρειάζεται βαθεῖα, συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπη ἐξάσκηση τοῦ αὐτιοῦ καὶ τοῦ ματιοῦ. Πόσες φορὲς ὡς τώρα οἱ δάσκαλοι μας δὲν μᾶς ἔδωκαν γιὰ θέματα: «Ἱστορία μιᾶς σταλαγματιᾶς βροχῆς», «Ἱστορία ἐνὸς κόκκου σίτου», «τὰ ἀπομνημονεύματα ἐνὸς σκιούρου» κ. λ. π. Μὰ οἱ ἐκθέσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἦταν τὶς περισσότερες φορὲς ἀναμασσήματα τῶν ἀναλόγων μαθημάτων, γαρνιρισμένα κάποτε καὶ μὲ τὴ φαντασία. Ἦταν φράσεις ἄδειες, χωρὶς ψυχὴ καὶ χωρὶς βάθος. Ὅταν προσπαθοῦμε νὰ κάνουμε τὰ παιδιὰ νὰ παρατηροῦν τὴ φύση μὲ τὰ μάτια τοῦ ποιητοῦ, ὅταν νιώθουμε νὰ ἀναταράσσωνται οἱ ψυχές των γιὰ τὴν ἀπόλαυση τῆς φύσεως, ἐνῶ τριγύρω τους ἀνοικοδομεῖται ἕνας ὁλόκληρος κόσμος ὁμορφίᾳς, τότε μόνο μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἐκπληροῦμε συνειδητὰ τὸ ρόλο μας σὰν παιδαγωγοὶ τῆς νεότητος, ποὺ συνίσταται κυρίως στὸ ὅτι πρέπει μὲ κάθε τρόπο νὰ τῆς προσπορίσωμε τὴν εὐτυχία καὶ τὴ χαρά!

«Ἐγὼ ποτὲ δὲν θὰ ἐμπιστευθῶ τὸ παιδί μου σὲ τέτοιο δάσκαλο, ποὺ ἔχει τὴ μανία τῆς λογοτεχνίας». Ἀκουσα μὲ τ' αὐτιά μου τὰ λόγια αὐτὰ σὲ κάποιον καφενεῖο καὶ φυσικὰ ἦταν γιὰ μένα.

«Ὁλη αὐτὴ ἡ νέα μέθοδος ἀτομικῆς ἀγωγῆς ποὺ μᾶς συσταίνουν εἶναι ἀνοησία! Τόσο καιρὸ μορφωθήκαμε μὲ τὸν παλιὸ τρόπο καὶ αὐτὸ δὲ μᾶς βγήκε σὲ κακό». «Οἱ τωρινοὶ δασκάλοι ποὺ κατηγοροῦν τὸ παλιὸ σχολεῖο, πὼς ἡ ἀγωγή ποὺ ἔδινε ἦταν μόνο γιὰ μπάλωμα, ἔχουν ἄδικο, γιατί τότε μαθαίναμε τοῦλάχιστο ἀρκετὰ πράγματα. Θέλομε οἱ δάσκαλοι μας νὰ εἶναι καὶ στὴν πραγματικότητα ἀληθινοὶ παπουτσηδες καὶ ὄχι μπαλωματῆδες σὰν τὸν Hans Sachs».(*) Εἶναι ἀκόμη λόγια ποὺ ἄκουσα στὸ καφενεῖο.

*
* *

«Ἡ προσωποποίηση τῆς φύσεως δὲν προετοιμάζει θετικούς ἀνθρώπους.

Ἡ ποίηση καὶ ἡ καλλιτεχνία εἶναι μόνον γιὰ τοὺς πλουσίους.

Ἡ λογοτεχνία πουθενὰ δὲν μπορεῖ νὰ ὁδηγήσῃ».

Ὅσο τὸ σχολεῖο δὲν ἐξαφανίσῃ ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς τίς τρεῖς αὐτὲς κατηγορίες ἀνοήτων ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι οἱ καλλιτέχνες, οἱ ποιητὲς καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ ποὺ ἀκολουθοῦν τὴ νεωτέρα μέθοδο, δὲ θὰ προκόψωμε ποτέ!!» Αὐτὰ θὰ μᾶς ποῦν χωρὶς ἄλλο αὖριο οἱ ἀντίπαλοι τοῦ σχολείου ἐργασίας.

*
* *

Κάνετε αὐτὸ τὸ πείραμα: Βάλετε τὰ παιδιά σας νὰ παρατηρήσουν ἓναν κόρακα τὸν χειμῶνα στὴν ἐξοχή.

(*) Hans Sachs (1494—1566). Περίφημος ποιητὴς - μπαλωματῆς τῆς Νυρεμβέργης.

Ἄν ἔχετε μαθητάς, γυιοὺς λογιστῶν, γραμματικῶν, ἢ τμηματορχῶν θ' ἀρχίσουν νὰ συζητοῦν γιὰ τὸ εἶδος τοῦ κόρακα, ποὺ παρατηροῦν. Γιὰ τὰ παιδιὰ αὐτὰ ποὺ περνοῦν τίς μέρες των μακρὰ ἀπὸ τὴ φύση, στὴ σκόνῃ τῶν γραφείων τῶν γονέων τους, κάθε ζωὴ καὶ κάθε ἐνεργητικότητα περιορίζεται μόνο σὲ ξερὴ, ὀνοματολογία, σὲ στατιστικὲς καὶ σὲ φιλοκοσκινισμένες λεπτομέρειες, ὅμοιες μ' ἐκεῖνες ποὺ βρίσκομε συχνὰ στὰ βιβλία.

Κ' ἔχουν δίκιο, γιὰτὶ τὰ παιδιὰ αὐτὰ ποτὲ δὲν ἐξασκήθηκαν οὔτε καὶ ἐπὶ ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας νὰ βλέπουν μὲ ἄλλα μάτια τὸν κόρακα καὶ ὄχι ὅπως τὸν λένε τὰ βιβλία. Μὰ καὶ γιὰ ἓνα ἄλλο τοὺς ἔχει ἀπαγορευθῇ νὰ σκέπτονται. Τὶ μπορεῖ νὰ σκεφθῇ ἓνας κόρακας, τί κρύβει χάτω ἀπὸ τίς φτεροῦγες του, πόσο ὑποφέρει ὅταν ρίχνῃ στὸν ἀέρα τὴν ἀπαισία του φωνὴ «κροά», ὅλα αὐτὰ ποτὲ δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ τὰ μάθῃ κατὰ τὴ διάρκειά μιᾶς μοναδικῆς συνδιαλέξεως μέσα στὴν τάξη.

Ὅποιος θέλει πὺδ ὁμορφὴ τὴν καθημερινὴν ζωὴν πρέπει νὰ συνειθίσῃ νὰ βλέπῃ τὴ φύση, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ, τὰ δάση καὶ τὰ λειβάδια μὲ τὰ μάτια τοῦ ποιητοῦ, σὰν ἐμψυχα ὄντα καὶ ὄχι σὰν ἐπιστημονικὲς ἀσκήσεις βοτανικῆς ἢ ζωολογίας, ὅπου ξεχωρίζει ἢ κεφαλὴ, ὁ θώρακας, ἢ κοιλία ἢ τὰ ἀπέταλα ἄνθη, τὰ καρδιόσχημα φύλλα κ.λπ.

Μόνο ὅταν συνειθίσουν νὰ μὴν περιμένουν τίς ἐρωτήσεις ποὺ θὰ ὑποβάλῃ ὁ δάσκαλος, ὅπως ἀκριδῶς μοῦ ἔκαναν γιὰ τὴν ὁμάδα τῶν χαμινιῶν ποὺ τὰ πῆραν γιὰ σπουργίτια, ἢ ὅταν γράφουν ἀκούοντας τὸ «γριτσάνισμα» τοῦ ἀνεμοδείχτη «ἀναβάλλετε γι' αὔριο τὴν ἐκδρομὴ σας, γιὰτὶ μοῦ φαίνεται πὺς θὰ βρέξῃ», καὶ ὄχι «νὰ βροῦν τὰ 4 κύρια καὶ δευτερεύοντα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος», μόνο τότε, λέγω, ὑπάρχει ἐλπίς

νά θεωρήσουν για λίγες ώρες τή γῆ αὐτή, τή γεμάτη ἀπό στεναγμούς καί δάκρυα, σάν ἕνα θαυμάσιο κῆπο, πού περι-κλείει τή χαρά καί τήν ὁμορφιά!

VII

*Μάθετε τὰ παιδιὰ νά ἐκτιμοῦν τήν πλαστική
δύναμη τῆς μητρικῆς γλώσσας.*

Μιά μέρα διέταξα νά σταθοῦν στή μέση τῆς τάξεως ὁ πιό μέγας καί ὁ πιό μικρός ἀπό τοὺς μαθητές μου!

—“Ἀς ὑποθέσωμε, τοὺς εἶπα, ὅτι βαδίζετε οἱ δύο σας σ’ ἕνα ἐρημικὸ δάσος κι’ ἔξαφνα ἔρχεται κάποιος ληστής, πού θέλει ν’ ἀρπάσῃ τὸν μικρό. Τὸ καθήκον σου βέβαια, σὺ πού εἶσαι μεγαλύτερος, εἶναι νά τὸν ὑπερασπιστῇς καί νά τὸν προστατεύσῃς. Πῶς θὰ τὸ κατορθώσῃς αὐτό;

“Ἀμέσως μπῆκε μπροστά του καί τὸν προφύλαξε. Εἶπα ὕστερα στὸν μικρό νά περάσῃ τὸ χέρι του ἀπὸ τὴ μέση τοῦ μεγάλου.” Ἔτσι τοῦ ἔγινε σάν μιὰ ἀσπίδα. Ἡ ἐντύπωση σ’ ὅλη τὴν τάξη ἀπὸ τὴν πλαστικὴ καί ἀνάγλυφη αὐτὴ εἰκόνα ἦταν καταπληχτικὴ. Ποτὲ ἄλλοτε τὰ παιδιὰ μου δὲν εἶχαν τόσο παραστατικὰ τὴν ἔννοια τοῦ ρήματος ὑπερασπίζομαι. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καί γιὰ τὸ προστατεύω (στέκομαι ἐμπρὸς—ἐπομένως ἀναλαμβάνω ὑπὸ τὴν προστασίαν μου).

Πολλὰ ἄλλα τέτοια παραδείγματα θὰ μπορούσαμε νά βροῦμε γιὰ νά μάθουν τὰ παιδιὰ νά ἐκτιμοῦν τὴν πλαστικὴ δύναμη τῆς γλώσσας. Βέβαια αὐτὸ εἶναι δυσκολώτερο στίς μικρὲς τάξεις, γιατί ἐκεῖ δὲν γίνεται καί ἡ ἐτυμολογικὴ ἐξέ-τασις τῶν λέξεων. Στὸ γυμνάσιο ὁμως τέτοιες ἀσκήσεις μπο-ροῦν νά βοηθήσουν ἐξαίρετα καί προπαρασκευάζουν ἄριστα

για τὴν κατανόησιν τοῦ πλαστικοῦ ὕφους, ποὺ εἶναι γνώρισμα τῶν μεγάλων συγγραφέων.

VIII

Πὼς θὰ ἀποβῇ παραγωγικὸς ὁ γλωσσικὸς θησαυρός, ποὺ ἀποχτήθηκε μὲ τὴν ἀτομικὴ ἐργασία τῶν παιδιῶν.

Συζητήσαμε κάποτε μὲ τὰ παιδιὰ γιὰ τὸ φελλὸ καὶ βρήκαμε πέντε ἰδέες ποὺ ἦταν σχετικὲς μὲ τὴν ἐξωτερικὴ του ὄψιν καὶ τὰ συστατικά του. Ἐξετάσαμε δηλ. ἓνα βούλωμα ἀπὸ φελλὸ σαρακοφαγωμένο καὶ ὑστερώτερα ἓνα ἄλλο πιὸ γερό, ποὺ ἦταν συγχρόνως σφιχτό, χονδρὸ, σκληρὸ καὶ στερεό. Ἄλλοτε ὕστερα ἀπὸ τέτοια ἐπεξεργασία ἢ διδασκαλία θὰ ἔμενε ἕως ἐδῶ.

Γιὰ μᾶς ὅμως τοὺς νεωτεριστὰς δασκάλους, ἀπὸ τὴν ὥρᾳ αὐτὴ ἀρχίζει καὶ ὁ σπουδαιότερος ρόλος μας. Πρόκειται δηλ. νὰ κάνωμε οἰκτεῖς στὰ παιδιὰ τίς γλωσσικὰς γνώσεις ποὺ ἔμαθαν μιὰ φορά, γιὰ νὰ μποροῦν καὶ πραγματικὰ νὰ τίς ἔχουν στὴ διόθεσίν τους καὶ ἰδιαίτερα τὴν ὥρᾳ, ποὺ θὰ γράψουν ἔκθεσιν.

Ἐβαλα λοιπὸν τὰ δυὸ βουλώματα ἀπὸ φελλό, ποὺ παραπάνω ἀναφέραμε μέσᾳ σ' ἓνα κουτάκι καὶ τὰ φύλαγα. Πότε πότε παίρνω τὸ κουτάκι αὐτὸ καὶ τοὺς τὸ δείχνω.

Ἐρωτῶ κάποιον :

— Θέλεις αὐτὸν τὸ φελλό ;

— Ὁχι. Εἶναι σαρακαφαγωμένος. Προτιμῶ ἓναν ἄλλο ποὺ νὰ εἶναι γερός, σφιχτός, χονδρός, σκληρός καὶ στερεός.

Ἔτσι τὰ ἑξ' αὐτὰ ἐπίθετα ἔχουν πιά συνδεθῇ ἰσχυρὰ μὲ τὰ

δυὸ βουλώματα. Νὰ τώρα ποιοὶ ἦταν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διδασκαλίας αὐτῆς :

Ὑστερα ἀπὸ ἑξημῆνες γίνηκε φοδερὴ καταιγίδα ποὺ παρέσυρε τὸ γεφύρι ποὺ ἦταν κοντὰ στὸ σχολεῖό μας. Ἡ ὁμάδα ποὺ ἀνάλαβε νὰ μᾶς κἀνῃ ἔκθεση σχετικά μ' αὐτὴν μᾶς ἔγραψε :

«Ἡ καταιγίδα ἦταν τρομερή! Τὸ νερὸ παρέσυρε τὴ μικρὴ γέφυρα. Αὐτὸ ὅμως δὲν μᾶς ἔκανε ἐντύπωση, γιατί οἱ στύλοι ποὺ πάνω τους στηριζόταν ἦταν σαρακωφαγώμενοι. Ἐπρεπε νὰ τὸ σκεφτοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ βάλουν γερούς, χονδρούς καὶ καμωμένους ἀπὸ στερεὸ ξύλο».

Τὰ παιδιὰ δὲ θὰ μπορούσαν ποτὲ νὰ χρησιμοποιήσουν τὰ ἐπίθετα αὐτὰ ὕστερα ἀπὸ ἑξη μῆνες, ἀν δὲν τοὺς ἔδειχνα ἐπὶ ἓνα λεπτὸ κατὰ διαστήματα τὸ κουτάκι μὲ τὰ δυὸ βουλώματα.

Μὲ τέτοιες ἀσκήσεις οἱ γλωσσικὲς γνώσεις ποὺ μιὰ φορὰ ἀποχτήθηκαν, νὰ εἴστε βέβαιοι πὼς ἀποδοκίμουν παραγωγικὸ κεφάλαιο καὶ δὲν μποροῦν ποτὲ νὰ ξεχαστοῦν.

*
* *

Ἕνα ἄλλο παράδειγμα. Ἐδειξα στὰ παιδιὰ μου δυὸ σπέρτα, τὸ ἓνα ἄθικτο καὶ τὸ ἄλλο καμμένο. Στὴν ἀρχὴ δὲν εἶπα τίποτε. Ἐπροτίμησα ν' ἀφήσω νὰ βροῦν μόνα τους ἀπὸ δυὸ ἐπίθετα ποὺ νὰ ταιριάζουν στὸ καθένα. Βρήκανε λοιπὸν πὼς τὸ ἓνα ἦταν ἐπικίνδυνον, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀκίνδυνον, τὸ πρῶτον ὠφέλιμον, τὸ δεύτερον ἀνώφελο, τὸ πρῶτον πλαγιασμένο στὸ κουτί, ὀκνηρό, ἐνῶ τὸ δεύτερον ἔκανε τὴ δουλιὰ του. Ἀκόμη τὸ πρῶτον καθαρό, ἄθικτον ζωντανό, ἐνῶ τὸ δεύτερον καρβουνιασμένο, χαλασμένο, πεθαμένο.

Δὲν ἦταν δέδαια εὐκόλο πρᾶμα γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ

ἐκφράσουν καθαρά ὅλες τὶς παραπάνω ἔννοιες. Καὶ ὁ κόπος των αὐτὸς θὰ πήγαινε ὁλότελα χαμένος καὶ ἀχρησιμοποίητος γιὰ τὶς ἐκθέσεις, ἂν δὲν τοὺς ἐγίνοντο διαρκῆς καὶ μόνιμο κτῆμα. Ἐδειχνα λοιπὸν πότε πότε τὰ δυὸ σπέρτα, ποὺ ἔπαιρνα ἀπὸ τὸ κουτί καὶ κάθε φορὰ τοὺς προκαλοῦσα νὰ μοῦ διαλέγουν τὰ ἀνάλογα ἐπίθετα. Θὰ μπορούσα νὰ ἀναφέρω πολλὰς ἐκθέσεις των ποὺ χρησιμοποίησαν ὑστερώτερα πολὺ ὁμορφα τὶς γνώσεις αὐτές, μὰ δυστυχῶς δὲν μᾶς τὸ ἐπιτρέπει ὁ χῶρος.

*
* *

Κάποτε δεχτήκαμε στὴν Δ' τάξη τὴν ἐπίσκεψη ἀρκετῶν συναδέλφων τοῦ τμήματος. Στὸ μέσο τοῦ μαθήματος μιὰ ὁμάδα παιδιῶν, ὅχι καὶ πολὺ δυνατῶν, μᾶς ἔφερε ἀπὸ μιὰ ἐκδρομὴ τὴν παρακάτω ἔκθεση:

«Πήγαμε στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ. Πῶς γυάλιζαν καὶ ἄστραφταν τὰ κύματά του, ὅπως ἔπεφτε ἐπάνω τους ὁ ἥλιος! Μιὰ μητέρα ἦταν καθισμένη σ' ἕναν μπάγκο. Τὰ δυὸ μικρὰ παιδιὰ τῆς ἔπαιζαν χαρούμενα τριγύρω τῆς. Τὸ κοριτσάκι φοροῦσε ἕνα πολὺ ὁμορφο κοστούμι. Μὰ ὁ πράσινος σκοῦφος τοῦ μικροῦ ἀγοριοῦ εἶχε κάπως ξεθωριάσει».

Μόλις τελείωσε τὸ μάθημα κάποιος συνάδελφος πῆγε κοντά τους καὶ τὰ ρώτησε νὰ τοῦ ποῦν στ' ἀλήθεια «ποῖος τὰ ἐδοήθησε». Πάντα τὸ ἴδιο τροπάρι...

Ἐγὼ ὅμως εἶχα κάτι γιὰ νὰ τοῦ ἀπαντήσω: τὸ κουτί τῶν φράσεων, ποὺ ἦταν ἐκεῖ κοντά. Γινώριζα ἐπακριδῶς ἀπὸ ποῦ εἶχαν πάρη τὶς λέξεις, γυάλιζαν, ξεθωριάσει κλπ. Λίγες μέρες πρὶν εἶχαμε πάγη στὸ ταπητουργεῖο. Παρατηρήσαμε ἀρκετὰ χαλιά. ποὺ μᾶς μίλησαν στὴ γλώσσά τους. Φύλαξα ἀκόμη μερικὰ δείγματα τους καὶ τὰ ἔδειχνα πότε πότε, ἐνῶ

τὰ παιδιὰ ἐπανελάμβαναν τὶς φράσεις ποὺ εἶχαν βρῆ γιὰ τὸ καθένα. Ἔτσι βρῆκαν πὼς κάποιο χαλί ἦταν μὲ κλαδιά, κομφό, ὄμορφο, θελκτικό, γοητευτικὸ (*). Τὸ ἄλλο μὲ ἀνοικτὲς γραμμὲς πιδ γιαιστερό, ἀστραφτερό, λαμπερό μὲ λογίων-λογίων χρώματα, τέλος ἀπὸ τὴν πολλὴ στιλπνότητα ἐκθαμβωτικό. Ἐνα τρίτο ἦταν χυδαῖο, ταπεινό, ἄσχημο, χωρὶς γοῦστο. Ἐνα ἄλλο μαῦρο, ξεθωριασμένο κ.λ.π. Δηλ. οἱ φράσεις ἀκριβῶς ποὺ κίνησαν τὴν ὑποψία τοῦ συναδέλφου ὅτι γράφτηκαν ἀπὸ ἄλλον, εἶχαν δεθῇ σφιχτὰ μὲ τὶς παραστάσεις τῶν δειγμάτων τῶν χαλιῶν ὕστερα ἀπὸ τὴ συχνὴ ὑπενθύμιση ποὺ τοὺς ἔκανα καὶ μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία ξαναχρησιμοποιήθηκαν.

Καὶ οἱ καλύτερες γνώσεις δὲν ἀξίζουν τίποτα ἅμα καὶ νεῖς τὶς ξεχνᾷ καὶ δὲν τὶς ἔχει, ὅταν τὶς θέλῃ στὴ διάθεσή του. Οἱ μαθηταὶ νιώθουν ἀληθινὴ ἀπόλαυση καὶ χαρὰ γιὰ τὴ μητρ. γλῶσσα, μόνο ὅταν μποροῦν καὶ σὲ κάθε στιγμή νὰ κάνουν χρῆση τῶν θησαυρῶν της.

*
* *

Στὶς ἀνώτερες βέβαια σφαῖρες τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ὁ καθένας ἀφήνεται μονάχος του γιὰ νὰ σταδιοδρομήσῃ ἀνάλογα μὲ τὶς δυνατότητές του.

Στὴν τεχνικὴ ὁμως τοῦ ὕφους μποροῦμε καὶ πρέπει νὰ βοηθοῦμε τὰ παιδιὰ σ' ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ δρόμου, ποὺ πρόκειται ν' ἀκολουθήσουν.

Θὰ τὰ βοηθήσωμε ὅχι μονάχα γιὰ νὰ ἀποκτήσουν καθαρὰς ἔννοιες, μὰ καὶ γιὰ νὰ ἔχουν σὲ κάθε στιγμή ἀφθονὴ προμήθεια μὲ τὴν συνεχῇ ἐξάσκηση λεχτικῶν μορφῶν. Δὲν

(*) Βλ. Βαλάκη σελ. 65. Ἡ διδασκαλία τῶν ἐπιθέτων.

είναι καθόλου οίκονομία και αποταμίευση τῆς γλωσσικῆς περιουσίας τὸ νὰ ἔχουν βιβλιάριο τοῦ γλωσσικοῦ ταμιευτηρίου. Ἀπ' ἐναντίας πρέπει νάχουν πάντα στὴν τσέπη τους ἓνα ἀρκετὰ στρογγυλὸ ποσὸ γλωσσικῶν νομισμάτων στὸ ἀκέραιο, γιὰ τὰ καθημερινὰ τους ἐξοδα. Τότε μόνο και ἡ μητρικὴ γλῶσσα θὰ τοὺς ἀποδῇ παραγωγικὸ κεφάλαιο, ὥστε νὰ μπορέσουν ὑστερώτερα μ' αὐτὴν νὰ ἐξαγοράσουν τὴ ζωή.

IX

*Πῶς και ἡ διδασκαλία τῆς Γραμματικῆς θὰ γίνεται
μὲ χαρὰ και σὰν σὲ παιχνίδι.*

Ἀκόμη βουτίζουν στ' αὐτιά μας τὰ ρήματα ποὺ ἔλεγαν οἱ δασκάλοι μας νὰ μάθωμε νὰ κλίνωμε : παιδεύω, παιδεύεις, παιδεύει, ἐπαίδευον, ἐπαίδευσα, σας, σε, ἔχω παιδεύσει κλπ., ὡς τῇ στιγμῇ ποὺ ὁ πατέρας νευριασμένος χτυποῦσε μὲ τὸν γρόθο του τὸ τραπέζι και μᾶς ἔκοβε λέγοντας : «Φτάνει πιά ! Δὲν παύετε τέλος πάντων αὐτὸ τὸ μαγγανοπήγαδο νὰ δοῦμε και μεῖς τί θὰ γίνωμε» ;

Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ γραμματικὴ χωρὶς ἀσκηση· εἴμαστε σύμφωνοι. Μὰ και πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ πῶς μὲ τέτοια μέθοδο, ἀντὶ νὰ ἀναπτύξωμε τίς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ παιδιοῦ, τίς παρακωλύομε και στὸ τέλος τίς σκοτώνωμε. Πρόκειται λοιπὸν νὰ βροῦμε μιὰ νέα μέθοδο, ποὺ θὰ ἀντικαταστήσῃ τὴ γνωστὴ τοῦ μαγγανοπήγαδου, ποὺ παραπάνω ἀναφέραμε.

Τὸ νέο σχολεῖο ἐργασίας ἔχει ἀκόμη ὡς σκοπὸ νὰ βάλῃ και τὴ διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς κάτω ἀπὸ τὴ σημαία τῆς χαρᾶς.

Όλοι οί δάσκαλοι εἶναι δυσαρεστημένοι, γιατί εἶναι υποχρεωμένοι ἀπὸ τὸ πρόγραμμα νὰ διδάσκουν πρόωρα γραμματικούς κανόνες, ποὺ ἀμαυρώνουν τὸ ἔμφυτο γλωσσικὸ αἶσθημα τῶν παιδιῶν, ἀντὶ νὰ τὸ ἐκλεπτύνουν.

Μιὰ μέρα δοκίμασα νὰ ἐξηγήσω στὰ παιδιά τὸν ρόλο, ποὺ παίζει σὲ μιὰ πρόταση τὸ υποκείμενο καὶ τὸ ἀντικείμενο. Ὑστερα ζήτησα ἀπὸ κάποιο μαθητὴ νὰ μοῦ ἐφάρμοση ὅσα εἶπα, σὲ μιὰ φράση τῆς ἐκθέσεώς του, ποὺ ἔλεγε : «Εἶδα ἓνα παιδί, ποὺ ἔπαιζε φουσαρμόνικα».

Βέβαιος γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα φώναξε : «Εἶδα ἓνα παιδί» εἶναι τὸ υποκείμενο, «ποὺ ἔπαιζε φουσαρμόνικα» τὸ ἀντικείμενο !!

Βαρυστομαχιάζεις ἢ ὄχι ὕστερα ἀπὸ τέτοια ἀπάντηση ;

Μὰ ὅταν ὕστερότερα θέλησα νὰ ἐμβαθύνω σ' αὐτήν, μὲ ἀληθινὴ χαρὰ ἀνεκάλυψα τὴν πρωτόγονη καὶ ὄχι ὅλως διόλου ἀνόητη ἀντίληψη τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα ἦταν πολὺ δυνατό, ἂν καὶ φαινομενικὰ ὄχι σύμφωνο μὲ τὴ γραμματικὴ.

*
* *

Μὰ εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητη μιὰ τέτοια διδασκαλία τῶν γραμματικῶν τύπων ; Ἡ γιὰ νὰ θέσωμε καλύτερα τὸ ἐρώτημα : Τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθῃ γραμματικὴ ἀπλῶς καὶ μόνο γιατί τὸ πρόγραμμα ἐπιβάλλει νὰ τὴν ξαίρῃ, ἢ γιὰ νὰ τὴν χρησιμοποιήσῃ ὕστερα στὴν πράξη του ; Τέτοια διδασκαλία εἶναι ὠφέλιμη γιὰ κείνους ποὺ σπουδάζουν μιὰ ξένη γλῶσσα, χωρὶς νὰ τὴν ἐφαρμόζουν καὶ στὴν πράξη ; Ὁ δρόμος πρὸς τὴν πράξη, καὶ πρὸ παντὸς πρὸς τὴν ἐπιτυχῇ ἐφαρμογὴ τῶν γραμματικῶν κανόνων περνᾷ μόνο ἀπὸ τὴν ἀπλὴ γνώση ἢ πρὸ παντὸς ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ αἶσθημα ;

Ὁ χώρος τοῦ βιβλίου αὐτοῦ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἐξετάσωμε πλείρια καὶ τὰ ζητήματα αὐτά, ποὺ εἶναι μᾶλλον ἀντικείμενα σπουδῆς τῆς γλωσσολογίας. Ἐδῶ μόνο εἵμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ θίξωμε καὶ νὰ ἐξετάσωμε τὴν ἐπίδραση τῆς γραμματικῆς πάνω στὴν ἀπόχτηση τοῦ ὥραίου ὕφους.

Βέβαια ὅταν τὸ παιδί κἀνοντας τὴν ἐκθεσὴ τοῦ ἐμποδίζεται νὰ ἐκφραστῇ, ὅπως ἡ ψυχὴ τοῦ αἰσθάνεται γιατί δὲν ξαίρει τυχὸν τοὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς, μιὰ τέτοια ἐπίδραση, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι βλαβερή. Καὶ ἂν ἡ γραμματικὴ ἐπάσχόληση ἔρχεται νὰ ἀναταράξῃ τὴ γάργαρα πηγὴ τῶν σκέψεων τοῦ, καλλίτερα θάναι νὰ φύγῃ μακριὰ τοῦ. Γιατὶ τὴ στιγμή ποὺ τὸ παιδί θὰ ἀμφιβάλλῃ καὶ θὰ διστάζῃ νὰ γράψῃ μιὰ λέξη ἢ μιὰ φράση ἀπὸ γραμματικὴ ἄγνοια, νὰ εἴστε βέβαιοι πὼς θὰ χάσῃ ἀμέσως τὴ φρεσκάδα καὶ τὴν πρωτοτυπία ποὺ πρέπει νὰ ἔχῃ γράφοντας τὴν ἐκθεσὴ τοῦ...καὶ ἴσως ἴσως κάποτε καὶ γιὰ πάντα. Σὲ τέτοιες περιστάσεις δὲν πρέπει νὰ λογαριάζωμε τὰ γραμματικὰ μάθη, γιατί αὐτὰ εἶναι τὰ μικρότερα κακά. Τὰ μεγαλύτερα θὰ εἶναι ἡ ἔλλειψη χαρᾶς καὶ ἡ δημιουργικὴ ἀποθάρρυνση, ποὺ δηλητηριάζουν ὅλο τὸ εἶναι τοῦ. Ἄμα τὸ παιδί ἀρχίζει καὶ κἀνει σκέψεις σὰν αὐτές : «Δὲν μπορῶ νὰ γράψω αὐτὴ τὴ φράση, ὅπως θέλω νὰ τὸ κάμω, γιατί εἶναι κάτι ποὺ δὲν πηγαίνει γιὰ ἀντικείμενο καὶ θὰ μοῦ κἀνει πάλι ἱστορίες ὁ δάσκαλός μου. Πῶς καλὰ ἂς τὴν ἀφήσω». Τότε εἶναι φυσικὸ νὰ χάσῃ κάθε δημιουργικὴ χαρὰ, ποὺ πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ κίνητρο κάθε ἐκθέσεως.

Ἄν ὑποθέσωμε τώρα ὅτι αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται πολλές φορές, θὰ ἔρθῃ καιρὸς ποὺ τὸ παιδί θὰ χάσῃ τὸ θάρρος τοῦ καὶ τὴ διάθεσίν του γιὰ ἐργασία, γιατί θὰ πῇ πάλι μὲ τὸ νοῦ του : «Ἄφου μοῦ ἀνασκαλεύει ἕλες τίς φράσεις καὶ μοῦ δάξει βαθμὸ ἀναλόγως μὲ τὰ γραμματικὰ ἢ ὀρθογρα-

φικὰ σφάλματα ποὺ ἔχουν, ἀφοῦ ἐξακολουθεῖ διορθώνοντας τὴν ἑκθεσή μου νὰ κυνηγᾷ μὲ τὸ ντουφέκι κάθε γραμματικὸ παραστράτημα, ἀντὶ νὰ ἔρχεται μαζὺ μου στὸν περίπατο ποὺ κάνω στὴ φύση, καλύτερα ἔχω ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα νὰ μὴν πάρω τὴν πέννα στὰ χέρια μου γιὰ νὰ γράψω, ἐκτὸς ἂν ἀναγκασθῶ διὰ τῆς βίας νὰ τὸ κάμω». Καὶ ὅλοι μας ξαίρομε τί δουλειὰ μπορεῖ νὰ γίνη διὰ τῆς βίας.

*
* *

Κάθε λοιπὸν μάθημα γραμματικῆς πρέπει νὰ πάρῃ τὸν χαρακτῆρα ἀληθινοῦ παιγνιδιοῦ. Εἶναι γνωστὴ ἡ μέθοδος διορθώσεων τῶν γραμματικῶν σφαλμάτων τοῦ παλιοῦ σχολείου.

Ὁ μαθητὴς σύμφωνα μ' αὐτὴν ὑποχρεώνετο νὰ ξαναγράψῃ τὴν ὠρισμένη ἐσφαλμένη φράση ἄρκετὲς φορές, καμιὰ φορὰ δὲ—αὐτὸ κατὰ τὴν ὁρεξὴ ποὺ εἶχε ὁ δάσκαλος—καὶ 50—100, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ἔτσι δὲ μπορούσε, παρὰ νὰ τὴν τυπώσῃ γιὰ πάντα. Κάνετε πάνω σ' αὐτὸ μιὰ ἀτομικὴ παρατήρηση καὶ μὴ σᾶς φανῇ διόλου παράξενο, ἂν τὴ λέξῃ ποὺ βάλατε τὸ παιδί νὰ γράψῃ 50 φορές τὴν ἐπαναλάβῃ πάλι ἐσφαλμένως. Πῶς ἐξηγεῖται τώρα αὐτό; ἀπλοῦστατα, γιατί ἔλειψε ἡ ὁρεξὴ καὶ ἡ ἐσώτερη χαρὰ γιὰ τὴ μάθησιν ἀντικατεστάθηκε μὲ ἀγγαρεία, μὲ δουλειὰ ποὺ ἐπεδλήθηκε διὰ τῆς βίας καὶ εἶναι γνωστὸ πῶς καμιὰ τέτοια δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνη σωστή.

Τὸ σχολεῖο ἐργασίας συσταίνει τὴν ἀντικατάστασιν τῆς μεθόδου αὐτῆς πρὸς διόρθωσιν τῶν γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν σφαλμάτων καὶ γενικὰ τὴν *ex cathedra* διδασκαλίαν τῶν ξηρῶν κανόνων τῆς γραμματικῆς διὰ τοῦ ἀληθινοῦ παιγνιδιοῦ. Μόνον παίζοντας τὸ παιδί θὰ συνειθίσῃ νὰ χει-

ρίζεται καλῶς καὶ τῇ γλῶσσά του. Στὴν ἀπαίτηση αὐτὴ ἰσῶς ἀπαντήσουν πάλι μερικοὶ συνάδελφοι μὲ ἓνα εἰρωνικὸ μεδίσμα. Ὡς τόσο τὰ ἀποτελέσματα τῆς πείρας μας ἔρχονται νὰ μᾶς δικαιώσουν καὶ νὰ πείσουν καὶ τοὺς πιὸ διστακτικοὺς.

Ἐπρόκειτο νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ γιὰ τὰ τρία πρόσωπα τοῦ ρήματος τοῦ ἑνικοῦ. Εἶπα σὲ κάποιον παιδί. "Εἰλα ἐδῶ Γ. Λέγε τώρα τί κάνει. Βαδίζω, περιπατῶ κλπ. Ποιὸς εἶναι ποὺ βαδίζει; *Εγώ.

Εἰσαι λοιπὸν σὺ ὁ ἴδιος τὸ ὑποκείμενο τοῦ ρήματος βαδίζω, μὰ ἐγὼ νομίζω πῶς λέγεσαι καὶ Γ. Ἀπ. "Εχω κι' ἄλλο ὄνομα: ἐγώ. Π. . . πὲς στὸν Γ. τί κάνει τώρα, μίλησέ του. Σὺ Γ. βαδίζεις, περιπατεῖς.

Νὰ λοιπὸν ποὺ παίρνει καὶ ἄλλο ὄνομα ὁ Γ. τὸ σὺ. Ἡ ἴδια σκηνὴ ἐπαναλαμβάνεται μὲ τὸ αὐτός, αὐτή, αὐτό.

α) Ὡστε ὁ Γ. μπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἀκόμη ἐγώ, σὺ, αὐτός. Μὰ κ' ἐγὼ καὶ θλα τὰ πρόσωπα.

β) Πότε λοιπὸν Γ. λὲς ἐγώ; πότε σὺ; πότε αὐτός.

*Εγώ, 1ο πρόσωπο: κάνει τὴν κίνηση, ἐνῶ συγχρόνως μιλά τὸ ἴδιο.

Σὺ, 2ο πρόσωπο: κάνει τὴν κίνηση, ἐνῶ συγχρόνως ἀκούει τὸ ἴδιο.

Αὐτός, 3ο πρόσωπο: κάνει τὴν κίνηση μὰ δὲν μιλά, οὔτε ἀκούει, καμμιά φορὰ μπορεῖ νὰ μὴ εἶναι καὶ παρόν.

*Ἐτσι πάνω στὸ ἴδιο ρῆμα κλίνουν καὶ ἄλλα παρόμοια καὶ στὸν πληθυντικόν, ὅπως τὸ παίζω, ἐνῶ συγχρόνως παίζουσι βῶλους καὶ μιλοῦσι κ.ο.κ.

*
* *

*Ανεκάλυψα ἓνα νέο γραμματικὸ νόμο: «Ἡ γραμματικὴ

πρέπει νά χωνευτή, όσο είναι ακόμη ζεστή, γιατί αλλιώς είναι δυσκολοχώνευτη». Ἄν ὁ δάσκαλος ἀπὸ τὴν ἔδρα του καὶ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰ θρανία τους περιορίζονται κατὰ τὴ διδασκαλία τους μόνο στὸ νὰ διασταυρώνουν ἐρωτήσεις καὶ ἀπαντήσεις πιὸ κρύες καὶ ἀπὸ τὸν πάγο, ὅπως κάνουν σήμερα, χάνουν ἄδικα τὸν καιρὸ τους. Ἡ κρία σὰν τὸν πάγο αὐτὴ μέθοδος ἔγινε αἰτία νὰ αἰσθανθοῦν τόση ἀπαγοήτευση γιὰ τὸ σχολεῖο καὶ ὅλοι σχεδὸν οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς, ποὺ ἔγραψαν ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς των ζωῆς. Ὅταν ὁμως τὰ παιδιὰ σύμφωνα μὲ τὸ σχολεῖο ἐργασίας μαθαίνουν γραμματικὴ παίζοντας χωρὶς νὰ ὑποφιάζωνται, ὅτι κάνουν γλωσσικὴ ἄσκηση, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ γραμματικοὶ τύποι θὰ χωνευθοῦν καὶ θὰ μποῦν καὶ στὸ αἷμά τους.

*
* *

Μὰ θὰ μοῦ πῆτε «μποροῦμε ὅλους τοὺς τύπους τῆς γραμματικῆς νὰ διδάξωμε ἔτσι σὰν σὲ παιγνίδι;» Ἀπαντῶ ἔχοντας πάλι ὁδηγὸ μου τὴν πεῖρα: «Μάλιστα ὅλους, χωρὶς καμμιάν ἐξαίρεση!»

*
* *

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ καταλαβαίνετε ὅτι καὶ τὴ γραμματικὴ μποροῦμε νὰ τὴν πιάσωμε ἀπὸ τὴν καλὴ ἢ κακὴ τῆς ὁψῃ, ὅπως συμβαίνει καὶ γιὰ πολλὰ ἄλλα πράγματα στὴ ζωῇ. Ἀπὸ τὴ μιὰ λοιπὸν εἶναι ἡ παλιὰ μέθοδος, ποὺ σύμφωνα μ' αὐτὴν ὁ δάσκαλος ἀνεβαίνοντας στὴν ἔδρα γιὰ νὰ διδάξῃ γραμματικὴ ἔπαιρνε ὕψος δημίου, τόσο ποὺ οἱ μαθηταὶ καταλάβαιναν ἀμέσως ὅτι στὸ βασίλειό της δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ πέραση τὸ γέλιο, ἡ χαρὰ καὶ τὸ παιγνίδι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πάλι, ἡ νέα, ἡ τοῦ σχολείου ἐργασίας, ποὺ κατ' αὐτὴν ὅλα αὐτὰ μποροῦν νὰ πάρουν θέση ἀνάμεσα στοὺς μικροὺς διαδόλους

καὶ νὰ τοὺς κάνουν νὰ τὴν ἀγαπήσουν ὅπως καὶ τὶς ἐκθέσεις.

Πολλοὶ γὰρ νὰ εἶναι ἐν τάξει μὲ τὴ συνείδησή τους λέγουν: Μπορεῖ νὰ μὴ χρησιμεύῃ σὲ τίποτε αὐτὸς ὁ κανόνας ποὺ δίδαξα σήμερα, μὰ ἐγὼ ἔπρεπε νὰ κάνω τὸ καθήκόν μου, γιὰτὶ ἔτσι μοῦ ἐπιτάσσει τὸ πρόγραμμα. Αἰῶνες τώρα διδάσκεται μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἢ γραμματικὴ χωρὶς κανένα πραχτικὸ ἀποτέλεσμα. «Ὁ λαὸς εἶναι ἡλίθιος, δὲν μπορεῖ νὰ χωνέψῃ κανένα κανόνα», λένε οἱ δασκάλοι.

Ἐμεῖς ἀπεναντίας ἔχομε τὴ γνώμη ὅτι μὲ ἀδιάκοπη προσπάθεια εἶναι δυνατόν νὰ βρεθῇ γιὰ κάθε κανόνα καὶ μιὰ ἰδιαίτερη παιδικὴ μέθοδος διδασκαλίας, ποὺ θὰ ἔχῃ ὀριστικὰ καὶ μόνιμα ἀποτελέσματα, φτάνει νὰ θέλῃ ὁ δάσκαλος καὶ μόνος του θὰ τὴν βρῇ.

X

Πῶς τὰ παιδιά θὰ μάθουν νὰ διορθώνουν τὸν ἑαυτό τους.

Ἐνας συγγραφέας ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἀρχίζει νὰ γράφῃ, νιώθει τὴν πῶς μεγάλη ὑπερηφάνεια τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ τοῦ φέρουν τὰ τυπογραφικὰ δοκίμια γιὰ νὰ τὰ διορθώσῃ. «Εἶναι δικό μου ἔργο, λέγει ἀπὸ μέσα του, ἐγὼ τὸ ἔκανα».

Καὶ τὸ παιδί αἰσθάνεται τὴν ἴδια ἀκριβῶς χαρὰ, ἅμα τοῦ ξαναπαρουσιάσωμε ὕστερα ἀπὸ κάμποσο καιρὸ τὴν ἔκθεσή του (βλ. Α' μέρος).

Ὅλοι οἱ διδάσθημοι συγγραφεῖς συμβουλεύουν τοὺς διαδόχους των νὰ ἀφήσουν γιὰ κάμποσο καιρὸ μέσα στὸ συρτάρι τὰ χειρόγραφα τοῦ ἔργου, ποὺ τελείωσαν. Γιὰτὶ μόνο μὲ τὸ ξαναδιάδασμα ὕστερα ἀπὸ μερικοὺς μῆνες θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ βροῦν τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματά του.

Και τὸ παιδί τὸ κανονικὸ βέβαια, σὲ ἕξη μῆνες μὲ μιὰ τέτοια διδασκαλία πρέπει νὰ ἔχη προσδέψῃ ἄρκετὰ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις. Στὸ σχηματισμὸ τῶν λέξεων, στὸ λεξιλόγιο, στὴ σύνταξη, στὴ σύνδεση τῶν φράσεων δὲν πρέπει νὰ πιά τοῦ παρουσιάζονται πολλὰς δυσκολίες. Τὰ λαμπερὰ μάτια του, ἀντικατοπτρίζουν τὴν ἐσωτερικὴ του εὐτυχία. «Τώρα πιά ἔχω κι' ἐγὼ κάποιον μικρὸ ἔργο νὰ ἐκτελέσω», λέγει ἀπὸ μέσα του, «Τώρα πιά μπορῶ νὰ πιάξω κι' ἐγὼ τὸ μέρος τοῦ δασκάλου».

*
* *

Γιὰ νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ δικαιώσωμε καὶ τὶς φριχτὲς κατηγορίες ποὺ λένε στὰ ἀπομνημονεύματά τους γιὰ τὸ παλιὸ σχολεῖο οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς, φαίνεται πῶς ὁ δάσκαλος τὴν ὥρα τῶν ἐκθέσεων δὲν ἔκανε ἄλλο παρὰ μόνο ὀρθογραφικὰ παρατηρήσεις, γραμματικὰ σφάλματα καὶ πότε πότε ἔδινε καὶ μερικὰ καταπλάσματα γιὰ τὸ ὕφος. Σκοπὸς τοῦ παρόντος βιβλίου ἦταν νὰ δώσῃ μερικὰς κατευθύνσεις γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας τοῦ νέου σχολείου στὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων, καὶ νὰ κάμῃ τὸ δάσκαλο νὰ φορέσῃ τὴν ἄσπρη μπλούζα τοῦ ὑγειονομικοῦ ἱατροῦ τοῦ ὕφους.

Ὡς τώρα κανένας ἀπὸ τοὺς παιδαγωγούς μας δὲν τόλμησε νὰ μιλήσῃ καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ θὰ ἀποχτηθῇ τὸ ὠραῖο ὕφος, ἀφοῦ ἤξαιραν πῶς δουλεῖα τοῦ δασκάλου ἦταν μόνο νὰ διορθώνῃ 40—50 τετράδια καὶ σὲ μιὰ ὥρα ὑστερώτερα νὰ προφθάνῃ νὰ κάμῃ τὶς σπουδαιότερες παρατηρήσεις. Οἱ παλιὰς ἐκθέσεις ἀπελυμαίνοντο χημικῶς μὲ πολὺ ἐπιμέλεια. Μὰ παρόμοια ἀπολυμαντικὰ ἱδρύματα δὲν μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν καὶ ὡς ἐκπαιδευτήρια. Ὁ δάσκαλος γινόταν ἀστυφύλακας τῶν φράσεων, καμμιά φορὰ καὶ νυχτοφύλακας ὅταν

διορθώνοντάς τα και έφωδιασμένος με μιὰ λάμπα έψαχνε στο σωρό τών τετραδίων για νά βρῇ γλωσσικά σφάλματα. Ἡ φύση, εύρισκομένη τὴν ἄλλη μέρα σὲ κατάσταση νομίμου ἀμύνης ἦταν φυσικὸ νά κάνῃ τὸ παιδί νά λησμονήσῃ ὅλες τίς παρατηρήσεις τῆς προηγούμενης, ποὺ καμιὰ φορὰ ἦταν καὶ ὅλως διόλου ἀκατάληπτες.

Σήμερα ἐμεῖς ἔχομε τὴ γνώμη πὼς μποροῦν πολὺ καλὰ οἱ μικροὶ μαθηταὶ μας νά διορθώσουν οἱ ἴδιοι τίς ἐργασίες τους.

Ἡ διόρθωση τῶν ἐκθέσεων λοιπὸν δὲν πρέπει νά γίνεται στὸ σπίτι, ἀλλὰ στὸ σχολεῖο ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ παιδιά. Γιατὶ κάθε διόρθωση ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ δάσκαλο εἶναι μπάλωμα, ποὺ συνοδεύεται πάντοτε λίγο ἢ πολὺ με ψόγο. Ἐνῶ ἂν ἓνα παιδί βρῇ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὴ σωστὴ ἔκφραση, τότε μόνο ὑπάρχει ἐλπίδα νά βελτιωθῇ. Καὶ ἂν σὲ 6 μῆνες μέσα ὕστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια συνειδητὴ μας ἐργασία, δὲν μπορεῖ νά βρῇ τίς φράσεις ποὺ δὲν εἶναι σωστὰ γραμμένες καὶ ἀκόμη τὸν τρόπο για νά βελτιώσῃ τὴν ἔκθεσή του, τότε ἂς πάγῃ στὸ δ.... Ἡ πείρα μᾶς διδάσκει, ὅτι μετὰ τὸ ξαναδιάβασμα τῶν ἐκθέσεών τους, ὅπως στὴν ἀρχὴ ἀναφέραμε, τὰ παιδιά ἔχουν πάντα κάτι νά διορθώσουν. Γιατὶ προβάλλουν τέτοιες ἐρωτήσεις.

«Διηγῆθήκα με ἐνδιαφέρον τὴν ὑπόθεση ;

«Εἶναι πραγματικῶς ἡ καλύτερη φράση ποὺ σημείωσα τότε με ἓνα ἄστερίσκο ;» Καὶ μόνοι τους, χωρὶς νά τὸ ζητήσωμε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ξαναγράφουν τὴ φράση, ἢ ἀλλάζουν τὴν κατάταξη τῶν ἰδεῶν στὴν ἀλυσίδα τῶν γεγονότων, ποὺ ἔζησαν.

«Δὲν εἶναι κάπως στενόχωρη καὶ ἀδιάφορη ἡ διήγησή μου ;» θὰ πῇ κάποιος ἄλλος.

«Ἄ! νά ποὺ ἄφηκα κάτι κενὸ καὶ πρέπει νά συμπληρώσω τὴ φράση». Κι' ἔνας τελευταῖος διαβάξει: «Πολλὰ μῆλα

ήταν πεσμένα σ' ένα λάκκο. Ποιά ήταν ή φράση που γράψαμε προχτές στο χρυσό τετράδιο; "Α! ναί! τώρα θυμούμαι. "Η βροχή, μάζεψε πολλά μῆλα. "Ας γράψω λοιπόν καλύτερα. «"Η βροχή ἔκανε ἑσοδεία ἀπὸ μῆλα. Καί ἀποθήκη της ἦταν ὁ λάκκος τοῦ δρόμου!!»

*
* *

"Ετσι οἱ ἐργασίες τῶν παιδιῶν μας εἶναι σπαρμένες ἀπὸ σβυσίματα καὶ ξυσίματα, δὲ μοιάζουν δηλ. καθόλου μὲ τὴν εἰκόνα που ἔδειχναν οἱ ἐκθέσεις τοῦ παλιοῦ καιροῦ ποὺ ἦταν σὰν πληγωμένες καὶ καταξεσχισμένες μὲ τὸ κόκκινο μελάνι, σὰν θηρία γεμάτα ἀπὸ λέπρα καὶ ποὺ φώναζαν στὸ δάσκαλο: «"Ακάθαρτες εἴμαστε! "Ακάθαρτες»! "Απ' ἐναντίας εἶναι χεροπιαστὲς ἀποδείξεις τῆς ἐσωτερικῆς προόδου τῶν παιδιῶν, τῆς βελτιώσεως τοῦ ὕφους ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς συγγραφεῖς. "Ενας μπάτσος γιὰ κάθε σφάλμα ὕφους, ὅπως ἔχουν τὴ συνήθεια νὰ κάνουν μερικοὶ συνάδελφοι δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ ὠφελήσῃ καθόλου. Μὰ ἂν πῇ ἀπὸ μέσα του τὴν ὥρα ποὺ κάνει τὴ διόρθωση τῆς ἐκθέσεως μόνο του: «Τὶ ἀνίκανος ποὺ ἤμουν πρὶν ἀπὸ 6 μῆνες, τι ἀνόητα λάθη ποὺ ἔκανα τότε!» καὶ μπορεῖ νὰ χτυπήσῃ τὸ ἴδιο γι' αὐτὸ τὸ κεφάλι του, ἔ! τότε νὰ εἴστε βέβαιοι πὼς αὐτὴ ἡ μέθοδος τῆς αὐτοδιορθώσεως κἀνῃ θαύματα.

"Αλλοτε ὁλόκληρη ἡ τάξη καθόνταν λυπημένη καὶ καμάρωνε τὰ τετράδια τῶν ἐκθέσεων γεμάτα ἀπὸ λάθη καὶ ἀνοησίες.

"Εμοιαζε μὲ ἄσυλο λογοτεχνικῶν ἀναπήρων, ὅπου κάθε ἄρρωστος εἶχε καὶ πλήρη συνείδηση τῆς ἀνικανότητάς του. "Ενῶ ἐγὼ ἔχω μπροστά μου μιὰ τάξη μικρῶν κηπουρῶν ποὺ μὲ χαρὰ μπολιάζουν, κλαδεύουν, στηρίζουν καὶ ὁμορφαίνουν τίς φράσεις. "Ηλιος καὶ χαρὰ, ἡ εὐτυχία τῆς δημιουργίας διὰ

τῶν ἰδίων δυνάμεων! νά, τί σημαίνει σχολεῖο ἐργασίας.

Ἐκεῖνος ποῦ θέλει νά ἀστράφτουν τὰ μάτια τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὴν ἄδολη χαρὰ τῆς δημιουργίας ἃς τ' ἀφήσῃ νά εἶναι κριτὲς τῶν ἐκθέσεων ποῦ ἔχουν γράψῃ προηγουμένως, ἐννοεῖται ἂν ἔχουν ἤδη γίνῃ ἱκανοὶ ἐν τῷ μεταξὺ γι' αὐτὸ τὸ πρᾶμα, ἔστω καὶ κατὰ μιὰ σπιθαμὴ.

Δὲν πρόκειται βέβαια στὸ δημοτικὸ σχολεῖο νά φτάσωμε στὴν κορυφή. Γιὰ νά χωνέψῃ ὅμως τὸ παιδί τὸ βαθύτερο αἶσθημα τῆς τέχνης καὶ τῆς λογοτεχνίας, πρέπει νά ἀσκηθῇ στὴν ἀτομικὴ χρῆση τῆς γλώσσας του. Τὸ ὁμορφο αὐτὸ ἀποτελεσμα μπορεῖ νά ἐπιτευχθῇ μόνον ὅταν θὰ θελήσῃ νά πῇ, ὕστερα ἀπὸ τὸν κόπο ποῦ κατέβαλε γιὰ νά διορθώσῃ τὴν ἐκθεσὴ του, ὅπως ὁ W. Meister τοῦ Goethe. «Θὰ ἤθελα νά μὴ τελείωνε τόσο γρήγορα τὸ μάθημα. Γιατὶ ἦταν τόσο ὁμορφη ἡ δημιουργία» !!!

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Και τώρα θά μπορούσε κανείς νά μᾶς ἐρωτήσει :

«Δὲ μᾶς λέτε σὲ τί θά μᾶς χρησιμέψουν ὅλα αὐτά ;

«Ἔτσι, γιὰ παράδειγμα, ποῦ θά καταλήξωμε μ' αὐτὴ τὴν προσωποποίηση τῆς φύσεως, ποῦ μᾶς συσταίνετε ;

Στὸ κάτω-κάτω τῆς γραφῆς εἴμαστε δάσκαλοι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ὅχι καθηγηταὶ λογοτεχνικῆς Ἀκαδημίας ! Δὲν πᾶνε χαμένες ὅλες αὐτὲς οἱ προσπάθειές σας γιὰ τὴν ἀπόχτηση τοῦ ὥραίου ὕφους, ἀφοῦ αὐτὸ δὲν θά χρησιμοποιοθῇ στὴν κατοπινὴ ἐπαγγελματικὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν ; Γιατὶ μὲ τέτοιο ὕφος θά γίνουν καταγέλαστοι καὶ σχολαστικοὶ τόσο στὸ γραφεῖο, ὅσο καὶ στὸ ἐργαστήριον, ὅπου πρόκειται νὰ δουλέψουν».

Μιὰ μητέρα μου ἔγραψε :

«... Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ κοπιᾶζετε καὶ τόσο πολὺ γιὰ νὰ μάθῃ νὰ γράφῃ ἐκθέσεις τὸ παιδί μου, γιατί δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ τὸν κάνω καὶ γραμματικὸ ἢ λογοτέχνη».

Τέτοια εἶναι γενικὰ ἡ γνώμη τῶν ἀνθρώπων, ποῦ ἔχασαν κάθε ἰδέα τοῦ ὥραίου σ' αὐτὸν τὸν κόσμον. Γιατὶ δὲν ξαίρουν τὴν εὐτυχίαν ποῦ μπορεῖ νὰ νιώσῃ μιὰ ψυχὴ, ὡς τὰ κατὰ-βαθὰ της, ὅταν θά διαβάξῃ ἓνα πραγματικὸ ὁμορφο βιβλίον ἢ ὅταν ἀκούει κάποιον ὁμορφο ρητορικὸ λόγο !

Βέβαια δὲν ἔχομε σκοπὸ νὰ διεγείρωμε στὶς ψυχὰς τῶν παιδιῶν μας θεϊκὴ λατρεία γιὰ κάθε εἶδους ὁμορφιά ; Ὅχι !

οἱ αἰσθητικοὶ δὲν ἔχουν πέραση στὸ σχολεῖο ἐργασίας. Τὰ παιδιὰ μας, εἴτε κορίτσια εἶναι εἴτε ἀγόρια, δὲν πρέπει νὰ πέφτουν μὲ τὰ μοῦτρα στὰ λογοτεχνικὰ ἔργα ποὺ δὲν ξαίρω κι' ἐγὼ σὲ ποιά νιοβάρνα εὐτυχίας ὑπόσχονται νὰ ὀδηγήσουν καὶ λένε πὼς θὰ κάνουν νὰ ξεχάσῃ ὁ ἀναγνώστης τὴν καθημερινὴ σκληρὴ ζωὴ. Θέλουμε μόνο νὰ μάθουν νὰ ἐκτιμῶν στὴν ἀξία τους κάποια ἔργα, θέλουμε μόνο νὰ βλέπουν μὲ ὁμορφο μάτι τὴ ζωὴ ὕστερα ἀπὸ τὴ σκληρὴ καθημερινὴ βιοπάλη. Γιὰ τὸν ἐνήλικο ταιριάζουν ἔργα ποὺ θὰ μπορέσουν νὰ τοῦ γίνουν δημιουργικὲς δυνάμεις χάρις στὴ μορφὴ καὶ στὸ περιεχόμενό τους.

Αὐτὸ λοιπὸν εἶναι σπουδαῖο γιὰ τὸν δάσκαλο, γιατί ὁ δρόμος πρὸς τὸ περιεχόμενο περνᾷ πρῶτα ἀπὸ τὴ μορφὴ! Τὸ ὥραῖο ὕφος εἶναι ἢ πιὸ σοδαρὴ ἐγγύηση τοῦ περιεχομένου. Τὰ ἔργα ποὺ δοξάζουν τὴν Α. Μ. τὴν ἐργασία, δὲν εἶναι γραμμένα μὲ τὸ ἴδιο ὕφος, ποὺ εἶναι καὶ τὰ ἀστυνομικὰ ἢ τὰ κλαψιάρικα μυθιστορήματα τῶν κινηματογράφων.... «Ἀπὸ τὰ φτερά μπορεῖ κανεὶς νὰ γνωρίσῃ τὸ πουλί», ὅπως λέει καὶ ἡ παροιμία.

Σκοπὸς λοιπὸν τῆς γλωσσικῆς μας διδασκαλίας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ὅπως στὸ βιβλίον τοῦτο τὴν παρουσιάσαμε εἶναι νὰ βοηθήσῃ τὸ παιδί γιὰ νὰ κάμῃ τὴν κατάλληλη ἐκλογὴ μεταξὺ δύο ἔργων, ποὺ πρόκειται νὰ διαβάσῃ, ὅταν θὰ μεγαλώσῃ, νὰ κάμῃ δηλ. ἐκλογὴ μεταξὺ τέχνης καὶ «μπαλῶματος». Ὁ ἄνθρωπος ποὺ εἶναι ἐφωδιασμένος μὲ δύναμη καὶ λογικὴ δὲν ἔχει ὕφος γλοιῶδες ἢ λασπῶδες ὅταν γράφῃ. Καὶ τὸ παιδί ποὺ ἔμαθε νὰ ἐκτιμᾷ μιὰ πρωτότυπη καὶ ζωντανὴ περιγραφὴ, ὅπως ἔκανε στίς ἐκθέσεις του, θὰ περιφρονήσῃ καὶ μόνο ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ του, κάθε λογοτεχνικὸ ἔργο, ποὺ περικλείνει ὑποπτη γλύκα καὶ ὁμορφιά.

Τὸ ὥραϊο ὕψος λοιπὸν εἶναι μιὰ ἐγγύηση τοῦ καλοῦ συγγράμματος. Αὐτὸ πρέπει νὰ γίνη ὁ μοναδικὸς ὁδηγὸς γιὰ τὴν ἐκλογή τῶν καταλλήλων ἀναγνωσμάτων. Τὸ ἄσχημο ὕψος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρέπει νὰ μᾶς βάζῃ σὲ ὑποψία, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ διαβάσουμε κάποιον καλὸ καὶ ὁμορφοῦ ἔργο.

Τὸ νὰ πάρῃ τώρα ὁ ἐργάτης ἢ ὁ χειρῶναξ ὕστερα ἀπὸ τὴν κοπιώδη ζωὴ τῆς ἡμέρας τὸ βράδυ κάποιον βιβλίον στὰ χέρια του γιὰ νὰ τὸ διαβάσῃ καὶ νὰ ὠφεληθῇ, ἀκόμα νὰ τὸν κάνῃ νὰ νιώσῃ τὸν ἑαυτὸ του πρίγκηπα καὶ κυρίαρχο στὸ βασίλειον τοῦ ὥραϊου, αὐτὸ ἐξαρτᾶται κυρίως ἀν ἀπὸ μικρὸ παιδί ἔχει μάθῃ στὸ σχολεῖν νὰ ξεχωρίζῃ τοὺς λογοτεχνικοὺς θησαυροὺς τῆς γλώσσας του.

Μὰ τί βλέπουμε σήμερα νὰ γίνεται; Ἀπὸ τὴ μιὰ ἡ ἐργάτρια θυσιάζει τίς οἰκονομίες σὲ κάποιον συνοικιακὸ βιβλιοπώλη γιὰ νὰ πάρῃ, κάθε φορὰ πού θὰ βγῇ, τὸ φυλλάδιον τοῦ μυθιστορήματος καὶ νὰ δῇ τί ἀπόγινε ὁ μαρκήσιος ἢ ὁ λήσταρχος μὲ τὴν ἐρωμένην του, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλῃ ἡ μητέρα πού θὰ ἔχει μάθῃ νὰ ξεχωρίζῃ τὸ λογοτεχνικὸ ὁμορφο μὲ τὸν τρόπο πού περιγράψαμε, διαβάζει στὰ παιδιὰ τῆς κάποιον ὁμορφο βιβλίον πού τὸ διάλεξε ἡ ἴδια, καὶ ἔτσι σὰν φιλόξενη κυρία ἀνοίγει τὴν πόρτα γιὰ νὰ μπῇ ἡ χαρὰ μέσα στὸ σπίτι τῆς. Στὴν πρώτη περίπτωσιν πολλοὶ λένε ὅτι δὲν εἶναι σφάλμα τοῦ σχολεῖου, ἐνῶ στὴ β' δὲν θέλουν νὰ τοῦ ἀναγνωρίσουν τὴν τιμὴ. Ὡστόσο πόσοι ἄνθρωποι ἕως τώρα μορφώθηκαν διὰ τοῦ σχολεῖου στὰ λογοτεχνικὰ γούστα τοὺς καὶ πολλὰς φορές γιὰ ὅλη τους τὴν ζωὴ!

*
* *

Σήμερα στὰ νέα σχολεῖα, ὅπου ἡ ἀσκήσις τοῦ χερικοῦ εἶναι

ἀπαραίτητη, ροκανίζουμε βέβαια ἄρκετὰ καὶ μαστορεύουμε σὰν καλοὶ μαραγκοὶ στὰ χειροτεχνικὰ μαθήματα.

Ἡ ἐξάσκηση τοῦ χεριοῦ εἶναι καλὴ καὶ ὠφέλιμη, γιατί τὸ χέρι εἶναι ὁ ἐξαίρετος διερμηνέας τῆς σκέψεως.

Παραδέχομαι ὅτι οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίαι στὴν ἐποχὴ τῆς ὀλοκληρωτικῆς μηχανοποιήσεως τῶν πάντων ποὺ ζοῦμε, πρέπει νὰ πάρουν τὴν πιὸ τιμητικὴ θέση στὸ σχολεῖο. Δὲν ὑπάρχει κανεὶς ἀπὸ τοὺς νεώτερους παιδαγωγοὺς ποὺ νὰ τίς ἀπακρούει.

Μὰ ἂν θέλωμε νὰ ἔχωμε καὶ κάποια ὠφέλεια ἀπὸ τὴ σπουδὴ τῆς ἱστορίας τῆς παιδαγωγικῆς πρέπει πρὸ παντὸς νὰ διδασκώμεθα γιὰ τὸ παρόν. Καὶ ἡ ἱστορία αὐτὴ μᾶς διδάσκει ὅτι ὅλες οἱ μεγάλες ἰδέες, ὅλες οἱ μεγάλες σκέψεις ὅπως ὠφελοῦνται ἔτσι ὑπάρχει καὶ κίνδυνος νὰ πέσουν σὲ ὑπερβολές. Καὶ ἡ χειροτεχνικὴ ἀγωγή τοῦ χεριοῦ, ὅπως δὲ καὶ ἡ τοῦ ὕψους μποροῦν πολὺ καλὰ νὰ παρεξηγηθοῦν καὶ νὰ χάσουν.

Τὰ λόγια τοῦ Σενέκα «Δὲν πρέπει νὰ διδάσκωμε γιὰ τὸ σχολεῖο, ἀλλὰ γιὰ τὴ ζωὴ» εἶναι πολὺ παλιά, ἔχουν εἰπωθῇ πρὶν ἀπὸ 19 ὀλοκληήρους αἰῶνες.

Σήμερα ἔφτασε ἡ στιγμή νὰ προσθέσωμε στὸ παιδαγωγικὸ αὐτὸ ἀξίωμα τὸ ἐξῆς: Ἐκεῖνο ποὺ μπορεῖ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ νὰ μᾶς διδάξῃ πρέπει νὰ τὰφήσωμε καλύτερα σ' αὐτὴν παρὰ στὸ σχολεῖο.

Δασκάλοι καὶ παιδαγωγοὶ συνάδελφοι! Ζυγίζετε μὲ προσοχὴ ἐκεῖνο ποὺ ἡ ζωὴ μπορεῖ νὰ διδάξῃ καλύτερα ἀπὸ μᾶς! Μάθετε νὰ ξεχωρίζετε τὰ γεγονότα, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ζωὴ διδάσκει καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει καιρὸ νὰ ἀφιερωθῇ. Ὑπάρχουν πολλοὶ ἀριθμητικοὶ λογαριασμοί, καὶ πολλοὶ χει-

ροτεχνικοί τρόποι εργασίας που διδάσκουν καλύτερα από το σχολείο.

Ἡ ἀνάγκη εἶναι ὁ μεγαλύτερος παιδαγωγὸς καὶ τὸ κυριώτερο κίνητρο κάθε εργασίας τοῦ χεριοῦ στὴ ζωὴ. Αὕτὴ πρέπει νὰ εἶναι καὶ γιὰ κάθε εἶδους ἐργασία τὸ σχολεῖο.

Πόσα πράγματα μπορεῖ νὰ μάθῃ τὸ παιδί ἀπὸ κοινὲς καὶ πολλὰς συνηθισμένες ἐκφάνσεις τῆς καθημερινῆς ζωῆς!! Φτάνει νὰ ρίξωμε μιὰ ματιὰ στὸ σπίτι, ἢ στὸν κῆπο καὶ θὰ μείνωμε κατάπληχτοι ἀπὸ τὴν ἐπιτηδειότητα, μὲ τὴν ὁποῖαν ἔχουν γίνει πολλὰ δημιουργήματα τοῦ χεριοῦ. Πόσοι ὅμως ἄνθρωποι στὸν κόσμον εἶναι σὲ θέσῃ νὰ ἐκφραστοῦν καὶ στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα μὲ διαύγεια, εὐφυΐα καὶ ἁρμονία; Τὴν ἀπάντησιν μᾶς δίνουν οἱ καθημερινοὶ ἀρχισυντάκται τῶν ἐφημερίδων, οἱ ἐκθέσεις τῶν ἀποφοίτων τοῦ γυμνασίου καὶ οἱ ἐπιστολὲς τοῦ λαοῦ; Δὲν εἶναι ὅλες γιὰ σχίσιμο;....

Στὰ ἐργαστήρια, ἀρχιεργάτες καὶ συνάδελφοι φροντίζουν γιὰ τὸ μικρὸ μαθητευόμενον. Μὰ πόσοι ὡς τώρα βρῆκαν καὶ κάποιον βοηθὸν στὸ πεδίον τῆς μουσικῆς καὶ τῆς λογοτεχνίας; Ποῦ εἶναι τὰ ἐξαιρετικὰ πνεύματα ποὺ θὰ μοιραστοῦν μαζί μὲ τὰ παιδιὰ τίς μαγευτικὰς ὥρας τῆς σπουδῆς, τῆς κλασσικῆς λογοτεχνίας; Σὲ ποιὸν ἄλλον ἐκτὸς ἀπὸ τὸ δάσκαλον τοῦ νέου σχολείου ἐργασίας θὰ πέσῃ ἡ καλὴ τύχη νὰ εἶναι ὁ φίλος τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, ποὺ θὰ τὸ πιᾶσιν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ θὰ τὸ ὀδηγήσῃ στὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀπὸ λογοτεχνικὴ ἀποψη ωραίου;

Πόσο πικρὰ θὰ καταδικάσῃ τὸ παλιὸ σχολεῖον ὁ ἐφήμερος ταξιδιώτης τῆς γῆϊνης αὐτῆς σφαίρας, ὅταν πιά στὸ βασίλειον τῆς ζωῆς του ρίχνοντας μιὰ τελευταία ματιὰ πρὸς τὰ πίσω θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ πῇ στὸν ἑαυτό του: «Ἐκεῖνα ποὺ μοῦ ἔμαθαν στὸ σχολεῖον, ἐγὼ τὰ βρῆκα ὑστερώτερα στὰ βιβλία καὶ στὰ ἐργαστήρια, ἡ ζωὴ μου πέρασε ὅλως διόλου ἄδεια».

Μὰ ἀπ' ἐναντίας πόσο πολύτιμη ἀναγνώριση τοῦ ἔργου τοῦ νέου σχολείου θὰ εἶναι ὅταν θὰ πῇ: «Εἶχα κάποιο δάσκαλο ὅταν ἤμουν μικρός, πού τόν θυμᾶμαι πάντα μέ εὐγνωμοσύνη, γιατί μέ ἔκανε ἱκανό ὕστερα ἀπὸ τὴ σκληρὴ βιοπάλη τῆς ἡμέρας νὰ ἀπολαμβάνω τὴν ὁμορφιὰ ἐνὸς βιβλίου. Ὅς εἶναι συχωρεμένος, γιατί μέ ὠδήγησε νὰ γνωρίσω τὴν ὁμορφιὰ τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ μοῦ ἔδωκε φίλους, πού μέ βοήθησαν νὰ περάσω ὁμορφα τίς ὥρες τῆς ζωῆς μου!»

Οἱ δασκάλοι πού ὕστερα ἀπὸ 6 χρόνια ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως ἔχουν τὴν ἰδέα, ὅτι τὰ παιδιὰ θὰ πιάσουν ὁμορφα βιβλία στὰ χέρια τους καὶ θὰ δοῦν τὸν κόσμο μέ τὰ μάτια τοῦ ποιητοῦ, εἶναι ἀδιόρθωτα ἀφελεῖς γιὰ νὰ μὴν ποῦμε τίποτε χειρότερο. Γιατί εἶναι σὰ νὰ τοὺς λένε: «Πηγαίνετε στὶς βιβλιοθήκες καὶ τίς ὥρες πού δὲν ἔχετε δουλειὰ τραφῆτε μέ ποίηση!... Πηγαίνετε νὰ μαζέψετε καρπούς ἀπὸ ἐπιχρυσωμένα, μὰ ἀνώφελα καὶ περιττὰ βιβλία. Πηγαίνετε νὰ πάρετε νερό ἀπὸ τὴν κρουσταλλένια βρύση τῆς λογοτεχνίας!!»

Κανένας δὲ θὰ πάγη νὰ μαζέψῃ καρπούς, πού ποτὲ δὲν τοῦ κέντησαν τὴν ὀρεξή. Κανένας δὲ θὰ πάγη νὰ σῶσῃ τὴ δίψα του, ἀφοῦ ποτέ του στὸ σχολεῖο δὲ δοκίμασε τέτοια.

Τὸ παιδί πού στὴν ἡλικία τῶν 7 χρόνων δὲν μπόρεσε νὰ ἐξηγήσῃ τὸ τιτίθισμα δυὸ σπουργιτιῶν, πού στὰ 10 του χρόνια δὲν ἔνιωσε τὴ γλώσσα τοῦ χιλιομετρικοῦ δείκτη καὶ στὰ 13 του δὲν κατῴρθωσε νὰ ἀνακοινώσῃ στοὺς συμμαθητές του κάποιο γεγονὸς γεμᾶτο ἀπὸ ζωὴ, ὥστε νὰ μείνουν σιωπηλοὶ καὶ προσεχτικοὶ τὴν ὥρα πού θὰ τοὺς τὸ διδάζε, τὸ παιδί αὐτὸ καὶ ὅταν θὰ μεγαλώσῃ δὲ θὰ μπορέσῃ νὰ νιώσῃ ποτὲ στὴ ζωὴ του τοὺς μεγάλους συγγραφεῖς καὶ λογοτέχνες καὶ νὰ ὠφεληθῇ κάτι ἀπ' αὐτούς. Τὸ αἶσθημα τοῦ ὕφους καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ συγκίνηση δὲν πᾶνε μπροστὰ στὸ ἄτομο

για νά τò βροῦν. Ποτέ, μὰ ποτέ ἐκεῖνος ποῦ δὲ μπήκε ἀπὸ μικρὸς στὰ μυστήρια τῆς ποιήσεως καὶ λογοτεχνίας, θὰ κατορθώσῃ νὰ νιώσῃ καὶ στὴ ζωὴ του τὴν ὁμορφιὰ ἐνὸς ποιήματος ἢ ἐνὸς λογοτεχνικοῦ κομματιοῦ.

Τ Ε Λ Ο Σ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σελ. 5

ΜΕΡΟΣ Α'.

Πῶς πρέπει νὰ διδάσκονται.

I.	Ἡ πρώτη ἐκθεση τοῦ μικροῦ Πέτρου.	>	7
II.	Τὰ σημειωματάρια τῆς τσέπης.	>	13
III.	Ἀπὸ ποῦ θὰ παίρνωμε τὰ θέματα τῶν ἐκθέσεων.	>	15
IV.	Παρατήρησε τὸν κόσμον!	>	17
V.	Παρατήρηση—φαντασία.	>	21
VI.	Στὸ παρατηρητήριον τῆς τάξης μας.	>	23
VII.	Πῶς θὰ μάθουν νὰ διακρίνουν τὸ οὐσιῶδες καὶ ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὸ ἐπουσιῶδες καὶ ἀδιάφορον.	>	28
VIII.	Ντοκουμέντα γιὰ τὸ δασκαλόν.	>	34
IX.	Ἐλεύθερη ἀνακοίνωση.	>	35
X.	Ἡ καλλιέργεια τοῦ ὅφους.	>	39
XI.	Ἐπακριβὴς ἐξιστόρηση τῶν γεγονότων.—Μελλοντικὲς ἀναπαραστάσεις.—Χαρακτηρισμοὶ προσώπων.	>	42
XII.	Ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸν.	>	47
XIII.	Πῶς ὁ δάσκαλος πρέπει σιγὰ-σιγὰ νὰ χάνῃ τὴν ἀπόλυτη κυριαρχίαν του.	>	49
XIV.	Σπουδαιότητα τῶν θεμάτων ποὺ ἔζησαν.—Μουσικὴ διαλείμματος.	>	53
XV.	Οἱ ἐκθέσεις, ποὺ γίνονται στὸ σπίτι.	>	56
XVI.	Τὶ ἔκανα γιὰ ν' ἀποφύγουν τὰ παιδιὰ τὴν ἐπέμβαση τῆς οἰκογένειας.	>	59
XVII.	Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ χαρὰ πάνω ἀπ' ὅλα!	>	62

ΜΕΡΟΣ Β'.

Ὁ δάσκαλος πολύτιμος ὁδηγὸς γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ὥραίου ὕφους.

I.	Ἱστορία τῆς διδαχτικῆς τῶν Ἐκθέσεων.	>	66
II.	Τὶ εἶναι ἡ ἐκθεση κατὰ τὸ σχολεῖο ἐργασίας.	>	71
III.	Οἱ προφορικῆς ἐκθέσεις.	>	87
IV.	Οἱ διδαχτικοὶ διάλογοι.	>	106
V.	Ἑργατικῆς ὁμάδες.	>	119
VI.	Ἀπὸ τίς «ἐπ' εὐκαιρία» ἐργασίες στίς ἐκθέσεις μὲ «ὠρισμένο» θέμα.	>	135
VII.	Ἀνάγκη «κοινοῦ» γιὰ τὸ μάθημα τῶν ἐκθέσεων.— Ἡ ἐκθεση μέσο διαγνώσεως τοῦ ταλέντου καὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν παιδιῶν.	>	144
VIII.	Κριτικῆς τῶν ὁδηγῶν ἐκθέσεων μὲ τὰ ἀναρίθμητα «Θέματα»!	>	152
IX.	Τὶ θὰ κάνουμε γιὰ τὴν ὀρθογραφία καὶ τὴν στίξιν.	>	162
X.	Πῶς γράφει στὸ σπίτι ἓνα παιδί τὴν ἐλεύθερη ἐκθεση «ὁ ἀσπάλαξ, μεταλλωρύχος τῶν ζώων» σύμφωνα μὲ τὸ παλιὸ σύστημα.	>	166

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Δέκα γνωρίσματα τῆς «καλῆς» ἐκθέσεως.

I.	Ἡ ἐκθεση γράφτηκε ὕστερα ἀπὸ δυνατὴ ψυχικὴ ὠθησις;	>	171
II.	Πάλλεται ἀπὸ ἐνδιαφέρον ἡ ἐκθεση;	>	174
III.	Ἡ ἐκθεση γράφτηκε μὲ ἐνθουσιασμό;	>	177
IV.	«Ἐξησαν» τὰ γεγονότα, ποὺ ἀναφέρουν στὴν ἐκθεση;	>	179
V.	Ἐκφράζουν μὲ σαφήνεια τίς ἰδέες τους;	>	183
VI.	Εἶναι σύντομη ἡ φράσις;	>	186
VII.	Εἶναι «ῥέουσα» καὶ ἀρμονικὴ ἡ φράσις;	>	191
VIII.	Ἡ γλῶσσα εἶναι «κοινὴ» δημοτικὴ;	>	193
IX.	Εἶναι εὐχάριστη ἡ φράσις;	>	193
X.	Εἶναι ὥραία ἡ γλῶσσα;	>	196

ΜΕΡΟΣ Δ'.

*Δέκα παραγγέλματα για να νιώσουν τα παιδιά την απόλαυση
της μητρικής γλώσσας.*

I.	Δώσετε στα παιδιά όμορφη παιδική «πρόζα»	> 202
II.	Διδάξετε τα παιδιά να ζυγίζουν τις φράσεις	> 206
III.	Δείξετε στα παιδιά τι είναι γλωσσική πα- ραδρομή.	> 210
IV.	Όδηγείτε τα παιδιά να χρωματίζουν τα λόγια τους και τις φράσεις, που δεν είναι φρέσκες.	> 214
V.	Πώς τὸ αὐτὶ θὰ καταστῇ εὐαίσθητο στὴν ἀπό- δοση τῶν ἤχων μὲ ἀνάλογες φράσεις.	> 218
VI.	Διδάξετε στὰ παιδιά νὰ προσωποιοῦν καὶ νὰ ζωντανεύουν τὴν ἄψυχη φύση.	> 221
VII.	Δείξετε στὰ παιδιά τὴν πλαστικὴ ἀξία τῆς γλώσσας.	> 230
VIIL.	Πὼς θὰ ἀποβῇ παραγωγικὸς ὁ γλωσσικὸς θη- σαυρὸς ποὺ ἀποχτήθηκε μὲ τὴν ἀτομικὴ ἐρ- γασία τῶν παιδιῶν.	> 231
IX.	Πὼς καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Γραμματικῆς θὰ γί- νεται μὲ χαρά!	> 235
X.	Πὼς τὰ παιδιά θὰ μάθουν νὰ διορθώνουν μόνα τις ἐκθέσεις των.	> 241
	ΕΠΙΛΟΓΟΣ	> 246

ΔΙΟΡΘΩΣΗ

ΜΕΡΙΚΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Σελ.	8 στίχ.	18 ἀντί	χρησιμεύη	διάβαξε	χρησιμεύση
> 13	> 2	>	περιεχόμενο	>	περιεχόμενο;
> 25	> 17	>	ἀναγράψη	>	ἀνέγραφε
> 32	> 25	>	τὸ τύπο	>	τὸν τύπο
> 38	> 23	>	περασένη	>	περασμένη
> 49	> 12	>	XVII	>	XIII
> 63	> 25	>	γραπτές	>	γραπτά
> 81	> 5	>	ὁμορφο	>	ὁμορφα
> 97	> 13	>	τόμο	>	μέρος
> 123	> 12	>	τὸ παιδί	>	τὰ παιδιά κλπ.
> 124	> 13	>	δείνουν	>	δείξουν
> 151	> 11	>	τῇ καταναλώσει	>	ἐν τῇ
> 205	> 4	>	Πώς	>	Πῶς
> 214	> 19	>	φυσᾶ	>	φυσᾶ ;
> 218	> 5	>	αὐτῇ	>	ἀντι
> 222	> 15	>	φωνάζει	>	φώναζε
> 222	> 24	>	τὴν ἀξία	>	στὴν ἀξία της μιὰ
> 224	> 9	>	σκέψου	>	σκεφθῆτε

Τὰ ἄλλα στὴν ἐπιείκεια τοῦ ἀναγνώστη.

